

2014 KKTC EKONOMİ DURUM RAPORU

Türkiye Cumhuriyeti
LEFKOŞA BÜYÜKELÇİLİĞİ
Yardım Heyeti Başkanlığı

KKTC 2014 EKONOMİ DURUM RAPORU

İÇİNDEKİLER

Sunuş.....	11
Makroekonomik Gelişmeler.....	13
A. Küresel Ekonomik Gelişmeler ve Türkiye Ekonomisi.....	16
B. Büyüme.....	19
C. Enflasyon.....	22
D. İstihdam.....	23
E. Dış Ticaret.....	26
F. Ödemeler Dengesi.....	29
G. Bankacılık.....	30
Kamu Maliyesi.....	37
A. Genel Görünüm.....	39
B. Bütçe.....	40
C. Borçlanma.....	54
D. Sosyal Güvenlik.....	58
E. Kamu Teşebbüsleri.....	61
F. Yerel Yönetimler.....	65
Sektörel Analiz.....	79
1. Turizm Sektörü.....	81
2. Eğitim Sektörü.....	83
3. Sanayi Sektörü.....	88
4. Ticaret Sektörü.....	90
5. Tarım Sektörü.....	91
6. Enerji Sektörü.....	98
T.C. Yardımlarının Gelişimi.....	105
Tamamlanan Projeler.....	123

Tablolar

1- Makroekonomik Gelişmeler

Tablo 1: GSYH Reel Büyüme Hızları	17
Tablo 2: Reel Büyüme Hızları	20
Tablo 3: GSMH'deki Sektörel Gelişmeler	20
Tablo 4: GSYH'nin Sektörel Dağılımı	21
Tablo 5: İstihdam Verileri	23
Tablo 6: İstihdam Oranları	24
Tablo 7: İstihdamın Sektör Alt Gruplarına Dağılımı	24
Tablo 8: İşsizlik Oranları	25
Tablo 9: Genç Nüfus İşsizlik Oranı	26
Tablo 10: Dış Ticaret	26
Tablo 11: İthal Edilen Başlıca Ürünler	27
Tablo 12: İhraç Edilen Başlıca Ürünler	27
Tablo 13: KKTC'nin Ülke Gruplarına Göre İthalatı	27
Tablo 14: KKTC'nin Ülke Gruplarına Göre İhracatı	29
Tablo 15: Ödemeler Dengesi	29
Tablo 16: Banka Sayısındaki Gelişmeler	30
Tablo 17: Şube Sayısının Gelişimi	31
Tablo 18: Personel Sayısı	31
Tablo 19: Bankacılık Sektörü Konsolide Bilançosu	32
Tablo 20: Bankacılık Sektörü Aktif/Pasif Dağılımı	32
Tablo 21: Kredilerin Dağılımı	33
Tablo 22: Mevduatın Türlerine Göre Gelişimi	34
Tablo 23: Özkaynakların Gelişimi	34
Tablo 24: Bankacılık Sektörü Rasyoları	36

2- Kamu Maliyesi

Tablo 1: Bütçe Gerçekleşmeleri	40
Tablo 2: Bütçe Büyüklükleri	41
Tablo 3: 2009-2014 Dönemi Gider Bütçesinin Oransal Dağılımı	45
Tablo 4: Cari Transferlerin Gelişimi	47
Tablo 5: 2014 Yılında Yapılan Maaş ve Maaş Benzeri Ödemeler	48
Tablo 6: Mal ve Hizmet Alımı Detay Ağırlık Dağılımı	48
Tablo 7: Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Bütçe Giderleri	49
Tablo 8: Bütçe Gelirleri	50
Tablo 9: Yerel Gelirler	51

Tablo 10: Kamu Borç Stoku	54
Tablo 11: Devlet Kefaletli Krediler	55
Tablo 12: Alacaklılara Göre Kamu Borç Stoku	56
Tablo 13: Faiz Oranına Göre Kamu Borç Dağılımı	57
Tablo 14: Sosyal Güvenlik Toplam Büyüklüğü ve GSMH İçindeki Payı	58
Tablo 15: Çalışanların Uyruklarına Göre Dağılımı	59
Tablo 16: Sosyal Sigortalar Dairesi Aktif/Pasif Oranı	60
Tablo 17: Bazı OECD ve AB Üyesi Ülkeler ile KKTC Emeklilik Yaşı	60
Tablo 18: Sosyal Güvenlik Dairesi Bütçe Gerçekleşmeleri	61
Tablo 19: Personel Sayıları	62
Tablo 20: Gelir Türü Dağılımı	62
Tablo 21: Gelir-Gider Dengesi	63
Tablo 22: Ortalama Gelir	63
Tablo 23: Gelir Türünün Yüzdelik Dağılımı	63
Tablo 24: Gider Dağılımı	64
Tablo 25: Personel Giderlerinin Dağılımı	64
Tablo 26: Personel Başına Maliyet	64
Tablo 27: İlçe, Bucak ve Belediyelere Göre Nüfus ve Konut Sayısı	65
Tablo 28: Belediyelerin Araç Durumu	67
Tablo 29: Belediyeler Toplam Personel Sayısı	69
Tablo 30: Nüfus/Belediyeler Toplam Personel Sayısı	70
Tablo 31: Belediye Bütçe Giderleri	71
Tablo 32: Toplam Gider İçindeki Personel Yüğü	71
Tablo 33: Belediyeler Memur-İşçi Personel Sayısı ve Oranları	72
Tablo 34: Belediyeler Kadrolu – Kadrosuz - Sözleşmeli Personel Sayısı	73
Tablo 35: Belediyeler Özkaynak Gelirleri - Toplam Gelirler Dengesi	74
Tablo 36: Belediyeler Özkaynak Gelirleri Dağılımı	75
Tablo 37: TC Proje Yardımları	76
Tablo 38: Belediyelerin Bankalara Borçları	77

3- Sektörel Analiz

Tablo 1: 2005-201 Öğrenci Sayıları	86
Tablo 2: Ülkelere Göre Öğrenci Sayıları	87
Tablo 3: Kıbrıs Türk Sanayi Odası'na Üye İşletmelerin Sektörel Dağılımı	90
Tablo 4: Toptan ve Parakende Ticaret Sektörünün KKTC Ekonomisindeki Yeri	91
Tablo 5: Ticaret Sektöründe Faaliyet Gösteren İşyerlerinin Dağılımı	91
Tablo 6: Tarım Sektörünün KKTC Ekonomisindeki Yeri	92

Tablo 7: En Fazla Üretilen Ürünler, Üretim Miktarları ve Ticaret Rakamları	93
Tablo 8: Tarım Kesimine Verilen Sübvansiyonlar	94
Tablo 9: Litre Başı Çiğ Süt Destekleri	95
Tablo 10: Tarıma Dayalı Ticaret	95
Tablo 11: Yeşil Hat Tüzüğü Kapsamında Yapılan Satış Değeri	96
Tablo 12: T.C. Yardım Heyeti Finansmanı İle Tarım Sektöründe Uygulanan Projeler	97
Tablo 13: Kısmi Hibe Destek Programı	103

4- T.C. Yardımlarının Gelişimi

Tablo 1: KKTC'ye Yapılan Türkiye Cumhuriyeti Yardımlarının Gelişimi (₺)	114
Tablo 2: KKTC'ye Yapılan Türkiye Cumhuriyeti Yardımlarının Gelişimi (\$)	114
Tablo 3: Türkiye Cumhuriyeti'nce 2014 Yılında KKTC'ye Yapılan Yardımlar	115
Tablo 4: Ankara Kaynaklı Projeler	116
Tablo 5: Lefkoşa Kaynaklı Projeler	117
Tablo 6: Reel Sektör Ankara Kaynaklı Projeler	120
Tablo 7: Reel Sektör Lefkoşa Kaynaklı Projeler	120

Grafikler

1- Makroekonomik Gelişmeler

Grafik 1: GSYH Reel Büyüme Hızları	16
Grafik 2: GSYH Büyüme Hızları	18
Grafik 3: GSYH Büyüme Hızı	19
Grafik 4: Kişi Başına Düşen GSMH (\$)	19
Grafik 5: Cari Fiyatlarla GSYH'nin Sektörel Dağılımı	21
Grafik 6: GSYH'deki Sektörel Gelişmeler	22
Grafik 7: Enflasyon	22
Grafik 8: İşgücüne Katılım ve İşsizlik Oranları	23
Grafik 9: Eğitim ve Kamu Yönetimi İstihdamları	25
Grafik 10: Ödemeler Dengesi	28
Grafik 11: Bankacılık Sektörü Aktif Büyüklüğü	30
Grafik 12: Banka Gruplarına Göre Aktif Payları	31
Grafik 13: Kredi Büyüklükleri	33
Grafik 14: Kredi Vade Yapısı	34
Grafik 15: Mevduatın Vade Yapısı	35
Grafik 16: Banka Gruplarına Göre Takipteki Alacakların Dağılımı	35

2- Kamu Maliyesi

Grafik 1: Bütçe Dengesi(2) ve Bütçe Dengesi(3)'ün Gelişimi	42
Grafik 2: Bütçe Dengesinin Gelişimi	42
Grafik 3: Harcama Kalemlerinin Gelişimi	44
Grafik 4: 2014 Yılı Bütçesinin Alt Kelemler İtibariyle Görünümü	44
Grafik 5: Personel Harcaması	45
Grafik 6: Cari Transferlerin Dağılımı	46
Grafik 7: Cari Transferlerin Gelişimi	47
Grafik 8: Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Bütçe Giderleri	49
Grafik 9: Bütçe Giderlerinin Fonksiyonel Değişimi	50
Grafik 10- Gelir Vergisi Tahsilatının Açılımı	52
Grafik 11- Kurumlar Vergisi Tahsilatının Dağılımı	53
Grafik 12- KDV Tahsilatının Açılımı	53
Grafik 13- FİF Tahsilatının Açılımı	53
Grafik 14- Kamu Borç Stoku Gelişimi	54
Grafik 15: Kamu Borç Stoku İç Dağılım (Milyon ₺)	57
Grafik 16: Brüt Borç Stoku / GSYH	57
Grafik 17: Aktif – Pasif Sigortalı Sayıları	59

Grafik 18: Prime Esas Kazanç Ortalamaları	59
Grafik 19: Sosyal Sigortalar Dairesi Aktif / Pasif Oranı	60
Grafik 20: Belediyelerin Toplam Nüfus Dağılımı İçerisindeki Payı	65
Grafik 21: Belediyelerin Toplam Konut İçerisindeki Hizmet Payı	67
Grafik 22: İlçe Belediyelerin Toplam Personel Sayısı	68
Grafik 23: Belediyelerin Toplam Personel Sayısı	69

3- Sektörel Analiz

Grafik 1: Yatak Sayısı	81
Grafik 2: Doluluk Oranı	82
Grafik 3: Turist Sayısı	82
Grafik 4: Konaklama Durumu	82
Grafik 5: Yıllar İtibariyle Öğrenci Sayıları	83
Grafik 6: Yıllar İtibariyle Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayıları	83
Grafik 7: Çeşitli Ülkelerde Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Oranı	84
Grafik 8: Değişik Ülkelerde Çeşitli Seviyelerde Öğretmenlerin Yıllık Ders Saati	84
Grafik 9: Çeşitli Ülkeler İle KKTC'de Öğrencinin Yıllık Zorunlu Ders Saati	85
Grafik 10: Kendi Ülkeleri Dışında Eğitim Gören Öğrenci Sayıları	86
Grafik 11: KKTC Üniversiteleri Öğrenci Sayılarının Seyri	87
Grafik 12: KKTC Üniversitelerinde Okuyan Öğrencilerin Ülkelere Göre Dağılımı	88
Grafik 13: Üniversite Öğrencilerinin Yıllık Harcama Toplamları	88
Grafik 14: Sanayi Sektörünün GSYH İçerisindeki Payı	89
Grafik 15: Sanayi Sektörünün Toplam İstihdam İçerisindeki Payı	89
Grafik 16: Arazi Yapısı	92
Grafik 17: KKTC Tarımında Başlıca Alt Sektörler	92
Grafik 18: Yıllar İtibariyle Süt Üretim Miktarları	94
Grafik 19: Ülkelere Göre Orta Ölçek Hane Halkı 2014 Elektrik kWhs Satış Fiyatı	98
Grafik 20: Birim Yakıt Maliyeti ve Birim Satış Fiyatı	99
Grafik 21: Kredilerin Sektörel Dağılımı	101
Grafik 22: Kredi Geri Dönüşleri	101

4- TC Yardımlarının Gelişimi

Grafik 1: TC Yardımlarının Gelişimi	108
Grafik 2: TC Yardımlarının KKTC Bütçesine Oranı	108
Grafik 3: TC Yardımlarının GSYH'ya Oranı	109
Grafik 4: TC Yardımlarının Hibe/Kredi Gelişimi	109
Grafik 5: TC Yardımlarının İç Dağılımı (Milyon ₺)	110
Grafik 6: TC Yardımlarının İç Dağılımı (%)	110

Grafik 7: TC Yardım Kalemlerinin Gelişimi Nominal	111
Grafik 8: TC Yardımlarının Gelişimi (Milyon \$)	111
Grafik 9: TC Yardımlarının İç Dağılımı (%)	112
Grafik 10: Altyapı Harcamaları İle Reel Söktek Desteklerinin Gelişimi (Milyon \$)	112
Grafik 11: Altyapı Harcamaları İle Reel Söktek Desteklerinin Gelişimi (Milyon ₺)	113

SUNUŞ

Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs Türkleri'ne yönelik ekonomik desteği farklı modeller altında 1974 yılından beri sürmektedir. Kuzey Kıbrıs'ın küçük bir ülke olması, devlet yapısının kurumsallaşma sürecinin devam etmesi ve en önemlisi de izolasyon uygulaması, mali ve teknik destek alma ihtiyacını devam ettirmektedir. Yıllık olarak yayınlanmakta olan bu rapor bir önceki yıla ilişkin KKTC ekonomisi hakkında değerlendirme ve yapılan desteklerle ilgili bilgilendirme yapmak amacıyla hazırlanmaktadır.

KKTC ekonomisi ile Türkiye Cumhuriyeti ekonomisi yoğun etkileşim halindedir. Kıbrıs adasının Türkiye'ye yakınlığı dışında, Kuzey Kıbrıs'ın Türkiye dışındaki ülkeler tarafından tanınmaması ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) çabalarıyla ekonomik, kültürel ve sportif alanlarda izolasyon uygulattırılması bu ilişkiyi daha da ileri aşamalara taşımaktadır. Gelişen aşamada KKTC ekonomisinin öncü sektörleri olan turizm ve yüksek öğretim başta olmak üzere ürettiği mal ve hizmetin üçte ikine yakın kısmını Türkiye'ye pazarlamaktadır. Benzer şekilde ithalatını da yaklaşık aynı seviyede Türkiye'den yapmaktadır.

KKTC'de kişi başı gelir yaklaşık 15.000 \$ ile dünya liginde orta gelir grubunun üst sıralarında yer alırken rekabet edebilirlik sıralamasında 120. sıra ile düşük gelir grubu ülkeler arasında yer almaktadır. Bu iki değer arasında ki bariz farklılık KKTC ekonomisinin yapısal olarak sorunları bulunduğunu ve potansiyelinin yeterince kullanılmadığını özetlemektedir.

KKTC ekonomisinin sorunlarının temelinde ülkenin geleceğinin müzakere masasında tartışılıyor olması ve yukarıda izah edilen nedenlerle dünya ile etkileşiminin sınırlı kalması olduğunun görülmesi zor değildir. Uy-

gularan ekonomi politikalarının başarısı; ekonomik ve sosyal hayatın varılacak bir çözümle önemli ölçüde değişecek olması ve özellikle bunun GKRY tarafından yürütülen kampanyalarla canlı tutulmasından etkilenmektedir. Dünya ile etkileşimin sınırlı kalması ise sosyolojik gelişmeler de dahil olmak üzere dünyada sağlanan ilerlemelerin ülkeye gelişini sınırlandırmaktadır. Bu anlamda KKTC sınırlı olarak ulaştığı AB kurumları dışında sadece Türkiye ile birlikte çalışabilmektedir. Bunun sonucu içerde dönüşüm ihtiyacı zamanında hissedilememekte, sorunlar kronikleşmekte ve sonuçta reform ihtiyacı telkin edilmemektedir. AB ile ilişkilerin soyut karakteri nedeniyle önemli bazen de sevimsiz konular KKTC'yi tek tanıyan Türkiye ile ele alınmaktadır.

TC-KKTC arasında imzalanan "Sürdürülebilir Ekonomiye Geçiş" programının ikinci yılı olan 2014 yılında, reform nitelikli tedbirlerin hayata geçirilmesi konusunda yeterli ilerleme sağlanamamıştır. Bununla beraber özelleştirmeler ve kamu kesiminin verimsizliği konusunda reform ihtiyaçları somutlaşmış ve dönüşüm konusunda algı düzeyi yükselmiştir. İlave, kamunun ödediği maaşlara dayalı yürüyen, ancak GKRY ile kapıların açılması sonucu etkinliğini yitiren kamu ağırlıklı ekonomiden Turizm ve Yüksek Öğretim sektörlerinin öncülüğünde reel sektör odaklı ekonomiye geçiş konusunda ilerleme umut verici olmuştur.

Sonuç olarak, kurumsallaşma ve iyi işleyen bir ekonomik ve sosyal sistem oluşturulması konusunda fikirlerin ve sentezlerin değer bulmaya başladığı tartışmalara da katkı sağlayacağını umduğumuz 2014 yılı Ekonomi Durum Raporu'nun hayırlı olmasını diliyorum, hazırlanmasında emeği geçenlere teşekkürlerimi sunuyorum.

Halil İbrahim AKÇA
T.C. Lefkoşa Büyükşehir ve Yardım Heyeti Başkanı

MAKRO EKONOMİK GELİŞMELER

MAKROEKONOMİK GELİŞMELER

	2010	2011	2012	2013	2014
GSMH (Cari Fiyatlarla Milyon ₺)	5.649,5	6.559,2	6.915,8	7.579,4	8.621,3
GSMH (Milyon \$)	3.750,6	3.908,5	3.840,8	3.969,5	3.932,0
Reel Büyüme Hızı (%)	3,7	3,9	1,8	1,1	4,3
Kişi Başına GSMH (\$)	14.703	15.404	15.038	15.302	14.942
Enflasyon Oranı (%)	3,3	14,7	3,6	10,2	6,5
Bütçe Açığı (Milyon ₺)	-493	-447	-160	-411	-355
Nüfus	277.680	283.281	292.129	301.988	289.252
İstihdam	93.498	97.103	96.539	97.867	103.149
İşsizlik Oranı (%)	11,9	9,7	8,7	8,4	8,3
İhracat (Milyon \$)	96,4	152,9	122,4	120,7	134,0
İthalat (Milyon \$)	1.604,1	1.699,9	1.705,3	1.699,4	1.784,3
Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)	-1.507,8	-1.547,0	-1.582,8	-1.578,7	-1.650,3
Banka Mevduatları (Milyon ₺) (1)	6.843	8.088	8.974	10.685	11.774
Döviz Rezervi (Milyon \$)	2.069	2.116	1.776	1.556	n.a
Gelen Turist Sayısı	902.390	1.022.089	1.166.186	1.232.753	1.366.077
Türkiye	741.925	801.326	904.505	923.308	1.020.577
Diğer	160.465	220.763	261.681	309.445	345.500
Net Elektrik Tüketimi (Milyon kW) (2)	887,7	1.136,4	1.220,5	1.197,4	
Kişi Başına Elektrik Tüketimi (kW)	3.093	4.012	4.178	3.965	
Kişi Başına Akaryakıt Tüketimi (Lt) (Benzin+Motorin+Gaz Y.)	954	904	933	824	
Bin Kişiye Düşen Otomobil (Salon+SW)	363	365	369	374	
Bebek Ölüm Oranı (Her bin canlı doğumda)	12,9	12,3	11,8	11,3	
Doğuştaki Yaşam Ümidi (Yıl)					
Erkek	72,0	79,5	79,6	79,6	
Kadın	76,7	83,1	83,1	83,2	
Okullaşma Oranı (%)					
Genel ve Teknik Lise	79	79	86	88	
Yüksek Öğretim	87	87	74	65	
Sağlık Giderleri / GSMH (%)	3,4	3,1	3,1	3,2	
Sağlık Giderleri / Bütçe (%)	7,3	7,2	7,3	7,4	
Doktor Başına Kişi Sayısı	486	500	489	487	
Yatak Başına Kişi Sayısı	172	170	151	157	
10000 Kişiye Düşen Yatak Sayısı	58	59	66	64	
Yıllık Ortalama Döviz Kuru (1 ABD \$)	1,5063	1,6782	1,8006	1,9045	2,1926

Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, Devlet Planlama Örgütü'nün (DPÖ) en güncel hali 2010 yılı itibarıyla olan Ekonomik ve Sosyal Göstergeler veri setinden alınmıştır.

(1) Türk Lirası mevduatları ile döviz mevduatları ve tevdiatlarını içermektedir.

(2) Santral içi tüketim ve şebeke kayıpları düşülmüştür.

A. KÜRESEL EKONOMİK GELİŞMELER VE TÜRKİYE EKONOMİSİ

2014 yılı, küresel ekonomide ılımlı büyüme rakamlarının sürdüğü bir yıl olmuştur. Küresel ölçekte devam eden dış talep yetersizliği ve dış finansman koşullarındaki sıkılaşmanın etkisi ile küresel büyüme 2014 yılında arzu edilen performansın altında kalarak geçen yıl seviyesinde gerçekleşmiştir. 2014 yılında Dünya ticaret hacmi yüzde 3,4 oranında büyürken, düşen emtia fiyatlarının etkisi ile küresel enflasyon gerileme eğilimini sürdürmüştür.

Jeopolitik riskler ve gelişmiş ülke merkez bankaları politikaları arasındaki ayrışma küresel ekonomi açısından önümüzdeki döneme ilişkin aşağı yönlü risk oluştururken, düşen petrol fiyatları olumlu bir gelişme olarak karşımıza çıkmakta ve bu çerçevede küresel ekonomideki risklerin dengeli bir görünüm arz ettiği değerlendirilmektedir. Petrol fiyatlarındaki düşüş tüm ekonomilerde enflasyonu düşürücü etkide bulunurken, bu durumdan petrol ithalatçısı ülkeler olumlu, petrol ihracatçısı ülkeler ise olumsuz yönde etkilenmekte; petrol fiyatlarında yaşanan bu gerilemenin küresel büyüme üzerindeki net etkisinin ise pozitif olduğu tahmin edilmektedir.

2014 yılında büyüme hızı ülkelere göre farklılık göstermekle birlikte, küresel büyüme hızı yüzde 3,4 ile bir önceki yıl seviyesinde gerçekleşmiştir. Gelişmiş ülke ekonomileri arasında ABD daha güçlü bir büyüme ortaya koyarken, Avro Bölgesi ve Japonya göreceli olarak daha zayıf bir performans kaydetmiştir. Ekonomik görünümdeki bu ayrışma para politikalarında da yansımaları bulmuş ve ABD Merkez Bankası (FED) varlık alım programını 2014 yılında sona erdirerek para politikasını sıkılaştırma kararı alırken, Avro Bölgesi ve Japonya'da ise genişleyici para politikalarına devam edilmiştir.

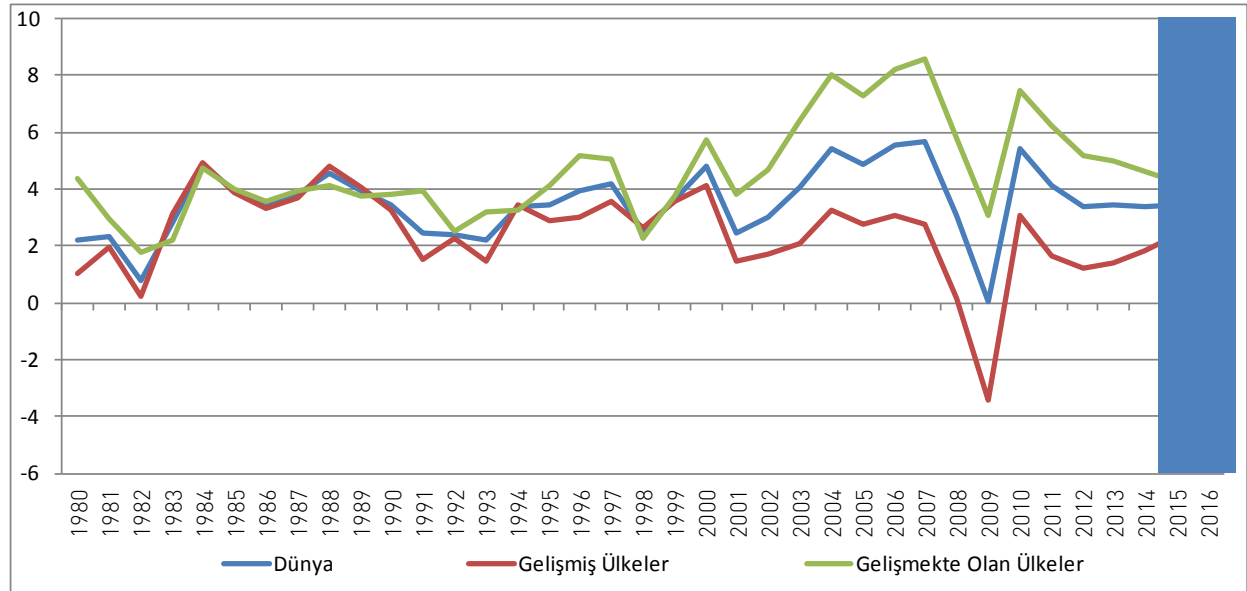
Diğer gelişmiş ekonomilerden olumlu yönde ayrılan ABD ekonomisi 2014 yılında özel tüketim ve yatırımların kat-

kısıyla yüzde 2,4 oranında büyüme kaydederek küresel toparlanmaya önemli katkı vermeye devam etmiştir. 2014 yılı genelinde 3 milyonun üzerinde yeni iş yaratılmış ve işsizlik oranı 2014 yılı sonu itibarıyla yüzde 5,6 seviyesine dek gerilemiştir. Ekonomik verilerdeki toparlanma neticesinde FED, varlık alım programını 2014 yılında sona erdirmiş ve ilk faiz artırımının 2015 yılında yapılabileceğine yönelik söylemlerini kamuoyuyla paylaşmaya başlamıştır. 2015 yılında ABD'de güçlü ekonomik büyümenin sürmesi ve ekonominin küresel toparlanma sürecinin itici gücü olması beklenmektedir.

2013 yılında daralan Avro Bölgesi ekonomisi 2014 yılında yüzde 0,9 ile ılımlı bir büyüme göstermiştir. 2014 yılında bölge ekonomisini canlandırmak ve deflasyondan çıkma sürecini desteklemek amacıyla Avrupa Merkez Bankası tarafından 2 kez faiz indirimi yapılmış ve finansal istikrar açısından önem arz eden bankacılık sektörüne ilişkin kapsamlı bir değerlendirme ve reform çalışması yürürlüğe konulmuştur. Alınan destekleyici önlemlerin etkisiyle kredilerde ılımlı da olsa artış görülmeye başlamıştır. Diğer taraftan, Avrupa Komisyonu, reel ekonomiyi canlandırabilmek için kamu ve özel sektör yatırımlarını artıracak bir yatırım planını 2015-2017 dönemi için kabul etmiştir. Söz konusu planın, reel ekonomiyi güçlendirmesi, istihdam piyasasını desteklemesi ve 3 yıllık bir dönem sonunda toplam 300 milyar € tutarında yatırım artışı sağlaması beklenmektedir. Diğer taraftan, Avrupa borç krizi sonrası Troyka tarafından sağlanan kurtarma fonundan yararlanan Yunanistan'da borçların geri ödenmesi konusundaki sıkıntıların ülke ve bölge ekonomisi üzerindeki riskleri artırdığı gözlenmektedir.

Japon Başbakanına ithafen "Abenomics" olarak anılan reform sürecinin devam ettiği Japonya'da ekonomi 2014 yılında beklentilerin altında kalarak yüzde 0,1 oranında küçülmüştür. Yurtiçi talebin zayıf performansında 2014 yılı Nisan ayında yüzde 5'ten yüzde 8 seviyesine yükseltilen

Grafik 1: GSYH Reel Büyüme Hızları

Kaynak: IMF. Taralı alanlar tahmindir.

Tablo 1: GSYH Reel Büyüme Hızları (%)

	2006	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Dünya	5,3	3,0	0,0	5,4	4,2	3,4	3,4	3,4
Gelişmiş Ekonomiler	3,0	0,1	-3,4	3,1	1,7	1,2	1,4	1,8
ABD	2,7	-0,3	-2,8	2,5	1,6	2,3	2,2	2,4
Japonya	1,7	-1,0	-5,5	4,7	-0,5	1,8	1,6	-0,1
Avro Bölgesi	3,2	0,4	-4,5	2,0	1,6	-0,8	-0,5	0,9
Gelişmekte Olan Ekonomiler	8,3	5,8	3,1	7,4	6,2	5,2	5,0	4,6
Dünya Ticaret Hacmi	9,2	3,0	-10,6	12,6	6,8	2,8	3,5	3,4
Türkiye	6,9	0,7	-4,8	9,2	8,8	2,1	4,2	2,9
KKTC	12,4	-2,9	-5,5	3,7	3,9	1,8	1,1	4,3
GKRY	4,1	3,6	-1,9	1,4	0,3	-2,4	-5,4	-2,3

Kaynak: IMF, TÜİK, DPÖ

satış vergisi oranı etkili olurken, söz konusu vergi oranında öngörülen ikinci artış hükümet tarafından 2017 yılı Nisan ayına ertelenmiştir. Japon Merkez bankası tarafından ekonomiyi desteklemek ve deflasyondan çıkmak amacıyla genişletici para politikası yıl boyunca sürdürülmüş ve bunun bir yansıması olarak ülke para birimi değer kaybetmiştir. Kurdaki değer kaybı ihracat kanalıyla Japon ekonomisini olumlu yönde etkilerken, hükümet yurtiçi talebi canlandırmak amacıyla ücret artışına yönelik çalışmalar yürütmektedir.

2014 yılı, bir yandan gelişmekte olan ekonomiler açısından büyümenin ivme kaybettiği bir yıl olurken diğer yandan büyüme performansları açısından ülkelerin önemli bir biçimde birbirlerinden ayrıştığı bir yıl olmuştur. 2013 yılında yüzde 5'e gerileyen gelişmekte olan ülke ekonomileri büyüme oranı, 2014 yılında gelişmiş ülke merkez bankalarının uyguladıkları para politikaları kaynaklı belirsizliğin etkisi ile beklentilerin altında kalarak yüzde 4,6 oranında gerçekleşmiştir.

Çin'de devam eden reform süreci nedeniyle büyüme 2014 yılında yüzde 7,4 ile geçmiş yıl ortalamalarının altında gerçekleşirken, yüzde 7,2 oranında büyüme kaydeden Hindistan ekonomisi 2014 yılında gerçekleşen seçimlerin ardından artan güven ortamı ile birlikte ciddi bir toparlanma süreci yaşamaktadır. Diğer yandan zayıf talep, artan arz ve güçlenen doların etkisiyle 2014 yılı ikinci yarısından itibaren önemli ölçüde gerileyen petrol fiyatları nedeniyle Brezilya ve Rusya ekonomileri oldukça zayıf bir performans göstermektedir. Brezilya ekonomisi sıkı makroekonomik politikalar, yetersiz güven ortamı ve düşen emtia fiyatları nedeniyle yavaşlarken ancak yüzde 0,1 oranında büyüyebilmiştir. Düşen petrol fiyatları ve yaptırımlar nedeniyle önemli ölçüde ivme kaybeden Rusya ekonomisi ise 2014 yılını 0,6 oranında büyüme ile tamamlamıştır.

Gelişmekte olan ekonomilere yönelik aşağı yönlü risklerin başında FED'in sıkılaştırma süreci gelmektedir. Faiz artışının gerçekleşme zamanına yönelik beklentiler oynaklığı artırırken birçok gelişmekte olan ülke para biriminde 2014 yılının son aylarında önemli değer kayıpları gözlenmiştir. Önümüzdeki dönemde ülkeler arasındaki ayrışma-

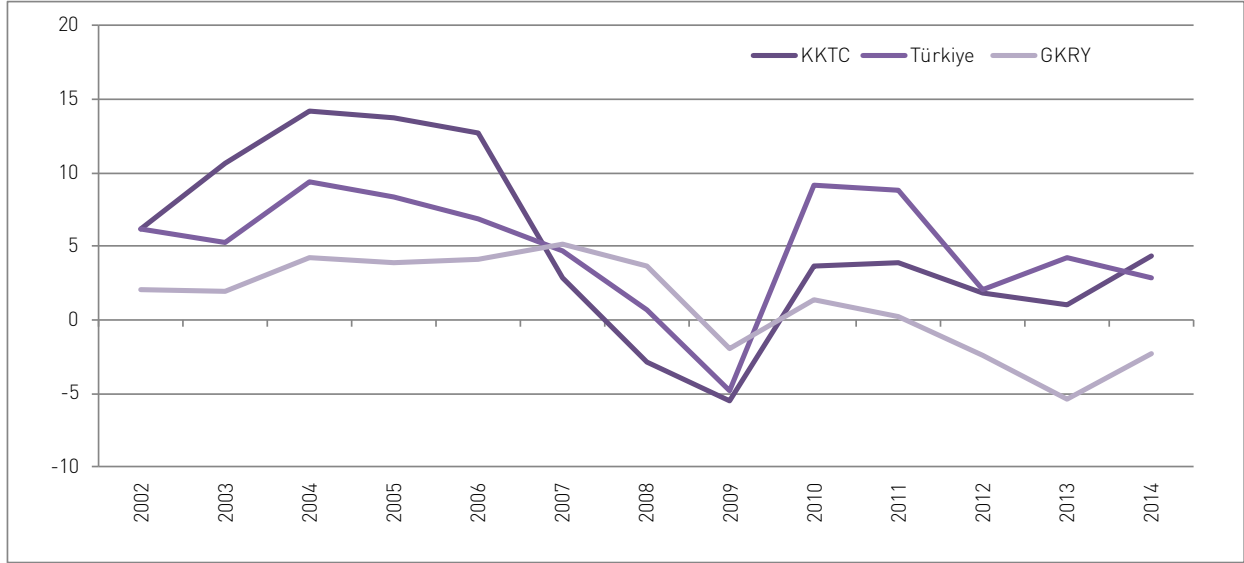
nın devam etmesi beklenmektedir.

IMF'nin 2015 yılı Nisan ayında yayımladığı son tahminlere göre, 2014 yılında yüzde 3,4 oranında büyüyen küresel ekonominin 2015 ve 2016 yıllarında sırasıyla yüzde 3,5 ve yüzde 3,8 oranında büyümesi beklenmektedir. 2013 yılında yüzde 3,5 ve 2014 yılında yüzde 3,4 ile önceki yıllara göre önemli ölçüde ivme kaybeden dünya ticaret hacmi artışının ise 2015 ve 2016 yıllarında bir miktar toparlanarak sırasıyla yüzde 3,7 ve yüzde 4,7 seviyelerinde gerçekleşmesi öngörülmektedir.

En büyük dış ticaret ortağı olan Avro Bölgesinin resesyona girmesi ve iç talebin büyüme hızında gerçekleşen yavaşlamanın etkisi ile 2012 yılından itibaren daha ılımlı bir büyüme patikasına giren Türkiye ekonomisi, 2012 ve 2013 yıllarında ki sırasıyla yüzde 2,1 ve yüzde 4,2 seviyesindeki büyüme oranlarının ardından 2014 yılında yüzde 2,9 büyüme kaydetmiştir. Daha dengeli bir büyüme patikasının oluşturulması ve yurtiçi kredi büyümesinin kontrol edilebilmesi amacıyla uygulanmaya başlanan makro-ihiyati tedbirler ve vergi düzenlemeleri neticesinde 2014 yılında büyümenin kompozisyonu net dış talep lehine dengelenmeye başlamış, tüketim harcamaları bir miktar hız keserken yatırım harcamaları geçen seneye kıyasla daralmıştır. Alınan politika tedbirlerine bağlı olarak 2014 yılının ilk çeyreğinde başlayan bu dengelenme süreci neticesinde 2013 yılında -2,6 puan seviyesinde gerçekleşen net dış talebin büyümeye katkısı, 2014 yılı genelinde 1,8 puan seviyesine dek yükselmiştir. 2014 yılında özel tüketim ve kamu harcamaları sırasıyla yüzde 1,9 ve yüzde 4,6 oranlarında artarken, toplam yatırım harcamaları yüzde 1,3 oranında daralmıştır. Böylece 2013 yılında 5,2 puan gerçekleşen toplam yurtiçi talebin büyümeye katkısı 2014 yılında 1,0 puan düzeyine dek gerilemiştir.

2014 yılında büyümenin bir miktar hız kesmesi ve işgücü arzındaki artışın istihdam artışının üzerinde devam etmesi neticesinde işsizlik geçen yıla kıyasla 0,9 puan artarak yılı yüzde 9,9 seviyesinde tamamlamıştır. Diğer yandan 2014 Şubat ayında Avrupa Birliği müktesebatına tam uyum çalışmaları kapsamında Hanehalkı İşgücü Anketi'nde değişikliklere gidilmiş ve işsizlik kriterinde kullanılan iş arama

Grafik 2: GSYH Büyüme Hızları

Kaynak: TÜİK, DPÖ, Eurostat

süresi yeniden tanımlanmıştır. Bu çerçevede 2013 işsizlik rakamı yüzde 9,0 olarak güncellenmiştir.

Küresel emtia fiyatlarında yaşanan gerilemenin olumlu etkisine rağmen TÜFE, 2014 yılında gelişmekte olan ekonomilerin para birimlerinde yaşanan değer kayıplarının yanı sıra gıda fiyatlarında yaşanan artışlar neticesinde geçen seneye kıyasla yaklaşık 0,8 puan yükselerek yüzde 8,2 seviyesinde gerçekleşmiştir.

2014 yılında Türkiye ekonomisinin gerçekleştirdiği ihracat bir önceki yıla göre yüzde 3,8 artarak 157,6 milyar \$ ulaşırken, ithalat yüzde 3,8 oranında daralarak 242,2 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. Böylece ihracatın ithalatı karşılama oranı 2013 yılına göre 4,8 puan artarak yüzde 65,1 düzeyinde gerçekleşirken, dış ticaret açığı yüzde 15,3 daralarak 84,6 milyar \$ olmuştur. Bu gerçekleşmede hız kesen büyümeye paralel olarak daralan ithalat etkili olurken, cari işlemler açığı dış ticaret açığındaki azalma neticesinde geçen seneye kıyasla 18,8 milyar \$ gerileyerek 45,8 milyar \$ olarak kaydedilmiştir.

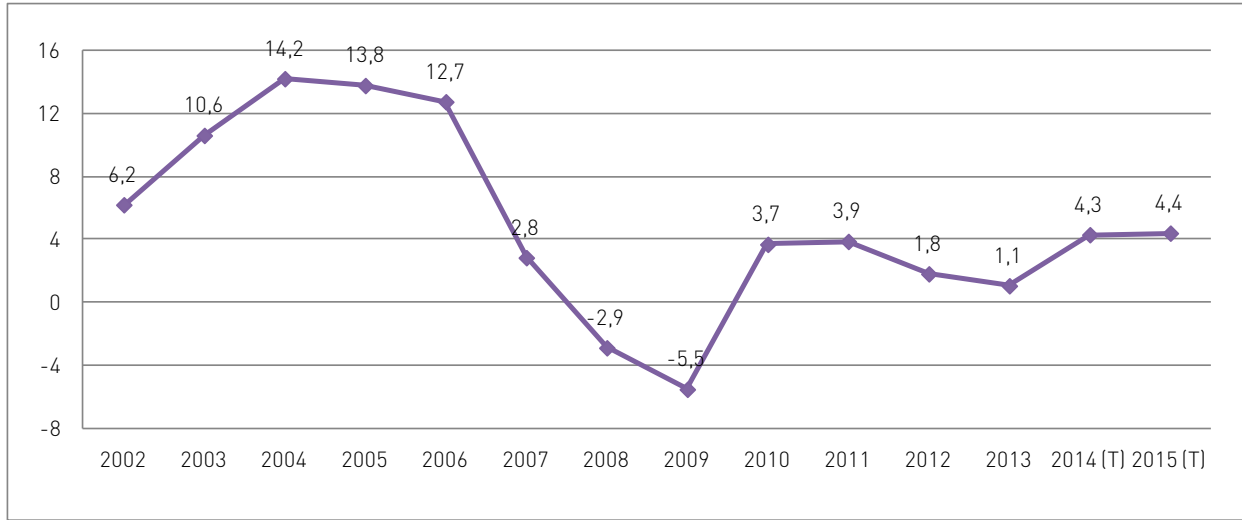
2013 yılında 18,5 milyar ₺ olarak gerçekleşen merkezi yönetim bütçe açığı, ekonomik aktiviteye paralel olarak büyümeye hızı yavaşlayan vergi gelirleri neticesinde daha zayıf performans göstererek 2014 yılında 22,7 milyar ₺'ye gerilemiştir. 2013 yılında 31,4 milyar ₺ olan faiz dışı fazla ise 2014 yılı sonunda yüzde 13,4 oranında azalarak 27,2 milyar ₺ olmuştur. Böylece 2013 yılında yüzde 36,2 seviyesinde olan AB tanımlı borç stokunun GSYH'ye oranı 2014 yılında OVP tahmini olan yüzde 33,1'i bir miktar aşarak yüzde 33,5 olarak gerçekleşmiştir.

2014 yılı, TCMB tarafından sıkı para politikasının uygulanmaya devam edildiği, diğer taraftan finansal istikrarı desteklemek amacıyla BDDK'nın sene başında yürürlüğe koyduğu uygulamalar neticesinde finansal olmayan kesime kullanılan kredilerin yıllık büyüme oranının yavaşladığı bir yıl olmuştur. Para politikasındaki sıkı duruşun ve

makro-ihtiyati önlemlerin etkilerinin yansımasıyla 2014 yılında kredilerin büyüme hızı ve kompozisyonu arzu edilen yönde gelişmiş ve kredi büyümesi geçen yıla kıyasla hız keserken ağırlıklı olarak ticari krediler kaynaklı gerçekleşmiştir. Bankacılık sektörüne esneklik kazandırmayı ve Türk Lirası zorunlu karşılık tutmanın maliyetini azaltmayı hedefleyen TCMB, 2014 yılında ₺ zorunlu karşılıklara kısmi bir faiz öderken, zorunlu karşılık oranları ise çekirdek olmayan yabancı para için kısa vadelerde yükseltmiştir. Alınan bu önlemler neticesinde ileride finansal istikrar açısından risk oluşturabileceği düşünülen kredi büyümesi kontrol altında tutulmuştur.

GKRY ekonomisi 2013 yılında gerçekleşen yüzde 5,4 oranındaki daralmanın ardından 2014 yılında yüzde 2,3 oranında küçülmüştür. 2011 yılı ikinci yarısından bu yana resesyonda olan ekonomi, 14 çeyrektir aralıksız küçülmektedir. Baz etkisi ile çeyreklik büyüme rakamlarında göreceli olarak bir toparlanma süreci yaşanırken, yıllık bazda pozitif büyüme rakamlarının yakın dönemde yakalanması mümkün görünmektedir. Diğer yandan özellikle bankacılık sektörü kaynaklı risklerin devam etmesi nedeniyle ekonomiye sirayet eden sıkıntıların tam anlamıyla aşıldığını söylemek için henüz erken olduğu değerlendirilmektedir. GKRY borç stokunun milli gelire oranı 2012 yılsonu değeri olan yüzde 85,8 seviyesinden 2013 yılsonu itibarıyla yüzde 102,2 seviyesine yükselmiş, 2014 yılında bütçede sağlanan kontrol ve ekonomik daralmanın beklentilerden daha sınırlı kalması neticesinde 2014 yılsonu itibarıyla yüzde 107,5 olarak gerçekleşmiştir. Ekonomideki daralmaya paralel olarak hızla yükselen işsizlik oranı 2014 yılında yüzde 16,1, genç nüfus işsizlik oranı ise yüzde 35,9 seviyesinde gerçekleşmiştir. Uluslararası kuruluşların beklentisi, uygulanmakta olan Programa ve içeriğinde yer alan yapısal reform sürecine sadık kalındığı sürece Rum ekonomisinde toparlanmanın 2015 yılında başlayabileceği yönündedir.

Grafik 3: GSYH Büyüme Hızı

Kaynak: DPÖ, T: Tahmin

B. BÜYÜME

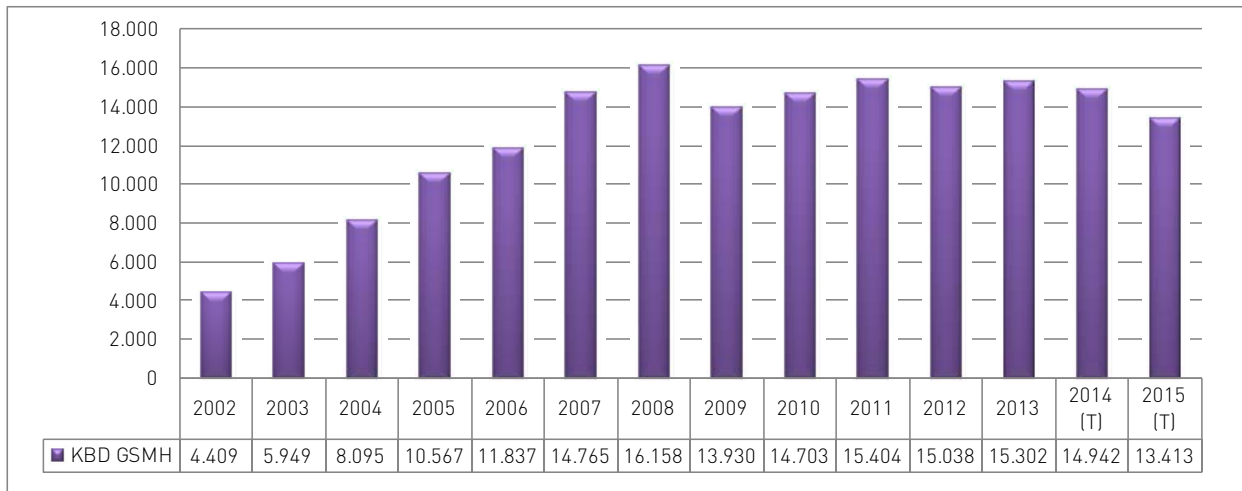
KKTC ekonomisi, 2013-2015 dönemi Sürdürülebilir Ekonomiye Geçiş Programının ikinci yılı olan 2014 yılında yüzde 4,3 oranında büyüme kaydetmiş ve geçen program döneminde yakalanan ortalama büyüme oranı olan yüzde 3,1'in üzerinde bir performans göstermiştir. KKTC Devlet Planlama Örgütü'nün güncellediği istatistikler ışığında 2013 yılı büyümesi de yüzde 1,1 olarak aşağı revize edilmiştir. Böylece Program döneminin ilk iki yılında yakalanan ortalama büyüme yüzde 2,7 seviyesinde gerçekleşirken 2014 yıl sonu KKTC nominal milli geliri 8,7 milyar ₺ seviyesine ulaşmıştır.

Ekonomik aktivitede 2013 yılında gerçekleşen ivme kaybında bir yandan yıl içerisinde gerçekleşen seçim sürecinin yarattığı belirsizlik neticesinde büyüme bazının düşmesi etkili olurken, diğer yandan küresel ekonomiye ilişkin devam eden belirsizlik algısının yurtiçi üretim ve tüketim kararlarını olumsuz etkilemesinin belirleyici olduğu değerlendirilmektedir.

2014 yılında tarım sektörü ve mali sektör dışında milli geliri oluşturan tüm sektörler büyümeye pozitif katkı yaparken, tarım sektöründe 2013 yılındaki yüzde 1,6'lık daralmanın ardından 2014 yılında da yüzde 6,5 oranında daralma gerçekleşmiştir. Sektörde yaşanan daralmada kuraklık neticesinde özellikle tahıl üretiminde yaşanan gerileme ile sektörde önemli paya sahip diğer bir ürün olan narenciye rekoltesindeki düşüşün etkili olduğu değerlendirilmektedir. Mali sektör 2014 yılında yüzde 1,5 oranında daralırken diğer sektörlerde genel eğilimlerde bir değişiklik gerçekleşmemiş ve seçim yılı olan 2013'e kıyasla genel olarak büyüme oranlarında ivmelenme gerçekleşmiştir.

DPÖ, 2013-2015 dönemi Sürdürülebilir Ekonomiye Geçiş Programının son yılı olan 2015'te ekonomik aktivitenin bir miktar daha ivmeleneceğini ve ekonominin yüzde 4,4 oranında büyüyeceğini tahmin etmektedir. Böylece program dönemi boyunca reel milli gelirin toplamda yüzde 10 seviyesinde büyüyeceği ve yıllık bazda ise ortalama yüzde 3,2 büyüme oranı yakalanacağı öngörülmektedir.

Grafik 4: Kişi Başına Düşen GSMH (\$)

Kaynak: DPÖ, T: Tahmin

Tablo 2: Reel Büyüme Hızları (2006-2013) Sabit Fiyatlarla (%)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014 (T)
Tarım	-18,2	8,2	10,0	10,8	3,7	-1,6	-6,5
Sanayi	-10,3	-9,1	-0,2	3,4	-0,7	1,7	5,7
İnşaat	-8,0	-18,5	3,8	3,3	-16,0	-0,3	6,5
Ticaret	-3,5	-11,4	21,5	2,7	4,1	-0,4	6,6
Turizm	5,8	5,4	4,2	23,3	14,7	8,7	7,6
Ulaştırma-Haberleşme	2,2	-2,8	-20,0	-4,3	5,7	2,0	7,3
Mali Sektör	9,6	1,7	0,3	1,4	8,1	7,5	-1,5
Konut	2,7	3,8	4,0	3,9	3,7	3,2	3,6
Serbest Meslek	4,3	3,4	-5,3	4,3	1,5	2,3	4,5
Kamu Hizmetleri	1,2	-5,0	0,4	2,8	1,9	1,4	1,3
İthalat Vergileri	-0,8	-7,1	18,6	3,9	8,9	-2,1	8,1
GSYİH	-3,4	-5,5	3,7	3,9	1,8	1,1	4,3

Kaynak: DPÖ, T: Tahmin

DPÖ'nün son milli gelir güncellemesi çerçevesinde 2012 ve 2013 yılları için dolar cinsinden kişi başına düşen GSMH sırasıyla 15.038 \$ ve 15.302 \$ olarak güncellenmiştir. Son tahminler ışığında 2014 yılında kişi başına düşen GSMH'nın bir önceki seneye kıyasla 359 \$ gerileyerek 14.942 \$ seviyesinde gerçekleştiği tahmin edilmektedir. Dolar cinsinden kişi başına milli gelirde gerçekleşen bu gerilemede büyümenin aşağı revizyonu ve Türk Lirası'nda yaşanan değer kaybı etkili olmaktadır.

DPÖ'nün Nisan 2015 tarihli tahminleri ışığında 2013-2015 program döneminin ikinci yılı olan 2014 yılında tarım ve mali sektör dışında tüm sektörlerin büyümeye pozitif katkı verdiği öngörülmektedir.

2014 yılında sanayi sektörü bir önceki yıla kıyasla yıllık bazda yüzde 5,7 oranında büyürken, sektörü oluşturan

taş ocaklığı, imalat sanayi ve elektrik-su alt sektörlerinde sırasıyla yüzde 3, yüzde 6,9 ve yüzde 2,3 seviyelerinde artış kaydedilmiştir. İnşaat sektörünün 2012 ve 2013 yılları büyüme rakamları ilgili dönemde yurtiçi çimento satışlarındaki düşüşten hareketle sırasıyla yüzde -16 ve yüzde -0,3 olarak güncellenmiştir. İki yıl ardı ardına yaşanan bu daralmanın ardından sektörün 2014 yılında yüzde 6,5 seviyesinde büyüyeceği tahmin edilmektedir.

Milli gelirin yaklaşık yüzde 70'ini oluşturan hizmet sektöründe 2014 yılında yüzde 4,5 oranında büyüme kaydedildiği tahmin edilmektedir. Alt sektörlerden toptan ve perakende ticaret sektöründe yüzde 6,6 oranında büyüme gerçekleşirken turizm sektörünün son yıllara kıyasla bir miktar yavaşlayarak yüzde 7,6 seviyesinde büyüyeceği öngörülmektedir. 2014 yılında diğer önemli hizmet sektörlerinden

Tablo 3: GSMH'deki Sektörel Gelişmeler (Cari Fiyatlarla Milyon ₺)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014 (T)
Tarım	259	301	330	366	387	405	413
Sanayi	543	517	553	558	587	637	699
İnşaat	362	346	312	408	336	371	430
Ticaret	492	484	598	722	794	853	991
Turizm	230	282	302	495	591	675	792
Ulaştırma-Haberleşme	615	597	525	553	643	711	832
Mali Sektör	358	388	404	473	506	580	623
Konut	176	202	221	274	306	358	405
Serbest Meslek	525	609	652	727	802	892	1.016
Kamu Hizmetleri	1.104	1.201	1.180	1.294	1.295	1.350	1.514
İthalat Vergileri	417	448	536	637	709	776	936
GSYH	5.080	5.376	5.614	6.509	6.955	7.607	8.651
Net Dış Alem	48	39	35	50	-39	-27	-30
GSMH	5.128	5.415	5.650	6.559	6.916	7.579	8.621

Kaynak: DPÖ, T: Tahmin

Tablo 4: GSYH'nin Sektörel Dağılımı (Cari Fiyatlarla % Pay)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014 (T)
Tarım	5,1	5,6	5,9	5,6	5,6	5,3	4,8
Sanayi	10,7	9,6	9,8	8,6	8,4	8,4	8,1
İnşaat	7,1	6,4	5,6	6,3	4,8	4,9	5,0
Ticaret	9,7	9,0	10,7	11,1	11,4	11,2	11,5
Turizm	4,5	5,2	5,4	7,6	8,5	8,9	9,2
Ulaştırma-Haberleşme	12,1	11,1	9,4	8,5	9,2	9,4	9,7
Mali Sektör	7,0	7,2	7,2	7,3	7,3	7,6	7,2
Konut	3,5	3,8	3,9	4,2	4,4	4,7	4,7
Serbest Meslek	10,3	11,3	11,6	11,2	11,5	11,7	11,8
Kamu Hizmetleri	21,7	22,3	21,0	19,9	18,6	17,7	17,6
İthalat Vergileri	8,2	8,3	9,6	9,8	10,2	10,2	10,9
GSYH	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: DPÖ, T: Tahmin

ulaştırma ve haberleşme sektörü yüzde 7,3 oranındaki büyüme rakamı ile reel milli gelir büyümesinin üzerinde bir performans gösterirken mali sektör yüzde 1,5 oranında daralma kaydetmiştir.

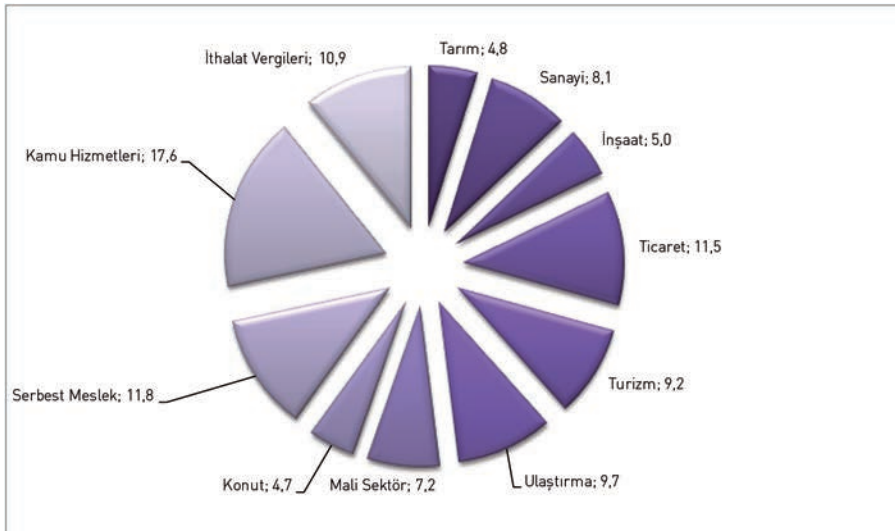
Milli gelir içerisindeki payı yapısal olarak yüksek olan kamu hizmetleri 2014 yılında yüzde 1,3 büyüyerek nominal olarak 1,5 milyar ₺ seviyesine ulaşmıştır. Böylece sektörün milli gelir içerisindeki payı yüzde 17,6 olarak gerçekleşmiştir. Kamu sektörünün milli gelir içerisindeki payı 2010 yılından bu yana istikrarlı bir biçimde yüzde 20 seviyesinin altında kalmaktadır. Söz konusu oranın önümüzdeki yıllarda aşağı çekilebilmesi ekonominin ve kamu sektörünün yapısal dönüşümü açısından önem arz etmektedir. 2014 yılında ithalat vergileri ise reel bazda bir önceki yıla kıyasla yüzde 8,1 oranında artış kaydetmiştir.

2014 yılında tarım sektörünün payı iklim koşullarının da etkisi ile yüzde 4,8 olarak gerçekleşirken 2012 ve 2013 yıllarındaki daralmaların ardından inşaat sektörünün milli

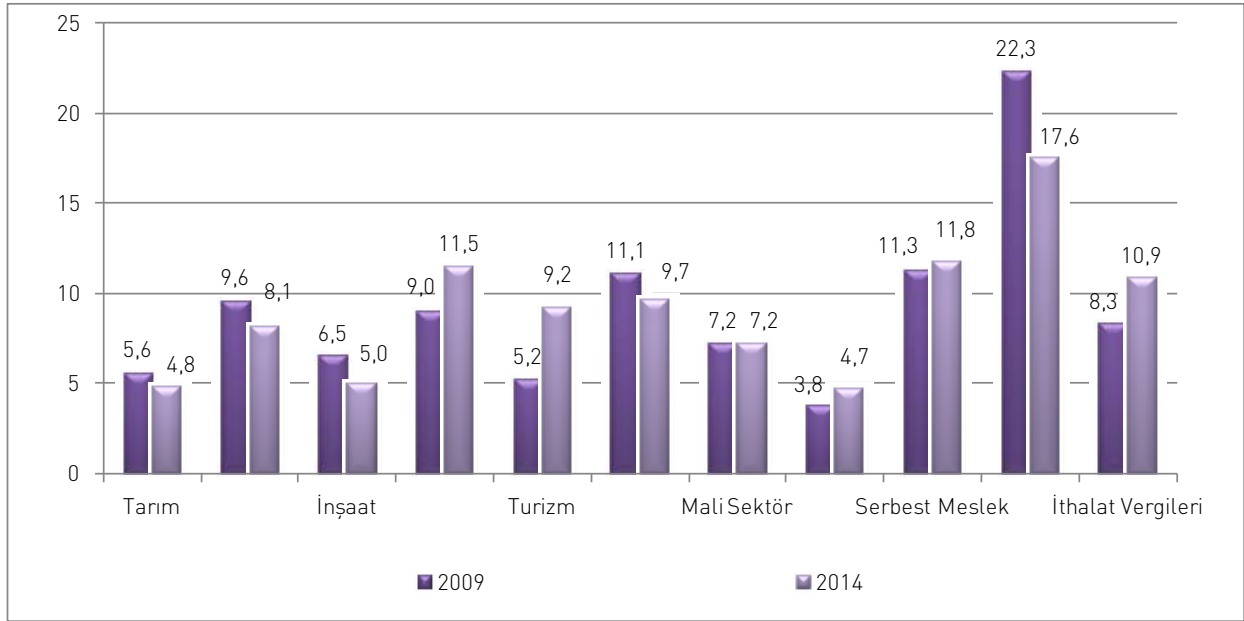
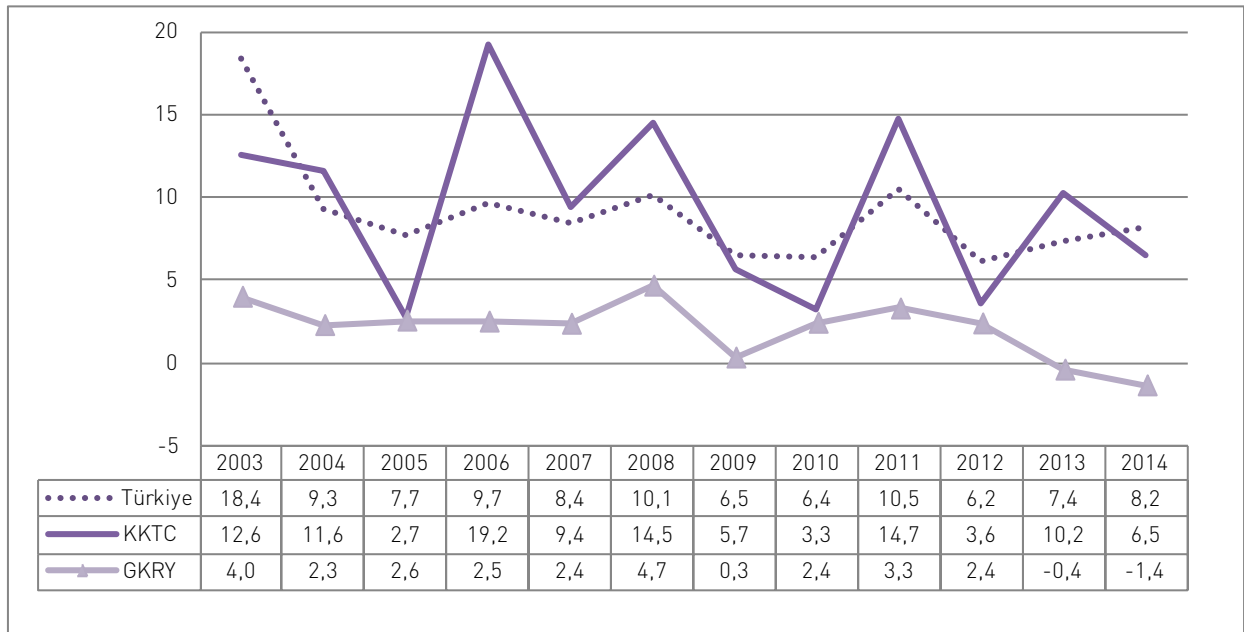
gelir içerisindeki payı da yüzde 5 seviyesine gerilemiştir.

Sektörlerin nominal milli gelir içerisindeki payları incelendiğinde, özel sektörün ekonomi içerisindeki ağırlığının artırılması noktasında ilk program dönemi ile birlikte elde edilen kazanımların devam ettiği gözlenmektedir. 2014 yılında özel sektörün faaliyetlerinin yoğunlaştığı ticaret ve turizm sektörlerinin milli gelir içerisindeki paylarının sırasıyla yüzde 11,6 ve yüzde 8,8; toplamdaki paylarının ise yüzde 20,4 olarak gerçekleştiği tahmin edilmektedir.

2009 yılı ile 2014 yılına ilişkin sektörel dağılım incelendiğinde kamu hizmetlerinin yüksek payının azaldığı, katma değeri yüksek, istihdam ve özel sektör yoğun olan ticaret ve turizm sektörlerinin payının ise arttığı gözlenmektedir. Tarım ve inşaat sektörlerinin payında Program dönemleri öncesine kıyasla gerçekleşen daralmada kuraklık ve artan belirsizlik algısı gibi sektörlerin kendi dinamikleri ile ilgili etkenler belirleyici olurken hizmet sektörünün diğer önemli alt sektörlerinden mali sektörün payında değişik-

Grafik 5: Cari Fiyatlarla GSYH'nin Sektörel Dağılımı (2014, %)

Kaynak: DPÖ, T: Tahmin

Grafik 6: GSYH'deki Sektörel Gelişmeler (%)**Grafik 7: Enflasyon (TÜFE, %)**

Kaynak: DPÖ, TÜİK, Eurostat

lik gerçekleşmemiştir. İthalat vergilerinin payındaki istikrarlı artış ise ülkenin ithalata olan bağımlılığı çerçevesinde değerlendirilmektedir.

C. ENFLASYON

2013 yılında gelişmekte olan ülke para birimlerinde özellikle yılın ikinci yarısından itibaren yaşanan değer kayıplarının etkisi ile yüzde 10,22 seviyesine ulaşan KKTC tüketici fiyatları endeksi, 2014 yılında küresel emtia fiyatlarında gerçekleşen düşüşün etkisi ile bir miktar hız keserek yüzde 6,49 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2014 yılında tüketici fiyat endeksinde yer alan tüm alt gruplarda artış kayde-

dirirken özellikle gıda ve alkolsüz içecekler, mobilya ve ev eşyası ile lokanta ve oteller alt gruplarında çift haneli artışlar ön plana çıkmıştır.

2014 yılında ana mal grupları bazında bakıldığında en yüksek artış yüzde 13,56 ile lokanta ve oteller alt grubunda olurken, bunu yüzde 12,83 ile gıda ve alkolsüz içecekler ve yüzde 10,37 ile mobilya ve ev eşyası alt gruplarının izlediği görülmektedir. Endeks içerisinde küresel emtia fiyatlarına olan esnekliği daha yüksek olan konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar grubunda yüzde 1,79 oranında ılımlı bir artış gerçekleşirken, diğer önemli mal gruplarından olan ulaşırmada yüzde 2,49, haberleşme alt grubunda ise yüz-

Tablo 5: İstihdam Verileri¹

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014 (T)
Çalışma Çağındaki Nüfus	201.821	209.497	213.954	215.784	215.009	221.419	231.424
İşgücü	101.112	104.539	106.121	107.461	105.884	106.724	112.465
İstihdam	91.223	91.550	93.498	97.103	96.539	97.867	103.149
Rum Kesiminde Çalışanlar	3.252	2.595	1.923	1.365	1.200	800	700
İşgücüne Katılım Oranı (%)	50,1	49,9	49,6	49,8	49,2	48,2	48,6
İstihdam Oranı (%)	45,2	43,7	43,7	45,0	44,9	44,2	44,6
İşsizlik Oranı (%)	9,8	12,4	11,9	9,7	8,7	8,4	8,3
Genç Nüfustaki İşsizlik Oranı (%)	24,7	31,4	24,8	23,1	24,0	23,0	20,3

Kaynak: DPÖ, T: Tahmin

¹ İşgücü, genel nüfusun çalışmak isteyen ve çalışabilir durumda olan üretken kısmını ifade etmektedir. İşgücü ve işgücünün aktif nüfus içindeki oranını yansıtan işgücüne katılım oranı, bir ülkenin işgücü arzı potansiyelini ve üretim gücünü yansıtmaktadır. Emekliler, çalışma yaşının altında bulunanlar, çalışma çağına olup eğitime devam edenler, ev hanımları, piyasadaki ücret ve çalışma koşullarında iş bulamadığı için iş aramaktan vazgeçenler ise işgücüne dahil olmayan grup içinde yer almaktadır. İşgücüne katılma oranının yükselmesi, ekonomik faaliyette bulunanların artması anlamına gelirken, bu oranın azalması aktif nüfusun daha büyük bir kısmının ekonomik faaliyetlerin dışında kaldığını göstermektedir.

de 5,23 oranlarında göreceli olarak daha sınırlı artışlar gerçekleşmiştir.

GKRY'de 2013 yılında yüzde 0,4 oranında gerileyen tüketici fiyatları, üretim ve talep koşullarında devam eden tıkanıklığın etkisi ile 2014 yılında da bu eğilimini sürdürerek yüzde 1,35 oranında gerilemiştir. Yaşanan deflasyon özellikle endeks içerisindeki ağırlığı yüksek mal gruplarında etkili olurken en yüksek daralma konut fiyatlarında ve küresel enerji fiyatlarında yaşanan gerilemenin de etkisi ile yüzde 5,58 ile konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar grubunda gerçekleşmiştir. Bunu yüzde 3,52, yüzde 2,04 ve yüzde 1,46 daralmalar ile sırasıyla eğitim, mobilya ve ev aletleri ile gıda ve alkolsüz içecekler grupları takip etmiştir.

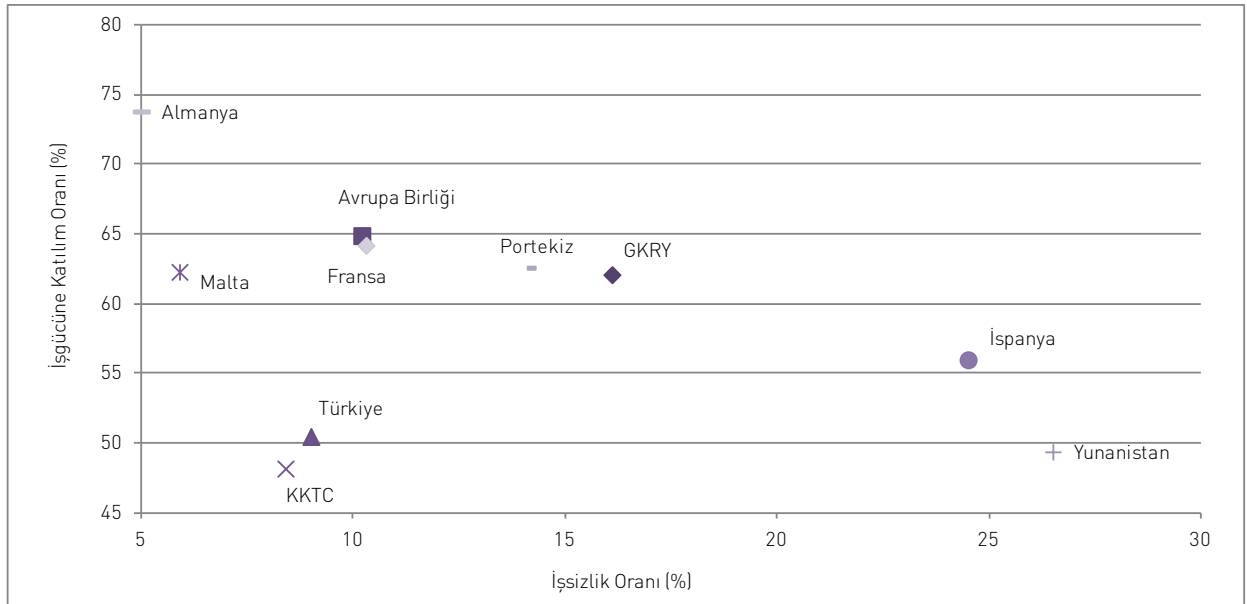
Türkiye'de tüketici fiyatları 2014 yılında bir önceki yıla kıyasla 0,8 puan yükselerek yüzde 8,17 seviyesinde gerçekleşmiştir. Tüketici fiyatlarında yaşanan bu artışta temel olarak döviz kurunda gerçekleşen artış etkili olurken bunun yanı sıra kuraklık ve olumsuz hava koşullarına bağ-

lı olarak artış gösteren gıda fiyatları belirleyici olmuştur. 2014 yılında tüketici enflasyonuna en yüksek katkı 3,11 puan ile gıda fiyatlarından gelirken, gıda fiyatlarındaki artış hizmet enflasyonunu da yukarı taşımıştır. Diğer yandan iktisadi faaliyette devam eden ılımlı seyir ve başta petrol fiyatları olmak üzere küresel emtia fiyatlarındaki gerilemenin ithalat fiyatlarını baskılaması tüketici enflasyonunun önümüzdeki döneme ilişkin seyri açısından olumlu olarak değerlendirilmektedir.

D. İSTİHDAM

Devlet Planlama Örgütünün kamuoyuyla paylaştığı son veriler ışığında¹ 2013 yılında 97.867 olan istihdam, 2014 yılında 5.282 kişi artarak 103.145 kişiye yükselmiştir. KKTC'de 2014 yılı itibarıyla çalışma çağındaki nüfus 231.424 kişidir ve bunun yüzde 48,6'sı işgücüne katılmaktadır. Uluslararası istatistik standartlarına göre

¹ En son açıklanan hane halkı işgücü anketi Ekim 2014, son makro güncelleme seti ise Nisan 2015 tarihli'dir.

Grafik 8: İşgücüne Katılım ve İşsizlik Oranları (%)

Kaynak: DPÖ, TÜİK, Eurostat.

Tablo 6: İstihdam Oranları (%)

		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Toplam									
	KKTC	45,4	45,2	43,7	43,7	45,0	44,8	45,3	44,6
	Türkiye	40,3	40,4	39,8	41,3	43,1	43,6	43,9	45,5
	GKRY	71,0	70,9	69,0	68,9	67,6	64,6	61,7	62,1
Kadın									
	KKTC	30,8	31,1	30,5	29,9	31,2	31,9	31,5	33,4
	Türkiye	23,6	24,5	26,0	27,6	28,8	29,5	30,8	30,3
	GKRY	62,4	62,9	62,3	63,0	62,1	59,4	56,9	58,6
Erkek									
	KKTC	58,6	57,9	55,5	56,1	57,1	57,6	56,2	66,6
	Türkiye	69,8	70,1	70,5	70,8	71,7	71,0	71,5	71,3
	GKRY	80,0	79,2	76,3	75,3	73,7	70,4	67,0	66,0

Kaynak: DPÖ, TÜİK, GKRY İstatistik Dairesi.

tespit edilen bu oran KKTC için özel bir yoruma ihtiyaç duymakta olup, kurumsal olmayan nüfus niteliğinde olan yurtlarda kalmayan yaklaşık 30.000 yabancı öğrencinin dikkate alınması ile bulunan işgücüne katılım oranı yüzde 55'lere yükselebilmektedir.

Küresel kriz nedeniyle 2009 yılında yüzde 12,4 seviyesine dek yükselen işsizlik, 2010-2012 program döneminden itibaren istikrarlı şekilde gerilemektedir. 2014 yılsonu itibarıyla işsizliğin bir önceki yıla kıyasla 0,1 puan gerileyerek yüzde 8,3 seviyesinde gerçekleştiği tahmin edilmektedir.

Avrupa ekonomilerinde AMB'nin faiz indirimleri ve parasal genişleme adımlarının bir yansıması olarak euronun değer kaybetmesi 2014 yılında ekonomik aktivitede gerçekleşen toparlanmada etkili olmuş ve bölge ülkelerinin işsizlik oranlarında bir önceki yıla kıyasla bir miktar iyileşme gerçekleşmiştir. Buna rağmen bölge ülkeleri ara-

sındaki ayrışma devam etmektedir. Avrupa ekonomilerine kıyasla iyi durumda bulunan Türkiye ve KKTC ekonomilerinde işgücüne katılım oranları halen arzu edilen seviyelerin altında seyretmektedir. Derin bir ekonomik kriz yaşayan Yunanistan'da ise işgücüne katılım oranı uzun yıllar sonra yüzde 50 seviyesinin altında gerçekleşmiştir.

KKTC'de işgücüne dâhil olmayanlar içinde en büyük gruba yüzde 30 civarındaki pay ile eğitime devam edenler oluşturmakta, bunu yüzde 20 pay ile emekliler ve ev işleriyle meşgul olanlar takip etmektedir. Türkiye'de ise özellikle kadın işgücüne katılma oranında yakalanan artış ile işgücüne katılım oranı 2014 yılında yüzde 50,5 seviyesine ulaşmıştır.

KKTC'de 2010 yılında yüzde 43,7'ye dek gerileyen istihdam oranı istikrarlı bir biçimde artarak 2014 yılsonu itibarıyla yüzde 44,6 seviyesine ulaşmıştır. En son detaylı verinin bu-

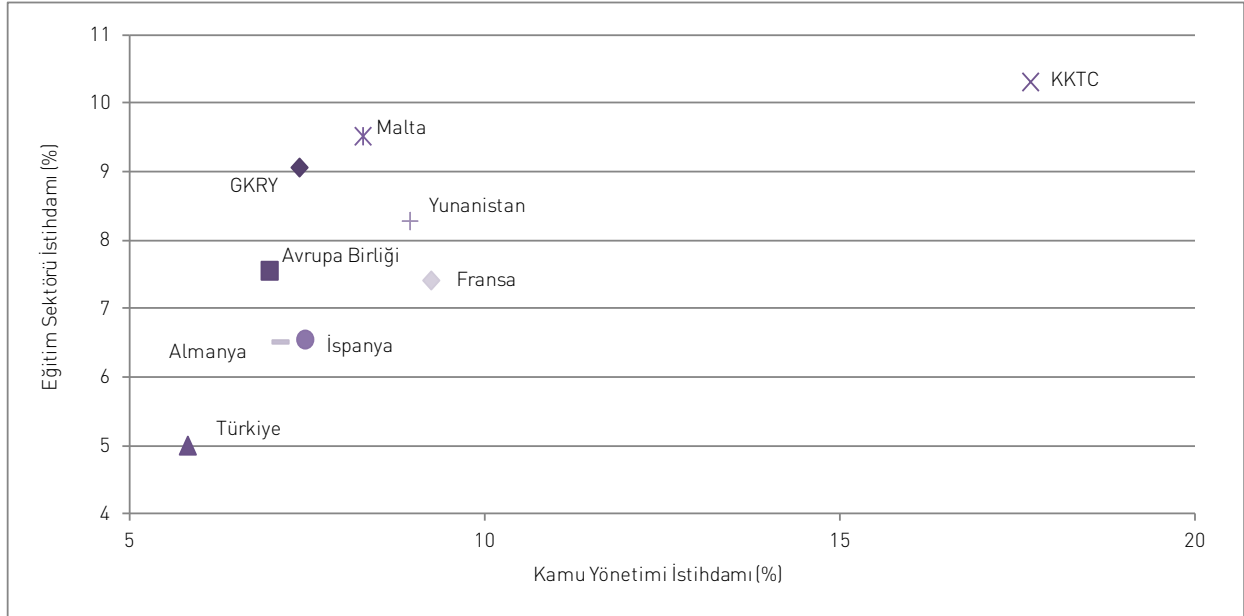
Tablo 7: İstihdamın Sektör Alt Gruplarına Dağılımı

	KKTC	Türkiye	GKRY
Tarım	5,0	21,1	3,1
Sanayi	6,1	20,5	9,5
İnşaat	7,3	7,4	8,1
Hizmetler	80,0	51,0	79,3
Ticaret	17,0	14,1	18,5
Lokanta ve Oteller	8,2	5,2	8,0
Ulaşım, haberleşme	6,3	5,6	6,6
Mali aracı kuruluşlar	3,5	1,1	6,1
Gayrimenkul kiralama	6,1	0,7	0,4
Kamu yönetimi	18,9	5,8	7,2
Eğitim	10,3	5,0	8,0
Sağlık	2,9	3,5	4,6
Diğer Hizmetler	6,8	10,0	19,9

Kaynak: DPÖ, TÜİK, GKRY İstatistik Dairesi.

Not: Türkiye ve GKRY 2014, KKTC 2013 yılı verisidir.

Grafik 9: Eğitim ve Kamu Yönetimi İstihdamları (%)

Kaynak: DPÖ, TÜİK, Eurostat.

Not: KKTC 2013, diğer ülkeler ise 2014 yılı verisidir.

lunduğu 2014 yılında KKTC’de kadın istihdamı yüzde 33,4 kaydedilirken, erkek istihdamı yüzde 66,6 seviyesinde gerçekleşmiştir. Ekonomik aktivitenin ciddi biçimde daraldığı GKRY ekonomisinde istihdam oranlarının özellikle erkek istihdam oranında olmak üzere belirgin bir biçimde düşme eğiliminde olduğu gözlenmektedir.

İstihdamın detaylı sektörel dağılımı incelendiğinde 2013 yılı itibarıyla KKTC’de, tarım sektörünün toplam istihdamının yüzde 5’ini oluşturduğu gözlenmektedir. Sanayi sektörü istihdamı toplam istihdamın yüzde 7,7’sine karşılık gelirken inşaat sektörü yüzde 7,3’lük pay almakta, kalan yüzde 80’lik pay ise hizmet sektöründe istihdam edilmektedir. Bu rakamlardan hareketle KKTC tarım sektöründeki yoğunlaşmanın GKRY’ye kıyasla daha yüksek olduğu diğer

yandan sanayi ve inşaat sektörü istihdamlarında belirgin bir ayrım olmadığı gözlenmektedir.

KKTC’de hizmet sektörünün alt dağılımı incelendiğinde ise kamu yönetimi ve eğitimin KKTC’deki toplam istihdamının sırasıyla yüzde 17,7 ve yüzde 10,3’ünü oluşturduğu, diğer bir ifadeyle KKTC’de çalışan her dört kişiden birinin kamu yönetimi veya eğitim alanında çalıştığı gözlenmektedir.

KKTC’de yükseköğretim sektöründe gerçekleşen büyümeye paralel eğitim sektörünün toplam istihdam içerisindeki payı artarak 2013 yılı itibarıyla yüzde 10,3’e ulaşmıştır. Benzer şekilde bir ada ülkesi olan ve eğitim sektörünün özellikle dil okulları vasıtasıyla gelişmiş olduğu Malta’da

Tablo 8: İşsizlik Oranları (%)

		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Toplam									
	KKTC	9,4	9,8	12,4	11,9	9,7	8,7	8,4	8,3
	Türkiye	9,2	10,0	13,1	11,1	9,1	8,4	9,0	9,9
	GKRY	3,9	3,7	5,4	6,3	7,9	11,9	15,9	16,1
Kadın									
	KKTC	14,7	14,0	17,0	17,5	13,1	11,4	12,1	12,8
	Türkiye	11,0	11,6	14,3	13,0	11,3	10,8	11,9	11,8
	GKRY	4,6	4,3	5,5	6,4	7,7	11,1	15,2	15,1
Erkek									
	KKTC	6,7	7,6	9,9	8,9	8,0	7,2	6,3	5,8
	Türkiye	10,0	10,7	13,9	11,4	9,2	8,5	8,7	9,9
	GKRY	3,4	3,2	5,3	6,2	8,1	12,6	16,6	17,1

Kaynak: DPÖ, TÜİK, Eurostat.

Tablo 9: Genç Nüfus (15-24 Yaş Grubu) İşsizlik Oranı (%)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
KKTC	22,8	24,7	31,4	24,8	23,1	24,0	23,0	20,3
Türkiye	17,3	18,6	22,9	19,9	16,8	15,8	17,1	17,9
GKRY	10,2	9,0	13,8	16,6	22,4	27,7	38,9	35,9

Kaynak: DPÖ, TÜİK, Eurostat.

bu oran 2014'de yüzde 9,5 gerçekleşmiştir. Ekonomik krizin devam ettiği GKRY'de ise istihdam kayıpları ağırlıklı olarak özel sektör kaynaklı olduğu için toplam istihdam oranı düşerken kamu ile bağlantılı sektörlerin toplam istihdam içerisindeki payı artmaktadır. Diğer taraftan KKTC'de kamunun gereğinden büyük olmasının bir yansıması olarak kamu yönetimi ve savunma istihdamı tüm diğer ülkelerden belirgin bir biçimde ayrılmakta ve aynı zamanda kamu sektöründe bir politika aracı olarak ihtiyacı üzerinde istihdam yaratıldığına işaret etmektedir.

Bir önceki program döneminden itibaren azalma eğiliminde olan işsizlik oranı, geçen yıla kıyasla 0,1 puan gerileyerek 2014 yılını yüzde 8,3 seviyesinde tamamlamıştır. Detaylı verinin bulunduğu son yıl olan 2013 yılında işsizlik erkeklerde yüzde 6,3 kadınlarda ise yüzde 12,1 seviyesinde gerçekleşmiştir. KKTC'de eğitim arttıkça işsizlik oranları düşmekle birlikte yüksek eğitilmiş nüfusun toplam işgücü içerisindeki payının yüksek olması ve yeterince nitelikli istihdam yaratılamaması nedenleriyle eğitim düzeyi yüksek bireylerde işsizlik oranları yüksek seyretmektedir.

GKRY'de devam eden sıkıntılar nedeniyle işsizlik oranları artarak 2014 yılsonu itibarıyla yüzde 16,1 seviyesine dek yükselmiştir. Aynı dönemde erkeklerde işsizlik yüzde 17,1, kadınlarda ise 15,1 olarak gerçekleşmiştir. Bankacılık sektörü ve kamu maliyesinde devam eden sıkıntılar nedeniyle GKRY reel sektörü ve istihdam piyasasının toparlanmasının zaman alacağı ve bu çerçevede güneyin KKTC'den

işgücü talebindeki azalma eğiliminin devam edeceği beklenmektedir.

KKTC'de 2013 itibarıyla genç nüfus işsizlik oranı yüzde 23 seviyesinde gerçekleşmiştir. GKRY'de aynı oran 2011 yılı seviyesi olan yüzde 22,4'ten 2013 yılı itibarıyla yüzde 38,9'a yükselmiş, ekonomide devam eden toparlanma süreci ile bir miktar gerileyerek 2014 yılında yüzde 35,9'a düşmüştür. Türkiye'de ise söz konusu oran son güncellemeler ışığında yüzde 17,9 seviyesindedir.

E. DIŞ TİCARET

KKTC Ekonomi Turizm Kültür ve Spor Bakanlığı Ticaret Dairesi'nin geçici verilerine göre KKTC 2014 yılında 1 milyar 784 milyon \$ ithalat, 134 milyon \$ da ihracat gerçekleştirmiştir. 2014 yılında ihracat yüzde 11 seviyesinde artarken ithalattaki artış yüzde 5 olarak gerçekleşmiştir. İç talepte devam eden ivme kaybının etkisi ile ithalat ılımlı artış kaydederken Türk Lirası'nda gerçekleşen değer kaybı ihracata yönelik sektörlerle rekabet gücü sağlamıştır. Böylece KKTC'nin 2014 yılı dış ticaret açığı bir önceki yıla kıyasla yüzde 4,5 oranında artarak 1 milyar 650 milyon \$'a ulaşmıştır.

2014 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı, ihracatta yakalanan ivmelenme ile son on bir yılın en yüksek değeri olan yüzde 7,5 seviyesinde tamamlanmıştır.

2014 yılında KKTC'nin ithalatında en büyük payı yakıt, taşıt araçları, arpa, konfeksiyon, hayvan yemi ve katkı madde-

Tablo 10: Dış Ticaret

YILLAR	İHRACAT Milyon \$	İTHALAT Milyon \$	Dış Ticaret Dengesi	Ihracatın İthalatı Karşılama Oranı
2003	50,8	477,8	-427	10,6
2004	62,0	853,1	-791,1	7,3
2005	68,1	1.255,5	-1.187,4	5,4
2006	68,1	1.376,2	-1.308,1	4,9
2007	83,7	1.539,2	-1.455,5	5,4
2008	83,6	1.680,7	-1.597,1	5,0
2009	71,1	1.326,2	-1.255,1	5,4
2010	96,4	1.604,1	-1.507,7	6,0
2011	119,9	1.699,9	-1.580,0	7,1
2012	116,3	1.705,3	-1.589,0	6,8
2013	120,7	1.699,4	-1.578,7	7,1
2014	134,0	1.784,3	-1.650,3	7,5

Kaynak: KKTC Ticaret Dairesi

Tablo 11: İthal Edilen Başlıca Ürünler

MAL ADI		2013		2014		2014-13 %
		Milyon \$	% pay	Milyon \$	% pay	
1	Yakıt	182,7	10,7	177,4	9,9	-2,9
2	Taşıt Araçları	106,8	6,3	111,5	6,2	4,4
3	Arpa	23,3	1,4	56,8	3,2	143,8
4	Konfeksiyon	43,4	2,6	45,0	2,5	3,7
5	Hayvan Yem. ve Katkı M.	33,4	2,0	39,8	2,2	19,2
6	Borular ve Aksamaları	29,2	1,7	38,9	2,2	33,1
7	İnşaat Demiri	32,0	1,9	35,7	2,0	11,5
8	İlaçlar	33,3	2,0	31,5	1,8	-5,6
9	Alkollü İçkiler	25,1	1,5	28,0	1,6	11,6
10	Sanayi Makineleri	18,7	1,1	27,0	1,5	44,3
11	Diğer	1.171,5	68,9	1.192,8	66,9	1,8
TOPLAM		1.699,4	100	1.784,3	100	5,0

Kaynak: KKTC Ticaret Dairesi

Tablo 12: İhraç Edilen Başlıca Ürünler

MAL ADI		2013		2014		2014-13 %
		Milyon \$	% pay	Milyon \$	% pay	
1	Süt Ürünleri	40,9	33,9	49,7	37,1	21,5
2	Narenciye	23,9	19,8	15,3	11,4	-35,9
3	Rakı	13,3	11,0	12,8	9,6	-3,7
4	Hurdalar	6,9	5,7	9,1	6,8	32,0
5	Piliç Eti	6,3	3,6	6,2	5,1	56,8
6	Konsantre Portakal Suyu	4,3	5,2	6,8	4,6	-2,0
7	Konfeksiyon	3,6	1,0	3,4	3,8	307,1
8	Alçı Taşı	3,0	2,5	3,5	2,6	18,2
9	Sebzeler	3,6	3,0	3,4	2,5	-5,0
10	Patates	1,1	0,9	5,1	1,0	24,9
11	Diğer	16,1	13,3	20,7	15,4	28,3
TOPLAM		120,7	100	134,0	100	11,0

Kaynak: KKTC Ticaret Dairesi

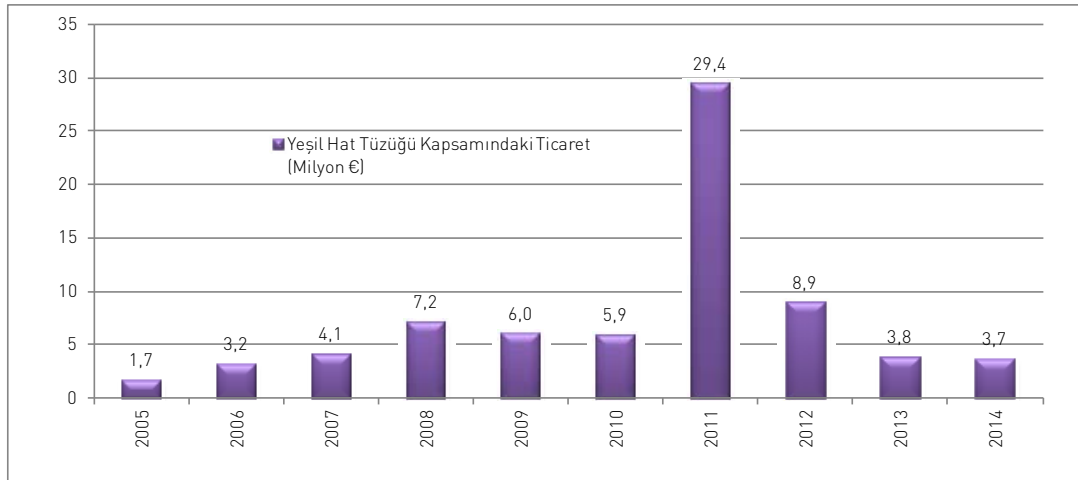
Tablo 13: KKTC'nin Ülke Gruplarına Göre İthalatı

YIL	TÜRKİYE		3. ÜLKELER							TOPLAM İTHALAT
	Milyon \$	%	AB	UZAK DOĞU	DİĞER AVR.	ORTA DOĞU	DİĞER	TOPLAM	%	
2009	923,4	69,6	205,6	87,7	30,3	52,5	26,6	402,7	30,4	1.326,2
2010	1.137,4	70,9	251,3	90,3	29,9	69,0	26,4	466,8	29,1	1.604,1
2011	1.169,7	71,3	286,1	82,5	27,2	87,8	34,6	488,6	28,7	1.699,9
2012	1.235,4	72,4	247,8	81,0	28,2	81,5	31,3	469,8	27,6	1.705,3
2013	1.155,3	68,0	257,0	113,4	59,1	86,2	28,3	544,1	32,0	1.699,4
2014	1.185,7	66,5	270,2	137,6	72,5	82,2	36,0	598,6	33,5	1.784,3

Kaynak: KKTC Ticaret Dairesi

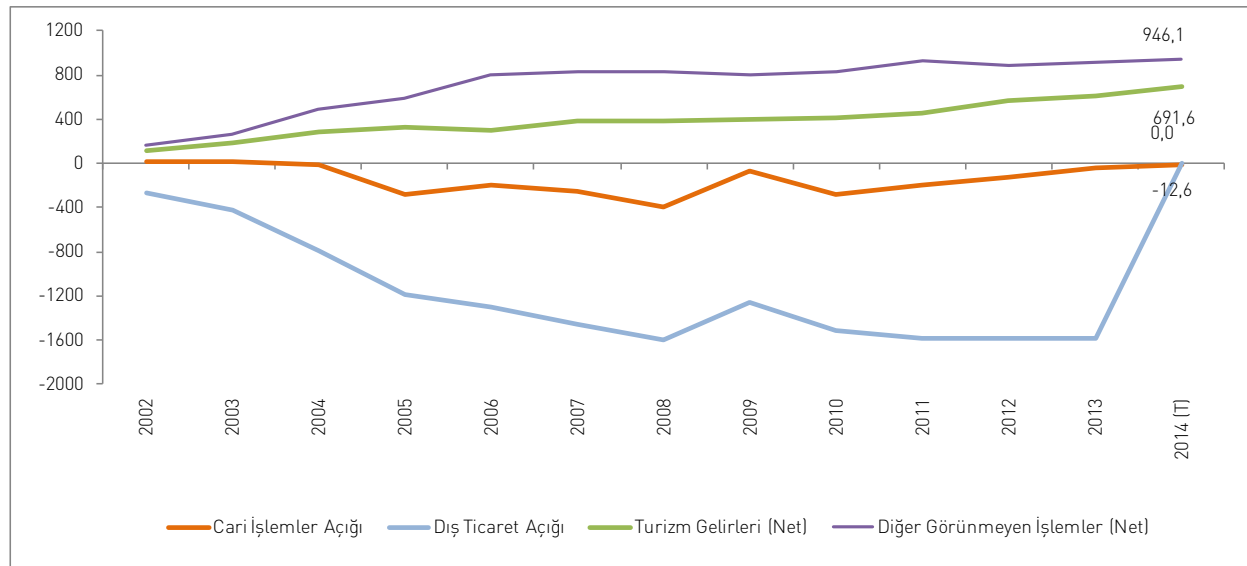
Kutu: 1**Yeşil Hat Tüzüğü Kapsamında Yapılan Ticaret**

Kıbrıs Türk Ticaret Odası'nın derlediği istatistiklere göre Yeşil Hat Tüzüğü kapsamında 2014 yılında GKRY'ye 3 milyon 662 bin € tutarında ihracat gerçekleştirilmiştir. Böylece geçen yıl yapılan 3 milyon 837 bin € tutarındaki ihracata kıyasla yüzde 4,6 oranında bir daralma gerçekleşmiştir. Elektrik talebi nedeniyle söz konusu ticaret hacminde 2011 ve 2012 yıllarında sıradışı bir artış gerçekleşmiştir. Elektrik ticareti dışarıda tutulduğunda ise 2008 yılından bu yana ticaret hacmi düzenli olarak gerilemektedir. 2014 yılında ihraç edilen başlıca ürünler taze balık, plastik ürünler, sebze, demir ve çelik ürünler, hurda demir, mermer ve mobilya olmuştur. Bu duruma bir yandan GKRY'de devam eden ekonomik kriz nedeniyle düşük seyreden talep neden olurken diğer yandan Türk mallarına resmi otoritelerce uygulanan psikolojik baskının devam ettiği değerlendirilmektedir.

leri, borular ve aksamaları, inşaat demiri, ilaçlar, alkollü içkiler ve sanayi makineleri almıştır. Bir önceki yıla kıyasla yakıt ve ilaç kalemlerinde daralma gerçekleşirken diğer tüm kalemlerde artış gerçekleşmiştir. En önemli ithal malı olan yakıtta gerçekleşen daralma, 2014 yılında petrol fi-

yatlarında gerçekleşen düşüşten kaynaklanmıştır. Diğer yandan tahıl üretimindeki sıkıntının bir yansıması olarak arpa ithalatı 2012 yılı değeri olan 7 milyon \$'dan 2014 yılında 56,8 milyon \$'a dek yükselmiş durumdadır.

Grafik 10: Ödemeler Dengesi (Milyon \$)

Kaynak: DPÖ

Tablo 14: KKTC'nin Ülke Gruplarına Göre İhracatı

YIL	TÜRKİYE		3. ÜLKELER							TOPLAM İHRACAT
	Milyon \$	%	AB	UZAK DOĞU	DIĞER AVR.	ORTA DOĞU	DIĞER	TOPLAM	%	
2009	38,5	54,1	13,2	0,2	1,2	13,8	4,2	32,5	45,8	71,1
2010	44,7	46,4	11,8	0,3	3,5	31,1	5,0	51,7	53,6	96,4
2011	61,3	51,2	9,5	0,3	0,6	36,9	11,5	58,6	48,8	119,9
2012	56,9	48,9	8,7	0,2	0,5	39,8	10,0	59,2	50,9	116,3
2013	63,0	52,2	9,1	0,8	2,8	38,5	7,3	57,7	47,8	120,7
2014	78,4	58,5	8,3	0,5	0,8	40,6	5,8	55,5	41,5	134,0

Kaynak: KKTC Ticaret Dairesi

İhracatta ise en büyük payı süt ürünleri, narenciye, rakı, hurdalar, piliç eti ve konsantre portakal suyu oluşturmaktadır. 2014 yılında KKTC'nin en önemli iki ihracat kalemi olan süt ürünlerinde yüzde 21,5 seviyesinde artış gerçekleşirken narenciye ihracatı yüzde 35,9 seviyesinde daralmıştır. 2014 yılında rakı, konsantre portakal suyu ve sebze daralma kaydedilen diğer ihracat kalemleri olmuştur. 2014 yılında gerçekleştirilen toplam ithalatın 1 milyar 186 milyon \$'lık kısmı Türkiye'den gerçekleştirilmiş, geçen yıla kıyasla yüzde 2,6 artışa rağmen söz konusu tutarın toplam ithalata oranı yüzde 66,5'e gerilemiştir.

2014 yılında toplam ithalatın yüzde 15,1'i AB ülkelerinden, yüzde 7,7'si Uzak Doğu ülkelerinden, yüzde 4,6'sı Orta Doğu ülkelerinden, geriye kalan kısmı da diğer ülkelerden gerçekleştirilmiştir. 2014 yılında toplam ithalatta önemli paya sahip tüm ülkelerde artış kaydedilirken Orta Doğu ülkelerinden gerçekleştirilen ithalat yüzde 4,7 oranında daralma kaydetmiştir.

KKTC'den 2014 yılında gerçekleşen toplam ihracatın 78,4 milyon \$'lık kısmı Türkiye'ye gerçekleştirilmiştir. Bu ra-

kam toplam ihracatın yüzde 58,5'ine karşılık gelirken jeopolitik risklere rağmen Orta Doğu ülkelerine gerçekleştirilen ihracat hacminin korunduğu gözlenmektedir. 2014 yılında bölgeye 40,6 milyon \$ ihracat gerçekleştirilirken, bu tutar toplam ihracatın yüzde 30,3'ünü oluşturmaktadır.

F. ÖDEMELER DENGESİ

DPÖ tarafından yayınlanmakta olan ödemeler dengesi istatistikleri, IMF'nin Ödemeler Dengesi El Kitabı'nda yer alan cari işlemler dengesi, sermaye ve finans hesapları alt kalemleri detaylandırmadığı için uluslararası standartları henüz sağlayamamaktadır. Yerleşik ve yurtdışı yerleşikler arasındaki ekonomik işlemlerin detaylandırılması neticesinde net hata ve noksan kalemi, cari işlemler dengesine kıyasla çok yüksek değerler alabilmekte, ayrıca bu işlemler neticesinde oluşan finansal alacaklar ile finansal yükümlülüklerin belli bir tarihteki stok değerini gösteren Uluslararası Yatırım Pozisyonu verilerinin de derlenememesine yol açmaktadır.

2014 yılında KKTC cari işlemler açığı bir önceki yıla kıyasla 32,1 milyon \$ azalarak 12,6 milyon \$ ve milli gelire oran

Tablo 15: Ödemeler Dengesi (Milyon \$)

	2010	2011	2012	2013	2014 (T)
A. Cari İşlemler Hesabı (1) + (2)	-275,7	-173,1	-125,1	-44,7	-12,6
Dış Ticaret Dengesi (1)	-1.507,7	-1.547,0	-1.582,9	-1.578,7	-1.650,3
Toplam Mal İhracatı*	96,4	152,9	122,4	120,7	134,0
Toplam Mal İthalatı	1.604,1	1.699,9	1.705,3	1.699,4	1.784,3
Hizmetler ve Gelir Dengesi (2)	1.232,0	1.373,9	1.457,8	1.534,0	1.637,7
Turizm (net)	405,8	459,4	571,9	613,4	691,6
Görünmeyen İşlemler (net)	826,2	914,5	885,9	920,6	946,1
B. Sermaye ve Finans Hesabı (3)+(4)	438,5	326,5	346,2	259,7	209,5
T.C. Kredileri (3)	363,9	268,2	226,1	261,2	180,2
Diğer Sermaye Hareketleri (net) (4)	74,6	58,3	120,1	-1,5	29,3
Cari, Sermaye ve Finansal Hesaplar (A)+(B)	162,8	153,4	221,1	215,0	196,9
C. Net Hata ve Noksan	-68,4	-106,1	119,7	4,9	-57,8
Genel Denge (A)+(B)+(C)	94,4	47,3	340,8	219,9	139,1
D. Rezerv Varlıklar (- artış, + azalış)	-94,4	-47,3	-340,8	-219,9	-139,1
Cari İşlemler Dengesi/GSYH (%)	-7,4	-4,5	-3,2	-1,1	-0,3

Kaynak: DPÖ, T: Tahmin, *:DPÖ 2011 ve 2012 yıllarında GKRY'ye yapılan elektrik satışını ihracat rakamlarına eklemiştir.

olarak yüzde 0,3 seviyesinde gerçekleşmiştir. Dış ticaret açığı 71,5 milyon \$ artarak 1 milyar 650,3 milyon \$ seviyesinde gerçekleşirken, hizmetler ve gelir dengesi toplamı ise 2013 yılına kıyasla 103,7 milyon \$ artış kaydetmiştir. 2014 yılında hizmetler ve gelir dengesi kalemi altındaki net turizm gelirlerinin, bir önceki yıla kıyasla 78,2 milyon \$ tutarında artarak 691,6 milyon \$'a ulaşması beklenmektedir. Böylece net turizm gelirlerinde 2014 yılında bir önceki yıla kıyasla yüzde 12,7 seviyesinde artış gerçekleşmiştir. Görünmeyen işlemler kaleminde ise nette 25,5 milyon \$ artış gerçekleşmiştir.

KKTC'de sermaye ve finans hesabı TC Kredileri ile net olarak derlenen Diğer Sermaye Hareketleri olmak üzere iki kalemin toplamı olarak takip edilmektedir. 2014 yılında KKTC'ye sermaye ve finans hesabı üzerinden toplamda 209,5 milyon \$ sermaye girişi olmuştur. Bu girişin 180,2 milyon \$'lık kısmı TC Kredileri, 29,3 milyon \$'lık kısmı ise Diğer Sermaye Hareketleri kaynaklıdır.

Bu gelişmeler çerçevesinde 2014 yılında KKTC cari işlemler hesabı ile sermaye ve finansal hesaplar toplamı 196,9 milyon \$ fazla vermiştir. 2014 yılında rezerv varlıklar 139,1 milyon \$ artarken kalan 57,8 milyon \$ ise ölçme hatalarını içeren ödemeler dengesi istatistiklerine yansım-

mış net hata ve noksan kalemi kaynaklı sermaye çıkışıdır.

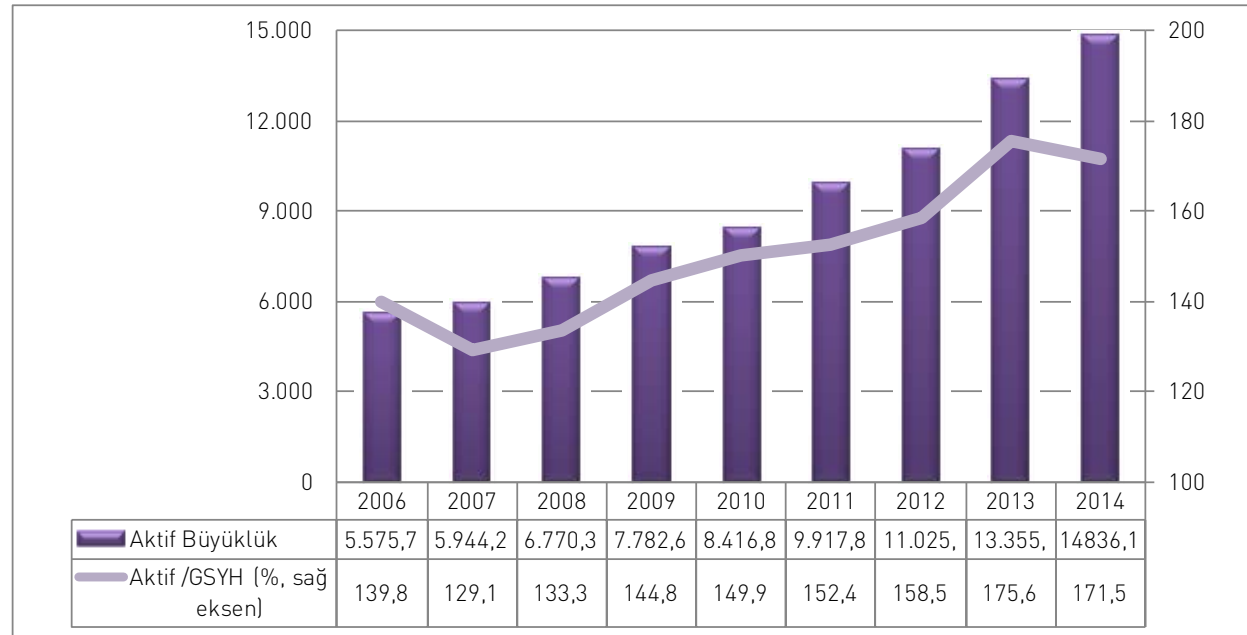
DPÖ'nün tahminlerine göre 2013-2015 program döneminin son yılı olan 2015 yılında cari açığın milli gelire oranı yüzde 0,3 seviyesinde gerçekleşecektir. 2015'de KKTC'ye sermaye ve finans hesabı üzerinden ağırlıklı olarak TC Kredileri kaynaklı olmak üzere yıllık bazda 202,6 milyon \$ sermaye girişi olacağı öngörülmektedir. Böylece sağlanan finansmanın cari açıktan fazla olmaya devam etmesi ve 2015 yılında rezerv varlıkların 131,1 milyon \$ artması beklenmektedir.

G. BANKACILIK

KKTC bankacılık sektörü aktif toplamı 2014 yılında 2013 yılsonuna göre yüzde 11,1 oranında artarak 13 milyar 355 milyon ₺'den 14 milyar 836 milyon ₺ seviyesine ulaşmıştır. 2014 yılında sektörün büyüme hızı geçen yıla kıyasla bir miktar yavaşlarken sektörün aktif büyüklüğünün milli gelire oranı yüzde 171,5 seviyesine gerilemiştir.

KKTC bankacılık sektöründe 2014 yılsonu itibarıyla 22 banka faaliyet göstermektedir. Son üç yıldır banka sahipliği açısından bir değişiklik gözlenmemekle birlikte sektörde faaliyet gösteren özel bankaların payı artarken kamu bankalarının payında düzenli bir azalma gerçekleşmekte-

Grafik 11: Bankacılık Sektörü Aktif Büyüklüğü (Milyon ₺)

Kaynak: KKTC MB, DPÖ

Tablo 16: Banka Sayısındaki Gelişmeler

Banka Grupları	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Kamu Mevduat Bankaları	2	2	4	3	2	2	2
Özel Sermayeli Bankalar	15	15	12	12	13	13	13
Şube Bankaları	7	7	7	7	7	7	7
Toplam	24	24	23	22	22	22	22

Kaynak: KKTC MB

Tablo 17: Şube Sayısının Gelişimi

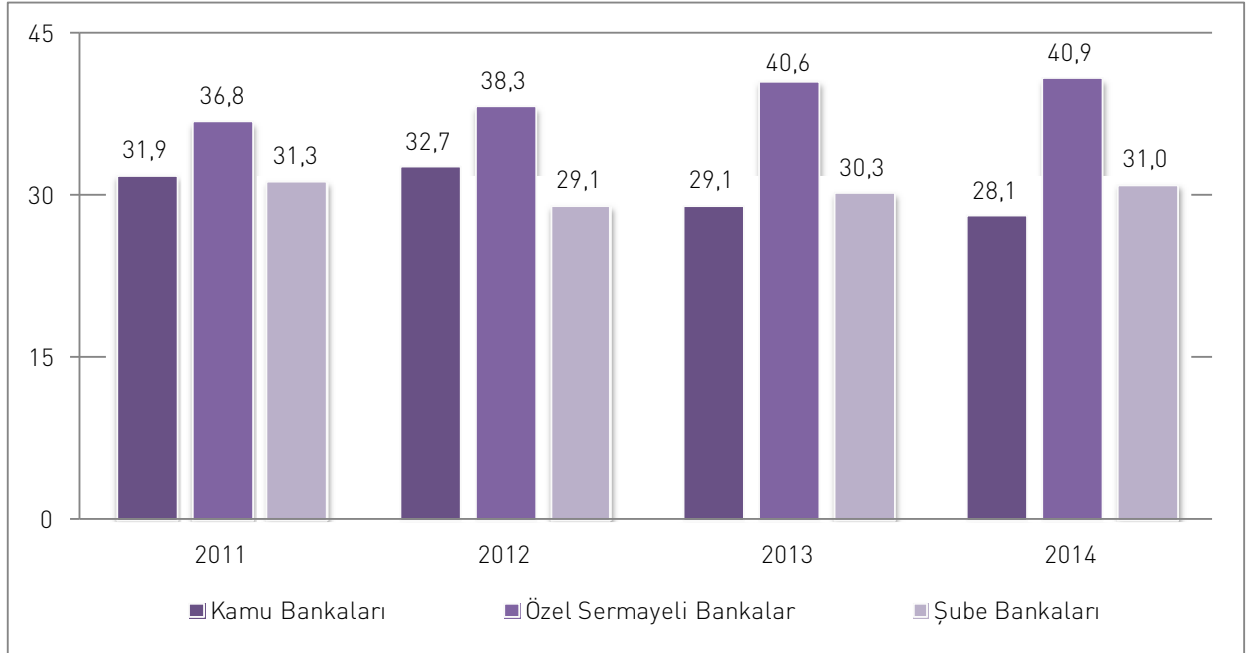
Banka Grupları	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Kamu Mevduat Bankaları	27	29	34	35	34	38	36
Özel Sermayeli Bankalar	111	120	118	117	129	139	139
Şube Bankaları	32	35	40	44	45	47	45
Toplam	170	184	192	196	208	224	220
Kamu Mevduat Bankaları	15,9	15,8	17,7	17,9	16,4	17,0	16,4
Özel Sermayeli Bankalar	65,3	65,2	61,5	59,7	62,0	62,1	63,2
Şube Bankaları	18,8	19,0	20,8	22,5	21,6	21,0	20,5

Kaynak: KKTC MB

Tablo 18: Personel Sayısı

Banka Grupları	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Kamu Mevduat Bankaları	558	562	549	552	537	561	524
Özel Sermayeli Bankalar	1.432	1.433	1.437	1.459	1.669	1.780	1.781
Şube Bankaları	382	413	443	474	503	541	540
Toplam	2.372	2.408	2.429	2.485	2.709	2.882	2.845
Yüzde Dağılım (%)							
Kamu Mevduat Bankaları	23,5	23,3	22,6	22,2	19,8	19,5	18,4
Özel Sermayeli Bankalar	60,4	59,5	59,2	58,7	61,6	61,8	62,6
Şube Bankaları	16,1	17,2	18,2	19,1	18,6	18,8	19,0

Kaynak: KKTC MB

Grafik 12: Banka Gruplarına Göre Aktif Payları (\$)

Kaynak: KKTC MB

Tablo 19: Bankacılık Sektörü Konsolide Bilançosu (Milyon ₺)

	2010	2011	2012	2013	2014	2013/2014 Yüzde Değişim
Likit Aktifler	2.493,8	2.415,1	2.957,3	3.463,2	3.310,5	-4,4
MDC	500,2	965,5	560,1	416,6	890,9	113,9
Krediler (Brüt)	4.630,7	5.868,5	6.778,1	8.405,8	9.557,9	13,7
Diğer Aktifler	792,1	668,7	730,0	1.069,7	1.076,8	0,7
Toplam Aktif-Pasif	8.416,8	9.917,8	11.025,5	13.355,3	14.836,1	11,1
Mevduat	6.842,8	8.087,9	8.973,8	10.685,1	11.773,9	10,2
Bankalara Borçlar	224,1	315,0	310,3	638,5	799,4	25,2
Diğer Pasifler	414,4	417,9	538,2	670,4	759,1	13,2
Özkaynaklar	935,5	1.097,0	1.203,2	1.361,3	1.503,7	10,5

Kaynak: KKTC MB

dir. Sektörde faaliyet gösteren 13 özel sermayeli banka ve 7 şube bankasının payları 2014 yılsonu itibarıyla sırasıyla yüzde 40,9 ve yüzde 31,0'dır. Kalan 2 kamu bankasının payı ise geçen yılki seviyesinin 1 puan altına gerileyerek yüzde 28,1 seviyesinde gerçekleşmiştir.

KKTC bankacılık sektöründe 2008 yılından bu yana düzenli olarak artan yeni açılan şube ve işe alınan personel sayıları 2014 yılında bir miktar gerilemiştir. 2014 yılında şube sayısı 224'ten 220'ye gerilerken kapanan 4 şubenin 2 tanesi şube bankası kalanı ise kamu bankası şubesidir. 2014 yılında geçen yıla kıyasla personel istihdamında 37 kişilik azalma gerçekleşirken bu rakamın tamamı kamu bankaları kaynaklıdır. 2014 yılında şube bankalarının personel istihdamı 1 kişi azalırken, özel sermayeli bankalarının 1 kişi artmıştır.

KKTC bankacılık sektörü aktif büyüklüğü 2014 sonu itibarıyla bir önceki yıla kıyasla yüzde 11,1 oranında büyümüş ve 1 milyar 481 milyon ₺'den 1 milyar 483,6 milyon ₺ seviyesine ulaşmıştır. Tahsili Gecikmiş Alacakları da içeren sektörün toplam brüt kredileri 2013 yılsonuna göre yüzde 13,7 seviyesindeki artışla 9 milyar 558 milyon ₺'ye yükselmiştir. Böylece brüt kredilerin toplam bilanço içerisinde payı yüzde 64,4 seviyesine ulaşmıştır.

Ana kalemler itibarıyla incelendiğinde kredilerin ardından konsolide bilançonun aktif kısmının ikinci büyük kalemini halen likit aktifler oluşturmaktadır. 2014 yılsonu itibarıyla bu kalem yüzde 4,4 seviyesinde daralarak 3 milyar 310 milyon ₺ seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu kaleminde ağırlıklı olarak bankaların KKTC Merkez Bankası bünyesinde tutmak zorunda oldukları munzam karşılıklara ilişkin büyüklükler ve Bankalar arası Para Piyasası işlemlerinden alacakları ile diğer nakit aktifleri yer almaktadır. Likit aktifler kaleminin toplam bilanço içerisindeki payının yüksekliği bankaların temel finansal aracılık fonksiyonunu yeterince yerine getiremediklerine işaret etmektedir.

Aktif kısmında yer alan ve ağırlıklı olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin çıkardığı DİBS'ler ve KKTC Kalkınma Bankası Tahvillerini içeren Menkul Değerler Cüzdanı kalemi 2014 yılında 2 kattan fazla artarak 891 milyon ₺ seviyesinde gerçekleşmiştir. 13 Ekim 2014 tarihinden itibaren KKTC Merkez Bankası'nın likidite yönetimi amacıyla ihale yöntemi ile çıkardığı likidite senetleri de bu kalem altında yer almaya başlamıştır. Merkez Bankası bu amaçla yılın son çeyreğinde toplam 413,5 milyon ₺ tutarında 3 ihale düzenlemiştir.

2014 yılında Tahsili Gecikmiş Alacaklarda (TGA) yıllık bazda yüzde 15,3'lük bir artış gerçekleşmiş ve TGA 81,9 mil-

Tablo 20: Bankacılık Sektörü Aktif/Pasif Dağılımı (%)

Aktif	2010	2011	2012	2013	2014
Likit Aktifler	29,6	24,4	26,8	25,9	22,3
MDC	5,9	9,7	5,1	3,1	6,0
Krediler (Brüt)	55,0	59,2	61,5	62,9	64,4
Diğer Aktifler	9,4	6,7	6,6	8,0	7,3
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Pasif	2010	2011	2012	2013	2014
Mevduat	81,3	81,5	81,4	80,0	79,4
Bankalara Borçlar	2,7	3,2	2,8	4,8	5,4
Diğer Pasifler	4,9	4,2	4,9	5,0	5,1
Özkaynaklar	11,1	11,1	10,9	10,2	10,1
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

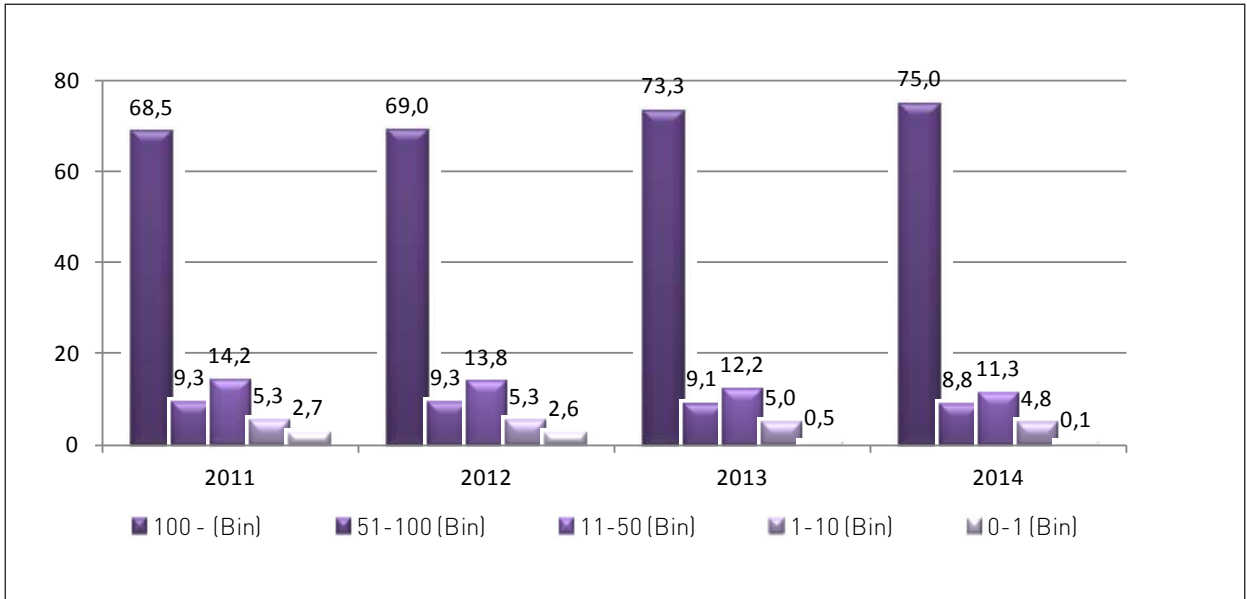
Kaynak: KKTC MB

Tablo 21: Kredilerin Dağılımı

	2012	2013	2014	2013/2014 Yüzde Değişim	2014 Payları
İşletme Kredileri	3.465,3	3.964,7	4.802,6	21,1	53,7
Tüketici Kredileri	2.020,7	2.563,3	2.869,0	11,9	32,1
Kredi Kartları	199,8	217,1	229,1	5,5	2,6
İskonto ve İştirak Senetleri	71,2	90,4	95,9	6,1	1,1
Diğer Yatırım Kredileri	40,6	77,2	76,9	-0,4	0,9
İhtisas Kredileri	13,6	16,7	27,0	61,7	0,3
Fon Kaynaklı Krediler	10,5	11,2	13,8	23,2	0,2
İhracat Kredileri	9,9	8,3	9,3	12,0	0,1
İthalat Kredileri	18,2	15,0	3,2	-78,7	0,0
Müşteri Adına Menkul Değer Alım Kredileri	0,4	4,0	0,1	-98	0,0
İhracat Garantili Yatırım Kredileri	-	-	-	-	-
KKTC MB Kaynaklı Kredileri	0,4	-	-	-	-
KKTC MB Aracılığıyla Kullanılan Krediler	-	-	-	-	-
Diğer Krediler	437,3	902,3	813,5	-9,8	9,1
Toplam Krediler	6.287,8	7.870,2	8.940,4	13,6	100

Kaynak: KKTC MB

Grafik 13: Kredi Büyüklükleri

Kaynak: KKTC MB

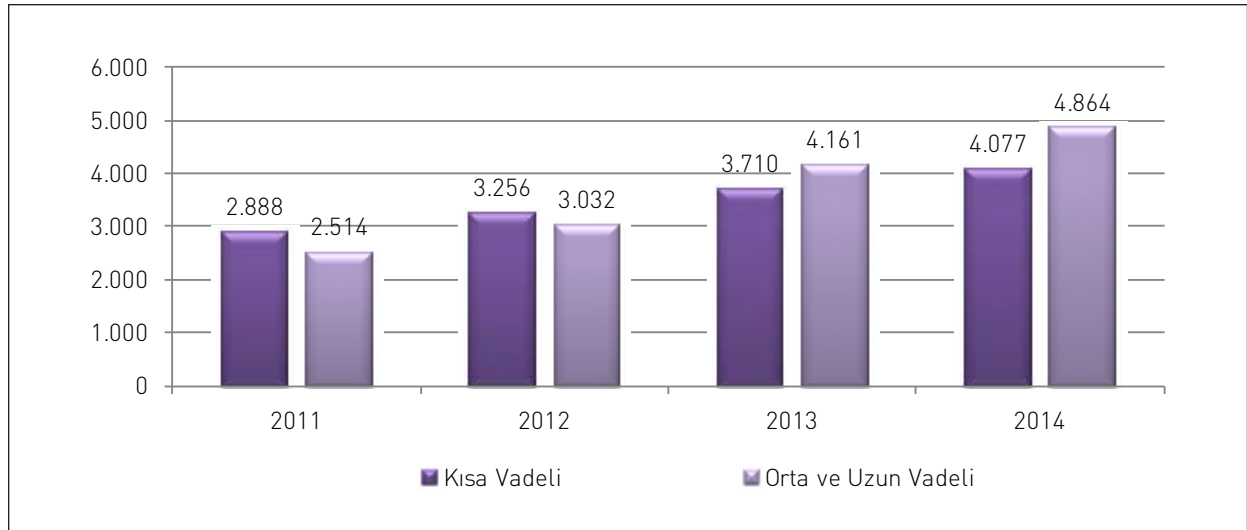
yon ₺ artarak 535,6 milyon ₺'den 617,5 milyon ₺'ye yükselmiştir. Aynı dönemde net krediler 8 milyar 940 milyon ₺ seviyesinde gerçekleşirken, işletme kredileri ve tüketici kredileri sırasıyla yüzde 53,7 ve yüzde 32,1 payları ile baş çekmektedir.

2014 yılsonu itibarıyla kredi büyüklüklerinin yapısında belirgin bir değişiklik olmazken 100 bin ₺'den büyük kredilerin toplam krediler içindeki payı yüzde 75'e yükselmiştir. Kredi büyüklüklerinde ikinci sırayı ise yüzde 11,3'lük payı ile 11-50 bin ₺ dilimi almıştır.

Vadelerine göre incelendiğinde ise Aralık 2014 itibarıyla

kısa vadeli krediler bir önceki yıl sonuna göre yüzde 9,9 oranında artarak 3 milyar 710 milyon ₺'den 4 milyar 77 milyon ₺'ye ulaşmıştır. Aynı dönemde orta ve uzun vadeli krediler ise yüzde 16,9 oranında artış kaydetmiş ve 4 milyar 161 milyon ₺'den 4 milyar 864 milyon ₺'ye yükselmiştir.

Konsolide bilançonun pasif kısmı incelendiğinde, sektörün fonlamasını ağırlıklı olarak mevduat kalemi üzerinden gerçekleştirdiği ve bu eğilimin süreklilik arz ettiği gözlenmektedir. Geçmiş yıllar incelendiğinde mevduat kalemi toplam yükümlülüklerin ortalama olarak yüzde 80'ini oluşturmakta ve bu kalemi ortalama yüzde 10 ve yüzde 5 payları ile sırasıyla özkaynaklar ve diğer pasifler kalemleri

Grafik 14: Kredi Vade Yapısı

Kaynak: KKTC MB

Tablo 22: Mevduatın Türlerine Göre Gelişimi

	2012	2013	2014	2013/2014 Yüzde Değişim	2014 Payları
Resmi	782,9	749,1	760,5	1,5	6,5
Ticari	976,8	1.457,6	1.696,1	16,4	14,4
Tasarruf	6.952,3	8.056,6	9.016,1	11,9	76,6
Diğer	261,8	421,8	301,1	-28,6	2,6
Toplam Mevduat	8.973,8	10.685,1	11.773,8	10,2	100,0

Kaynak: KKTCMB

izlemektedir.

2014 yılında bankacılık sektörü toplam mevduatları 2013 yılsonuna göre yüzde 10,2 oranında artarak 11 milyar 774 milyon ₺'ye ulaşmıştır. Böylece sektörün aracılık fonksiyonunun göstergesi olan kredilerin mevduata dönüşme oranı 2013 yılında 2,5 puan artarak yüzde 81,2 seviyesine ulaşmıştır. KKTC bankacılık sektörü aktif büyüklüğü milli gelire kıyasla yüksek olmakla birlikte, ağırlıklı olarak mevduat kalemiyle sağlanan fonlamanın kredilere yeterince yansıtılmadığı gözlenmektedir.²

Türlerine göre gelişimi incelendiğinde mevduatın geçmiş

² 2014 yılında Türkiye Bankacılık sektörü aktif büyüklüğü milli gelirin yüzde 114'ünü oluştururken sektörün kredi/mevduat oranı yüzde 118,8 seviyesinde gerçekleşmiştir.

yıllarda olduğu gibi 2014 yılsonu itibarıyla 9 milyar 16 milyon ₺ tutar ve yüzde 76,6'lık pay ile tasarruf mevduatında yoğunlaştığı gözlenmektedir. Bunu sırasıyla 1 milyar 696 milyon ₺ ve yüzde 14,4'lük payla ticari mevduat, 760,5 milyon ₺ tutar ve yüzde 6,5'lik pay ile resmi mevduatlar izlemektedir.

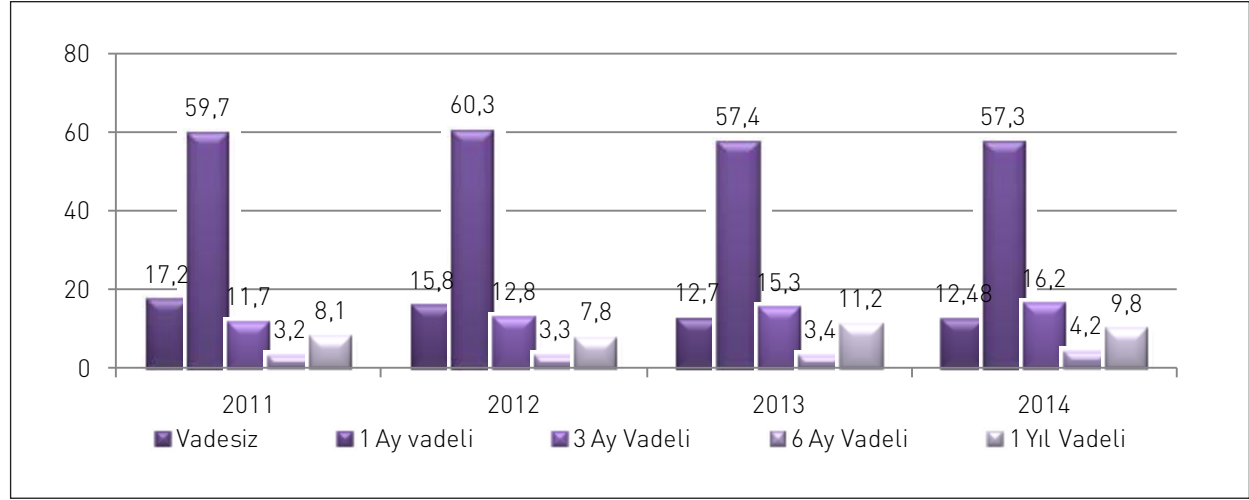
Bankacılık sektörü toplam mevduatları önceki yıllarda olduğu gibi 1 aylık vadeli mevduatta yoğunlaşmaktadır. 2014 yılsonu itibarıyla 1 ay vadeli mevduatların toplam mevduat içindeki payı yüzde 57,3'e gerilemiştir. Bir ay vadeli mevduatı yüzde 16,2 payı ile üç ay vadeli mevduat, yüzde 12,5 ile vadesiz mevduat, yüzde 9,8 ile bir yıl vadeli mevduat ve yüzde 4,2'lik payı ile 6 ay vadeli mevduat izlemektedir.

Tablo 23: Özkaynakların Gelişimi

	2012	2013	2014	2013/2014 Yüzde Değişim	2014 Payları
Ödenmiş Sermaye	683,0	738,1	800,7	8,5	53,2
Yedek Akçeler	166,8	210,8	261,6	24,1	17,4
Sabit Kıymet Yeniden Değerleme Fonu	3,5	3,7	1,5	-59,5	0,1
Menkul Değerler Değer Artış Fonu	6,4	9,6	13,5	40,6	0,9
Dönem Karı (Zararı)	177,9	215,3	214,7	-0,3	14,3
Geçmiş Yıllar Karı (Zararı)	165,6	183,8	211,7	15,2	14,1
Toplam	1.203,2	1.361,3	1.503,7	10,5	100,0

Kaynak: KKTC MB

Grafik 15: Mevduatın Vade Yapısı (%)

Kaynak: KKTMB

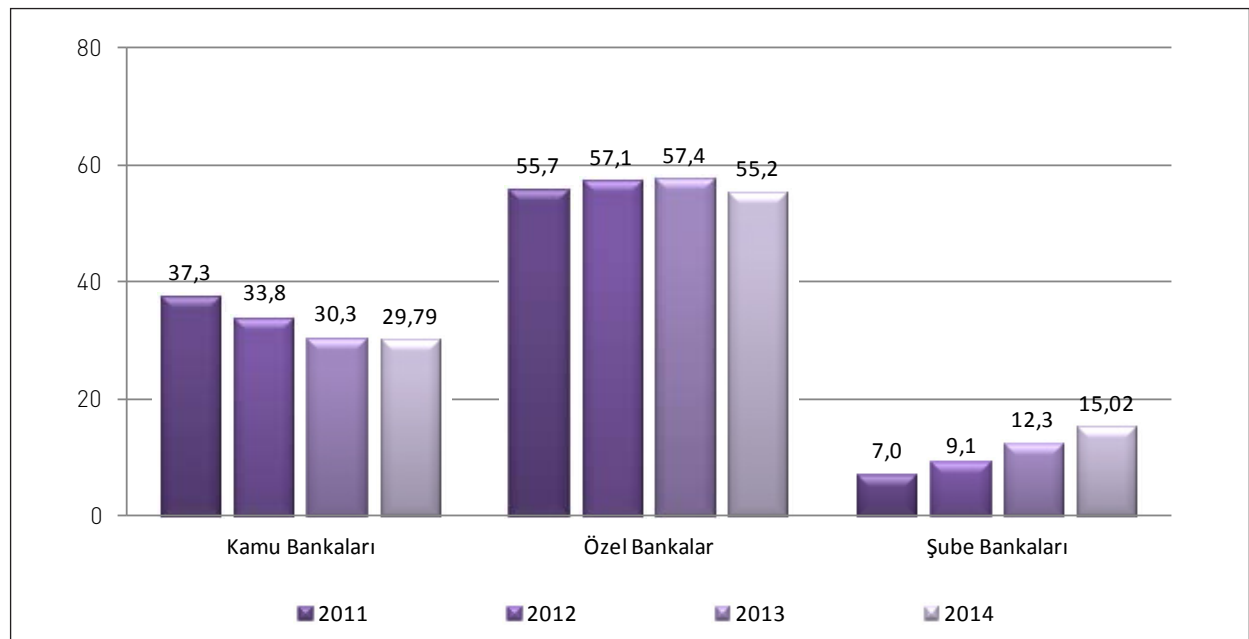
2014 yılında KKTTC bankacılık sektörü özkaynakları 2013 yılına kıyasla yüzde 10,5 oranında artarak 1 milyar 503,7 milyon ₺ seviyesine ulaşmıştır. Böylece özkaynakların toplam bilanço büyüklüğü içerisindeki payı yüzde 10,1 seviyesinde gerçekleşmiştir. İlgili dönemde sektörün ödenmiş sermaye toplamında 62,6 milyon ₺ ve yedek akçelerde 50,8 milyon ₺ artış gerçekleşirken dönem karı geçen yılki seviyesinin 0,6 milyon ₺ altında kalarak 214,7 milyon ₺ gerçekleşmiştir.

Tahsili Gecikmiş Alacakların brüt kredilere oranı 2014 yılı değeri olan yüzde 6,37 seviyesinden 2014 yılsonu itibarıyla yüzde 6,46 seviyesine yükselmiştir. 2013 yılı sonunda yüzde 64,2 seviyesinde olan TGA için ayrılan karşılıkların brüt

kredilere oranı ise 2014 yılsonu itibarıyla yüzde 60,4 seviyesinde gerçekleşmiştir. Banka gruplarına göre dağılım incelendiğinde ise kredi vermeye daha hevesli olan özel sermayeli bankalar ve şube bankalarının toplam takipteki alacakların içerisindeki paylarında artış, kamu bankalarının payında ise azalış eğiliminin devam ettiği gözlenmektedir.

Bankacılık sektörünün 2014 yılına ilişkin özet göstergeleri incelendiğinde bir önceki yıla kıyasla belirgin bir değişiklik olmadığı ve temel göstergelerin olumlu seyrini sürdürdüğü görülmektedir. Diğer yandan kredilerin mevduata kıyasla daha hızlı büyümesinin doğal sonucu olarak brüt kredilerin toplam aktiflere oranı artarken, takipteki

Grafik 16: Banka Gruplarına Göre Takipteki Alacakların Dağılımı (%)

Kaynak: KKTTC MB

kredilerin brüt kredilere oranında 0,1 puan artış gerçekleşmiş ve konsolide bilançoda tutulan kredilerin büyümesinin bir yansıması olarak SYR de yüzde 17,5'e gerilemiştir. 2014 yılında sektörün aktif karlılığı 0,2 puan düşerken, özkaynak karlılığında ise 1,8 puan düşüş olmuştur. Yabancı kaynakların toplam özkaynaklara oranı olarak tanımla-

nan Finansal Kaldıraç Oranı (FK) ise yüzde 8,9 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Tablo 24: Bankacılık Sektörü Rasyoları

	2011	2012	2013	2014
Likit Aktifler / Toplam Aktifler	24,4	26,8	25,9	22,3
SYR	20,6	20,6	18,6	17,5
Aktif Karlılığı	1,8	1,8	1,8	1,6
Özkaynak Karlılığı	16,5	15,6	16,9	15,1
Net Faiz Gelir / Toplam Aktifler	4,0	4,2	3,8	3,5
TGA / Brüt Krediler	7,9	7,2	6,4	6,5
Brüt Krediler / Mevduat	72,6	75,5	78,7	81,2
Brüt Krediler / Toplam Aktifler	59,2	61,5	62,9	64,4
Brüt Kredilerdeki Büyüme Hızı	26,7	15,5	24,0	13,7
Mevduatlardaki Büyüme Hızı	18,2	11,0	19,1	10,2
Finansal Kaldıraç (FK)	8,0	8,2	8,8	8,9

Kaynak: KKTC MB

KAMU MALİYESİ

A- GENEL GÖRÜNÜM

2013-2014 Dönemi Sürdürülebilir Ekonomiye Geçiş Programının ikinci yılı olan 2014 yılı, yapısal reformlar yapılamamış olmakla birlikte, mali disiplinin sürdürülmesi sebebiyle ortalama bir yıl olmuştur.

Ekonomi programlarının imzalandığı ancak uygulamada yeterli iradenin gösterilmediği yılların son yılı olan 2009 yılında bütçenin nominal olarak 557 milyon ₺ açık vermiş olması, Ekonomi Durum Raporlarında kamu maliyesi analizi açısından 2009 yılının mihenk taşı olarak görülmesine neden olmuştur.

Verimsiz kamu şirketlerinin yarattığı pahalılığın da etkisiyle oluşan yüksek özlük hakları, aktüeryal dengenin bozulması nedeniyle oluşan yüksek sosyal güvenlik açıkları ve etkin olmayan gelir idaresi nedeniyle sürdürülemez bir yapıya girmiş olan kamu maliyesine, 2010 yılından itibaren KKTC yönetimi tarafından gerekli önem verilmeye başlanmış ve yakından takip edilerek iyileştirme çalışmaları azami düzeyde yapılmıştır. 2010-2012 dönemi Kamunun Etkinliğinin ve Özel Sektörün Rekabet Gücünün Artırılması Programı, kamunun ekonomi içindeki payının azaltılarak, sürdürülebilir bir büyümeyi teminen özel sektöre dayalı, rekabet gücü yüksek bir ekonomik ortamın yaratılmasını hedef almış, personel giderleri kontrol altına alınmaya çalışılmış, ekonomiyi olumsuz etkilemeyecek vergi düzenlemeleriyle gelir artışına imkân sağlanmış, yapılan çalışmalar neticesinde mali disiplini sağlama yolunda önemli bir mesafe kat edilmiştir.

2013-2015 dönemini kapsayan Sürdürülebilir Ekonomiye Geçiş Programı, sağlanan mali disiplini sağlamlaştırmak ve ekonomik büyümeyi hızlandırmak suretiyle makroekonomik istikrarı güçlendirme amacına yönelik olarak hazırlanmıştır. Bir önceki program döneminde oluşturulan yapının devamı mahiyetinde, harcamaları belli bir seviyede muhafaza ederek, ekonomiyi büyütme suretiyle kamu gelirlerinde sağlıklı bir artış ve buna dayalı sürdürülebilir bir mali disiplin, strateji olarak benimsenmiştir.

Programın ilk yılında siyasi istikrarın zaafa uğraması nedeniyle üç farklı hükümetin görev yapması Programın uygulanamamasına neden olmuş, bu dönemde mali disiplinin bozulmaması bir kazanım olarak görülmüştür. 2014 yılında ise bir önceki yıla göre yerel harcamalar yüzde 13,5 oranında, yerel gelirler ise yüzde 18,5 oranında artmış olup, bu rakamlardan da anlaşılabileceği üzere mali disiplinde sağlanan bu başarı; kalıcı etki yaratan ve sonraki yıllara da sirayet eden bir niteliğe sahip olan harcamalarda sağlanan tasarrufla değil, konjonktürel dalgalanmalardan çabuk etkilenen ve ekonominin gelişmesini engelleme potansiyeli barındıran gelirlerde yaşanan artışla sağlanmıştır. Kamu gelirlerindeki artışın ekonominin büyümesine olan olumsuz etkisi, tasarrufların yatırımlar yerine kamu harcamaları vasıtasıyla tüketime gidiyor olmasından kaynaklanmaktadır. KKTC’de 2014 yılında yaşanan, mali disiplin açısından sevindirici, ekonomik gidişat açısından tedirgin edici yerel gelirin artmasının nedenleri aşağıda detaylı olarak analiz edilecektir. Bununla birlikte 2015 yılının, 2014 yılına göre yüzde 100 artış gibi muazzam bir artışla, 684 milyon ₺ yerel bütçe açığına bağlanması ve TC Teknik Heyeti ile mutabakat sağlanamaması, 2014 yılı gelir artışının arızı olabileceği yönündeki endişeleri artırmakta ve mali disiplin açısından 2015 yılının zor geçeceği ni göstermektedir.

Mali disiplinde yaşanan iyileşme trendi arka arkaya beş yıl sürmüştür. Yapısal reformların gerçekleştirilmesi için yeterli bir zaman sağlanmasına rağmen, sürdürülebilir bir yapı için bu zaman efektif kullanılamamıştır.

2009 yılında yerel giderlerin yüzde 72’sini karşılayan yerel gelirler, 2012 yılında (Ercan Havaalanı işletme devri geliri hariç) yüzde 84, 2013 yılında yüzde 85 ve 2014 yılında da yüzde 88’ini karşılar hale gelmiştir. 2013 yılsonunda 102 milyon ₺ seviyesinde olan nakit açığı 2014 yılsonunda 32 milyon ₺’lik bütçe açığının da ilave edilmesiyle 134 milyon ₺’ye yükselmiştir.

B- BÜTÇE**Tablo-1 Bütçe Gerçekleşmeleri (2009-2015)**

(1.000.000 ₺)	2009	2010	2011	2012	2013	2014					2015 Bütçe
						Ödenek	Yıl Sonu	Sapma	% Pay	% Artış	
GİDERL. GEN. TOPL. (A+B)	2.575	2.661	2.845	2.964	3.261	3.776	3.635	0,96	1,00	11,46	4.097
YEREL GİD. TOP.(A=I+II)	2.200	2.285	2.399	2.499	2.698	3.101	3.063	0,98	0,84	13,52	3.371
MAHALLİ GİDERLER (II)	2.072	2.163	2.277	2.370	2.548	2.935	2.897	0,98	0,79	13,69	3.194
Personel Gid.	902	911	952	974	1.049	1.082	1.188	1,09	0,32	13,25	1.182
Maaş	846	871	890	918	992	1.082	1.110	1,02	0,30	11,89	1.182
Ek Mesai	56	39	62	56	57	0	77	0,01	0,02	35,08	0
Sos. Güv. Kur.	32	32	34	38	43	47	49	1,04	0,01	13,95	52
Mal ve Hiz. AL.	135	146	132	165	211	201	211	1,04	0,05	0,00	228
Faiz Giderleri	22	38	29	10	5,7	150	2,5	0,01	0,00	-56,14	150
Cari Transferler	954	1.015	1.092	1.145	1.204	1.305	1.402	1,07	0,38	16,44	1.433
Görev Zararı	71	68	67	78	81	70	85	1,21	0,02	4,93	78
Hazine Yardımı	292	300	339	408	419	454	461	1,01	0,12	10,02	501
Kar Amacı G. K.T.	31	28	40	44	45	46	55	1,19	0,01	22,22	42
Hane Halkına T.	556	611	618	587	640	703	727	1,03	0,20	13,59	780
Yurt Dışına T.	2	2	4	1	0	1	0	0,00	0,00	0,00	1
Diğer Cari T.	2	5	24	27	18	30	73	2,43	0,02	305,5	29
Mahalli Yatırım	25	19	34	34	32	29	43	1,48	0,01	34,37	50
Sermaye Trans.	1	0	0	2	1	0	1	0,00	0,00	0,00	0
Borç Verme	1	2	3	2	2	1	1	1,00	0,00	-50,00	0,5
Yedek Ödenek	0	0	0	0	0	119	0	0,00	0,00	0,00	98
FON-DÖN. SERM. GİDERL. (III)	128	122	122	130	149	166	166	1,00	0,04	11,40	170
Fon Giderleri	124	118	118	125	110	130	130	1,00	0,03	18,18	135
Döner Ser. Gid.	4	4	5	5	5	5	6	1,20	0,00	20,00	35
TC YARDIM VE KRED.DEN HARC. (B)	374,6	376	445	465	562	675	571	0,84	0,15	1,60	726
GELİRL. GENEL. TOPL.(A+B+C)	2.510	2.643	2.793	3.141	3.216	3.419	3.603	1,05	1,00	12,03	3.709
YEREL GELİR TOP.(A=I+II)	1.578	1.791	1.952	2.339	2.287	2.404	2.709	1,12	0,75	18,45	2.687
MAHALLİ GELİRLER (II)	1.293	1.438	1.542	1.897	1.779	1.877	2.141	1,14	0,58	20,34	2.080
Vergi Gelirleri	1.150	1.277	1.391	1.506	1.634	1.787	1.957	1,09	0,54	19,76	1.985
Vergi Dışı Gelirler	149	169	161	176	163	115	197	1,71	0,05	20,85	126
Sermaye Gelirleri	6	4	5	3	4	3	1	0,33	0,00	-75,00	1
Alacaklardan Tah.	3	6	14	3	0	0	8	0,00	0,00	0,00	0
Diğer Gelirler				237							
Red ve İadeler (-)	-15	-18	-29	-29	-22	-30	-23	0,76	0,00	4,54	-32
FON-DÖN SERM. GELİRLERİ (III)	286	353	410	442	508	527	568	1,07	0,15	11,81	607
Fon Gelirleri	283	349	406	437	502	522	561	1,07	0,15	11,75	599
Dön. Ser. Gelirleri	3	4	4	5	6	5	7	1,40	0,00	16,66	8
TC YARDIM VE KREDİL. TOPLAMI (B)	932	851	840	802	928	1.015	893	0,87	0,24	-3,77	1.022
Genel Bütçe Dengesi	-65	-18	-52	177	-45	-357	-32	0,08		28,88	-388
Yerel Açık (Yerel Gider -Yerel Gelir)	-622	-494	-447	-160	-411	-697	-355	0,50		13,62	-684
TC Yardım ve Kredil. Bütçe Açığının Finansm. Giden Kısmı	557	475	395	337	365	285	322	1,12		-11,78	216
Bütçe Dışı Gelir			41	0	0	0	0	0,00			
Finansmanı Öngörülmemen Bütçe Açığı	-65	-18	-11	177	-45	-412	-32	0,07		28,88	468
Yerel Açık/GSYİH	11,5	-8,7	-6,9	-2,3	-5,4	-8,0	-4,1				-7,4

Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı

Sapma: Yılsonu gerçekleşmesinin bütçe ödeneğine oranı

Pay: Yılsonu gerçekleşmeler dikkate alındığında alt kalemin Toplam içindeki ağırlığı

Artış: 2013 yılsonu gerçekleşmelerine göre 2014 yılsonu gerçekleşmelerindeki değişim.

KUTU 1: Bütçe Kavramı ve Bütçe Dengesi

KKTC bütçesi hakkında ekonomik ve mali değerlendirmeler yapabilmek için kendine has özelliklerini dikkate almak gerektiğinden, her yıl olduğu gibi, farklı ihtiyaçları karşılayacak tanımlar oluşturulmuştur.

Genel Bütçe: Yerel Bütçe ile T.C. yardımlarının toplamını,

Yerel Bütçe: Mahalli Bütçe ile Fon ve Döner Sermaye toplamını,

Bütçe Dengesi (1): Genel bütçe gelirleri ile genel bütçe giderleri arasındaki farkı,

Bütçe Dengesi (2): Genel bütçe gelirlerinden kredi nitelikli T.C. yardımlarının çıkarılması suretiyle elde edilen tutardan, genel bütçe giderinin çıkarılması sonucu elde edilen bütçe dengesini,

Bütçe Dengesi (3): Yerel gelirlerden tüm genel bütçe giderlerinin çıkarılması sonucunda ulaşılan bütçe dengesini,

Bütçe Dengesi (4): Yerel gelirlerden yerel giderlerin çıkarılması sonucu elde edilen bütçe dengesini, ifade etmektedir.

Genel Bütçe Dengesi:

2009-2014 dönemi bütçe gerçekleştirmeleri yıllar itibarıyla Tablo 1'de gösterilmiştir. 2014 yılında genel bütçe giderleri yüzde 11,5 oranında artarak 3 milyar 635 milyon ₺'ye, genel bütçe gelirleri yüzde 12 oranında artarak 3 milyar 603 milyon ₺'ye ulaşmıştır. Genel bütçe açığı ise 32 milyon ₺ olarak gerçekleşmiştir. KKTC'de farklı bütçe dengesi tanımları olduğundan bu tanımlar Kutu 1'de açıklanmış ve Tablo 2'de gösterilmiştir.

T.C.'den gelen yardımları da içeren Bütçe Dengesi (1), 2014 yılında -32 milyon ₺ olarak gerçekleşmiştir. Programların etkin uygulanmadığı son yıl olan ve bu nedenle baz yıl olarak alınan 2009 yılında -65 milyon ₺ açık olarak

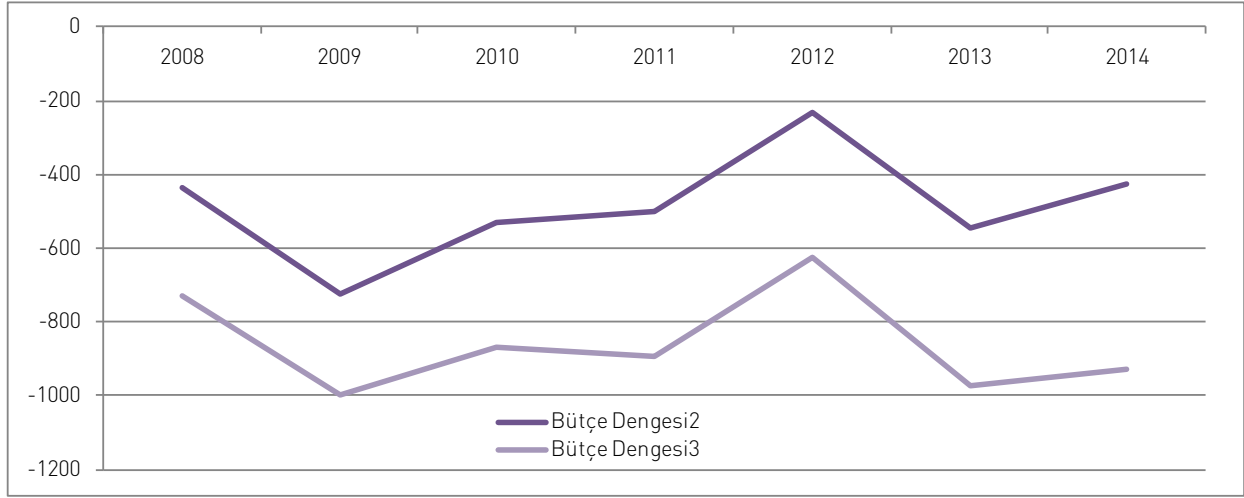
gerçekleşen Bütçe Dengesi (1), 2012 yılında Ercan Havaalanı işletme hakkı devri nedeniyle 177 milyon ₺ fazla olarak gerçekleşmiştir. Mali disiplinde gösterilen başarıya rağmen reformların yapılması şartına bağlı olarak verilen Reform Destekleme Ödeneğinden hiç bir yardım alınmaması Bütçe Dengesi (1)'in 2013 yılında -45 milyon ₺, 2014 yılında da -32 milyon ₺ açık olarak gerçekleşmesine neden olmuştur.

T.C. tarafından kredi olarak verilmiş olan yardımların uluslararası standartlara göre bütçe geliri olarak değerlendirilmemesi nedeniyle oluşturulan Bütçe Dengesi (2), 2014 yılından -427 milyon ₺ açık olarak gerçekleşmiştir. Tüm kurallarıyla mali sistemin düzgün işlediği bir ülkede bütçe açığının gerçek değerini gösteren Bütçe Dengesi (2),

Tablo-2 Bütçe Büyüklükleri (2005-2014)

(Milyon ₺)	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Genel Bütçe Giderleri	1.500	1.924	2.125	2.365	2.575	2.661	2.845	2.964	3.261	3.635
Yerel Giderler	1.193	1.471	1.796	2.007	2.200	2.285	2.399	2.499	2.698	3.063
T.C. Yardım Gid.	307	453	329	358	375	376	445	465	562	571
Genel Bütçe Gelirleri	1.543	1.830	2.183	2.361	2.510	2.643	2.793	3.141	3.216	3.603
Yerel Gelirler	1.042	1.216	1.628	1.635	1.578	1.791	1.952	2.339	2.287	2.709
T.C. Yardım Gel.	501	614	555	726	932	851	840	802	928	893
Hibe				293	273	338	390	395	430	499
Kredi				433	659	513	450	407	499	395
Bütçe Dengesi (1)	43	-94	58	-4	-65	-18	-11	177	-45	-32
Bütçe Dengesi (2)				-437	-724	-532	-503	-230	-544	-427
Bütçe Dengesi (3)	-458	-708	-497	-730	-997	-870	-893	-625	-974	-926
Bütçe Dengesi (4)	-151	-255	-168	-372	-622	-494	-447	-160	-411	-354
GSYİH	3.070	3.988	4.604	5.080	5.376	5.614	6.509	6.955	7.607	8.651
Bütçe Dengesi (4)/Yerel Gider	-12,6	-17,3	-9,3	-18,5	-28,2	-21,6	-18,6	-6,4	-15,2	-11,5
Bütçe Dengesi (4)/ GSYİH	-4,9	-6,4	-3,6	-7,3	-11,6	-8,8	-6,9	-2,3	-5,4	-4,1
Bütçe Dengesi (3) / GSYİH	-14,9	-17,7	-10,8	-14,4	-18,5	-15,5	-13,7	-8,9	-12,8	-10,7
Bütçe Dengesi (3) / G.Büt. Gid.	-30,5	-36,8	-23,4	-30,9	-38,7	-32,7	-31,4	-21,1	-29,9	-25,5

Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı

Grafik 1: Bütçe Dengesi (2) ve Bütçe Dengesi (3)'ün Gelişimi (Milyon ₺)

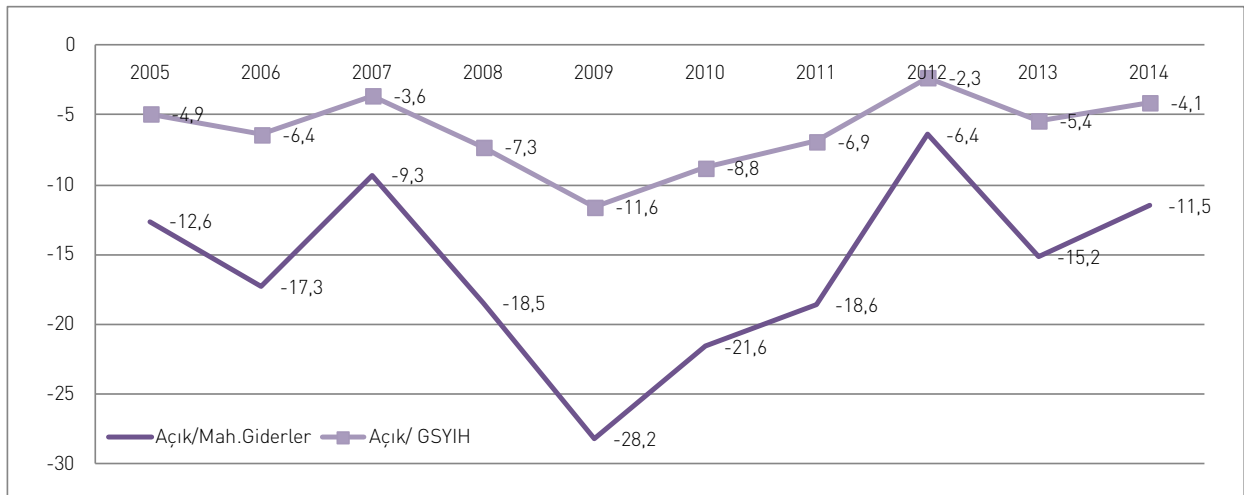
2009 yılındaki -724 milyon ₺ açık seviyesinden 2012 yılında -230 milyon ₺ açık seviyesine kadar iyileşmesine rağmen, 2013 yılında yeniden kötüleşerek -544 milyon ₺ açık seviyesine çıkmıştır. Gelecek nesillere bırakılan borcun bir göstergesi olması açısından da önemli bir gösterge olan Bütçe Dengesi (2), 2014 yılında bir önceki yıla göre önemli bir iyileşme göstererek -427 milyon ₺'ye düşmüştür.

Genel bütçenin piyasadan ne kadar kaynak çekip, piyasaya ne kadar kaynak aktardığını göstermek amacıyla oluşturulan Bütçe Dengesi (3), 2014 yılında -926 milyon ₺ açık olarak gerçekleşmiş, yani piyasaya çektiği miktardan 926 milyon ₺ daha fazla kaynak aktarılmıştır. Bütçe Dengesi (3); Bütçe Dengesi (2) -yani borçlanma- ile T.C. tarafından gönderilen yatırım, reel sektör destekleri ve savunma gibi hibe nitelikli harcamaların etkilediği bir değerdir. Bu değer ne kadar yüksek açık verirse piyasaya o kadar fazla para girmiş olur. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus; bu açığın Bütçe Dengesi(2)'den, yani borçlanmadan kaynaklanmaması gerekmektedir. Raporun T.C. Yardımları kısmında detaylı bir şekilde açıklanacağı gibi T.C. yardımları son yıllarda kredi nitelikli yardım olan bütçe açığından ziyade hibe nitelikli yardım alanlarına kaymış-

tır. Bütçe Açığı (3), 2013 yılında yüksek bir tutarda gerçekleşmiş olmasına rağmen iç dağılım açısından borçlanılan tutarın yüksek olduğu, 2014 yılı ise iç dağılımın hibe lehine değiştiği bir yıl olmuştur.

Önemle üzerinde durulan bu hususun yukarıdaki grafiğe yansımaları, iki çizginin birbirinden ayrılması şeklinde kendini gösterecektir. Bu anlamda 2009 yılına kadar birbirine yakın seyreden Bütçe Dengesi (2) ve (3), 2010 yılından itibaren açılmaya başlamış ve 2014 yılında bu fark en yüksek seviyeye çıkmıştır.

Öte yandan Bütçe Dengesi (3)'ün sürekli ve yüksek oranda açık vermesi KKTC'de genişletici bütçe politikası uygulandığını göstermektedir. Genişletici bütçe politikasının ekonomiye olumlu yansımaları büyüme ve dolayısıyla istihdam artışı olurken, olumsuz tarafı enflasyon, borç stokunun artması ve crowding out olarak isimlendirilen kamu-kredi piyasasından özel sektörü dışlamasıdır. Türk Lirası kullanılması enflasyonun artmasını engellerken veya Türkiye'deki enflasyona paralel bir seyir izlemesini sağlarken, kaynağın Türkiye'den gelmesi borç stokunda bir baskı oluşmasına engel olmaktadır. Özellikle 2010 yı-

Grafik 2: Bütçe Dengesinin Gelişimi (2005-2014)

lından beridir genel bütçenin iç piyasadan borçlanmaması, yıllık faizler dışında yeni borç yapılmaması, para piyasalarında crowding out etkisini azaltmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Türkiye’den gelen yardımların genişletici bütçe politikalarının olumsuz etkilerini ortadan kaldırdığını söyleyebiliriz. Ancak genişletici bütçe politikasının olumlu etkisinin, yani büyümenin görülmemesi şaşırtıcı bir durumdur. Burada akla gelen üç husus bulunmaktadır. Bunlardan birincisi DPÖ’nün GSYH ölçümlerinin yetersiz veya yanlış olması, ikinci husus taşıt, akaryakıt, yurt dışı eğitim ve yurt dışı turizmi gibi nedenlerle tasarrufta oluşan sızıntılar, üçüncü husus ise yatırım iklimi olmaması nedeniyle tasarrufların ekonomik aktivitelere dönüşmemesidir. Açık bütçe politikalarından azami faydayı sağlamak için bu üç hususun da gözden geçirilmesi gerekmektedir. Açık bütçe politikasının beklenen olumlu etkisini elde etmek için yapılması gereken; daha büyük bütçe açıkları ve dolayısıyla Türkiye’nin daha fazla yardım yapması değil, genel bütçeden yapılan harcamalarda kalitenin artırılmasıdır. Yani daha fazla bütçe açığı vermek değil, sızıntıların giderilmesi ve yatırım ikliminin düzeltilmesidir.

Yerel gelirler ile yerel giderler arasındaki aritmetik farkı ifade eden Bütçe Dengesi (4)’ün hem gider bütçesine oranının hem de GSYH’ya oranının gelişimi aşağıdaki grafikte gösterilmektedir.

2006 ve 2007 yıllarında uygulanan yanlış maliye politikaları ve 2008 yılında herhangi bir tedbir alınmayarak hükümetin seçim kararı alması, mali disiplinin üzerinde fevkalade olumsuz bir etki yapmış ve bu nedenle bazı tedbirler alınmaya başlanmış olmasına rağmen küresel ekonomik krizin turizm, yükseköğretim ve ithalata olan olumsuz etkileriyle 2009 yılı, mali disiplin açısından KKTC’de görülen en kötü yıllardan biri olmuştur. Bütçe Dengesi (4), 2009 yılında -622 milyon ₺’ye ulaşmış ve gider bütçesinin yüzde 28,2’si açık bütçe olarak gerçekleşmiştir. Bu tutar GSYH’nın yüzde 11,6’sına tekabül etmektedir. 2009 yılı gibi mali disiplin açısından olumsuz kapanan bir yılın ardından uygulamaya geçen Ekonomik Program sonucunda gider artışı dizginlenmiş ve gelir artırıcı önlemlerin, ekonominin tekrar yükselişe geçmesinin de etkisiyle olumlu sonuç vermesi, bütçe açıklarının nispeten azalmasını sağlamıştır. 2010 yılında -494 milyon ₺ olarak gerçekleşen Bütçe Dengesi (4), 2011 yılında -447 milyon ₺’ye düşmüştür. 2012 yılında mali disipline devam edilmesi yanında gerçekleştirilen özelleştirme sonucunda Bütçe Dengesi (4) -160 milyon ₺’ye kadar düşmüştür. 2013 yılında siyasi istikrarsızlık nedeniyle ekonominin beklendiği kadar büyümemesi neticesinde Bütçe Dengesi (4) yeniden yükselişe geçmiş ve -411 milyon ₺ olarak gerçekleşmiştir. 2014 yılında ise harcamalarda herhangi bir tasarruf yapılamamasına rağmen gelirlerde yaşanan artış bu rakamın -354 milyon ₺ olarak gerçekleşmesini sağlamıştır. 2013 yılına göre bütçe açığında yaşanan yüzde 14’lük bu iyileşme mali disiplinin 2014 yılında da iyileşerek devam ettiğinin göstergesidir.

2009 yılında GSYH’nın yüzde -11,6’sı olan Bütçe Dengesi

(4), Ekonomik Programın uygulanması sonucunda 2012 yılında yüzde -2,3 (özelleştirme geliri hariç yüzde -5,8), 2013 yılında da -5,4 oranında gerçekleşmiştir. Bütçe Dengesi (4) 2014 yılında GSYH’nın yüzde -4,1’ine kadar düşmüştür. Bu olumlu seyir yorumlanırken KKTC bütçesinden hala daha faiz ödemesi yapılmadığı ve mevcut borç stokunun yıllık faizinin GSYH’nın en az yüzde 3’ü düzeyinde olduğu unutulmamalıdır.

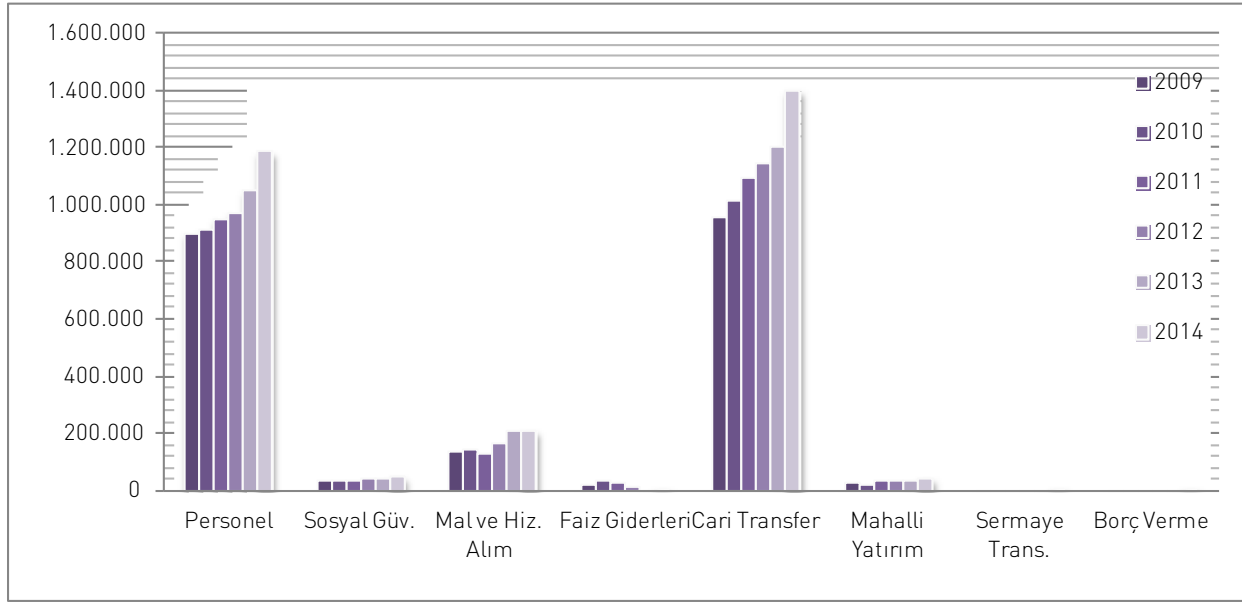
Gider Bütçesi:

2013-2015 dönemi ekonomi programının ikinci yılı olan 2014 yılında genel bütçe giderleri, bir önceki yıla göre yüzde 11,5 oranında artarak, 3 milyar 635 milyon ₺’ye yükselmiştir. 2012 ve 2013 yılında GSYH’nın yüzde 41’ine karşılık gelen genel bütçe giderleri 2014 yılında 3 puan artmış ve yüzde 44 seviyesine yükselmiştir. Genel bütçe; yerel bütçe ile T.C. yardım harcamalarından oluşmakta, bütçe açığının kapatılması amacıyla verilen T.C. yardımları yerel bütçe içinde harcamaya dönüşmektedir. Genel bütçe harcamalarında yaşanan yüzde 11,5’lik artış yerel bütçe harcamalarındaki yüzde 13,5’lük artıştan kaynaklanmaktadır. T.C. yardım harcamalarının geçen yıla göre sadece yüzde 1,6 artması, maaş ve benzeri ödemeler gibi daha çok verimsiz harcamalardan oluşan yerel giderlerin genel bütçe içindeki ağırlığının artmasına, yatırım ve reel sektörün desteklenmesi gibi verimli alanlarda harcanan T.C. yardımlarının bütçe içindeki ağırlığının azalmasına neden olmuştur. T.C. yardımları ile finanse edilen harcamalara ilişkin bu Raporun “T.C. Yardımları” bölümünde detaylı bir analiz yapılacak, bu yardımların kullanılmamasındaki nedenler incelenecektir.

Bir önceki yıla göre 2013 yılında yüzde 7,2 oranında artan yerel giderler, yukarıda da belirtildiği gibi 2014 yılında yüzde 13,5 oranında artarak 3 milyar 063 milyon ₺’ye ulaşmıştır. 2010-2012 döneminde, yani üç yılda, toplam yüzde 15 artan yerel giderler, 2013-2015 döneminin ilk iki yılında yüzde 22,5 artmıştır. 2012 yılında GSYH’nın yüzde 34’üne tekabül eden yerel giderler, 2014 yılında yüzde 37,5’e yükselmiştir. Bu seviye ekonomik program hedefine göre yüzde 1,5 oranında daha fazla bir seviyeye gelindiğini ve kamunun büyüdüğünü göstermektedir.

2014 yılı yerel giderleri için 150 milyon ₺’si faiz giderleri olmak üzere toplam 3 milyar 101 milyon ₺ ödenek öngörülmüştür. Ödenek-harcama karşılaştırması yapabilmek için 2014 yılı başlangıç ödeneğini harcama yapılmadığından faiz için tefrik edilen tutar düşükten sonra kalan 2 milyar 951 milyon ₺ olarak almak gerekmektedir. 2014 yılında yerel harcamalar 2 milyar 913 milyon ₺ olarak gerçekleşmiş olup, bütçe ödenekleri dahilinde kalınmıştır.

2014 yılında yerel giderlerin yüzde 95’i mahalli giderlerden oluşmuş ve 3 milyar 63 milyon ₺’ye ulaşmıştır. Yüzde 5 oranında bir yer işgal eden Fon/Döner Sermaye giderlerinin büyüklüğü ise 166 milyon ₺ olarak gerçekleşmiştir. Mahalli giderler ile Fon/Döner Sermaye giderleri ayrımı uluslararası standartlarda yapılmış olan bir ayırım değildir. KKTC’nin mevzuatı gereğince uygulanmakta olan bu

Grafik 3: Harcama Kalemlerinin Gelişimi (2009-2014)

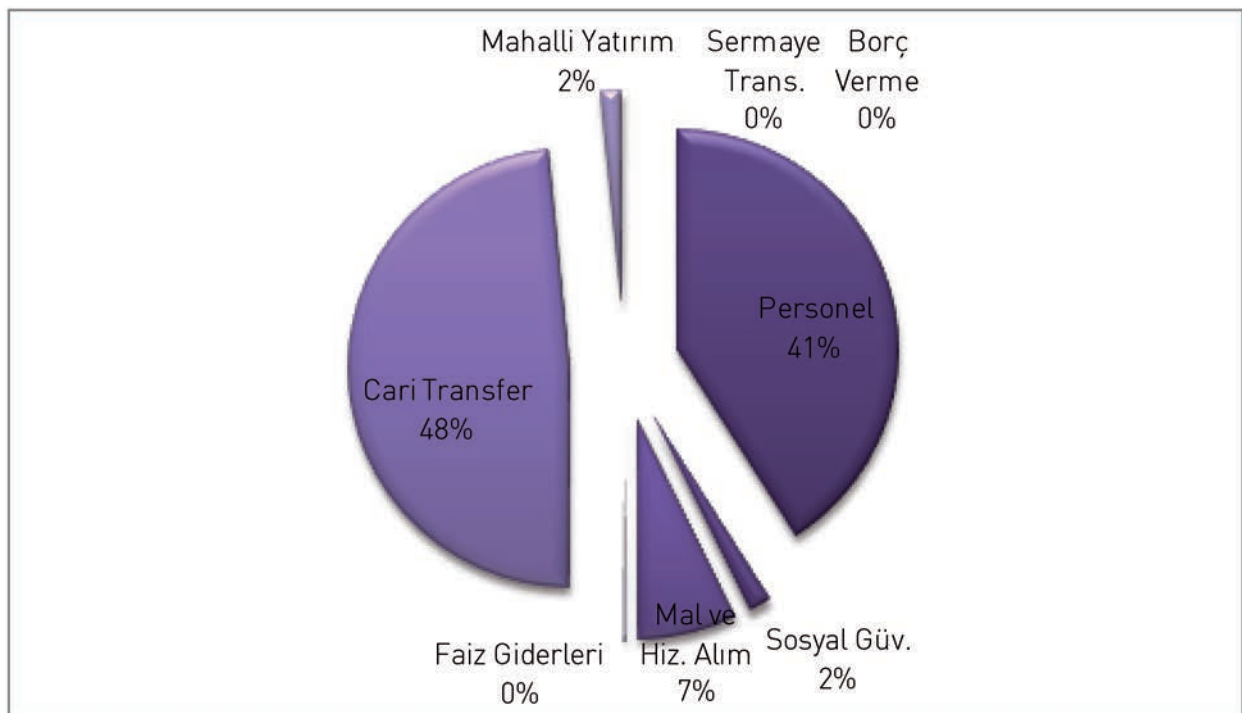
Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı

ayırım Ekonomik Programdaki hedefler doğrultusunda fonların tasfiyesini müteakip ortadan kalkacak ve sadece yerel giderler başlığı kalacaktır.

2014 yılı mahalli giderlerin kalemler itibarıyla dağılımı aşağıdaki grafikte gösterilmiştir. Buna göre mahalli giderlerin yüzde 91'i maaş ve maaş benzeri ödemelerden oluşmaktadır. Bu orana kamunun tüketimi için yaptığı harcamaları içeren mal ve hizmet alımı da eklendiğinde oluşan cari harcamalar oranı yüzde 98'e ulaşmaktadır. Borç stokunun faizini ödemek bir yana toplamış olduğu gelirlerle sadece günübirlik yaşam ihtiyacını karşılayabilen kamu, gelecek nesiller için yapılan yatırımlar için bütçenin sa-

dece yüzde 1,5'ini ayırabilmektedir. (Fon/Döner sermaye harcamalarının eklenmesiyle oluşan yerel bütçe için de durum aynıdır. Fon/Döner sermaye harcamaları tarımsal ödemeler yani cari transferler için kullanılmaktadır.)

Aşağıdaki grafikte mahalli gider kalemlerinin yıllar itibarıyla gelişimi yer almaktadır. Bu grafiğe göre mahalli giderler iki ana kalemden oluşmaktadır. Bunlardan personel giderleri yüzde 13,3 oranında artarak 1 milyar 188 milyon ₺'ye, cari transferler yüzde 16,4 oranında artarak 1 milyar 402 milyon ₺'ye ulaşmıştır. Personel giderleri ile cari transferler grafikte incelenen dönemde sürekli artış halindedir. 2008 yılında personel giderlerinden daha az

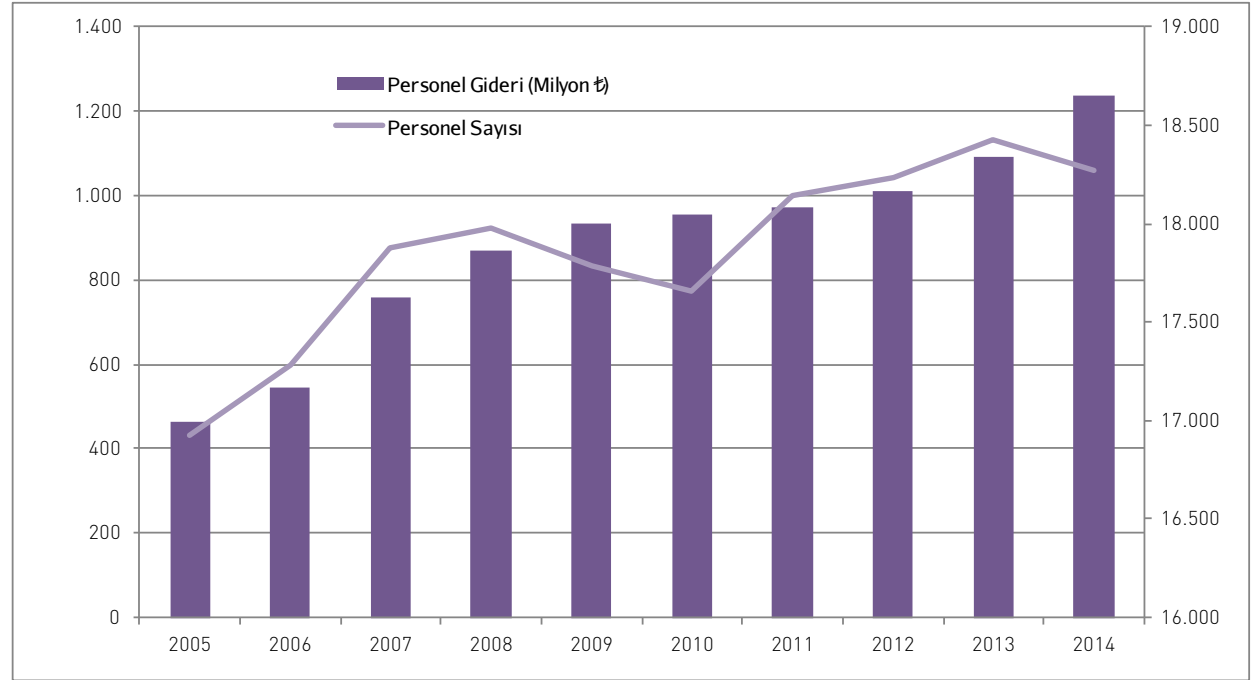
Grafik 4: 2014 Yılı Bütçesinin Alt Kalemler İtibarıyla Görünümü

Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı

Tablo 3: 2009-2014 Dönemi Gider Bütçesinin Oransal Dağılımı

Milyon ₺	2009		2010		2011		2012		2013		2014	
	Tutar	%	Tutar	%	Tutar	%	Tutar	%	Tutar	%	Tutar	%
Personel	902,2	43,5	910,6	42,1	951,9	41,8	973,7	41,1	1.049	41,2	1.188	41,0
Sosyal Güv.	32,0	1,5	32,5	1,5	34,5	1,5	38,4	1,6	43,0	1,7	48,7	1,7
Mal ve Hiz. Alım	135,4	6,5	145,9	6,7	132,0	5,8	164,5	6,9	210,5	8,3	211,3	7,3
Faiz Giderleri	22,0	1,1	38,2	1,8	28,7	1,3	10,5	0,4	5,7	0,2	2,5	0,1
Cari Transfer	953,7	46,0	1.014,9	46,9	1.092,4	48,0	1.144,7	48,3	1.204,2	47,3	1.401,7	48,4
Mahalli Yatırım	24,5	1,2	18,7	0,9	34,3	1,5	34,1	1,4	32,4	1,3	43,3	1,5
Sermaye Trans.	1,2	0,1	0,2	0,0	0,3	0,0	1,3	0,0	0,8	0,0	1,1	0,0
Borç Verme	1,4	0,1	1,7	0,0	3,0	0,0	1,8	0,0	2,2	0,1	0,9	0,0
TOPLAM	2.072,5	100	2.162,7	100	2.277,0	100	2.369,2	100	2.548,4	100	2.897	100

Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı

Grafik 5: Personel Harcaması (2006-2014)

Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı

bir seviyede olan cari transfer harcamaları 2009 yılından itibaren personel giderlerinin üzerine çıkmış ve 2013 yılında personel giderlerinin yüzde 15, 2014 yılında yüzde 18 fazlasına ulaşmıştır. Mal ve hizmet alımı kaleminde 2013 yılında yaşanan artış birikmiş elektrik faturalarından kaynaklandığından 2014 yılında artış olmamış bu seviye muhafaza edilmiştir.

Aşağıdaki tabloda ise 2007 ile 2012 yılları arasında mahalli bütçenin ekonomik sınıflandırma itibarıyla gelişimi yer almaktadır.

Personel giderleri:

KKTC mahalli bütçesinin yüzde 42,7 si personel gider-

lerinden oluşmaktadır. Ülkelerin istihdam şekli ve ölçek durumuna göre bu oran değişmekle birlikte 2014 yılında T.C. bütçesinde yüzde 29, GKRY bütçesinde yüzde 25 olan oranlar dikkate alındığında KKTC personel giderinin bütçedeki ağırlığının oldukça fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Yukarıdaki Grafikte sol sütun personel giderlerini gösterirken sağ sütun personel sayısını göstermektedir. 2005 yılında 16.930 olan personel sayısı yüzde 5 artışla 2009 yılında 17.782'ye ulaşırken aynı dönemde 466 milyon ₺ olan personel giderleri yüzde 100 artışla 934 milyon ₺'ye ulaşmıştır. 2010-2012 program döneminde personel sayısı yüzde 2,5 artarak 2012 yılında 18.234'e yükselirken personel giderleri yüzde 8,5 oranında artarak 1 milyar

012 milyon ₺'ye yükselmiştir. Yüksek sayıda emekliliğe ve bunların yerine yapılan istihdama ilave olarak yüzde 2,5 ilave istihdam artışı yaşanan 2010-2012 döneminde istihdam artışına engel olunamadığı gibi kamu hizmetinde kalite artışı da sağlanamamıştır. 2013-2015 dönemi ekonomi programının ilk yılı olan 2013 yılında personel sayısı, emekli olanlara ilave olarak 193 net istihdam artışıyla 18.427'ye ulaşmış, personel giderleri yüzde 7 oranında artmıştır. 2014 yılında ise emekli olan sayısı kadar istihdam yapılmış olmasına rağmen personel giderleri yüzde 11,7 oranında artmıştır.

Geçici personel istihdamının azalması kamu hizmetlerinin kalitesinin artırılmasına matuf hükümetin önemli bir iradesi olduğunu gösterirken 2010 yılında iflas eden KTHY ile bir şekilde ilişkisi olanların hala daha kamuya geçme düzenlemelerinin devam etmesi hizmet kalitesinin artmasına engel olmaya devam etmektedir.

2014 yılında ek mesai ödemeleri yüzde 35 artmıştır. Mali disiplinin sağlanması kapsamında en başarısız alan, ek mesai ödemelerinin kontrol altına alınamamasıdır. Personel sayısının sürekli artmasına rağmen ek mesai ödemelerinin de artması bu alanın farklı amaçlar için kullanıldığını akla getirmektedir. 2013 yılı Ekonomi Durum Raporunda "...57 milyon ₺ olarak gerçekleşen ek mesai ödemeleri, istihdamın ek mesaiyi azaltacak şekilde yapılmadığının ve/veya ek mesai ödemesinin müktesep hak olarak yapıldığının göstergesidir" tespiti yapılmış olup, 2014 yılında ek mesai için yüzde 35 artışla 77 milyon ₺ harcanmış olmasını yorumlamak mümkün değildir. Ek mesai için ödenen bu tutar kamuya 2 bin kişinin istihdam edilmesi halinde oluşacak yüke eşdeğer bir tutardır.

Bütçeden yapılan maaş, ek mesai ödemesi ve sosyal güvenlik kurumuna devlet primi ödemesinin toplamından oluşan harcamanın personel sayısına ve 12 ayağa bölünmesi suretiyle bulunan personel başına ortalama brüt

maaş ödemesi, 2014 yılında yüzde 14 artışla 5.639 ₺'ye yükselmiştir. Bu rakam Türkiye için 3.791 ₺'dir.

2011 yılından sonra yapılan istihdamlarda başlangıç maaşının düşük olmasına rağmen kamunun hala cazip olmasının nedeni orta vadede barem içi artışların yüksekliği nedeniyle maaşların özel sektörün üzerine çıkmasından ve uzun vadede emeklilik maaşları ile ikramiyelerin cömert olmasından kaynaklandığı tespiti yapılmakta olup kısa vadede ise düşük maaşların ek mesai ile telafi edilmesi ve ikinci iş imkânı sağlayan mesai saati uygulamasının daha etkili olduğunu söylemek mümkündür.

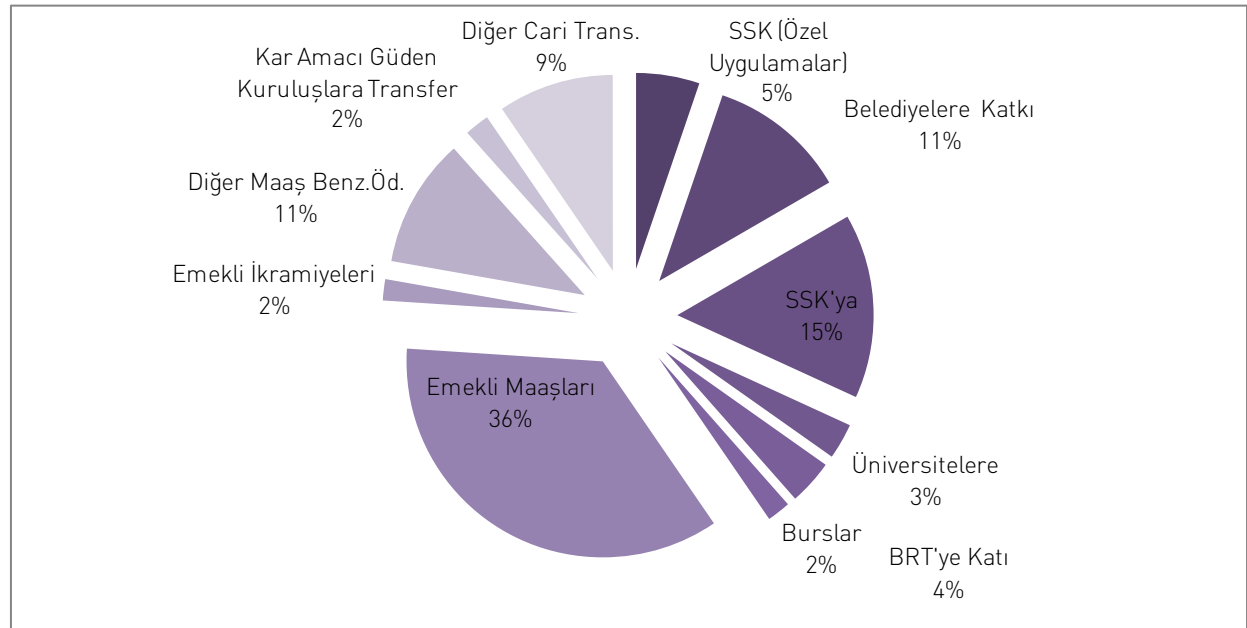
Cari transferler:

Cari transfer harcamaları bir önceki yıla göre yüzde 16,4 oranında artarak 2014 yılında 1 milyar 402 milyon ₺ olarak gerçekleşmiştir. Aşağıdaki grafikte 2014 yılında yapılan cari transferlerin alt kalemler itibarıyla dağılımı yer almaktadır. 2014 yılında cari transferler içinde en büyük kalem önceki yıllarda olduğu gibi emekli maaşları olmuştur. Cari transferlerin yüzde 36'sını oluşturan emekli maaşlarından sonra en yüksek payı yüzde 20 ile sosyal sigortalara yapılan katkı, yüzde 11 ile belediyelere yapılan katkı ve diğer maaş benzeri ödemelere yapılan katkı almaktadır.

Cari transferin alt kalemlerinin yıllar itibarıyla gelişimi Grafik 7'de yer almaktadır. Memur emeklilerine yapılan maaş ödemeleri 2014 yılında diğer kalemlere göre en yüksek artışı yakalamıştır. Emekliye çıkan personel sayısının doğal trendine düşmesi emekli ikramiyeleri için yapılan ödemelerin azalmasını sağlamıştır. 2014 yılında önemli artış gösteren cari transfer alt kalemlerinden biri de diğer cari başlığı altında yer alan ve tarım kesimine ödenen 39 milyon ₺ kuraklık ödemesidir.

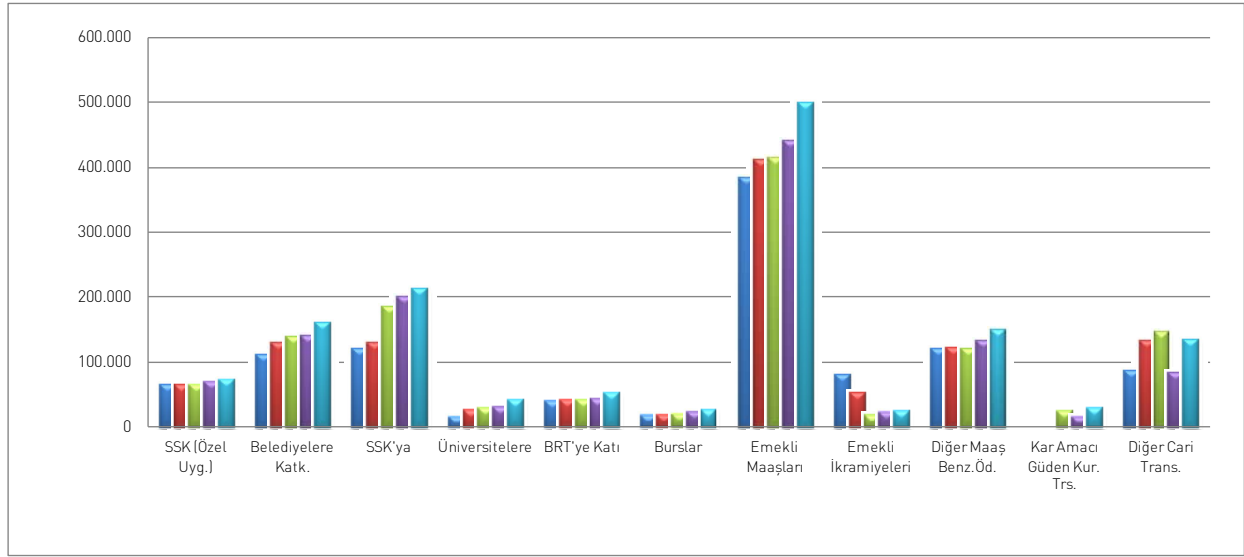
Tablo 4'de cari transferlerin seçilmiş alt kalemleri itibarıyla dağılımı tutar olarak yer almaktadır. Cari transferlerin alt kalemleri arasında en büyük gider kalemi emekli

Grafik 6: Cari Transferlerin Dağılımı

Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı

Grafik 7: Cari Transferlerin Gelişimi

Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı

Tablo 4: Cari Transferlerin Gelişimi* (Bin ₺)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2014/2013 Artış %	2014/2009 Artış%
Sosyal Sigortalar Kur. (Özel Uyg)	64.120	65.559	65.362	64.442	68.281	73.186	7,2	14,1
Belediyelere Katkı	109.555	110.752	129.936	137.795	141.301	159.991	13,2	46,0
Sosyal Sigortalar Kurumuna	112.450	119.600	129.400	185.961	199.455	213.312	6,9	89,7
Vakıf Üniversitelerine	19.114	16.457	26.464	29.500	30.600	41.304	35,0	112,8
BRT'ye Katı	38.181	38.953	41.329	41.385	43.913	51.849	18,0	35,8
Burslar ve Harçlıklar	15.948	17.669	19.234	20.001	23.656	27.068	14,4	69,7
Maaş Benzeri Ödemeler	525.852	581.651	585.121	552.973	595.189	672.558	13,0	27,9
Emekli Maaşları	357.247	382.966	410.923	415.288	441.033	499.032	13,1	39,7
Emekli İkrariyeleri	59.128	79.670	53.065	18.939	22.278	24.517	10,0	-58,5
Diğer Maaş Benz. Öd.	109.477	119.015	121.133	118.746	131.878	149.009	13,0	36,1
Kar Amacı Güden Kurumlara Tr.			19.885	24.692	16.319	28.561	75,0	
Cari Transferlerin Diğerleri	68.458	86.842	113.335	146.764	214.817	207.030	-3,8	202,4
TOPLAM	953.677	1.037.481	1.130.066	1.203.513	1.333.531	1.474.859	16,4	54,6

Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı

maaşlarına yapılan ödemelerdir. Aslında belli bir aktüeryal denge hesaplaması içinde yapılması gereken emekli maaşı ödemesi böyle bir bakış açısından yoksundur. Bu nedenle, oluşan yarım milyar liralık ödemenin ne anlama geldiği ve önümüzdeki yıllarda nasıl bir trend izleyeceği ayrı bir çalışmaya muhtaçtır. Bununla birlikte bu ödeme kaleminin mahalli giderler içinde tehlike arz etmeye başladığı da aşağıdaki rakamlardan açıkça görülmektedir.

Cari transferler içinde en önemli ikinci kalem Sosyal Sigortalar Dairesine yapılan ödeme olup 2014 yılında bir önceki yıla göre yüzde 7 oranında artmıştır. Sosyal Sigortalar Dairesi özel sektörde çalışanların sigorta kurumu olup belli bir aktüeryal denge içerisinde yürütülmekte olduğundan bütçeden aktarılan kaynak kontrollü bir şekilde yapılmaktadır. Kar amacı güden kurumlara yapılan, elektrik faturası ödemelerine katkı gideri 2014 yılında en

önemli artışı gösteren kalemdir. Elektrik fiyatlarına ve ekonominin büyümesine bağlı olarak artacak olan bu kalem şimdilik toplamda önemli bir yer tutmamaktadır.

Doğrudan yapılan maaş ve maaş benzeri ödemelerin toplamı 2013 yılında 1 milyar 730 milyon ₺ iken 2014 yılında 1 milyar 953 milyon ₺'ye yükselmiştir. Ödemenin önce bir kuruma yapılması ve akabinde bu kurumun kişiye ödeme yapması şeklinde olan dolaylı maaş ve maaş benzeri ödemeler toplamı 2013 yılında 410 milyon ₺ iken 2014 yılında 459 milyon ₺'ye yükselmiştir. Bu iki ödemenin toplamı da 2013 yılında 2 milyar 140 milyon ₺ iken 2014 yılında 2 milyar 412 milyon ₺'ye yükselmiştir.

2014 yılında 2 milyar 709 milyon ₺ olarak gerçekleşen yerel gelirlerin yüzde 72'si kişilere doğrudan, yüzde 17'si (2013 yüzde 18) dolaylı olmak üzere, yüzde 89'u maaş ve

Tablo 5: 2014 Yılında Yapılan Maaş ve Maaş Benzeri Ödemeler

Ödemenin Türü	Tutar
DOĞRUDAN MAAŞ VE MAAŞ BENZERİ ÖDEMELER	1.953.777
Maaş/Ücret	1.110.305
Ek Mesai	77.417
Sosyal Güvenlik Kurumuna Devlet Primi Giderleri	48.755
Sosyal Güvenlik Kurumuna (Özel Uygulama)	73.186
TÜK (Kamuda Görevlendirilen Personel)	4.147
Muhtaç ve Yoksullara Yardım	36.084
Malül Gazi Ödenekleri	6.963
Malullere Yardımlar	2.445
Şehit Aileleri Ödenekleri	15.359
Şehit Ebeveynlerine Yardımlar	1.622
Cemile Yardımları	255
Özürlülere Yardım	53.235
Emekli Maaşları	499.032
Müc.Taz. Y. Öd. Emekli Maaşları	24.972
DOLAYLI MAAŞ VE MAAŞ BENZERİ ÖDEMELER	459.153
BRT Hazine Yardımı	51.849
Belediyelere Hazine Yardımı	159.992
Sosyal Sigortalar Kurumuna Hazine Yardımı	213.312
DAÜ ve LAÜ'ye Katkı	34.000
GENEL TOPLAM	2.412.930

Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı

maaş benzeri ödemeler için kullanılmıştır. Bu oran 2010 yılında yüzde 101,7, 2011 yılında yüzde 99, 2012 ve 2013 yılında yüzde 95 olarak gerçekleşmişti. Buna göre yerel gelir içinde maaş ve maaş benzeri ödemeler için kullanılan oran 2010-2012 Program döneminde dikkate değer bir şekilde azalmış, 2013 yılında sabit kalmış, 2014 yılında tekrar dikkate değer bir düşüş yaşamış olup, bu durum bütçe performansı açısından önemli bir gelişmedir.

Mal ve hizmet alımı:

Aşağıdaki tabloda genel bütçeye dahil kamu idarelerinin hizmetlerini yürütürken ihtiyaç duydukları "mal ve hizmet alımı" harcamalarının ana kalemler itibarıyla ağırlıklarının gelişimi yer almaktadır.

Mal ve hizmet alımı alt kalemleri arasında 2008-2014 dö-

nemi incelendiğinde sürekli artan veya azalan bir kalem söz konusu değildir. Bazı yıllar çok büyük artışlar gösteren kalemlerin ertesi yıl azaldığı daha sonra tekrar arttığı görülmektedir. Bununla birlikte son bir kaç yıl için bir değerlendirme yapıldığında elektrik ödemelerinde 2013 yılında yaşanan birikmiş fatura ödemelerinin payı 2013 yılında arızı olarak artırdığı 2014 yılında bu kalemin normal seyrine düştüğü, diğer kalemlerde kayda değer bir geçişin söz konusu olmadığı söylenebilir.

Fonksiyonel Sınıflandırma:

Fonksiyonel sınıflandırma, toplanan vergilerin hangi alanlarda kullanıldığını ve dolayısıyla bütçenin kalitesini göstermektedir. Burada bütçenin mali işlevinden çok siyasi ve ekonomik işlevi ön plana çıkmakta ve hükümetin sektörler arasında hangisini desteklemeye çalıştığı, kaynakları

Tablo 6: Mal ve Hizmet Alımı Detay Ağırlık Dağılımı

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Enerji Alımları	20,9	25,6	23,4	15,0	20,1	32,6	25,3
Yiyecek, İçecek ve Yem Alımları	4,4	4,6	4,2	4,4	3,9	3,2	3,6
Tıbbi Malzeme ve İlaç Alımları	20,5	18,8	21,4	22,3	24,1	19,0	20,6
Müşavir Firma ve Kişilere Ödemeler	7,1	5,9	6,4	8,3	6,6	4,4	5,2
Taşıma Giderleri	9,9	10,9	8,9	11,7	10,2	9,0	11,3
Temsil ve Tanıtma Giderleri	5,0	4,1	4,9	5,0	4,7	3,5	3,2
Menkul Mal. Gayrimaddi Hak.Al. B. ve O.	4,6	4,5	4,5	5,2	4,5	3,8	4,2
Diğer	27,6	25,5	26,4	28,2	26,0	24,4	26,6
TOPLAM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı

Tablo 7: Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Bütçe Giderleri (Milyon ₺)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Genel Kamu Hizmetleri	238,6	233,6	236,0	246,6	271,6	319,8	323,5
Savunma Hizmetleri	138,9	145,4	153,3	177,6	174,9	178,3	195,6
Kamu Düzeni ve Güvenlik Hiz.	181,2	264,0	220,7	241,1	272,1	359,3	338,7
Ekonomik İşler ve Hizmetler	545,9	507,4	543,7	607,7	660,7	699,9	824,6
Çevre Koruma Hizmetleri	6,4	5,9	3,8	4,0	8,1	7,2	11,1
İskan ve Toplum Refahı Hiz.	131,2	155,7	151,7	176,9	207,2	209,5	255,6
Sağlık Hizmetleri	178,5	190,8	193,7	203,6	219,2	243,7	275,9
Dinlenme, Kültür ve Din Hiz.	90,3	102,2	111,4	106,2	107,9	116,6	129,6
Eğitim Hizmetleri	324,8	369,0	385,8	417,5	410,0	450,6	513,3
Sosyal Güv. ve Sosyal Yardım Hiz.	529,0	600,9	660,7	663,4	632,7	676,5	767,8

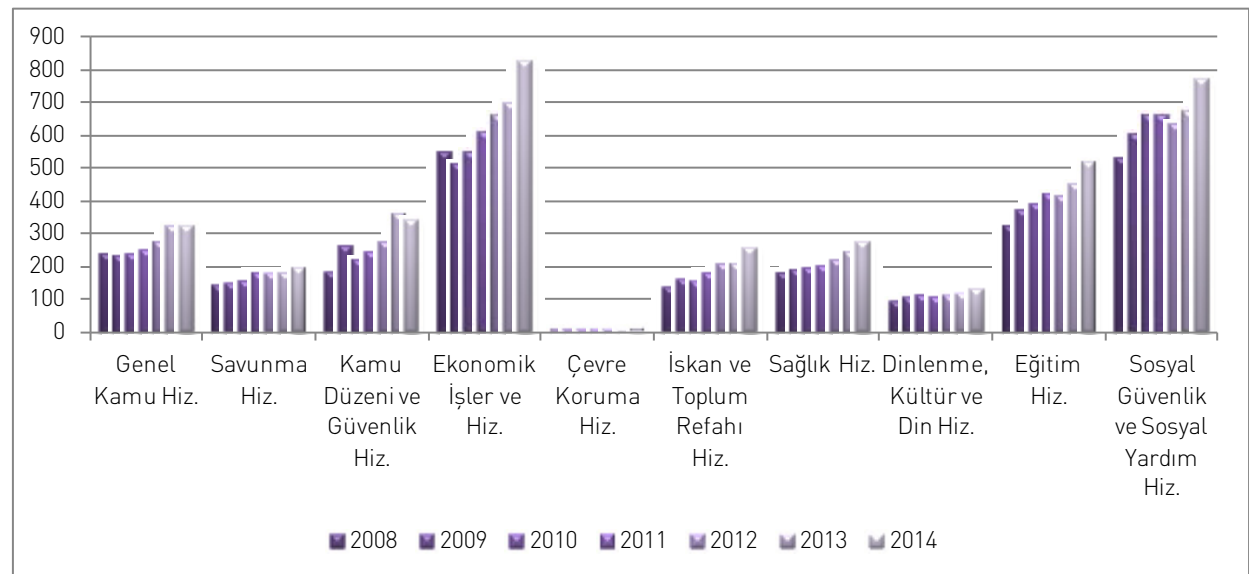
Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı

hangi alana harcadığı konusunda bir bakış açısı yakalanmaktadır. Aşağıda T.C. yardımlarını da içeren genel bütçe giderlerinin fonksiyonlar itibarıyla gerçekleşmeleri yer almaktadır. Tabloya göre İskan ve Toplum Refahı Hizmeti bir önceki yıla göre 2014 yılında yüzde 22 oranında artarak 255 milyon ₺'ye ulaşmıştır. Bu artışın içeriğine bakıldığında geçen yıl 460 bin ₺ olan elektrik ödemesinin 2014 yılında 14 milyon 460 bin ₺'ye çıktığı görülmektedir. Önemli bir artış gösteren bir diğer kalem Ekonomik Hizmetler kalemi olup, bu kalem kuraklık ödemelerinin de etkisiyle yüzde 18 artmıştır. 2011 yılına kadar en çok harcamanın yapıldığı Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri, son üç yıldır ikinci en yüksek harcamanın yapıldığı fonksiyon olmakla birlikte kuraklık ve elektrik teşviklerinde yaşanan artışın Ekonomik Hizmetlerde sebep olduğu artış neticesinde ilk sırada yer alamamıştır. Kamu düzeni ve güvenlik harcamalarının azalması aşağıdaki tabloda dikkati çeken bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

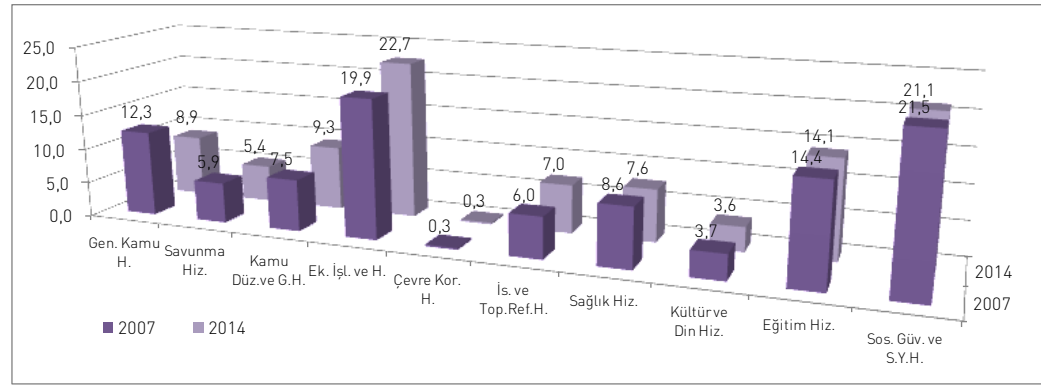
Fonksiyonel sınıflandırmaya göre son yedi yılın seyri aşağıdadır.

Fonksiyonel sınıflandırmadaki değişimlerin bir kaç yıl içinde belirgin bir şekilde ortaya çıkması zordur. KKTC genel bütçesi ağırlıklı olarak personel giderlerinden yani zorunlu ödemelerden oluştuğundan, fonksiyonel sınıflandırma alt kalemlerindeki değişimin fark edilmesi daha da uzun zaman almaktadır. Aşağıdaki grafikte KKTC'nin ilk fonksiyonel dağılımına sahip yıl olan 2007 yılından 2014 yılına kadar yaşanan değişim görülmektedir. Bu grafiğe göre Genel Kamu Hizmetleri uzunca bir yıl nominal bazda sabit kalmış olup, bütçeden aldığı pay bu yedi yıl boyunca yüzde 12'den yüzde 9'a düşmüştür. Bu durum merkezi devlet dairelerinde politika oluşturan birimlerin zayıfladığını göstermesi açısından önemlidir. Savunma Hizmetlerinin bütçeden aldığı pay bir puan azalmıştır. Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri her ne kadar son yılda önemli bir azalma ile karşı karşıya olsada yedi yıllık süre boyunca bütçeden aldığı payı yüzde 7'den yüzde 9'a çıkarmıştır. Eğitim Hizmetleri bütçeden aldığı payı yüzde 14'te sabit tutarken sağlık hizmetlerinin payı bir puan azaltmıştır.

2014 yılı genel bütçe gelirleri toplamı bir önceki yıla göre

Grafik 8: Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Bütçe Giderleri (Bin ₺)

Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı

Grafik 9: Bütçe Giderlerinin Fonksiyonel Değişimi 2007-2014 (%)**Gelir Bütçesi**

2009-2014 dönemi genel bütçe gelir gerçekleştirmeleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 8: Bütçe Gelirleri (2009-2014)

(Milyon ₺)	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2014/2013 Değişim	2014 %
GELİRLER GENEL TOPLAMI (A+B)	2.509,8	2.643,0	2.792,8	3.140,5	3.216,1	3.603,6	12,0	100,0
A-YEREL GELİR TOPLAMI (1+2+3+4+5+6+7)	1.577,9	1.791,6	1.952,6	2.338,8	2.286,6	2.708,6	18,4	75,2
1-VERGİ GELİRLERİ	1.149,6	1.276,8	1.391,1	1.506,1	1.633,7	1.957,0	19,8	54,3
GELİR, KAR, SER. ÜZ. ALINAN VER.	457,6	482,6	501,5	529,6	587,7	718,2	22,2	19,9
Gelir Vergisi	292,4	326,0	347,9	376,9	418,8	505,3	20,6	14,0
Kurumlar Vergisi	165,2	157,0	153,6	152,7	168,9	212,9	26,0	5,9
SOS. GÜVENLİK KATKI PAYLARI	8,0	6,4	4,5	4,4	5,5	6,7	21,8	0,2
MÜLKİYET ÜZ. ALINAN VERGİLER	33,9	35,5	38,4	44,7	52,1	62,8	20,5	1,7
Banka ve Sigorta İşlemleri Vergisi	23,1	24,0	27,6	33,6	38,2	45,1	18,1	1,2
Diğer	10,8	11,5	10,8	11,1	13,9	17,7	27,3	0,5
DAHİLDE AL. MAL VE HİZ. VER.	306,2	352,7	396,8	436,2	455,4	561,3	23,3	15,6
Dahilde Alınan Katma Değer Vergisi	138,0	158,4	191,8	222,5	226,0	301,3	33,3	8,4
Özel İletişim Vergisi	68,3	79,7	79,2	83,1	86,5	89,1	3,0	2,5
Şans Oyunları Vergisi	18,7	26,4	34,0	31,3	35,6	52,4	47,2	1,5
Motorlu Taşıtlar Vergisi	67,3	72,2	75,5	81,8	88,3	97,6	10,5	2,7
Diğer	13,9	16,0	16,3	17,4	19,0	20,9	10,0	0,6
ULAR. T. VE MUAMEL. ALINAN V.	248,2	283,2	316,8	327,8	376,9	431,1	14,4	11,9
İthalattan Alınan Gümrük Vergisi	17,7	19,1	23,6	27,1	29,9	34,9	16,7	0,9
İthalattan Alınan KDV	220,0	251,5	278,0	284,2	328,8	375,2	14,1	10,4
Diğer	10,5	12,6	15,2	16,4	18,2	21,0	15,4	0,6
DİĞER VERGİLER	30,3	39,2	38,2	43,7	49,7	55,7	12,1	1,5
Damga Vergisi	26,2	30,0	33,5	38,8	43,8	49,4	12,8	1,4
Diğer	4,1	9,2	4,7	4,9	5,9	6,3	6,7	0,2
İDARİ HARÇ. VE ARIZİ SATIŞ.	65,4	77,1	94,8	119,7	106,4	121,0	13,8	3,4
Tapu Harçları	15,7	26,1	35,0	41,9	47,8	55,6	16,3	1,5
Liman Hizmetlerinin Geliştirilmesi	6,6	8,7	12,8	14,1	4,1	0,5	31,7	0,0
Sair Harçlar	33,2	32,7	37,9	53,8	43,6	51,8	18,8	1,4
Diğer	9,9	9,6	9,1	10,0	10,9	13,1	-24,8	0,3
2-VERGİ DIŞI GELİRLER	434,7	522,3	571,3	617,8	670,9	764,3	13,9	21,2
TEŞEBBÜS VE MÜLKİYET GEL.	93,2	103,8	98,8	95,5	90,0	94,5	5,0	2,6
Telefon Telgraf ve Teleks Gelirleri	40,3	40,9	35,3	37,5	39,9	41,9	5,0	1,2
Tıbbi Tedavi ve İlaç Ücretleri	5,4	5,8	6,7	3,3	2,4	2,5	4,2	0,1
Yurt Dışına Çıkış Ücretleri	5,0	6,8	10,0	11,8	4,2	0,4	2,4	0,1
GSM Gelirleri	4,0	1,6	0,0	0,0	0,0	0,0		0,0
Chip Kart Satış Geliri	8,8	9,9	8,2	4,9	5,2	3,7	-28,8	0,1

Diğer	29,7	38,8	38,6	37,9	38,3	46,0	8,6	1,1
MALİ OLM. T. VE KAMU MALİ K. A.	25,8	40,4	29,0	45,6	44,4	45,8	3,2	1,3
Merkez Bankası Kar Payı	25,8	40,4	29,0	45,6	44,4	45,8	3,2	1,3
DİĞER MÜLKİYET GELİRLERİ	9,8	10,4	15,1	16,0	7,7	9,5	23,4	0,3
PARA CEZALARI VE CEZALAR	21,9	18,6	21,7	23,2	26,5	34,2	29,0	0,9
ÇEŞİTLİ VERGİ DIŞI GELİRLER	284,1	349,1	406,6	437,4	502,3	580,2	15,5	16,1
Fiyat İstikrar Fonu	229,4	265,5	349,1	370,4	428,3	483,6	12,9	13,4
Turizm Teşvik Fonu	9,7	14,1	13,9	19,8	28,0	33,2	18,6	0,9
Spor Fonu	12,5	13,6	15,5	15,4	20,7	21,9	5,8	0,6
Emekli Sandığı Fonu	22,1	47,0	19,5	24,8	17,4	14,7	-15,5	0,4
Diğer	10,4	8,9	8,6	7,0	7,9	26,8	239,2	0,7
3-SERMAYE GELİRLERİ	5,7	3,5	5,3	3,8	3,7	1,4	-62,1	0,0
4-ALINAN BAĞIŞ, YARDIMLAR	0,1	0,3	0,5	0,0	1,2	0,8	-33,3	0,0
5-DİĞER GELİRLER				236,7	0,5			
6-ALACAKLARDAN TAHSİLAT	3,3	6,3	14,0	3,2	0	8,7		0,2
7-RED VE İADELER (-)	15,5	17,6	29,5	28,9	22,3	22,8	2,3	0,6
B-T.C. YARDIMLARI	931,9	851,4	840,2	801,7	928,4	893,0	-3,8	24,8

Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı

yüzde 12 oranında artarak 3 milyar 603 milyon ₺'ye ulaşmıştır. Genel bütçe gelirlerini oluşturan ana kalemlerden yerel gelirler yüzde 18,4 oranında artarken, T.C. yardımları yüzde -3,8 oranında azalmıştır. T.C. yardımları ile ilgili analiz Raporun "TC Yardımları" bölümünde yer almaktadır. Yerel gelirlerde yaşanan artışın yüzde 2'si aften kaynaklanmakta olup bir defaya mahsus gelirdir. Bu duruma rağmen yerel gelirlerde yaşanan yüzde 16,5 oranındaki artış önemli bir gelişmedir. Bu artışın temelinde, dövizde yaşanan yükselmenin olduğu söylenebilir de tutar olarak bugüne kadar yayınlanan ithalat rakamları, sözkonusu gelir artışını açıklamaya yetmemektedir. 2014 yılında yaşanan reel gelir artışının bir kısmını DPÖ tarafından tespit edilemeyen büyümeye maletmek gerekmektedir. Kayıtdışı ekonomi ile yapılan mücadele ve bu mücadeleyle yakından ilişkili olan; kredi kartı-fatura eşleştirme uygulaması, piyasaya verilen hibe, kredi ve faiz katkılarının profesyonel bankalar üzerinden verilmesi, günümüz teknolojisinin geldiği nokta itibarıyla işletmelerin çift kayıt yapma imkanının azalması gibi hususların da bu artışta etkili olduğu-

nu söylemek mümkündür.

Genel bütçe gelirlerinin 2014 yılında yüzde 75,2'si yerel gelirlerden, yüzde 24,8'i T.C. yardımlarından oluşmuştur. Bu oranlar 2013 yılında sırasıyla yüzde 71,1 ve yüzde 28,9 olarak gerçekleşmişti. Bir önceki yıla göre yerel gelirlerin bileşenlerinde; vergi gelirlerinde yüzde 19,8, vergi dışı gelirlerde ise yüzde 13,9 oranında artış olmuştur. 2014 yılı yerel gelirlerinin yüzde 75,2'sini vergi gelirleri, yüzde 21,2'sini vergi dışı gelirler oluşturmuştur. Bu oran 2013 yılında sırasıyla yüzde 71,4 ve yüzde 29,3 olarak gerçekleşmişti.

Aşağıdaki tabloya göre, 2014 yılında özel iletişim vergisi, telefon gelirleri ve spor fonu gelirleri hariç bütün gelir kalemlerinde önceki yıla göre enflasyonun çok üzerinde artışlar gerçekleşmiştir. Özellikle gelir vergisi ve kurumlar vergisi gibi dolaysız vergilerdeki yüksek artış oranları, gelir kaynaklarının dolaysız vergiler lehine değişmesine katkıda bulunmuş ve vergilemeyi daha sağlıklı bir zemine kaydırmıştır.

Tablo 9: Yerel Gelirler (2009-2014)

YEREL GELİRİN NEVİ (Milyon ₺)	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2014/13 % Değişme	2014 Ye- rel Gelir İçindeki. % Payı
Gelir Vergisi	292,4	325,6	347,9	376,9	418,8	505,3	20,6	18,7
Kurumlar Vergisi	165,2	157,0	153,6	152,7	168,9	212,9	26,1	7,8
Banka ve Sigorta İşlemleri Vergisi	23,1	24,0	27,6	33,6	38,2	45,1	18,1	1,7
Dahilde Alınan Katma Değer Vergisi	138,0	158,4	191,8	222,5	225,9	301,3	33,4	11,1
İthalattan Alınan Katma Değer Vergisi	220,0	251,5	278,0	284,2	328,8	375,2	14,1	13,9
Özel İletişim Vergisi	68,3	79,7	79,2	83,1	86,5	89,1	3,0	3,3
Şans Oyunları Vergisi	18,7	26,4	34,0	31,3	35,6	52,4	47,2	1,9
Motorlu Taşıtlar Vergisi	67,3	72,2	75,5	81,8	88,2	97,6	10,6	3,6
İthalattan Alınan Gümrük Vergisi	17,7	19,1	23,6	27,1	29,9	34,9	16,7	1,3
Damga Vergisi	26,2	30,0	33,5	38,8	43,8	49,0	11,8	1,8

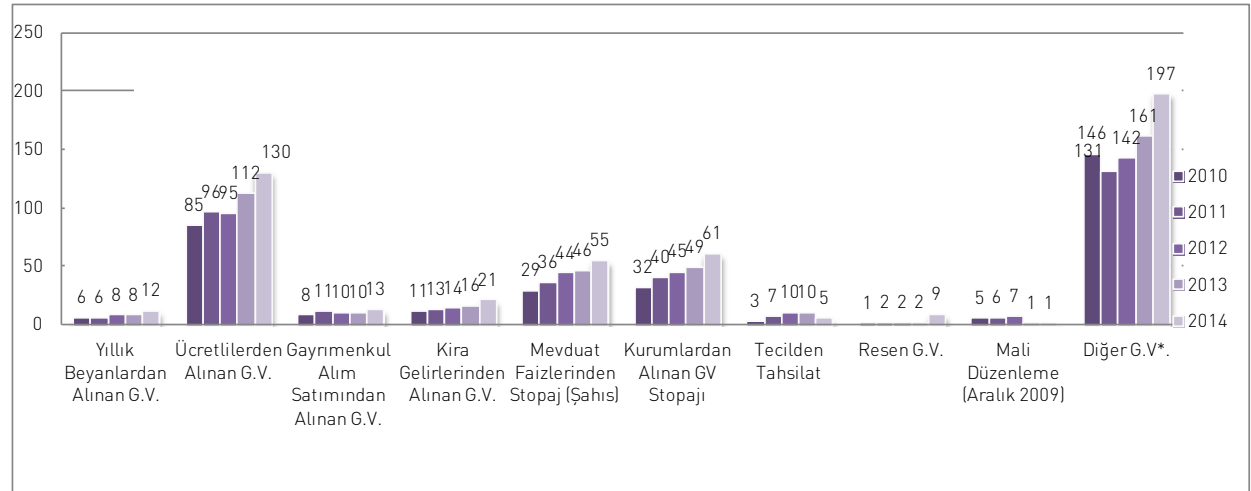
Tapu Harçları	15,7	26,1	35,0	41,9	47,8	55,6	16,3	2,0
Telefon Telgraf ve Teleks Gelirleri	40,3	40,9	35,3	37,5	39,9	41,9	5,0	1,5
Merkez Bankası Kar Payı	25,8	40,4	29,0	45,6	44,4	45,8	3,1	1,7
Fiyat İstikrar Fonu	229,4	265,5	349,1	370,3	428,2	483,7	12,9	17,9
Turizm Teşvik Fonu	9,7	14,1	13,9	19,9	28,0	33,2	18,6	1,2
Spor Fonu	12,5	13,6	15,5	15,4	20,7	21,9	5,8	0,8
Emekli Sandığı Fonu	22,1	47,0	19,5	24,8	17,4	14,7	-15,5	0,5
Para ve Vergi Cezaları	21,9	18,6	21,7	23,2	26,5	34,2	29,0	1,3
Uluslararası Kuruluşlardan Alınan	0,1	0,3	0,5	0,0	1,2	1,3	8,3	0,0
Ercan Hava Limanı İşl. H. Devir Gel.	0	0	0	236,7	0,5	0,0		0,0
Diğer Gelirler (Red ve iadeler dahil)	185,4	199,8	209,9	191,4	169,0	213,5	26,3	7,9
GENEL TOPLAM	1.577,9	1.791,6	1.952,6	2.338,8	2.286,6	2.708,7	18,4	100,0
Ercan H. İş.H.D. Geliri Hariç TOPLAM	1.577,9	1.791,6	1.952,6	2.102,1	2.286,1	2.708,7	18,4	100,0

Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı

2010-2014 dönemi gelir vergisi tahsilatının hangi alt kalemlerden oluştuğu ve bu alt kalemlerde yıllar itibarıyla kaydedilen gelişmeler aşağıdaki grafikte yer almaktadır. Grafığe göre, gelir vergisi tahsilatı içindeki en önemli kalemler, ücretlilerden tahsil edilen gelir vergisi, mevduat faizlerinden ve kurumlar vergisi mükelleflerinden alınan

gelir vergisi stopajıdır. Gelir vergisi tahsilatında en büyük paya sahip olan 'Diğer G.V.' tahsilatı grafikte her ne kadar gelir vergisi alt kalemi olarak yer alsada bu kalem esasen bir gelir vergisi olmayıp, gelir vergisi ve kurumlar vergisi dışındaki vadesi geçmiş olan diğer gelir türlerinden cari dönemde yapılan tahsilatların kaydedildiği bir kalemdir.

Grafik 10- Gelir Vergisi Tahsilatının Açılımı (Milyon ₺) (2010-2013)

Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı Gelir ve Vergi Dairesi

Tecilden tahsilat 2014 yılında yıllık beyanlardan alınan gelir vergisi tutarından daha az bir seviyede gerçekleşmek suretiyle makulleşme sürecine girildiğini göstermektedir. Ücretlilerden alınan gelir vergisinin artması çalışma hayatında da kayıt altına alma çalışmalarının olumlu sonuçlarını yansıtmaktadır. 2014 yılında özellikle üzerinde durulan bir vergi türü de kira gelirlerinden alınan gelir vergisi olup bu alanda yapılan çalışmaların sonucunda yüzde 76 artış sağlanmıştır.

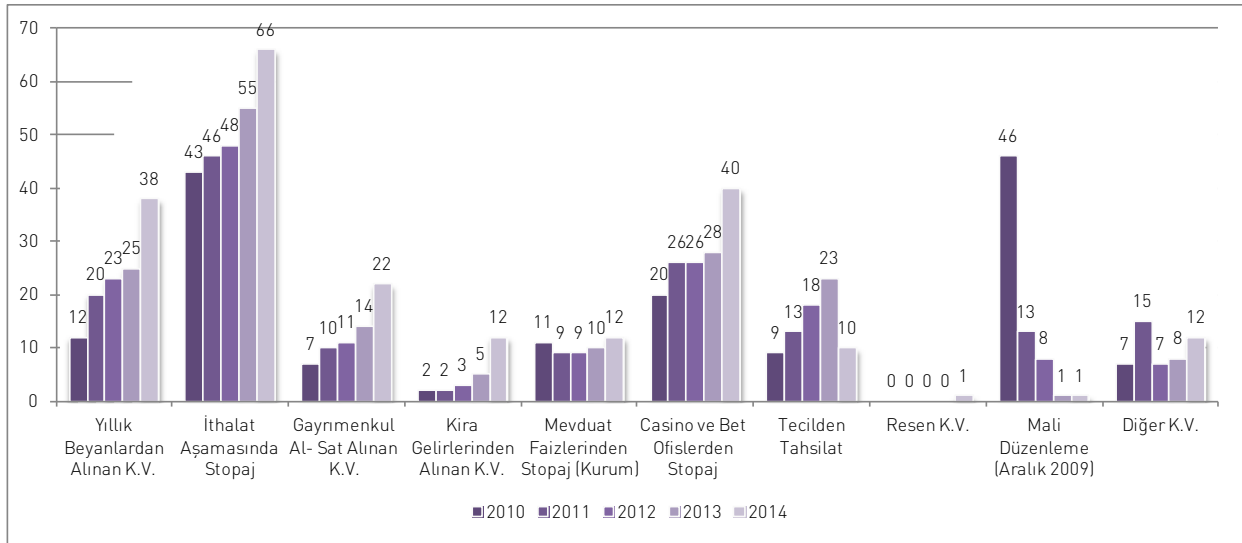
Grafik 11'de 2010-2014 dönemi kurumlar vergisi tahsilatlarının alt kalemler itibarıyla dağılımı yer almaktadır.

Dikkate değer artışların yaşandığı bir diğer gelir kalemi olan 2014 yılı kurumlar vergisi tahsilatı içindeki en önemli

alt kalemler; yıllık beyanlardan alınan stopaj, ithalat aşamasında alınan stopaj gelir vergisi, casino ve bet ofislerden alınan stopaj gelir vergisidir. Grafikten yıllık beyanlardan alınan kurumlar vergisi tahsilatının son üç yıla ilave olarak 2014 yılında da önemli seviyede arttığı görülmekte olup, bu artışın bankacılık ve sigortacılık sektörünün beyanlarından kaynaklandığı her yıl Resmi Gazetede yayımlanan yıllık kurumlar vergisi beyanname özetlerinden anlaşılmaktadır.

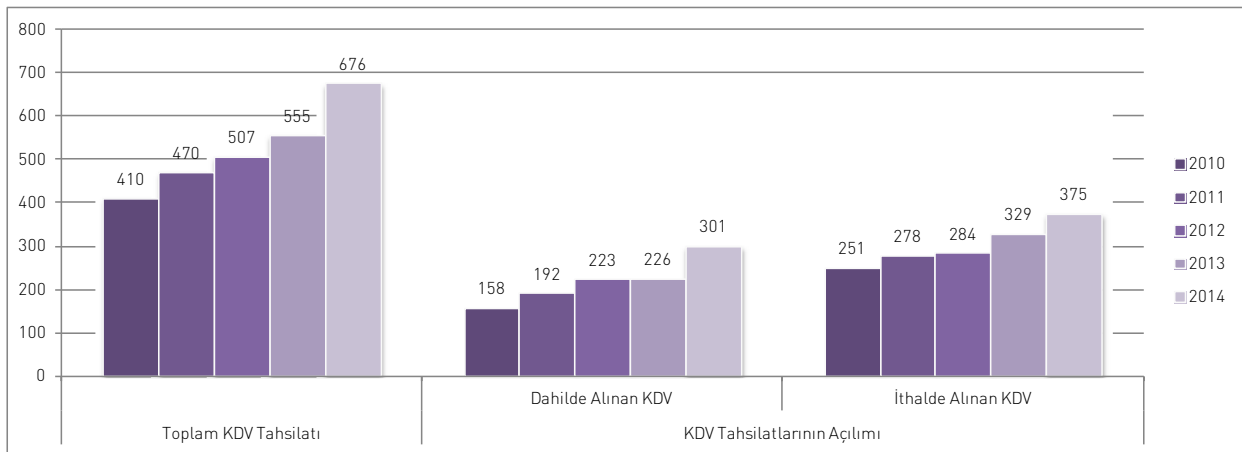
Grafik 12'de, katma değer vergisi detay karşılaştırması yer almaktadır. 2014 yılında hem dahilde alınan KDV'de hem de ithalde alınan KDV'de önemli bir artış kaydedildiği görülmektedir. Ancak dahilde alınan KDV'deki artış çok daha önemli bir düzeye çıkmıştır. Bunun nedeni içeride kayıt dışı ekonomi ile yapılan mücadelenin bir göstergesi ola-

Grafik 11- Kurumlar Vergisi Tahsilâtının Dağılımı (Milyon ₺) (2010-2014)

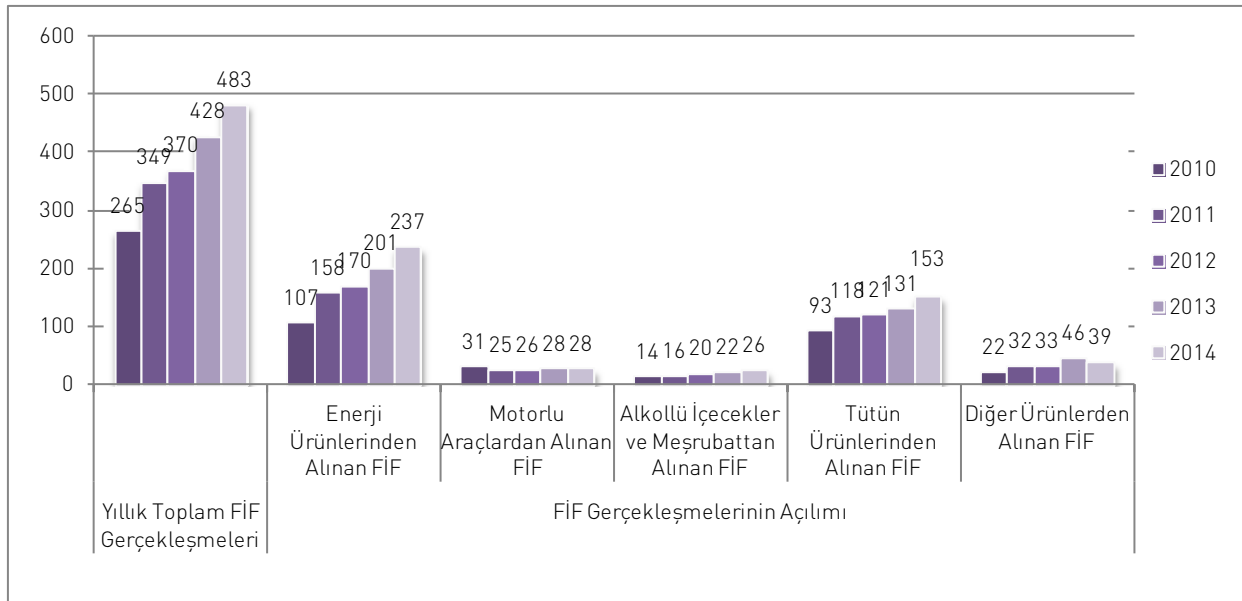
Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı Gelir ve Vergi Dairesi

Grafik 12- KDV Tahsilâtının Açılımı (Milyon ₺) (2010-2014)

Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı Gelir ve Vergi Dairesi

Grafik 13- FİF Tahsilâtının Açılımı (Milyon ₺) (2010-2014)

Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı Gelir ve Vergi Dairesi

bilir.

Grafik 13'de 2010-2014 dönemi FİF tahsilât tutarları hem toplam olarak hem de ana mal grupları itibarıyla yer almaktadır. 2014 yılı FİF tahsilatı 2013 yılına göre yüzde 12,9 oranında artış göstermiş olup, KKTC yerel gelirlerinin yüzde 17,9'unu oluşturmuştur. 2013 yılında FİF tahsilâtının yüzde 46'sı enerji ürünlerinden sağlanmakta iken 2014 yılında bu oran yüzde 49'a çıkmıştır.

T.C. Yardımları

2014 yılında KKTC genel bütçesinden yapılan harcamanın 893 milyon ₺'si T.C. yardımlarından karşılanmıştır.

2010 yılından itibaren uygulanan ekonomik programlar sayesinde KKTC'de mali disiplin kısmen de olsa sağlanmıştır. 2013 ve 2014 yıllarında da mali disipline devam edildiğinden programlarda öngörülen yardım miktarının dışında yardım yapılmamıştır. 2014 yılında yapılan yardı-

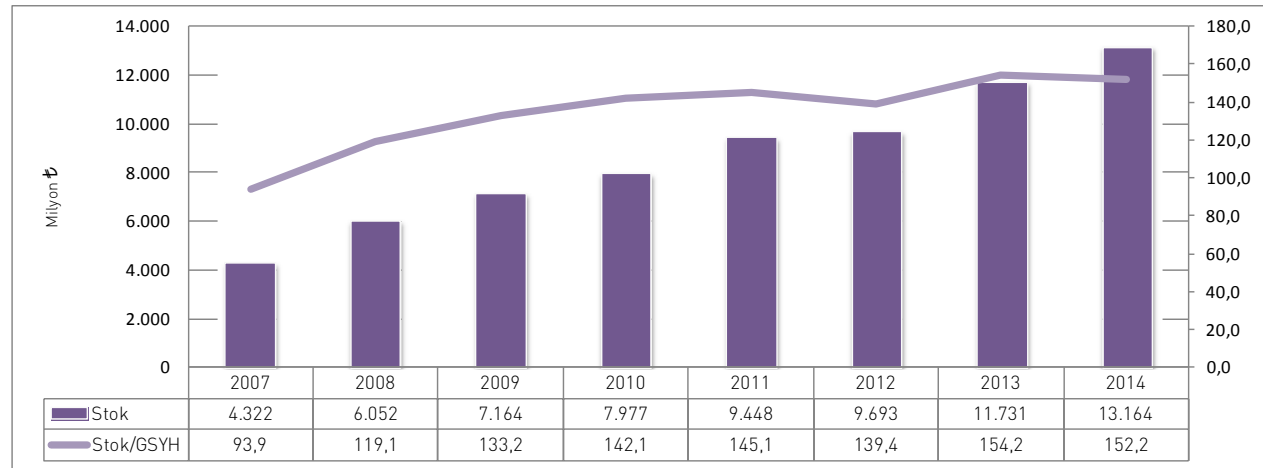
mın tutarı 2013 yılına göre azalmıştır. Bunun başlıca nedeni "Diğer" başlığı altında yapılan harcamaların 2013 yılına oranla daha az gerçekleşmesidir.

T.C. Yardımlarının Gelişimi bölümünde detaylı olarak açıklanan altyapı yatırım harcamaları, reel sektörün desteklenmesine yönelik harcamalar ve savunma harcamalarının toplamı 2013 yılına göre yüzde 15 artarak 498 milyon ₺'ye ulaşmış, krediler ise yüzde 20 azalarak 395 milyon ₺'ye düşmüştür.

C. BORÇLANMA

KKTC Maliye Bakanlığı Hazine ve Muhasebe Dairesi'nden alınan verilere göre KKTC'nin 2014 yılsonu itibarıyla toplam kamu borç stoku 4 milyar 140 milyon ₺ ve 3 milyar 884 milyon \$ toplamına ulaşmıştır. Böylece 2014 yılsonu itibarıyla toplam kamu borç stoku bir önceki yıla kıyasla yüzde 12,2 oranında ve 1 milyar 433 milyon ₺ artarak 13 milyar 163,9 milyon ₺'ye yükselmiştir.

Grafik 14: Kamu Borç Stoku Gelişimi

Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı

Böylece kamu borcunun milli gelire oranı, 2014 yılında bir önceki yıla kıyasla 6,7 puan artarak yüzde 154,2'den yüzde 161'e yükselmiştir.

2014 yılsonu itibarıyla toplam stokun yüzde 77,3'ünü Devlet Borcu oluşturmaktadır. Devlet Borcu kalemi altında T.C. Kredileri, Emekli Sandığı ve İhtiyat Sandığı kaynaklı borçlar yer almaktadır.

Tablo 10: Kamu Borç Stoku

(Milyon)	31/12/2010 İtibarıyla Borç Bakiyeleri		31/12/2011 İtibarıyla Borç Bakiyeleri		31/12/2012 İtibarıyla Borç Bakiyeleri		31/12/2013 İtibarıyla Borç Bakiyeleri		31/12/2014 İtibarıyla Borç Bakiyeleri	
	₺	\$	₺	\$	₺	\$	₺	\$	₺	\$
Devlet Borcu	1.205,2	3.232,3	1.463,3	2.993,2	1.414,9	3.301,4	1.562,6	3.473,7	1.688,7	3.655,6
Devlet Kefaleti Nedeniyle Üstlenilen Krediler	1.113,7	93,9	1.244,6	101,0	1.394,5	109,0	1.551,7	117,6	1.699,1	126,2
Devlet Kefaletli Krediler	346,0	86,9	477,2	158,5	467,5	121,2	602,7	116,0	675,7	97,9
Devlet Kefaleti Bulunmayan Kamu Borçları	19,8	4,6	60,8	19,2	62,1	16,1	74,5	6,0	76,9	4,7
TOPLAM KAMU BORÇ STOKU	2.684,7	3.417,7	3.245,9	3.271,9	3.339,0	3.547,7	3.791,5	3.713,3	4.140,4	3.884,4

Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı

Bunu toplam stoktaki yüzde 15,1'lik ağırlığı ile Devlet Kefaleti Nedeniyle Üstlenilen Krediler izlemektedir. Bu borçlar, geçmişte Devlet Kefaleti ile borçlanan KİT'lerin zaman içerisinde borçlarını ödeyemez duruma gelmeleri neticesinde üstlenilen borçlardır.

Bunu toplamda yüzde 6,9'luk ağırlığı ile Devlet Kefaletli Krediler kalemi izlemektedir. Bu başlıkta KIBTEK ve Sosyal Sigortalar Dairesi gibi kamu bağlantılı kuruluşların halen canlı ve dönen kredilerinin yanı sıra KKTC Kalkınma Bankası Tahvilleri, Eti Teşebbüsleri ve tasfiye halindeki Kıbrıs Türk Havayolları kaynaklı borçlar yer almaktadır.

Tablo 11: Devlet Kefaletli Krediler

	31/12/2010 İtibarıyla Borç Bakiyeleri		31/12/2011 İtibarıyla Borç Bakiyeleri		31/12/2012 İtibarıyla Borç Bakiyeleri		31/12/2013 İtibarıyla Borç Bakiyeleri		31/12/2014 İtibarıyla Borç Bakiyeleri	
	₺	\$	₺	\$	₺	\$	₺	\$	₺	\$
KIBTEK	124,6	53,9	120,0	126,4	104,7	84,9	206,5	69,3	213,8	50,2
ETİ Teşebbüsleri	0,3	0,0	0,2	0,1	0,2	0,0	0,2	0,1	0,2	0,1
Süt Endüstrisi Kurumu	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	4,0	0,0
KKTC Kalkınma Bankası Tahvilleri	94,2	18,0	109,0	17,1	120,8	21,3	136,1	29,4	158,2	29,6
Sosyal Sigortalar	115,9	0,0	234,5	0,0	228,1	0,0	245,1	0,0	283,4	0,0
TOPLAM	346,0	86,9	477,2	158,5	467,5	121,2	602,7	116,0	675,7	97,9

Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı

Yukarıdaki tabloda borçlulara göre detaylandırılan Devlet Kefaletli Kredilere yer verilmiştir. Devlet Kefaletli Krediler, toplam stok içerisindeki payı Devlet Borcu ile Devlet Kefaleti Nedeniyle Üstlenilen Krediler kalemlerine kıyasla düşük olmasına rağmen içeriği itibarıyla dikkat çekmektedir. Bu kalem altında ağırlıklı olarak bazı kamu iktisadi teşebbüslerinin halen canlı ve dönen kredilerinin yanı sıra KKTC Kalkınma Bankası Tahvilleri ile Sosyal Sigortalar Dairesi'nin bankalardan nakit ihtiyacı çerçevesinde borçlanması ile borç stokuna eklenen yük yer almaktadır. 2014 yılsonu itibarıyla KİT'lerin Devlet Kefaletli Krediler altında neden olduğu borç yükü toplamın yüzde 37,1'ine karşılık gelmektedir. Sadece KIB-TEK'in Devlet Kefaletli Krediler içerisindeki ağırlığı 2014 itibarıyla yüzde 36,6 olarak gerçekleşmiştir. KIB-TEK'in 2010 yılında 53,9 milyon \$ olan döviz cinsinden borcunun 2014 yılsonu itibarıyla 50,2 milyon \$'a gerilediği, Türk Lirası borcunun ise 2010'daki 124,6 milyon ₺'den 213,8 ₺'ye yükseldiği görülmektedir. Savaş alımı ile Teknecik Santralı Buhar Kazanı Değişimi için yapılan borçlanmalar KIB-TEK'in borç yükünü önemli ölçüde artıracak olup, Borç Komitesinden izin alınmaksızın ve dolayısıyla Hazine Muhasebe Dairesi kayıtlarına girmeksizin borçlanıldığından yukarıdaki rakamlara dahil değildir. Diğer önemli kalemlerden KKTC Kalkınma Bankası'nın nakit sağlamak için çıkarttığı tahviller, toplam tutarın yüzde 25,1'ini oluşturmaktadır. Kalan kısım ise Sosyal Sigortalar Dairesi kaynaklı borçlanmadır. Bu kalemde son 2 yılda gerçekleşen artış, KKTC Maliye Bakanlığı kayıtlarına göre, Bakanlar Kurulu Kararı ile maaş ödemelerine kaynak yaratmak amacıyla farklı tarihlerde bankalardan gerçekleştirilen borçlanmadır.

Bunları son başlıkta yüzde 0,7'lik payıyla ağırlıklı olarak Belediyelerin borcunu kapsayan Devlet Kefaleti Bulunmayan Krediler izlemektedir. Toplam borç yükü içerisinde Belediyelerin oranı düşük olmakla birlikte, söz konusu

borcun 2014 yılsonu itibarıyla yüzde 46,9'unun Lefkoşa Türk Belediyesi'ne ait olması kırılganlık oluşturan bir durum olarak göze çarpmaktadır.

2014 yılı itibarıyla kamu borç stokunun yüzde 64,2'si dış borç, yüzde 35,8'i ise iç borçlardan oluşmaktadır. İki ayrı para birimi cinsinden tutulan borç stoku verilerine göre Türk Lirası cinsi stokta bir önceki yıla kıyasla 348,9 milyon ₺ artış gerçekleşirken, döviz cinsi stokta 171,1 milyon \$ artış kaydedilmiştir. Türk Lirası stokta yer alan tüm kalemlerde artış gerçekleşirken, yabancı para cinsi stoktaki artış ağırlıklı olarak Devlet Borcu kaynaklı olmuştur. Alacaklılara göre incelendiğinde ise Türk Lirası cinsinden kamu borç stokunun büyük kısmının Kıbrıs Türk Kooperatif Merkez Bankası ile İhtiyat Sandığı'na olan borçtan oluştuğu görülmektedir. Dış borcun tamamı ise Türkiye Cumhuriyeti'nden alınan borçlardan oluşmaktadır.

Toplam borç stoku T.C. kredileri ve diğer borçlanma olarak iki başlıkta incelendiğinde 2014 yılında toplam borç stokunda gerçekleşen artışın ağırlıklı olarak T.C. kredileri kaynaklı olduğu daha net görülebilmektedir. T.C. kredileri kaynaklı stokun toplam stok içerisindeki ağırlığı 2014 yılsonu itibarıyla yüzde 64,3'e yükselmiştir. Bu artışta döviz cinsinden olan stoktaki artışın yanı sıra 2014 yılında Türk Lirası'nda yaşanan değer kaybı da etkili olmuştur.

KKTC'de yakın geçmişte etkin bir borç yönetiminin olmaması ve mali projeksiyondan yoksun gerçekleştirilen borçlanmalar neticesinde borç stoku yüksek bir seviyeye oturmuş durumdadır. 2010-2012 program döneminde kamu maliyesi alanında atılan kararlı adımlar neticesinde kontrol altına alınan bütçe dengesine rağmen söz konusu bu durum bir yandan kamu sektörü açısından kırılganlık yaratırken diğer yandan özel sektörün krediye olan erişimini zorlaştırarak ekonomik aktiviteyi baskılamaya devam etmektedir. Piyasa faiz oranlarında son yıllarda yaşanan

Tablo 12: Alacaklılara Göre Kamu Borç Stoku

(Milyon)	31/12/2009 İtibarıyla Borç Bakiyeleri		31/12/2010 İtibarıyla Borç Bakiyeleri		31/12/2011 İtibarıyla Borç Bakiyeleri		31/12/2012 İtibarıyla Borç Bakiyeleri		31/12/2013 İtibarıyla Borç Bakiyeleri		31/12/2013 İtibarıyla Borç Bakiyeleri	
	₺	\$	₺	\$	₺	\$	₺	\$	₺	\$	₺	\$
I. İÇ BORÇ	2.499,4	209,2	2.676,1	223,5	3.237,1	295,4	3.330,2	349,9	3.782,7	258,3	4.131,6	248,5
K.Vakıflar Bankası Ltd.	202,9	58,1	228,5	65,1	275,2	61,6	293,2	153,6	301,9	20,2	321,0	17,8
K.Türk Koop.Merkez Bank.Ltd.	1.181,1	84,5	1.257,9	94,3	1.423,1	98,1	1.573,3	106,6	1.686,3	107,8	1.913,3	115,6
KKTC Merkez Bankası	108,8	17,6	107,4	8,8	107,4	0,0	102,4	0,0	81,6	0,0	69,1	0,0
İhtiyat Sandığı	774,2	23,4	918,8	37,2	1.022,2	24,9	1.107,4	26,0	1.347,3	44,4	1.347,3	44,4
Türk Bankası	7,3	0,0	19,7	0,0	20,7	0,0	21,9	0,0	19,1	0,0	26,1	0,0
KKTC Kalkınma Bankası	99,9	20,6	103,7	18,0	112,6	17,1	121,7	21,3	136,1	29,4	158,2	29,6
Asbank Ltd.	0,9	0,0	0,0	0,0	7,7	0,0	7,3	0,0	16,4	0,0	11,0	0,0
İktisat Bankası Ltd.	1,1	0,0	10,0	0,0	13,5	0,0	23,0	0,0	37,8	0,0	63,4	0,0
Creditwest Bank Ltd.	0,5	1,0	0,0	0,1	0,0	0,0	5,0	0,0	21,4	3,2	16,2	8,0
Şekerbank Ltd.	2,7	0,0	5,7	0,0	6,0	0,0	2,3	0,0	1,8	0,0	1,2	3,5
Yakın Doğu Bank Ltd.	18,3	0,0	12,4	0,0	28,7	0,0	19,6	0,0	17,2	0,0	40,2	0,0
T.C. Ziraat Bankası	100,0	0,0	0,0	0,0	150,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	40,0	0,0
T. Garanti Bankası	0,0	0,0	12,0	0,0	12,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Türk Petrolleri Ltd	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	77,5	0,0	30,4	0,0	51,8	0,0	28,9
Limasol Türk Koop. Bankası	0,0	0,0	0,0	0,0	12,7	0,0	9,3	0,0	25,8	0,0	18,5	0,0
Universal Bank Ltd.	0,0	0,0	0,0	0,0	6,9	0,0	0,0	0,0	24,9	0,0	26,2	0,0
Viyabank	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	13,6	0,0	10,5	0,0
Kapitalbank	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	6,5	0,0
Belediyelerin Bankalara Borçları	1,7	4,0	0,0	0,0	38,4	16,2	43,8	12,0	51,5	1,5	62,9	0,7
II. DIŞ BORÇ	7,9	2.868,4	8,6	3.194,2	8,8	2.976,5	8,8	3.197,8	8,8	3.455,0	8,8	3.635,9
T.C. Kredisı	7,7	2.860,7	8,6	3.186,3	8,6	2.968,3	8,6	3.189,5	8,6	3.446,5	8,6	3.627,2
Türkiye İhracat Kredi Bankası	0,0	7,7	0,0	7,9	0,0	8,2	0,0	8,3	0,0	8,5	0,0	8,7
TOKİ	0,2	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0	0,2	0,0	0,2	0,0	0,2	0,0
TOPLAM KAMU BORÇ STOKU	2.507,3	3.077,6	2.684,7	3.417,7	3.245,9	3.271,9	3.339,0	3.547,7	3.791,5	3.713,3	4.140,4	3.884,4

Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı

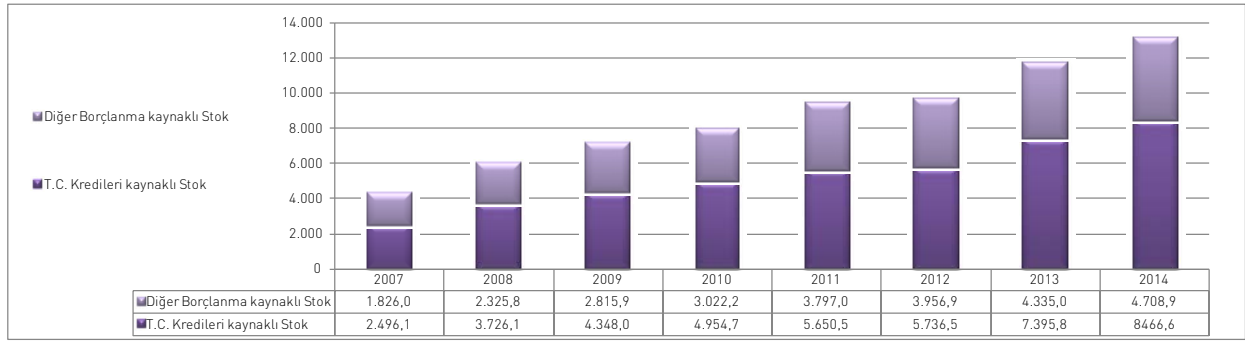
gerileme ile İhtiyat Sandığı kaynaklı borç stokuna işletilen faizin anlaşmalı olarak aşağı çekilmesi neticesinde son yıllarda kamu borç stokunun faiz dağılımında yüzde 5-10 aralığının payı belirgin bir artış kaydetmiştir.

Küresel ekonomik krizin etkilerinin aşılabilmesi amacıyla alınan önlemlerin kamu harcamalarını artırıcı ve bütçe dengelerini bozucu etkileri birçok ülkede borcun milli gelire oranında artış eğilimini güçlendirmiştir. Özellikle Avro Bölgesi'nde devam eden ekonomik durgunluk bölge ülkelerinin borç dinamiklerine olumsuz yansımaktadır. 2010 yılında yüzde 61,3 seviyesinde gerçekleşen GKRY borç stoku/milli gelir oranı 2014 yılsonu itibarıyla yüzde 107,5 seviyesinde kaydedilmiştir. Söz konusu oranın 2015 yılında yüzde 115,2 seviyesine yükseleceği tahmin edilmektedir.

Türkiye'de son yıllarda sürdürülen mali disiplin ve etkin kamu borç yönetimi sayesinde borç stoku milli gelire oran olarak önemli ölçüde azaltılmış, faiz harcamalarının vergi gelirlerine oranı keskin şekilde düşürülmüş ve borcun vade ve döviz kompozisyonunda önemli iyileşmeler sağlanmıştır. 2013 yılında yüzde 36,1 seviyesinde gerçekleşen brüt kamu borç yükünün milli gelire oranı 2014 yılında yüzde 33,5 seviyesine gerilemiştir.

KKTC'de aşağı revize edilen milli gelir rakamlarına paralel olarak 2013 yılında yüzde 154,2 seviyesine yükselen iç borç stokunun milli gelire oranı, 2014 yılında dış borç kaynaklı artış ile yüzde 161 seviyesine yükselmiştir. Dış borç hariç tutulduğunda ise oranın yüzde 57,6 seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir.

Grafik 15: Kamu Borç Stoku İç Dağılımı (Milyon ₺)

Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı

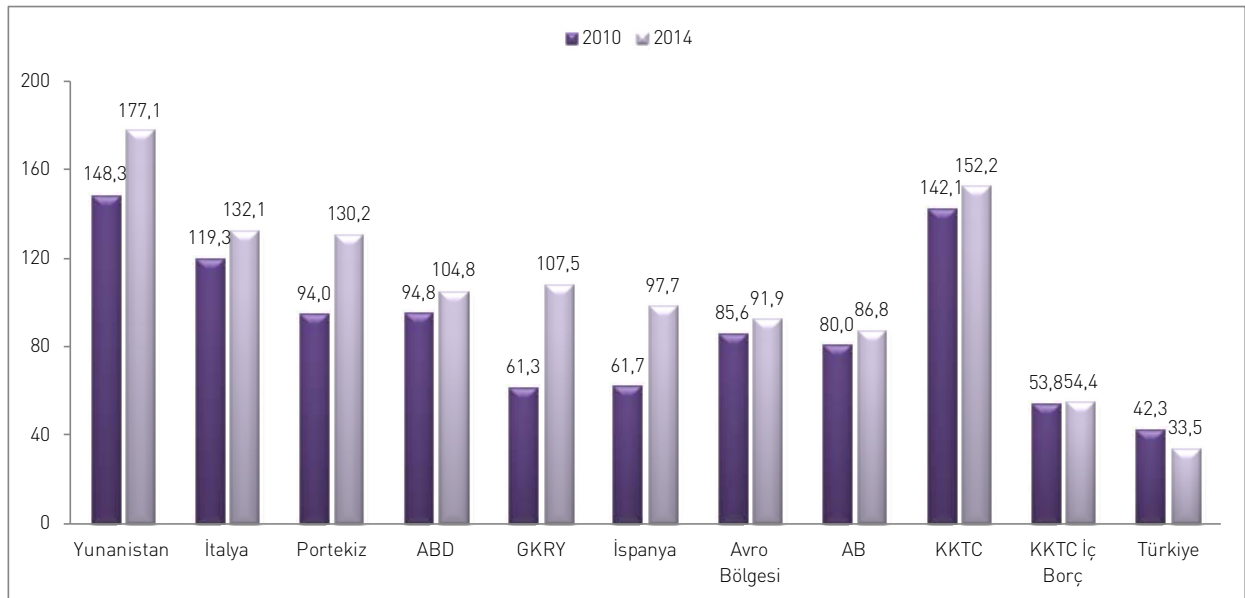
Tablo 13: Faiz Oranına Göre Kamu Borç Dağılımı¹

[Milyon]	31/12/2009 İtibarıyla Borç Bakiyeleri		31/12/2010 İtibarıyla Borç Bakiyeleri		31/12/2011 İtibarıyla Borç Bakiyeleri		31/12/2012 İtibarıyla Borç Bakiyeleri		31/12/2013 İtibarıyla Borç Bakiyeleri		31/12/2014 İtibarıyla Borç Bakiyeleri	
	₺	\$	₺	\$	₺	\$	₺	\$	₺	\$	₺	\$
-%5	234,3	2.969,7	280,2	3.289,8	294,3	3.025,3	317,6	3.358,5	217,7	3.531,9	77,9	3.674,8
%5-10	192,3	102,9	201,6	127,8	230,4	246,6	368,3	189,2	1.329,3	181,3	1.483,9	209,6
%11-15	1.054,7	5,0	2.046,2	0,1	2.394,2	0,0	2.503,2	0,0	2.202,7	0,0	2.567,9	0,0
%16-20	20,0	0,0	136,7	0,0	314,5	0,0	137,4	0,0	41,8	0,1	10,7	0,0
%21-25	906,8	0,0	20,0	0,0	12,5	0,0	12,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
%26-30	99,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
TOPLAM	2.507,3	3.077,6	2.684,7	3.417,7	3.245,9	3.271,9	3.339,0	3.547,7	3.791,5	3.713,3	4.140,4	3.884,4

Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı

¹Tabloda iç borç için faiz oranına göre dağılım yapılmış, dış borca ilişkin ise herhangi bir faiz oranı varsayılmamıştır.

Grafik 16: Brüt Borç Stoku / GSYH (%)

Kaynak: Eurostat, Avrupa Komisyonu, KKTC Maliye Bakanlığı, T.C. Hazine Müsteşarlığı

D- SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİ

Genel olarak sosyal güvenlik, bireyleri ve bakmakla yükümlü oldukları yakınlarını, yaşlılık, sakatlanma, ölüm, iş kazası ve meslek hastalıkları, hastalık, analık ve işsizliğe bağlı olarak ortaya çıkan gelir kaybı risklerine karşı korumayı amaçlayan her çeşit sosyal sigorta, sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin kamusal sunumu olarak tanımlanmaktadır.

KKTC sosyal güvenlik sistemi; hem primlerle hem de vergilerle finanse edilen sosyal sigorta, sosyal yardım ve sosyal hizmet programlarından oluşmaktadır. Sistem; Sosyal Sigortalar Dairesi, Çalışma Dairesi, Sosyal Hizmetler Dairesi ve İhtiyat Sandığı Dairelerini bünyesinde barındıran Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile Emeklilik Fonunu yöneten Maliye Bakanlığı tarafından yürütülmektedir.

Sosyal sigorta hizmetleri, Sosyal Sigortalar Dairesi ile Emeklilik Fonu tarafından sağlanmaktadır. Emeklilik Fonu 2008 yılından önce kamuya girenleri kapsayan bir

sistemdir. Sosyal Sigortalar Dairesi ise Emeklilik Fonu kapsamında yer almayan tüm çalışanların; iş kazası, meslek hastalığı, geçici ve sürekli iş göremezlik, analık, işsizlik, malullük, yaşlılık (emeklilik), ölüm sigortaları ve yardımlarını sağlar. Sosyal güvenlik sistemi 2008 yılında yapılan değişiklik ile kamu özel ayrımı yapılmaksızın tek çatı altında toplanmıştır. Kamuya 2008 yılından önce girenler için eski sistemin devam ediyor olması ikili bir sosyal güvenlik sistemi oluşmasına neden olmuştur. KKTC işgücü piyasasında istihdam edilenlerin yaklaşık olarak yüzde 78'i Sosyal Sigortalar Dairesine kayıtlı olarak istihdam edilmektedir.

Sosyal sigorta sisteminin toplam büyüklüğüne ilişkin yayınlanmış resmi bir rakam bulunmamakla birlikte bu çalışmada sosyal sigorta sisteminin toplam büyüklüğü devlet bütçesinden yapılan sosyal sigorta harcamaları ile sosyal sigortalar dairesinin harcamalarının toplanmasıyla aşağıdaki şekilde hesaplanmıştır.

Tablo 14: Sosyal Güvenlik Toplam Büyüklüğü ve GSMH İçindeki Payı

	2010	2011	2012	2013	2014
Bütçeden Yapılan Ödemeler	496.974.676	496.334.176	462.096.940	493.503.769	556.433.575
Emekli Maaşları	382.965.811	410.923.047	415.266.107	441.033.198	499.031.800
Emekli İkramiyeleri	79.670.219	53.064.993	18.939.975	22.278.512	24.517.400
Mücahit Maaşları	22.200.294	22.301.204	21.798.738	22.908.932	24.972.160
Kıdem Tazminatları	12.138.352	10.044.932	6.092.120	7.283.127	7.912.215
Sosyal Güvenlik Dairesi Giderleri	573.657.513	613.670.947	672.116.099	701.845.416	810.451.066
Toplam Sosyal Güvenlik Harcamaları	1.070.632.189	1.110.005.123	1.134.213.039	1.195.349.185	1.366.884.641
GSMH	5.649.500.000	6.374.000.000	7.075.000.000	7.678.200.000	8.268.000.000
GSMH İÇİNDEKİ PAY	0,19	0,17	0,16	0,16	0,17

Bütçeden yapılan sosyal sigorta harcamalarını 2008 yılından önce işe başlayan memur ve işçilerin emekli maaş, ikramiye ve kıdem tazminatları ile mücahit yasası çerçevesinde ödenen emekli maaşları oluşturmaktadır. Sosyal güvenlik dairesinin harcamalarının büyük bir kısmını ise emekli aylıkları oluşturmaktadır.

Sosyal sigorta harcamaları, emekli maaşlarına yapılan artışlar ve çeşitli adlarda sosyal sigorta ödemesi almaya başlayan iştirakçilerde yaşanan artışlar çerçevesinde artış göstermektedir. 2011-2013 döneminde yüzde 3,6 artan sosyal sigorta harcamaları 2014 yılında yüzde 14 artmıştır.

Bu artış trendi etkileyen hususlar; 2010 ve 2011 yılında kamuda emekli olma eğiliminin çok yüksek olması, 2012 yılında hayat pahalılığı verilmemesi nedeniyle artışın yüzde 2'de kalmasıdır. Sosyal sigorta harcamalarının GSMH içindeki oranı 2010 yılında yüzde 19 iken 2014 yılında yüzde 17'ye düşmüştür.

Aktif Sigortalılar

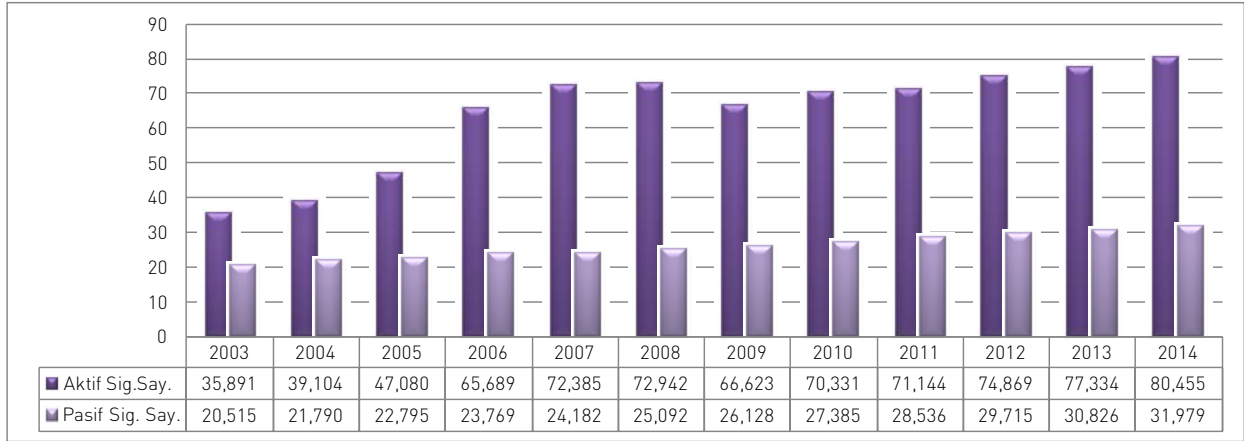
Aktif olarak prim ödeyenler sosyal sigorta sisteminin en

önemli finansörleri olup sistemin sürdürülebilirliğini sağlama hususunda takip edilmesi gereken en önemli değişkendir. 2014 yılı itibarıyla aktif olarak prim ödeyen kişi sayısı bir önceki yıla oranla yüzde 4 artarak 80.455 olmuştur. 2009 yılında yaşanan ekonomik krizle birlikte 66 bin düzeyine kadar düşen aktif sayısının son 5 yıl içinde bir artış trendi yakaladığı ve bu trendin 2014 yılı içinde devam ettiği görülmektedir.

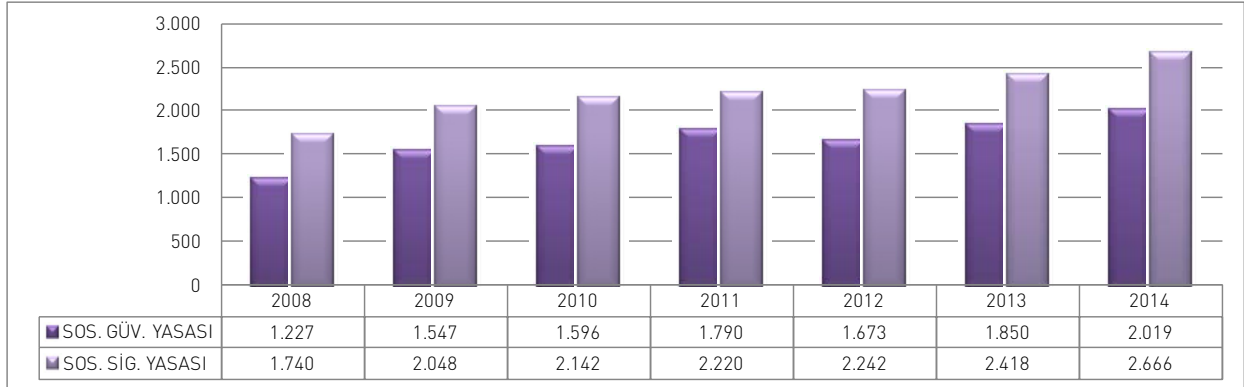
Aktif sigortalı sayısı 2012 yılında yüzde 5,2, 2013 yılında ise yüzde 3,3 oranında artmıştır. Büyüme ise 2012 yılında yüzde 1,8, 2013 yılında yüzde 1,1 olarak gerçekleşmiştir. Büyümenin düşük gerçekleştiği bu dönemlerde istihdamın daha yüksek bir seviyede seyretmesi izaha muhtaçtır. İstihdam artışının büyüme rakamından daha büyük olması, istihdamın emek yoğun sektörden kaynaklanması ve kayıt dışılıkla mücadele ile açıklanabilir. Ancak bu fark aynı zamanda GSYH büyüme hesaplamalarının ekonominin gerçek durumunu tam anlamıyla yansıtmadığı anlamına da gelebileceği gözden kaçırılmamalıdır.

Aktif olarak prim ödeyen kişi sayısı kadar bu kişilerin be-

Grafik 17: Aktif – Pasif Sigortalı Sayıları

Grafik 18: Prime Esas Kazanç Ortalamaları

yan ettikleri kazanç miktarları da önem arz etmektedir. 2014 yılında Sosyal Güvenlik Yasası çerçevesinde prim ödeyenlerin beyan ettikleri kazanç miktarlarının ortalaması bir önceki yıla göre yüzde 9 artarak 2.019 ₺'ye Sosyal Sigorta Yasası çerçevesinde prim ödeyenlerin beyan ettikleri kazanç miktarlarının ortalaması da yüzde 10'luk artışla 2.666 ₺'ye yükselmiştir. 2014 yılında asgari ücretin yüzde 18 oranında artırılarak 1.675 ₺'ye yükseltildiği ve

2014 yılı enflasyonunun yüzde 6,5 olarak gerçekleştiği dikkate alındığında prime esas kazanç ortalamalarında ciddi bir artış yaşanmadığı görülmektedir.

Çalışanların uyruklarına göre dağılımına baktığımızda ise KKTC'li çalışan sayısının 2014 yılında yüzde 4 artarak 45.056 olduğu, TC vatandaşı çalışanların yüzde 2 artışla 27.987 olarak gerçekleştiği, 3.ülke vatandaşı çalışanların sayısının yüzde 18 artarak 5.753'e ulaştığı görülmektedir.

Tablo 15: Çalışanların Uyruklarına Göre Dağılımı

YILLAR	KKTC	TC	DİĞER	ÇALIŞMA İZNİ TOPLAM	GENEL TOPLAM
2008	40.552	29.740	2.650	32.390	72.942
2009	38.558	25.503	2.562	28.065	66.623
2010	39.622	27.792	2.917	30.709	70.331
2011	40.682	27.211	3.251	30.462	71.144
2012	42.663	27.996	4.210	32.206	74.869
2013	45.056	27.383	4.895	32.278	77.334
2014	46.715	27.987	5.753	33.740	80.455

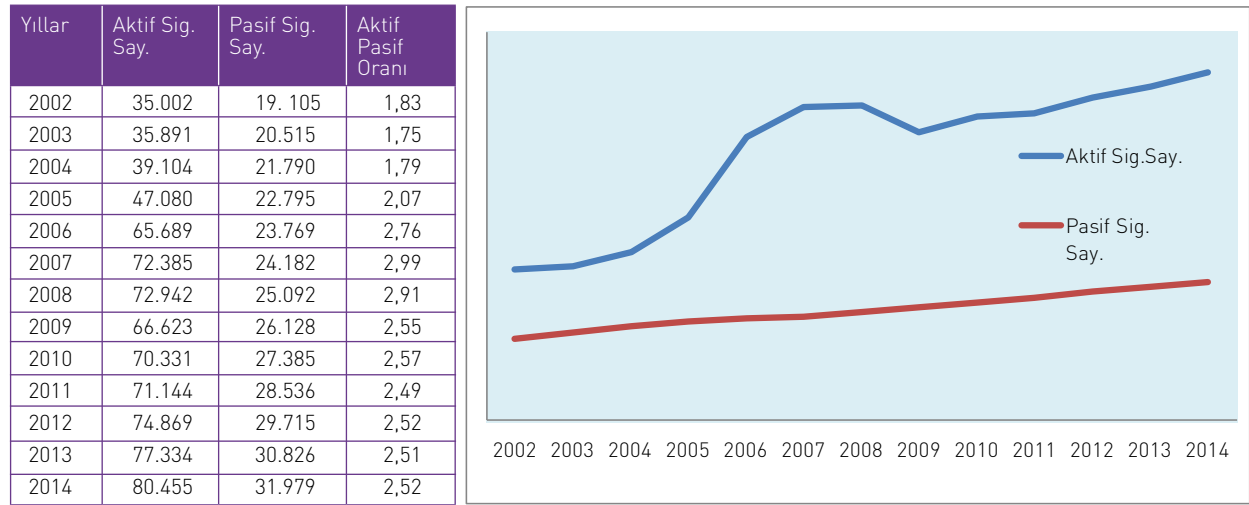
Pasif Sigortalılar

Pasif sigortalılar sosyal sigorta sisteminden çeşitli adlar altında ödeme alan kişileri tanımlamakta kullanılan bir kavram olup sosyal sigorta sisteminin temel gider kısmını oluşturmaktadır. 2014 yılında pasif sigortalı sayısı yüzde 4 artarak 31.979 kişiye yükselmiştir. Pasif sigortalı sayısı belli bir artış trendi çerçevesinde ekonomik konjonktürden bağımsız hareket ederken, aktif sigortalı sayısı ekonomik gelişmelere bağlı olarak dalgalı bir seyir izlemektedir. Bu

çerçevede aktif sigortalı sayısı ekonomik büyümenin yaşandığı 2004-2007 döneminde hızla artmış 2008 kriziyle birlikte düşüş eğilimine girmiş ve 2009 yılından sonrada tekrar artmaya başlamıştır.

Bir emekliyi kaç çalışanın finanse ettiğini ortaya koyan aktif/pasif oranı; 2014 yılında değişiklik göstermemiş bir önceki yıl (2,51) ile aynı oranda (2,52) gerçekleşmiştir. 2007 yılında 2,99 olarak gerçekleşmiş olan aktif/pasif oranı bugün bu değerin çok altında kalmıştır.

Tablo 16 / Grafik 19: Sosyal Sigortalar Dairesi Aktif/Pasif Oranı

Aktif/pasif oranının düşük olmasının en önemli nedeni KKTC'de emeklilik yaşının düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Aşağıdaki tabloda bazı OECD ve AB üyesi ülkelerinin emeklilik yaşı uygulamaları verilmiştir. Tablodan da görüleceği üzere artan yaşam süresi ve değişen çalışma koşulları ile birlikte emeklilik yaşı bu ülkelerde genel olarak 65 yaş civarındadır.

KKTC'de uygulanan resmi emeklilik yaşının uluslararası uygulamalar ile karşılaştırıldığında düşük olduğu gözlen-

mektedir. 2008 yılında emeklilik yaşına ilişkin bir düzenleme yapılmış olsa da, gerek ilk defa sigortalı olacaklar için uygulanacak olması gerekse 60 yaşın düşük kalması nedeniyle sistemin sürdürülebilirliği için yeterli gözükmemektedir.

Şubat 2012 itibarıyla yürürlüğe giren 2/2012 sayılı yasayla 16/1976 sayılı Sosyal Sigortalar Yasasında yapılan değişiklikle 45 yaş altında olan sigortalıların emeklilik yaşı kademe olarak 60'a çıkarılmıştır. Bu sayede sistemin sürdü-

Tablo 17: Bazı OECD ve AB Üyesi Ülkeler ile KKTC Emeklilik Yaşı

Ülkeler	Emeklilik Yaşı (Erkek)	Emeklilik Yaşı (Kadın)
KKTC	60	60
Türkiye	65	65
Güney Kıbrıs	65	65
Yunanistan	65	60
İngiltere	65	60
Danimarka	67	67
Finlandiya	63	63
Hollanda	65	65
Japonya	65	65
Lüksemburg	65	65
Macaristan	62	60
Norveç	67	67

rülebilir hale gelmesinde önemli bir adım atılmıştır. Söz konusu 2/2012 sayılı yasayla 16/1976 sayılı Sosyal Sigortalar Yasasında yapılan reform mahiyetindeki değişiklikler sadece işçiler ile sınırlı kalmıştır. Sistemin sürdürülebilirliği teminen kamu çalışanlarını (Memurlar) da kapsayan bir reformun yapılması kaçınılmaz gözükmektedir.

Sosyal Sigortalar Dairesi Bütçe Gerçekleşmeleri

2014 yılı bütçe giderleri toplamda bir önceki yıla oranla yüzde 15 artarak 810 milyon ₺ olarak gerçekleşmiştir. Bütçe giderlerinde en büyük pay emekli maaşı ödemelerinde olup bu kalem bir önceki yıla göre yüzde 16 artış göstermiştir. Bu artışın nedeni emekli maaşlarına yüzde 12 civarında artış yapılması ve emekli sayısının da yüzde 4 oranında artmasıdır.

Gelirler ise bir önceki yıla oranla toplamda yüzde 12 artarak 720 milyon ₺ civarında gerçekleşmiştir. Gelirler içinde

en büyük paya sahip olan prim gelirlerinde bir önceki yıla oranla yüzde 12'lik artış yaşanmıştır. Bu artışın nedeni ise aktif sigortalı sayısında meydana gelen artış ile asgari ücret artışından kaynaklanmıştır.

2014 yılı bütçe performansı sonrasında bütçe 90 milyon ₺ civarında bir açık vermiş olup bu açığa karşılık KKTC maliyesinden 65 milyon ₺ hazine yardımı aktarılmıştır. Hazine yardımı sonrasında bütçe 25 milyon ₺ civarında bir açık vermiş ve bu açıktaki borçlanmayla kapatılmıştır.

Kurumun borç durumuna baktığımızda ise en büyük payın bankalara olan borç olduğu görülmektedir. Bankalara olan borç 2014 yılsonu itibarıyla 229 milyon ₺'ye yükselmiştir. Sosyal güvenlik anlaşması gereği ödenmesi gereken faturalardan kaynaklanan borçlar, hastane borçları ve ilaç eczacılık dairesince talep edilen ödemeler de dikkate alındığında 2014 yılsonu itibarıyla çok daha büyük bir borç stoku bulunmaktadır.

Tablo 18: Sosyal Güvenlik Dairesi Bütçe Gerçekleşmeleri 2010-2014

	2010	2011	2012	2013	2014	ÖNCEKİ YIL ARTIŞ %
GİDERLER	573.657.513	613.670.947	672.116.099	701.845.416	810.451.066	0,15
MYÖ	451.152.823	488.464.500	513.276.093	577.359.175	668.105.791	0,16
İş Kazası	3.244.039	3.390.875	3.455.879	3.915.413	4.255.345	0,09
Has.İlaç,İşsiz.Ana.	24.253.625	27.121.024	59.625.641	27.656.036	32.709.280	0,18
Özel Uygulama	65.532.525	65.392.313	64.538.191	68.358.645	73.177.331	0,07
Yönetim Giderleri	10.946.137	11.181.254	11.413.589	12.112.934	13.526.983	0,12
Diğer Giderler	18.528.364	18.120.981	19.806.707	12.443.213	18.676.336	0,50
GELİRLER	415.008.297	437.615.650	593.463.265	645.972.823	720.341.857	0,12
Prim Gelirleri	328.068.792	343.186.199	390.270.336	435.479.065	488.066.396	0,12
Gecikme Zam.-Diğer Gel.	6.473.854	9.226.123	13.053.791	8.995.797	10.493.721	0,17
3. Ayak Devlet Prim Hissesi	14.681.173	19.588.329	125.481.757	132.955.342	148.400.560	0,12
Özel Uygulama	65.784.478	65.614.999	64.657.381	68.542.619	73.381.180	0,07
AÇIK	-158.649.216	-176.055.297	-78.652.834	-55.872.593	-90.109.209	0,61
Hazine Yardımı	104.918.827	109.811.671	61.979.000	65.000.000	64.911.113	0,00
FARK	-53.730.389	-66.243.626	-16.673.834	9.127.407	-25.198.096	-3,76

E- KAMU TEŞEBBÜSLERİ

Sermaye birikiminin ve/veya rekabetin yetersiz olduğu, özel teşebbüsün ilgi göstermediği daha çok özel sektöre girdi sağlamak üzere oluşturulan yapılar geçtiğimiz yüzyılın sonunda, zikredilen eksikliklerin de tamamlanmasına paralel olarak yerini yavaş yavaş özel sektöre bırakmıştır. Bu değişim verimsiz çalışan kamu işletmeciliğinin yaratmış olduğu pahalı ve kalitesiz üretimin yapmış olduğu değişim baskısı ile ayrıcalıklı bir konum elde eden sendikal hareketin mücadelesi sonucunda uzun yıllar almış ve nihayetinde birçok ülkede kamu, düzenleyici ve denetleyici rolüne dönerek üretimi büyük ölçüde özel sektöre bırakmıştır.

KKTC'de aynı nedenlerle kurulmuş ve hatta Türkiye uygulamasından esinlenmenin isimlere dahi yansıdığı kamu

işletmeciliği, zamanın şartlarını kavramakta ve gereğini yerine getirmekte yavaş kaldığından ekonomik gelişmenin önünde engel konumuna gelmiştir.

Bu çalışmada KKTC'de faaliyet yürüten kamu kuruluşlarının genel ekonomik durumu incelenmiştir. KKTC'de kamu kuruluşlarının sayısal veya içeriksel bir tanımı mevcut değildir. Maliye Bakanlığı'na bağlı Bütçe Dairesi'nden elde edilen veriler ve bilgiler ışığında kalkınma hedefi doğrultusunda ekonomik faaliyet gösteren ve 2014 mali yılı itibarıyla faaliyetlerini sürdüren 5 adet kamu kuruluşu olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu kuruluşlar kendi özel yasalarıyla kurulmuş olup, Tarım ve Hayvancılık, Ulaştırma ve Haberleşme ve Enerji sektörlerinde faaliyetlerini sürdürmektedir. Devletin hissedarı olduğu üniversiteler ve bankalar bu çalışma kapsamında değildir.

Bayrak Radyo ve Televizyon Kurumu (BRTK): Bayrak Radyo-Televizyon Kurumu (BRTK) 1983 yılında ülkede radyo ve televizyon tesis ve istasyonlarını kurmak ve çalıştırmak amacıyla kurulmuştur. BRTK, 2 kanaldan televizyon yayını ve 6 kanaldan radyo yayını yapmaktadır.

KKTC Elektrik Kurumu (KIB-TEK): Önceleri bir Devlet Dairesi olarak görev yapan Elektrik birimi, 1975 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile KKTC Elektrik Kurumuna (KIB-TEK) dönüştürülmüştür. KIB-TEK elektrik enerjisi üretimi, iletimi ve dağıtım yükümlülüklerini yerine getirmektedir. KIB-TEK'in tüketicileri yüzde 30'u konut, yüzde 36'sı (ticari, sanayi ve turizm) ve yüzde 6'sı savunma amaçlı tüketicilerden oluşmaktadır.

KKTC Süt Endüstrisi Kurumu (SÜTEK): Kıbrıs Türk Süt Endüstrisi Kurumu (SÜTEK) 1977 yılında ülkede üretilen inek, koyun ve keçi sütlerini toplayarak imalatçıya ulaştırmak ve bu sütlerin kalite kontrolünü yaparak üreticiye pazarlamak üzere kurulmuştur. SÜTEK, pazarladığı sütten aldığı primle oluşan döner sermaye ile faaliyetlerini sürdürmektedir.

Türk Ajansı- Kıbrıs (TAK): 1973 yılında ilk bültenini yayınlamakla faaliyete geçmiştir. 47 kişilik bir ekiple yayıncılık hizmeti veren kuruluş günde ortalama 80 haber yayınlamaktadır.

Toprak Ürünleri Kurumu (TÜK): 1975 yılında kurulmuş ve Bakanlar Kurulu tarafından denetime tabi madde ilan edilen arpa yanında Ekmeklik Buğday, Mısır, Fiğ, Yulaf, Pamuk Tohumu Küspesi, Soya Fasulyesi Küspesi, Ayçiçeği Tohumu Küspesi ve Un ile patatesin alım, satım, ithalat ve ihracatını gerçekleştirmektedir.

İnsan Kaynakları

5 kuruluşun toplam personel sayısı 2013-2014 dönemi iti-

barıyla 1.578 kişidir. KIB-TEK toplamın içerisinde yüzde 43 pay ile en fazla personele sahip kuruluş, SÜTEK ise toplamın içerisinde yüzde 2 pay ile en az personele sahip kuruluştur. Kamu kuruluşları insan kaynağı toplamıyla, Ülkedeki toplam istihdama yüzde 1,5 oranında katkı yapmıştır.

Tablo 19: Personel Sayıları

	Personel Sayısı	Emekli Sayısı
SÜTEK	31	3
TÜK	222	36
TAK	47	0
BRTK	601	153
KIB-TEK	611	344
TOPLAM	1.578	536

Alınan Devlet Katkısı

2013 ve 2014 yılları içerisinde kamu kuruluşları, yılda ortalama toplam gelirlerinin yüzde 6'sı kadar devlet katkısı almış gibi görünse de aşağıdaki tabloda detaylı görülebileceği gibi tüm kuruluşlar devlet katkısı almamaktadır. Devlet bütçesinden cari transfer şeklinde katkı almayan kuruluşlar SÜTEK ve KIB-TEK'tir. Ancak KIB-TEK kamuya pahalı tarifieden elektrik satmak suretiyle devlet tarafından dolaylı olarak sübvansede edilmektedir. BRTK, toplam gelirlerinin ortalama yüzde 96'sını kamu cari transferlerinden sağlayan kuruluş olarak en yüksek devlet katkısını almıştır. Aynı şekilde gelirlerinin ortalama yüzde 74' ünü cari transferlerden sağlayan TAK ise BRTK' dan sonra ikinci en yüksek devlet katkısı alan kuruluş olmuştur. TÜK gelirlerinin yüzde 4'üne denk gelen bir oranda devlet katkısı almıştır.

Tablo 20: Gelir Türü Dağılımı

Kuruluş	Alınan Devlet Katkısı	Toplam Gelir	Toplam Gelir İçerisindeki %
SÜTEK	0	12.158.265	0
TÜK	5.500.000,00	125.563.197	4
TAK	2.711.000	3.645.977	74
BRTK	47.770.674,29	49.860.357	96
KIB-TEK	0	817.044.285	0
TOPLAM	55.981.674	1.006.449.092	6

Bütçe Gelir-Gider Dengesi

2013 yılında BRTK yüzde 1, KIB-TEK ise yüzde 4 oranında bir bütçe açığı kaydetmiştir. Ancak KIB-TEK bütçe gelirlerine borçlanmayı da dahil etmekte olduğundan bu oran uluslararası standartlara göre daha yüksektir. SÜTEK uyguladığı bütçe disiplini neticesinde gelirlerinin yüzde 29'u oranında bir bütçe fazlası kaydetmiş ve bunu 2014 yılında da sürdürmüştür. 2013 yılındaki görüntüden farklı olarak

KIB-TEK 2014 yılında gelir kalemlerinin (borç dahil) yüzde 5' i tutarında bir bütçe fazlası kaydetmiştir. TAK ve BRTK giderlerini karşılayabilecek oranda gelir elde etmiştir.

2013 ve 2014 yıllarında kamu kuruluşları yılda ortalama 1 milyar ₺ gelir elde etmiştir. Toplam gelir içerisinde KIB-TEK yüzde 81'lik payla en fazla gelir (+ borçlanma) üreten kuruluş olmuştur, bunu yüzde 12'lik payla TÜK takip etmiştir.

Tablo 21: Gelir-Gider Dengesi

	2013				2014			
	GELİR	GİDER	FARK	%	GELİR	GİDER	FARK	%
SÜTEK	11.555.263	8.229.095	3.326.168	29	12.761.267	8.273.756	4.487.511	35
TÜK	93.381.793	92.495.760	886.033	1	157.744.601	156.918.309	826.292	1
TAK	3.654.977	3.580.233	74.744	2				
BRTK	45.334.361	45.955.964	-621.603	-1	54.386.352	54.386.352	0	0
KIB-TEK	746.481.878	779.228.625	-32.746.747	-4	887.606.692	842.213.915	45.392.777	5
TOPLAM	900.408.272	929.489.677	-29.081.405	-3	1.112.498.912	1.061.792.332	50.706.580	5

Kaynak: Bu çalışma kapsamındaki veriler Bütçe Dairesi'nden elde edilmiştir. SÜTEK ve TÜK analitik bütçe kullanmaya 2013 yılında başladıklarından dolayı bu kuruluşların 2013 yılından itibaren verileri alınabilmektedir. TAK'ın 2014 yılı verileri hazırlık aşamasında olduğundan bu çalışmada kullanılamamıştır. KIB-TEK verileri doğrudan kurumun kendisinden alınmıştır.

Tablo 22: Ortalama Gelir

Kuruluş	Ortalama Gelir	Toplam Gelir İçerisindeki %
SÜTEK	12.158.265	1
TÜK	125.563.197	12
TAK	3.645.977	0
BRTK	49.860.357	5
KIB-TEK	817.044.285	81
TOPLAM	1.006.449.092	100%

Gelir Kalemleri

Aynı mali dönemde SÜTEK, KIB-TEK ve TÜK yıllık gelirlerinin ortalama yüzde 80'inden fazlasını faaliyetlerinden ve satışlarından elde etmiştir. SÜTEK yıllık ortalama gelirinin yüzde 15'ini alınan ceza kaleminden elde etmiştir. Bu cezanın yüksek oranlardan kaynaklandığı ve süt ürünleri imalat sektörüne büyük zarar verdiği zaman zaman dillendirilmektedir. TÜK yıllık ortalama gelirinin yüzde 90'ından fazlasını satışlardan ve yüzde 4'ünü ise devlet katkısından

sağlamıştır. KIB-TEK ise enerji satışlarından kaynaklanan gelirlerinin yanı sıra yılda ortalama 1.250.000 ₺ tutarında TC katkısı almış ve gelirlerinin yüzde 17'si oranında borçlanmaya gitmiştir.

Bunun yanı sıra TAK toplam gelirlerinin ortalama yüzde 24'ünü faaliyetleri neticesinde sağlamış ve yüzde 74 oranında devlet katkısı almıştır. BRTK ise sadece yüzde 3'lük faaliyet geliri sağlayarak gelirlerinin yüzde 96'sı tutarında devlet katkısı almıştır.

Tablo 23: Gelir Türünün Yüzdelik Dağılımı

	Satış/Hizmet	Devlet Katkısı	Diğer
	Gelirleri		
SÜTEK	85	0	15
TÜK	92	4	3
TAK	24	74	2
BRTK	3	96	1
KIB-TEK	81	0	19

Gider Kalemleri

BRTK ve TAK'ın gider kalemleri içerisinde personel giderleri yüzde 90' a yaklaşan bir seviyeye en yüksek orana sahiptir. Diğer 3 kuruluş için ise stok alımları için yapılan harcamalar gider kalemlerinin ortalama yüzde 60'ı veya üstünde bir seviyede gerçekleşmiştir. TÜK 'ün giderlerine bakıldığında personel giderlerinin yüzde 10 civarlarında seyrettiği görülmüştür. SÜTEK'in personel gideri ise toplam giderler içerisinde ortalama yüzde 40'lık bir paya sa-

hıptır. KIB-TEK'in gider dağılımına baktığımızda personel giderlerinin yüzde 11 olduğu görülmektedir. Bu ödemeye emekli personel dahil olmayıp emekli maaşı ödemeleri diğer başlığı altında öteki idarelere göre yüksek bir oranda yüzde 8 düzeyindedir. KIB-TEK'in önemli bir gider kalemi de borç ödemeleridir. KIB-TEK borç anapara ödemesi için gider bütçesinin yüzde 13'ünü kullanmaktadır. Faiz giderlerinin ise hizmet alımı kaleminde olduğu düşünülmektedir.

Tablo 24: Gider Dağılımı (%)

	Personel	Stok/Mal/Hizmet Alımı	Borçlar	Diğer
SÜTEK	39	57	2	3
TÜK	12	86	1	1
TAK	89	6	0	5
BRTK	87	7	0	6
KIB-TEK	11	68	13	8

Tablo 25: Personel Giderlerinin Dağılımı %

	Memur	Sözleşmeli Personel	Geçici Personel	İşçi	Diğer
SÜTEK	99	0	0	1	0
TÜK	18	0	0	63	19
TAK	77	12	2	9	0
BRTK	32	8	59	1	0
KIB-TEK	68	0	0	27	5

Gider kalemleri içerisinde özellikle bazı kuruluşlarda önemli bir yere sahip olan personel giderlerinin dağılımı istihdam edilen personelin türüne göre detaylandırılmıştır. SÜTEK, KIB-TEK ve TAK'ın personel giderlerinde memur ödemeleri ortalama yüzde 70 ve üzerinde gerçekleşmiştir. TÜK'ün personel giderleri içerisinde işçi ödemeleri ortalama yüzde 60'lık bir paya denk gelmiştir. Bunun yanı sıra BRTK'nın personel giderlerinde ise geçici personel ödemeleri yüzde 60'lık bir paya sahip olmuştur.

Personele yapılan toplam ödemedan hareketle personele ödenen aylık brüt ücret Tablo 26'da yer almaktadır. Buna göre 5.543 ₺ ile en düşük aylık ücret ortalamasına BRTK sahip olurken en yüksek ödemeyi 12.635 ₺ ile KIB-TEK yapmaktadır. Bunun anlamı KIB-TEK'te çalışan bir personel BRTK'da çalışan bir personelden iki kat daha fazla maaş almaktadır.

Özellikle BRTK ve TAK'ın faaliyetlerini devlet katkısıyla sürdürdüğü tespit edilmiştir. Söz konusu kuruluşların çok ciddi personel giderleri bulunmaktadır. Ancak bu tür kamu kuruluşları evrensel hizmet yükümlülüğü üstlenmektedir ve bundan dolayı arzu edilen performans gösteremeseler de bazı kamu yararına olan hedefleri yerine getirmeleri beklenmektedir. Ancak bu yükümlülüklerini yerine getirirken de aynı zamanda faaliyetlerini ticari mantıkla ve ekonomik akla uygun olarak yürütmeleri beklenir.

Bununla birlikte özellikle ekonomik kalkınmayı hedefleyen ve kamu yararı güden kuruluşların sürdürülebilir bir yapı kazanmaları için ekonomik mantık çerçevesinde bir yapılanmaya gitmeleri kaçınılmazdır. Performans sıkıntısı yaşayan kamu kuruluşları için alınacak tedbirler ekonomik kalkınmayı artıracak bir hedefle yapılmalı ve ilgili piyasadaki rekabet ortamını yaratacak önlemlerle sektörün düzenlenmesi ve denetlenmesi desteklenmelidir.

Yapılan durum analizi çalışması kuruluşların sadece mali verileriyle gerçekleştirilmiştir ve faaliyet alanları son derece farklılık gösterebilen bir grup kuruluşu içermiştir. Bu çalışma performans tespiti için değil mevcut durumu gösterebilmek hedefiyle yapılmıştır. Çalışmada yer alan kuruluşlarda belli verilere ulaşmada sıkıntı yaşanmış veya bazen hiçbir veri alınamamıştır.

Kamu Teşebbüsü olarak nitelendirilebilecek kamu bankaları, bankacılık sektörünün hassas yapısından dolayı, Cyprufex ise özel teşebbüse kiralanarak faaliyette bulunduğu ve daha çok mevsimlik iş yaptığı için analize tabi tutulmamıştır. Çalışmanın konusu olmamakla birlikte kamu bankalarının siyasi müdahaleye açık olmasının, işletme giderlerinin yüksek olmasına neden olduğu bu durumun da uygulamakta oldukları faiz oranlarının yükselmesine neden olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 26: Personel Başına Maliyet

	Gider	Sayı	Aylık Ortalama Ücret
SÜTEK	3.226.000	31	8.672
TÜK	18.830.000	222	7.068
TAK	3.186.407	47	5.650
BRTK	47.316.000	601	5.543
KIB-TEK	92.643.000	611	12.635

F. YEREL YÖNETİMLER

Yerel Yönetimler konumları gereği bir ülkenin kalkınmasında ve toplumsal refahında merkezi idareler kadar önemlidir. Kıbrıs'ta yerel yönetimler 1880 yılına kadar dayanmaktadır. 1958 yılında önemli bir değişikliğe uğradıktan sonra 1976 yılında yapılan seçimlerle demokratik unsurları da bünyesine katarak, 1980 yılında ilk belediye yasası çıkmıştır. 1995 yılında yeni belediyeler yasası çıkarılarak daha özerk, daha şeffaf, daha katılımcı, kaynakların ve yetkilerin daha etkin bir şekilde kullanılması hedeflenmiştir.¹

55/1995 sayılı Yasaya göre 5'i ilçe merkezi olmak üzere toplam 28 belediye bulunmaktadır. Belediyeler ile merkezi hükümet arasında iletişimi sağlamak için 1983 yılında Belediyeler Birliği kurulmuştur. Birlik 1996 yılına kadar dernek statüsünde çalışmış, 1996 yılında çıkarılan Kıbrıs Türk Belediyeler Birliği Yasası ile kamu tüzel kişiliğini taşıyan birlik haline gelmiştir.

¹ Fethi, Sami ve Çağlar, Dilber, "Kuzey Kıbrıs'taki 5 İlçe Belediyesinin Teorik ve Sayısal Bağlamda Analizi" Editör: İşcioğlu, Deniz, "Türk Dünyasında Yerel Yönetimlerin Sorunları" s. 659, 2014.

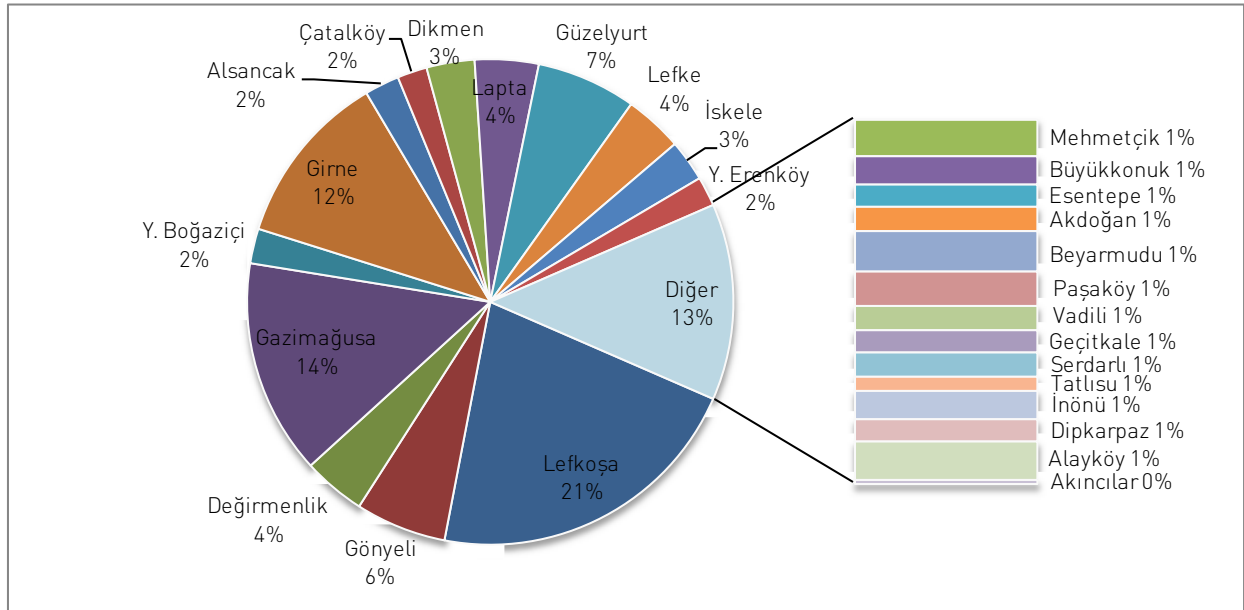
Belediyeler temel olarak beldenin gelişmesi ve belde halkının esenlik, refah ve mutluluğu konusunda ortak yerel gereksinimlerinin çağdaş bir anlayış ve demokratik bir tutum ile ele alınıp karşılanması görevlerini ifa etmektedir.

Nüfus

2011 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımı sonuçlarına göre, ilk sekiz belediye olan Lefkoşa, Gazimağusa, Girne, Güzelyurt, Gönyeli, Değirmenlik, Lapta ve Lefke Belediyelerinin her biri 10.000'in üzerinde nüfusu temsil etmekte, İskele, Dikmen, Y. Boğaziçi, Y. Erenköy, Alsancak ve Çatalköy Belediyeleri ise 5.000'in üzerindeki nüfuslarıyla kent belediyesi olarak kabul edilmektedir. Geriye kalan 14 belediye ise kırsal belediye olarak kabul görmektedir.

Belediyelerin nüfus yapısı incelendiğinde, ilk sekiz belediyenin on binin üzerinde nüfusa sahip olup toplam nüfusun yüzde 72,3'ünü temsil etmekte olduğu görülmektedir. Bu belediyelerden sonraki en büyük nüfusa sahip altı belediyenin ise belediye başına beş binin üzerinde nüfusu bulunmakta ve 14'ünün ise belediye başına beş binin altında bir nüfusu temsil ettiği görülmektedir.

Grafik 20: Belediyelerin Toplam Nüfus Dağılımı İçerisindeki Payı

Kaynak: DPÖ

Tablo 27: İlçe, Bucak ve Belediyelere Göre Nüfus ve Konut Sayısı 2011

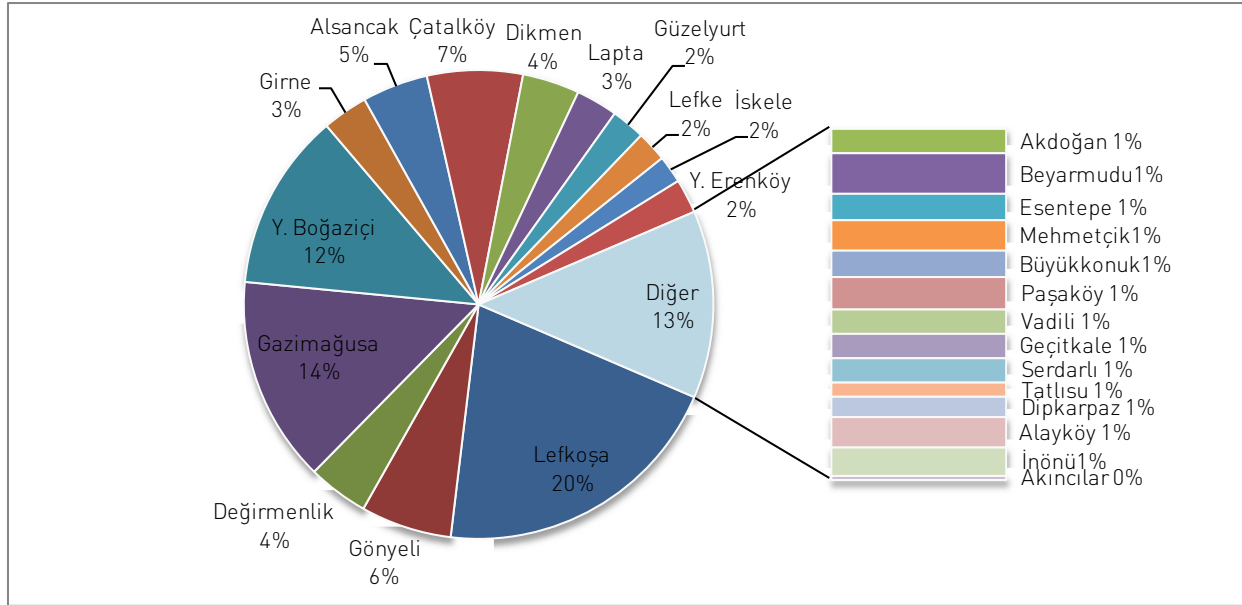
			Nüfus	Konut
GENEL TOPLAM			286.257	86.921
Lefkoşa	İlçe Toplam		94.824	27.943
	LEFKOŞA MERKEZ	Bucak Toplamı	82.929	24.315
		LEFKOŞA	61.378	17.722
		AKINCILAR	390	140
		ALAYKÖY	3.884	1.020
		GÖNYELİ	17.277	5.433
	DEĞİRMENLİK	Bucak Toplamı	11.895	3.628
		DEĞİRMENLİK	11.895	3.628

Gazimağusa	İlçe Toplam		69.741	21.338
	GAZİMAĞUSA MERKEZ	Bucak Toplamı	50.465	15.215
		GAZİMAĞUSA	40.920	12.302
		İNÖNÜ	2.927	866
		YENİ BOĞAZIÇI	6.618	2.047
	AKDOĞAN	Bucak Toplamı	13.026	4.056
		AKDOĞAN	2.471	815
		BEYARMUDU	4.125	1.286
		PAŞAKÖY	3.561	1.059
		VADİLİ	2.390	738
		PİLE	479	158
	GEÇİTKALE	Bucak Toplamı	6.250	2.067
		GEÇİTKALE	2.380	778
		SERDARLI	2.411	800
		TATLISU	1.459	489
Girne	İlçe Toplam		69.163	21.961
	GİRNE MERKEZ	Bucak Toplamı	64.884	20.584
		GİRNE	33.207	10.629
		ALSANCAK	6.597	2.018
		ÇATALKÖY	5.652	1.821
		DİKMEN	9.120	2.721
		ESENTEPE	2.414	809
		LAPTA (GİRNE)	7.839	2.552
		KARAMAN (YUKARI KARMİ)	55	34
	ÇAMLİBEL	Bucak Toplamı	4.279	1.377
		LAPTA (ÇAMLİBEL)	4.279	1.377
Güzelyurt	İlçe Toplam		30.037	9.121
	GÜZELYURT MERKEZ	Bucak Toplamı	18.946	5.712
		GÜZELYURT	18.946	5.712
	LEFKE	Bucak Toplamı	11.091	3.409
		LEFKE	11.091	3.409
İskele	İlçe Toplam		22.492	6.558
	İSKELE MERKEZ	Bucak Toplamı	7.906	2.491
		İSKELE	7.906	2.491
	MEHMETÇİK	Bucak Toplamı	6.610	1.822
		MEHMETÇİK	3.729	1.020
		BÜYÜKKONUK	2.860	802
		KANTARA	21	3
	YENİ ERENKÖY	Bucak Toplamı	7.976	2.245
		YENİ ERENKÖY	5.627	1.646
		DİPKARPAZ	2.349	599

Lapta Belediyesi'nin hem Girne Bucağı hem de Çamlıbel Bucağı'nda mahallesi bulunmasından dolayı iki farklı Bucakta nüfusu bulunmaktadır. Lapta Belediyesi nüfus toplamı her iki bucak nüfusu toplamına eşittir. Pile, Karaman (Yukarı Karmi) ve Kantara mahalleleri herhangi bir belediyeye bağlı olmadıklarından dolayı nüfusları ayrı olarak verilmiştir.

Kaynak: DPÖ

Grafik 21 : Belediyelerin Toplam Konut İçerisindeki Hizmet Payı

Kaynak: DPÖ

Ülke genelindeki nüfusun belediyelere göre dağılımı hizmet götürülen konut oranıyla paralel görünmekle birlikte yüzölçümü büyüklükleri ve yeryüzü şekilleri dolayısıyla hizmet götürme maliyetleri kırsal belediyeler için daha yüksektir.

Fiziksel Kaynaklar

Kıbrıs Türk Belediyeler Birliği'nden alınan verilere göre 2014 yılında belediyelere ait araç parkı aşağıdaki tabloda yer almaktadır. Tabloda belirtilen araçlar dışında, Belediyeler Birliğinin koordinasyonunda greyder, silindir, lift gibi

bazı araçların olduğu ve belediyelerin sıralı olarak kullanabildiği bir ortak araç parkı da bulunmaktadır. Bu yaklaşım özellikle Kuzey Kıbrıs ölçeğinde kaynakların etkin kullanımını sağlayan bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir. Belediyeler böylelikle büyük yatırım gerektiren ancak yıl boyunca her iş günü kullanımına ihtiyaç duyulmayan bu tür araçları ihtiyaçları oranında kullanabilme fırsatını yakalamaktadır. Kullanım ile ilgili ücretler ise Belediyeler Birliğinin söz konusu araç parkının sürdürülebilirliğini sağlamasına katkı koymaktadır.

Tablo 28: Belediyelerin Araç Durumu (2014)

BELEDİYE	Çöp Aracı	Vidanjör	Dozer	D.Loader	Kamyon	Su Tankeri	L.Rover	Kamyonet	Sat. Aracı	Cen. Aracı	Van	Silindir	Bet.Yoğ.	P.Tes.	B.Tes.	Greyder	Traktör	Otobüs	Minibüs	S.Araç	Lift	Motosiklet	D.Araç
1. LEFKOŞA	16	3	5	-	7	6	-	13	-	4	29	1	-	-	-	1	1	-	5	33	3	36	42
2. MAĞUSA	16	2	-	-	14	4	-	49	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	3	19	-	11	25
3. GİRNE																							
4. G/YURT	7	2	5	-	5	1	-	11	1	2	3	-	1	1	-	-	-	1	3	9	1	5	13
5. GÖNYELİ	3	2	2	-	2	1	-	-	1	1	9	1	1	1	-	-	1	4	4	10	1	12	5
6. LAPTA	6	1	2	-	6	2	6	11	1	1	12	-	-	-	-	-	-	-	2	9	1	4	6
7. DEĞ/LİK	7	3	-	4	8	3	7	5	-	1	5	2	-	-	-	1	2	-	3	8	1	4	3
8. LEFKE	7	-	1	1	2	-	-	4	1	1	3	1	2	-	-	-	-	-	2	3	1	3	-
9. DİKMEN	6	3	-	2	3	3	-	3	-	1	7	1	3	-	-	-	-	-	1	2	1	-	-
10. İSKELE	6	1	-	-	6	4	-	11	1	1	1	-	-	-	-	-	1	2	-	11	2	5	7
11. Y. BOĞAZIÇI	3	-	2	-	3	4	1	6	1	1	4	2	-	-	-	1	2	-	-	1	1	2	2
12. ALSANCAK	5	-	1	-	1	1	1	4	1	2	7	-	1	-	-	-	-	-	3	5	1	7	3
13. ÇATALKÖY	3	-	2	-	4	-	-	2	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	7	5
14. YENİ ERENKÖY	4	1	2	-	2	2	-	-	-	-	2	-	-	1	-	-	1	-	-	5	1	-	-
15. BEYARMUDU	3	1	1	1	2	-	1	-	-	1	1	1	-	-	-	-	1	-	1	2	-	2	-

16. ALAYKÖY	3	1	2	-	4	1	2	2	-	1	1	1	2	-	-	-	1	-	-	3	1	1	-
17. MEHMETÇİK	2	1	1	-	2	1	-	1	1	1	2	-	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-	-
18. PAŞAKÖY	2	1	-	-	1	2	-	1	-	1	1	1	2	-	-	-	-	-	1	1	1	-	1
19. İNÖNÜ	2	-	-	2	1	1	-	1	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
20. BÜYÜKKONUK	2	1	2	-	1	1	-	-	-	1	3	1	1	-	-	-	1	1	1	1	1	1	-
21. AKDOĞAN	2	1	1	1	1	1	-	1	1	1	-	1	2	-	-	-	-	-	3	-	1	3	-
22. SERDARLI	2	1	1	-	1	1	1	1	-	1	1	1	2	-	-	-	-	-	1	4	1	2	-
23. VADİLİ	1	-	-	2	2	1	-	1	-	1	4	1	2	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-
24. GEÇİTKALE	3	1	-	2	1	1	-	4	1	1	2	1	2	-	-	-	-	-	1	1	-	1	-
25. DİPKARPAZ	2	1	3	-	3	1	-	1	-	2	-	-	-	1	-	1	-	1	1	2	1	3	-
26. ESENTEPE	3	1	3	-	2	-	-	2	-	1	-	1	3	-	-	1	-	-	-	2	-	-	1
27. TATLISU	3	1	2	-	4	-	-	3	-	1	-	-	1	1	1	-	1	-	1	5	-	2	-
28. AKINCILAR	2	1	1	-	2	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
TOPLAM	121	30	39	15	90	42	19	137	10	29	102	17	25	6	1	7	13	11	36	142	22	111	113

Kaynak: Kıbrıs Türk Belediyeler Birliği.

İnsan Kaynakları

2014 yılında 28 belediyede toplam 3.093 personel çalışmaktadır. Lefkoşa Belediyesi 887 personel ile en çok personele sahip belediye, Akıncılar ise 4 personel ile en az personele sahip belediye olarak görülmektedir.

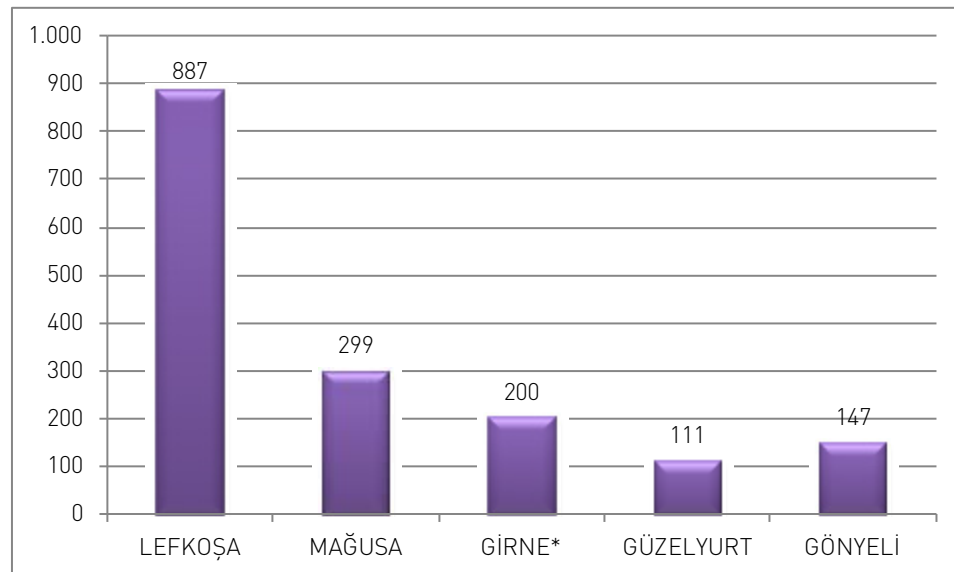
Belediyelerin 2012 ile 2014 yılı arasındaki genel personel durumu incelendiğinde, personel sayılarında 196 kişilik bir azalma vardır. Lefkoşa Türk Belediyesinde yakın zamanda yaşanan mali kriz tüm belediyeler tarafından iyi okunmuş ve personel sayısında var olan şişkinliği azaltma amacına yönelik olarak yeni personel istihdamı yapılmamaya çalışılmıştır.

İlçe belediyelerinin personel durumu incelendiğinde Lefkoşa Belediyesi'nin diğer ilçe belediyelerinin toplamın-

dan daha fazla personeli olduğu görülmektedir. Lefkoşa Belediyesi'nin 2013 yılında toplam 907 personeli bulunurken, 2014 yılında emeklilik nedeniyle sayı 887'ye düşmüş, personel sayısını azaltmaya dönük bir kararlılık yönetim anlayışına sirayet etmiştir. Bununla birlikte hala daha diğer ilçe belediyelerinin (toplam 757) toplamından fazla personeli bulunmaktadır.

Belediyelerin nüfusa göre personel sayısı kıyaslandığında istihdam edilen personel başına ortalama 93 nüfusun düştüğü görülmektedir. Yerel yönetimlerin etkinliğini ve standardını ölçmek amacıyla kullanılabilir bir veri olan nüfusa göre personel sayısı tek başına bir gösterge olarak yeterli değildir. Bu oranın istihdam türü, hizmet alanı, hizmet etkinliği, üretkenlik gibi verilerle desteklenmesi gerekmektedir.

Grafik 22: İlçe Belediyeleri Toplam Personel Sayısı (2014)

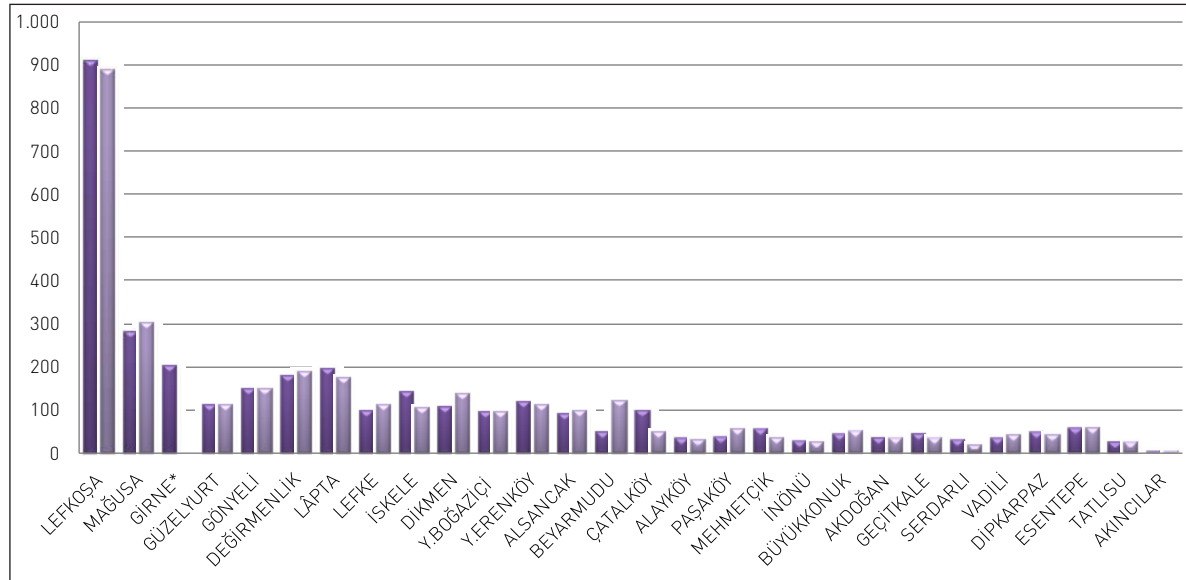
*Girne Belediyesi 2014 personel sayısı sunmamıştır. Rakam 2013 yılına aittir.

Kaynak: Kıbrıs Türk Belediyeler Birliği.

Tablo 29: Belediyeler Toplam Personel Sayısı (2012-2014)

BELEDİYE	2012	2013	2014
LEFKOŞA	934	907	887
MAĞUSA	285	279	299
GİRNE*	197	200	
GÜZELYURT	110	110	111
GÖNYELİ	151	148	147
DEĞİRMENLİK	176	176	187
LÂPTA	186	193	173
LEFKE	97	97	112
İSKELE	139	140	105
DİKMEN	106	106	138
Y.BOĞAZIÇI	95	95	95
Y.ERENKÖY	118	119	111
ALSANCAK	91	91	99
BEYARMUDU	38	48	120
ÇATALKÖY	99	99	49
ALAYKÖY	33	33	32
PAŞAKÖY	39	37	55
MEHMETÇİK	54	54	36
İNÖNÜ	28	28	26
BÜYÜKKONUK	45	43	51
AKDOĞAN	33	36	35
GEÇİTKALE	45	45	35
SERDARLI	27	31	19
VADİLİ	35	34	42
DİPKARPAZ	40	47	42
ESENTEPE	63	56	58
TATLISU	21	26	25
AKINCILAR	4	4	4
TOPLAM	3.289	3.282	3.093

*Girne Belediyesi 2014 personel sayısı sunmamıştır. Kaynak: Kıbrıs Türk Belediyeler Birliği.

Grafik 23: Belediyeler Toplam Personel Sayısı (2013-2014)

Tablo 30: Nüfus /Belediyeler Toplam Personel Sayısı

BELEDİYE	Nüfus 2011	Personel Sayısı 2014	Nüfus / Personel Sayısı
LEFKOŞA	61.378	887	69
MAĞUSA	40.920	299	137
GİRNE	33.207	200	166
GÜZELYURT	18.946	111	171
GÖNYELİ	17.277	147	118
DEĞİRMENLİK	11.895	187	64
LÂPTA	7.839	173	45
LEFKE	11.091	112	99
İSKELE	7.906	105	75
DİKMEN	9.120	138	66
Y.BOĞAZIÇI	6.618	95	70
Y.ERENKÖY	5.627	111	51
ALSANCAK	6.597	99	67
BEYARMUDU	4.125	120	34
ÇATALKÖY	5.652	49	115
ALAYKÖY	3.884	32	121
PAŞAKÖY	3.561	55	65
MEHMETÇİK	3.729	36	104
İNÖNÜ	2.927	26	113
BÜYÜKKONUK	2.860	51	56
AKDOĞAN	2.471	35	71
GEÇİTKALE	2.380	35	68
SERDARLI	2.411	19	127
VADİLİ	2.390	42	57
DİPKARPAZ	2.349	42	56
ESENTEPE	2.414	58	42
TATLISU	1.459	25	58
AKINCILAR	390	4	98
TOPLAM	286.257	3.093	93

Kaynak: DPÖ – 2011 Yılı Nüfus Sayımı Sonuçları ve Kıbrıs Türk Belediyeler Birliği.

Bütçe Dengesi**i. Gider Bütçesi**

Belediyelerin 2014 yılında yapmış olduğu toplam harcaması 361 milyon ₺ düzeyindedir. Bu harcamanın yüzde 47'si personel giderlerinde kullanılmıştır. Ayrıca toplam harcamanın yüzde 26'sını Lefkoşa Türk Belediyesi gerçekleştirmiştir.

Personel Giderleri

Personel giderinin toplam gider içindeki oranına bakıldığında, 2014 yılında KKTC'deki belediyelerin toplam giderlerinin ortalama yüzde 47'sini personel giderlerinin oluşturduğu görülmektedir.

Belediyelerde çalışan toplam personel sayısı yüzde 6 azalarak 3093 olarak gerçekleşmiştir. Personel gide-

ri/personel sayısı oranı, diğer bir deyişle bir personelin ortalama yıllık maliyeti ise bir önceki yıla göre yüzde 18 artışla 55.166 ₺'ye yükselmiştir. Aşağıdaki tabloya göre Gazimağusa Belediyesi en yüksek maliyetle, Geçitkale Belediyesi ise en düşük maliyetle personel çalıştırmaktadır. Gazimağusa Belediyesinde çalışan bir personele ödenen ortalama yıllık ücretin Geçitkale Belediyesinde (ve diğer bazı belediyelerde de) çalışan bir personelin yıllık ortalama maliyetinin iki katından fazla olması dikkat çekicidir.

Aşağıdaki tabloda personel giderleri ile özkaynak gelirleri-Devlet katkısı toplamı kıyaslanmaktadır. İdeal yapıda bir belediyenin Devlet katkısı ile personel giderlerini karşılayabilmesi ve özkaynak gelirlerini de diğer gider ve yatırımlara yönlendirebilmesi beklenmektedir. Ayrıca yine ideal durumda her belediyenin en az kendisine aktarılan Devlet katkısı kadar özkaynak geliri yaratması beklenmektedir.

Tablo 31: Belediye Bütçe Giderleri (2014)*

BELEDİYELER	PERSONEL GİDERLERİ	PERSONEL DIŞI GİDER.	YATIRIMLAR (TC Yardımları Dahil)	TRANSFER VE BORÇ ÖDEMELERİ	TOPLAM
LEFKOŞA	53.804.905	4.822.375	5.663.730	32.296.295	96.587.305
MAĞUSA	22.492.327	13.487.861	15.951.675	1.836.327	53.768.190
GİRNE					
GÜZELYURT	7.948.001	7.700.173	5.349.489	746.366	21.744.029
GÖNYELİ	9.089.525	5.675.808	9.151.037	478.595	24.394.965
LAPTA	9.445.974	4.812.943	2.685.169	1.377.640	18.321.726
DEĞİRMENLİK	10.282.184	10.044.592	2.525.230	154.925	23.006.931
LEFKE	5.112.670	3.350.827	3.000.154	125.934	11.589.585
DİKMEN	5.351.083	882.650	4.265.029	506.261	11.005.023
İSKELE	7.986.794	6.352.532	4.874.821	177.150	19.391.297
Y.BOĞAZIÇI	3.473.567	2.315.937	441.664	468.851	6.700.019
ALSANCAK	5.560.421	2.180.469	1.589.335	482.895	9.813.119
ÇATALKÖY	4.429.075	1.905.851	1.940.934	272.423	8.548.283
Y.ERENKÖY	4.202.127	663.648	1.494.676	603.196	6.963.647
BEYARMUDU	1.944.191	2.042.485	2.938.714	154.341	7.079.731
ALAYKÖY	2.262.169	1.060.297	967.661	346.430	4.636.556
MEHMETÇİK	2.263.724	1.588.312	408.904	221.597	4.482.538
PAŞAKÖY	1.863.792	566.256	846.643	40.210	3.316.901
İNÖNÜ	1.171.680	844.949	1.080.837	612.752	3.710.218
BÜYÜKKONUK	1.534.435	1.593.748	1.073.017	277.335	4.478.535
AKDOĞAN	1.327.110	707.940	741.074	73.149	2.849.273
SERDARLI	1.442.011	642.296	819.877	114.602	3.018.786
VADİLİ	1.256.742	425.241	1.690.634	829.955	4.202.571
GEÇİTKALE	1.442.524	544.240	403.486	49.342	2.439.592
DİPKARPAZ	1.260.500	1.818.173	-	21.385	3.100.058
ESENTEPE	2.132.259	779.774	263.734	58.790	3.234.557
TATLISU	1.335.945	636.527	557.613	42.386	2.572.471
AKINCILAR	213.447	107.371	120.741	-	441.559
TOPLAM	170.629.183	77.553.274	70.845.876	42.369.132	361.397.464

Kaynak: Kıbrıs Türk Belediyeler Birliği.

Tablo 32: Toplam Gider İçindeki Personel Yüğü

Belediye	Personel Sayısı	Personel Gideri	Personel Gideri/ Personel Sayısı	Toplam Gider	Personel Gideri/Toplam Gider %	Özkaynak Gelirleri + Devlet Katkısı	Personel Gideri/ Özkaynak+Devlet Katkı%
LEFKOŞA	887	53.804.905	60.659,4	96.587.305	55,7	68.896.174	78,1
MAĞUSA	299	22.492.327	75.225,2	53.768.190	41,8	46.505.009	48,4
GİRNE							
GÖNYELİ	111	7.948.001	71.603,6	21.744.029	36,6	16.582.008	47,9
GÜZELYURT	147	9.089.525	61.833,5	24.394.965	37,3	20.204.017	45,0
LEFKE	187	9.445.974	50.513,2	18.321.726	51,6	21.925.650	43,1
LAPTA	173	10.282.184	59.434,6	23.006.931	44,7	19.706.384	52,2
ÇATALKÖY	112	5.112.670	45.648,8	11.589.585	44,1	9.605.031	53,2
ALSANCAK	105	5.351.083	50.962,7	11.005.023	48,6	10.125.488	52,8
DEĞİRMENLİK	138	7.986.794	57.875,3	19.391.297	41,2	15.763.485	50,7
Y.BOĞAZIÇI	95	3.473.567	36.563,9	6.700.018	51,8	7.208.562	48,2

DİKMEN	111	5.560.421	50.093,9	9.813.119	56,7	9.813.119	56,7
İSKELE	99	4.429.075	44.738,1	8.548.283	51,8	8.094.960	54,7
PAŞAKÖY	120	4.202.127	35.017,7	6.963.647	60,3	6.016.413	69,8
BEYARMUDU	49	1.944.191	39.677,4	7.079.731	27,5	5.108.142	38,1
İNÖNÜ	32	2.262.169	70.692,8	4.636.556	48,8	4.744.176	47,7
ALAYKÖY	55	2.263.724	41.158,6	4.482.538	50,5	3.429.041	66,0
AKDOĞAN	36	1.863.792	51.772,0	3.316.901	56,2	2.642.392	70,5
VADİLİ	26	1.171.680	45.064,6	3.710.218	31,6	2.404.279	48,7
DİPKARPAZ	51	1.534.435	30.087,0	4.478.535	34,3	3.852.747	39,8
Y.ERENKÖY	35	1.327.110	37.917,4	2.849.273	46,6	2.178.273	60,9
ESENTEPE	35	1.442.011	41.200,3	3.018.786	47,8	4.147.156	34,8
MEHMETÇİK	19	1.256.742	66.144,3	4.202.571	29,9	2.031.387	61,9
TATLISU	42	1.442.524	34.345,8	2.439.592	59,1	2.509.531	57,5
GEÇİTKALE	42	1.260.500	30.011,9	3.100.058	40,7	1.866.401	67,5
BÜYÜKKONUK	58	2.132.259	36.763,1	3.234.557	65,9	3.234.327	65,9
SERDARLI	25	1.335.945	53.437,8	2.572.471	51,9	2.528.756	52,8
AKINCILAR	4	213.447	53.361,8	441.559	48,3	343.042	62,2
Toplam	3.093	170.629.183	1.331.804,8	361.397.464	1.261,2	301.465.949,7	56,6

*Kaynak: Kıbrıs Türk Belediyeler Birliği.

Belediyelerin 2014 yılı memur ve işçi oranları incelendiğinde; Lefkoşa Türk Belediyesinde işçi kadar memur istihdam edildiği bunun dışında belediyelerin genelde olması gerektiği gibi işçi yoğun istihdam yaptığı görülmektedir. Belediyelere ilişkin veriler aşağıdaki tablodadır.

Belediyelerde istihdam edilmiş olan personelin yüzde 92'si kadrolu çalışmaktadır. Bu durum çalışan hakları açısından olumlu bir durum olmakla beraber aynı zamanda proje bazlı istihdam yapılmadığı, personel istihdamında esnekliğin bulunmadığını da göstermektedir.

Personel dışı giderler, belediyenin hizmet önceliğine göre değişen gider kalemleri olduğu için karşılaştırma yapmak güçleşmekte, elektrik gideri, su gideri, personel istihdamı yerine hizmet alımının tercih edilmesi gibi durumlar belediyeler arasında önemli farklılıklara neden olmaktadır.

Belediyelerin yapmış olduğu yatırımlar büyük oranda dış yardımla finanse edildiğinden yatırım tutarının büyük olması Belediyenin bütçe performansından ziyade proje hazırlama ve dış kaynak bulabilme performansını göstermektedir.

Borç ödeme kalemi, belediyenin mali disiplini hakkında önemli bir ip ucu vermektedir. Lefkoşa Türk Belediyesi bütçesinin yüzde 33'ünü borç ödemeleri için kullanmaktadır. Bunun dışında Vadili Belediyesi yüzde 20 oranında bütçeden borç ödemelerine kaynak ayırmakta, diğer belediyeler yüzde 10'un altında bir tutarı borç ödemesi için ayırmaktadır. Bu verilere göre Lefkoşa Türk Belediyesinin önemli miktarda borç yükü olduğu, Vadili Belediyesinde de bu kadar olmamakla birlikte bir borç yükü bulunduğu, bunun dışında kalan belediyelerde ise borç ödemesinin bütçeye önemli bir yük getirmedeğini söylemek mümkündür.

Tablo 33: Belediyeler Memur-İşçi Personel Sayısı ve Oranları (2014)

BELEDİYE	Memur Sayısı	Memur Oranı	İşçi Sayısı	İşçi Oranı	Toplam
LEFKOŞA	436	49	451	51	887
MAĞUSA	59	20	240	80	299
GİRNE	-	-	-	-	-
GÜZELYURT	45	41	66	59	111
GÖNYELİ	47	32	100	68	147
DEĞİRMENLİK	39	21	148	79	187
LÂPTA	40	23	133	77	173
LEFKE	22	20	90	80	112
İSKELE	32	30	73	70	105
DİKMEN	21	15	117	85	138
Y.BOĞAZIÇI	26	27	69	73	95
Y.ERENKÖY	21	19	90	81	111
ALSANCAK	27	27	72	73	99

BEYARMUDU	21	18	99	83	120
ÇATALKÖY	11	22	38	78	49
ALAYKÖY	8	25	24	75	32
PAŞAKÖY	14	25	41	75	55
MEHMETÇİK	8	22	28	78	36
İNÖNÜ	6	23	20	77	26
BÜYÜKKONUK	7	14	44	86	51
AKDOĞAN	9	26	26	74	35
GEÇİTKALE	2	6	33	94	35
SERDARLI	5	26	14	74	19
VADİLİ	7	17	35	83	42
DİPKARPAZ	7	17	35	83	42
ESENTEPE	8	14	50	86	58
TATLISU	5	20	20	80	25
AKINCILAR	1	25	3	75	4

*Kaynak: Kıbrıs Türk Belediyeler Birliği.

Tablo 34: Belediyeler Kadrolu – Kadrosuz - Sözleşmeli Personel Sayısı (2014)

BELEDİYE	Kadrolu	Kadrolu %	Kadrosuz	Kadrosuz %	Sözleşmeli	Sözleşmeli %	TOPLAM
LEFKOŞA	866	97,6	21	2,4	0	0,0	887
MAĞUSA	269	90,0	29	9,7	1	0,3	299
GİRNE	0	-	0	-	-	-	-
GÜZELYURT	105	94,6	6	5,4	0	0,0	111
GÖNYELİ	110	74,8	37	25,2	0	0,0	147
DEĞİRMENLİK	180	96,3	0	0,0	7	3,7	187
LAPTA	173	100,0	0	0,0	0	0,0	173
LEFKE	112	100,0	0	0,0	0	0,0	112
İSKELE	82	78,1	21	20,0	2	1,9	105
DİKMEN	138	100,0	0	0,0	0	0,0	138
Y.BOĞAZIÇI	93	97,9	0	0,0	2	2,1	95
Y.ERENKÖY	88	79,3	23	20,7	0	0,0	111
ALSANCAK	86	86,9	13	13,1	0	0,0	99
BEYARMUDU	115	95,8	5	4,2	0	0,0	120
ÇATALKÖY	49	100,0	0	0,0	0	0,0	49
ALAYKÖY	31	96,9	1	3,1	0	0,0	32
PAŞAKÖY	43	78,2	12	21,8	0	0,0	55
MEHMETÇİK	36	100,0	0	0,0	0	0,0	36
İNÖNÜ	26	100,0	0	0,0	0	0,0	26
BÜYÜKKONUK	44	86,3	7	13,7	0	0,0	51
AKDOĞAN	19	54,3	16	45,7	0	0,0	35
GEÇİTKALE	35	100,0	0	0,0	0	0,0	35
SERDARLI	19	100,0	0	0,0	0	0,0	19
VADİLİ	42	100,0	0	0,0	0	0,0	42
DİPKARPAZ	11	26,2	31	73,8	0	0,0	42
ESENTEPE	42	72,4	16	27,6	0	0,0	58
TATLISU	23	92,0	2	8,0	0	0,0	25
AKINCILAR	1	25,0	3	75,0	0	0,0	4
TOPLAM	2838	91,8	243	7,9	12	0,4	3093

*Kaynak: Kıbrıs Türk Belediyeler Birliği.

ii. Gelir Bütçesi

Belediyelerin gelir kaynakları; özkaynak gelirleri, Devlet katkısı, borçlanma ve koşullu yardım ve bağışlardan oluşmaktadır. 51/1995 sayılı Belediyeler Yasasına göre belediyelere Devlet katkısı (2014 yıl sonuna kadar); Devlet bütçesinin yerel gelirlerinden ayrılan (yüzde 8,5) ve her belediyeye sınırları içerisinde yaşayan nüfus dikkate alınarak dağıtılan bir gelirdir.

Özkaynak gelirleri ise belediyelerin sunmuş olduğu hizmetlere karşılık aldığı gelirlerden, sırasıyla emlak vergisi, içme suyu gelirleri, kanalizasyon gelirleri, temizlik-aydınlık gelirleri, imar geliri ve diğer gelirlerden oluşmaktadır. Koşullu yardım ve bağışlar belli bir koşula bağlı olarak harcanan gelirler olduğundan yaratılan gelirlerle giderleri karşılayabilme kabiliyetini ölçebilmek amacıyla gelir gider dengesi kıyaslamalarında dikkate alınmamıştır.

Toplam 6 belediyenin geliri, giderlerini karşılayabilmektedir. Mevcut durumda belediyelerin çoğunluğu ise gelirleri ile giderlerini karşılayabilme noktasına yaklaşmışlardır. Burada önemle üzerinde durulması gereken nokta, özkaynak gelirlerinin her bir belediyenin gelir potansiyeline kıyasla karşılaştırılmasının yapılmasıdır. Diğer bir deyişle herhangi bir belediye sınırları içerisinde verilen hizmetler ve buna karşılık toplanması gereken gelirlerin analiz edilmesi ve dolayısı ile söz konusu belediyenin gerçek gelir potansiyelinin belirlenmesi önemlidir. Böyle bir analiz belediyelerin kendi gelir yaratma potansiyellerini ve gelir toplama süreçlerini ve etkinliklerini de tahlil etmelerine ve içsel iyileştirmelere gidilerek verimliliklerini artırmasına olanak sağlayacaktır.

Tablo 35: Belediyeler Özkaynak Gelirleri – Toplam Gelirler Dengesi (2014)*

BELEDİYELER	ÖZKAYNAK GELİRLERİ	DEVLET KATKISI	TOPLAM GELİR	TOPLAM GİDER	GELİRİN GİDERİ KARŞILAMA ORANI
LEFKOŞA	34.705.042	34.191.131	100.344.546	96.587.305	103,9
MAĞUSA	23.710.179	22.794.830	52.505.009	53.768.190	97,7
GİRNE					NA
GÜZELYURT	6.115.856	10.466.152	17.507.008	21.744.029	80,5
GÖNYELİ	10.579.719	9.624.298	32.580.291	24.394.965	133,6
LAPTA	15.175.216	6.750.434	24.266.755	18.321.726	132,4
DEĞİRMENLİK	13.135.346	6.571.038	19.706.384	23.006.931	85,7
LEFKE	3.426.696	6.178.335	10.926.100	11.589.585	94,3
DİKMEN	5.045.115	5.080.373	12.225.488	11.005.023	111,1
İSKELE	11.317.901	4.445.584	15.763.485	19.391.297	81,3
Y.BOĞAZIÇI	3.521.950	3.686.613	7.630.470	6.700.019	113,9
ALSANCAK	5.988.204	3.824.914	9.813.119	9.813.119	100,0
ÇATALKÖY	4.946.466	3.148.494	8.752.962	8.548.283	102,4
Y.ERENKÖY	2.877.279	3.139.134	6.759.163	6.963.647	97,1
BEYARMUDU	2.543.445	2.564.697	6.885.632	7.079.731	97,3
ALAYKÖY	2.580.561	2.163.615	4.844.176	4.636.556	104,5
MEHMETÇİK	1.351.771	2.077.271	3.429.041	4.482.538	76,5
PAŞAKÖY	658.707	1.983.685	3.451.925	3.316.901	104,1
İNÖNÜ	773.768	1.630.511	3.016.000	3.710.218	81,3
BÜYÜKKONUK	2.247.862	1.604.885	3.852.747	4.478.535	86,0
AKDOĞAN	1.000.076	1.178.197	2.849.273	2.849.273	100,0
SERDARLI	2.804.088	1.343.068	4.547.156	3.018.786	150,6
VADİLİ	700.017	1.331.370	3.497.307	4.202.571	83,2
GEÇİTKALE	1.183.653	1.325.878	2.509.531	2.439.592	102,9
DİPKARPAZ	557.871	1.308.530	3.497.387	3.100.058	112,8
ESENTEPE	1.889.588	1.344.739	3.234.327	3.234.557	100,0
TATLISU	1.262.148	1.266.608	2.528.756	2.572.471	98,3
AKINCILAR	125.789	217.253	471.993	441.559	106,9
TOPLAM	160.224.315	141.241.635	367.396.029	361.397.464	101,7

*Kaynak: Kıbrıs Türk Belediyeler Birliği

Tablo 36: Belediyeler Özkaynak Gelirleri Dağılımı (2014)*

BELEDİYELER	EMLAK VERGİSİ	İÇME SUYU	KANALİZAS- YON	TEMİZLİK - AYDINLATMA	İMAR GELİRİ	SAĞLIK RESMİ	DİĞER GE- LİRLER	ÖZ KAY. GELİR. TOPLAMI
LEFKOŞA	6.034.334	7.258.971	1.545.847	2.584.461	1.950.332	1.295.147	14.035.949	34.705.042
MAĞUSA	2.360.166	5.751.802	2.222.231	1.441.308	885.593	942.345	10.106.733	23.710.178
GİRNE								
GÜZELYURT	1.086.035	1.909.812	135.367	315.797	225.487	219.844	2.223.514	6.115.856
GÖNYELİ	1.706.640	3.090.822	192.453	708.951	1.793.551	459.508	2.627.794	10.579.719
LAPTA	1.092.484	2.113.591	25.907	701.007	316.885	310.778	10.614.564	15.175.216
DEĞİRMENLİK	555.315	1.487.801	-	161.650	313.634	105.759	10.511.165	13.135.324
LEFKE	562.404	1.475.863	19.587	182.926	334.110	131.201	720.606	3.426.696
DİKMEN	566.998	1.911.697	57.526	341.770	246.441	266.901	1.653.782	5.045.115
İSKELE	814.580	465.346	-	377.088	664.263	189.099	8.807.525	11.317.901
Y.BOĞAZIÇI	723.897	678.954	-	259.439	551.433	103.860	1.204.365	3.521.950
ALSANCAK	699.276	712.102	-	651.565	500.382	185.594	3.239.285	5.988.204
ÇATALKÖY	731.943	1.102.516	-	320.012	-	140.660	2.651.335	4.946.466
Y.ERENKÖY	248.317	298.515	-	116.697	-	100.941	2.112.809	2.877.279
BEYARMUDU	184.263	434.159	-	97.389	139.497	48.842	1.639.296	2.543.445
ALAYKÖY	194.777	596.584	-	75.417	-	46.131	1.667.652	2.580.561
MEHMETÇİK	320.338	249.679	-	52.964	72.644	23.745	632.402	1.351.771
PAŞAKÖY	66.992	79.852	-	51.448	-	25.620	434.795	658.707
İNÖNÜ	61.095	218.504	-	49.314	-	34.132	410.723	773.768
B/KONUK	250.913	272.719	-	177.072	28.827	68.948	1.449.383	2.247.862
AKDOĞAN	71.708	321.404	-	103.491	9.736	49.291	444.446	1.000.076
SERDARLI	139.504	171.709	-	71.749	51.846	43.220	2.326.061	2.804.088
VADİLİ	72.247	219.471	-	72.873	43.862	44.114	247.450	700.017
GEÇİTKALE	112.993	314.710	-	65.124	-	43.930	646.896	1.183.653
DİPKARPAZ	121.113	147.171	-	27.952	-	16.403	245.233	557.871
ESENTEPE	512.837	-	-	168.936	227.577	135.002	845.236	1.889.588
TATLISU	366.272	301.440	-	64.089	140.564	61.239	328.544	1.262.148
AKINCILAR	8.782	19.891	-	4.858	949	4.290	87.019	125.789
TOPLAM	19.666.226	31.605.084	4.198.919	9.245.345	8.497.613	5.096.543	81.914.563	160.224.293

Kaynak: Kıbrıs Türk Belediyeler Birliği.

T.C. Yardımları

2014 yılında T.C. kaynaklarından KKTC'ne Sağlanan Hibe-lerin Kullanımına İlişkin Protokol kapsamında Belediye ve Köylerin altyapı yatırım projelerine 2014 yılında 50 milyon ₺ ödenek ayrılmıştır.

Tamamlanan Projeler bölümünde detaylı olarak açıklanan altyapı yatırım projelerinin desteklenmesine yönelik harcamaların Belediyelere göre katkı miktarları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

2013 ve 2014 yıllarına ait harcama rakamlarının düşük olmasının başlıca nedeni 29 Haziran 2014 de yapılan seçimlerdir. Seçim sonrasında 15 Belediye Başkanı değişmiş olduğundan 2014 yılı ödeneğinden yararlanmak istedikleri projelerin hazırlanması zaman almış, ödeneklerin proje bazında belirlenmesi Eylül ayında ancak tamamlanabilmiştir. Hemen akabinde yılsonu itibariyle bütçe kapandığı için 2014 projelerinin ihaleleri ve proje yapımı 2015 yılına sarkmış, ödenekler devredilmiştir.

Tablo 37: T.C. Proje Yardımları

	2011		2012		2013		2014	
	Ödenek	Harcama	Ödenek	Harcama	Ödenek	Harcama	Ödenek	Harcama
Akdoğan	246.229	246.229	970.000	504.829	585.000	561.145	638.000	289.145
Akıncılar	175.000	175.000	240.000	198.751	160.000	10.000	220.000	20.000
Alayköy	150.000	150.000	695.000	688.845	670.000	320.000	922.922	0
Alsancak	150.000	150.000	250.000	213.001	805.000	699.320	1.050.000	0
Beyarmudu	146.168	146.168	580.000	574.681	1.010.000	542.455	700.000	270.000
Büyükkonuk	230.000	208.880	1.160.000	710.000	1.405.000	609.585	2.500.000	80.000
Çatalköy	450.000	450.000	200.000	199.980	745.000	745.000	2.190.000	0
Değirmenlik	70.000	70.000	100.000	100.000	356.482	276.482	0	0
Dikmen	600.000	400.000	840.000	653.758	1.430.000	494.613	1.600.000	0
Dipkarpaz	850.000	849.571	1.180.000	1.180.000	850.000	581.271	1.325.000	974.997
Esentepe	280.000	280.000	219.000	210.100	580.000	195.578	420.000	0
Gazimağusa	2.600.000	2.500.000	1.700.000	1.582.059	2.000.000	1.000.000	125.000	0
Geçitkale	70.000	0	270.000	259.270	279.000	87.600	300.000	0
Girne	1.250.000	1.249.712	3.400.000	1.986.686	2.000.000	630.986	2.440.000	0
Gönyeli	1.000.000	934.327	1.600.000	1.600.000	2.356.000	2.350.000	3.660.000	0
Güzelyurt	1.200.000	1.200.000	1.550.000	1.544.238	3.517.000	2.137.109	3.690.000	0
İnönü	308.700	308.700	650.000	645.000	877.000	717.000	425.000	0
İskele	860.000	860.000	2.450.000	2.119.519	2.702.000	1.080.000	100.000	0
Lapta	920.000	907.638	1.115.000	615.000	4.285.978	2.496.443	2.595.000	0
Lefke	900.000	847.851	990.000	400.000	3.160.771	1.140.923	1.100.000	50.000
Lefkoşa	3.300.000	2.847.017	1.210.508	568.377	8.214.813	3.751.246	9.675.000	0
Mehmetcik	250.000	0	139.000	50.000	320.000	120.000	40.000	0
Paşaköy	380.000	306.776	635.000	635.000	1.010.216	889.756	575.000	60.000
Serdarlı	596.775	526.775	580.000	524.393	1.144.450	1.098.026	1.450.000	50.000
Tatlısu	250.000	250.000	540.000	459.999	543.500	163.360	0	0
Vadili	1.200.000	799.999	1.150.000	870.832	1.282.000	815.278	1.350.000	0
Yeni Erenköy	850.000	600.000	725.000	593.500	1.463.000	1.046.453	1.190.000	0
Yeniboğaziçi	365.674	352.300	385.000	356.536	297.724	228.819	1.270.000	0
Belediyeler Birliği	650.000	650.000	0	0	399.000	398.984	300.000	0
	20.298.546	18.266.943	25.523.508	20.044.354	44.448.934	25.187.432	41.850.922	1.794.142

*Kaynak: T.C. Yardım Heyeti Başkanlığı

Borçlanma

Belediyelerin borç stoku aşağıdaki tabloda özetlenmektedir. Tabloda bankalara borcu olan belediyelerin borç stoku ilgili belediyenin gelirleri ile karşılaştırılmıştır. Gelirine göre en fazla borç yükü altında olan belediye yüzde 146 ile Y.Erenköy Belediyesidir. Bunu yüzde 44 ile Lefkoşa Türk Belediyesi ve yüzde 40 ile Vadili Belediyesi takip etmektedir.

Belediyelerin yatırım bütçesi için yasal bir minimum oran belirlenmiş olmasına rağmen, söz konusu tutarın yatırıma fiilen aktarılıp aktarılmadığı bütçe disiplini açısından de-

netlenmemektedir. Dolayısıyla bazı belediyeler herhangi bir denetim mekanizması ve buna bağlı yaptırımların olmamasından dolayı, elde edilen gelirleri farklı kaynaklara aktarabilmektedir.

Belediyelerin halka hizmet için faaliyetlerini sürdürmesi gerektiği prensibiyle personel sayılarını kontrol altında tutması kaçınılmazdır. Bu amaçla belediyelerin personel giderlerine bir harcama limiti konması, ve dolayısıyla belediyelerin personel sayılarını bu gideri dikkate alarak sınırlandırması, sürdürülebilir belediyeciliğin sağlanması adına önemli bir adım olacaktır.

Tablo 38: Belediyelerin Bankalara Borçları (2014)

BELEDİYELER	£	€	₺	TOPLAM BORÇ STOKU ₺	ÖZKAYNAK GELİRLERİ	DEVLET KATKISI	GELİRLER TOPLAMI	BORÇ STO- ĞU/ GELİR- LER %
LEFKOŞA	0	0	30.250.000	30.250.003	34.705.042	34.191.131	68.896.174	43,9
MAĞUSA	0	0	6.529.022	6.529.025	23.710.179	22.794.830	46.505.009	14,0
GİRNE	0	0	0	0	0	0	0	0,0
GÖNYELİ	0	0	3.034.103	3.034.106	6.115.856	10.466.152	16.582.008	18,3
GÜZELYURT	0	0	4.411.763	4.411.766	10.579.719	9.624.298	20.204.017	21,8
LEFKE	120.860	0	2.866.914	3.386.617	15.175.216	6.750.434	21.925.650	15,4
LAPTA	0	0	6.245.939	6.245.942	13.135.346	6.571.038	19.706.384	31,7
ÇATALKÖY	0	0	927.198	927.201	3.426.696	6.178.335	9.605.031	9,7
ALSANCAK	0	0	189.777	189.780	5.045.115	5.080.373	10.125.488	1,9
DEĞİRMENLİK	0	0	0	0	11.317.901	4.445.584	15.763.485	0,0
Y.BOĞAZIÇI	0	0	76.562	76.565	3.521.950	3.686.613	7.208.562	1,1
DİKMEN	0	0	2.113.828	2.113.831	5.988.204	3.824.914	9.813.119	21,5
İSKELE	0	0	0	0	4.946.466	3.148.494	8.094.960	0,0
PAŞAKÖY	0	0	0	0	2.877.279	3.139.134	6.016.413	0,0
BEYARMUDU	0	140.000	1.553.114	1.693.117	2.543.445	2.564.697	5.108.142	33,1
İNÖNÜ	0	0	0	0	2.580.561	2.163.615	4.744.176	0,0
ALAYKÖY	0	0	76.308	76.311	1.351.771	2.077.271	3.429.041	2,2
AKDOĞAN	0	0	0	0	658.707	1.983.685	2.642.392	0,0
VADİLİ	0	0	968.207	968.210	773.768	1.630.511	2.404.279	40,3
DİPKARPAZ	0	0	0	0	2.247.862	1.604.885	3.852.747	0,0
Y.ERENKÖY	0	0	3.190.301	3.190.304	1.000.076	1.178.197	2.178.273	146,5
ESENTEPE	0	0	0	0	2.804.088	1.343.068	4.147.156	0,0
MEHMETÇİK	0	0	0	0	700.017	1.331.370	2.031.387	0,0
TATLISU	0	0	2.260	2.260	1.183.653	1.325.878	2.509.531	0,1
GEÇİTKALE	0	0	0	0	557.871	1.308.530	1.866.401	0,0
BÜYÜKKONUK	208.477	0	0	896.454	1.889.588	1.344.739	3.234.327	27,7
SERDARLI	0	0	439.257	439.260	1.262.148	1.266.608	2.528.756	17,4
AKINCILAR	0	0	0	0	125.789	217.253	343.042	0,0
TOPLAM	329.337	140.000	58.274.527	64.430.752	160.224.315	141.241.635	301.465.950	21,4

*Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı

SEKTÖREL ANALİZ

1.TURİZM SEKTÖRÜ

Dünya Turizm Örgütü verilerine göre 2014 yılında küresel seyahat eğilimlerinde yüzde 0,7'lik bir artış yaşanmış, seyahat eden turist sayısı 1 milyar 138 milyon kişiye ulaşmış ve seyahat harcamaları tahminlere göre 1 trilyon €'yu aşmıştır. Turizm sektörü ülke ekonomilerine doğrudan gelir sağlaması yanında yaklaşık 50 yan sektörü de etkilemekte, GSYH ve ödemeler dengesine önemli katkılar sağlamaktadır.

KKTC'de 2014 yılında turizm sektörünün GSYH' a katkısı 792 milyon ₺'ye ulaşmıştır. 2009 yılında 282 milyon ₺ büyüklüğe sahip olan sektör beş yılda yaklaşık 2,5 kat büyümüştür. 2013 yılında yüzde 8,7 oranında büyüyen sektör 2014 yılında yüzde 7,6 oranında büyümüştür. Böylece 2009 yılında sektörün GSYH'dan aldığı pay yüzde 5,2 iken bu oran 2014 yılında yüzde 9,2'ye yükselmiştir.

KKTC için karşılaştırmalı üstünlüğe sahip sektörlerin başında turizm sektörü gelmektedir. Bu amaçla oluşturulan turizm master planlarında büyük otellerin yanı sıra ev pansiyonculuğu, özel ilgi turizmi, eko turizm gibi turizmde çeşitlilik üzerine bir yapı kurulması planlanmıştır. Turizm Endüstrisi Teşvik Yasası (1987) ve Genel Teşvik Yasası (2000), yerli ve yabancı yatırımcıların turizm sektörüne yönelmesini teşvik etmek üzere uygulamaya geçirilmiştir.

Turizm alanlarının geliştirilmesi ve büyük kapasiteli tesislerin kurulması için Bafra Turizm Bölgesi oluşturulmuş, 2002 yılında TC-KKTC arasında imzalanan protokol çerçevesinde Türkiye Kalkınma Bankası aracılığı ile yatırımlar için yaklaşık 114 milyon ₺ kredi kullanılarak 3.500 yatak hizmete sunulmuştur. İskele bölgesini de kapsaya-

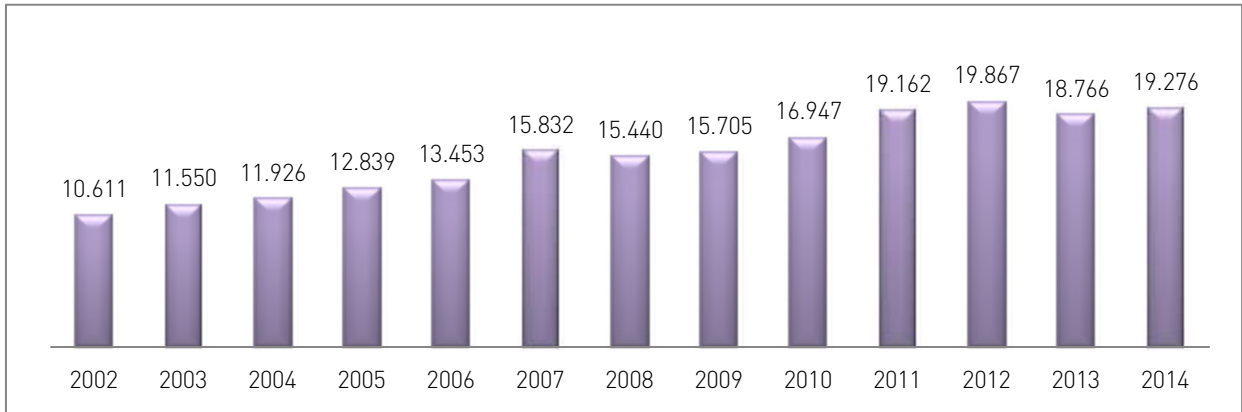
cak şekilde genişletilen anlaşma 2009 yılında yenilenerek imzalanmış, sonraki yıllarda ipotek alma, arsa, tapu, kira sözleşmeleriyle ilgili sorunların aşılması yönünde adımlar atılmıştır. Bu destekler sonucunda 15.000 yatağın hizmete girmesi hedeflenmiştir. Hali hazırda, bölgede iki tesis hizmete girmiş, dört yeni tesisin daha hizmete girmesi için inşaat çalışmaları yoğun bir şekilde devam etmektedir.

Turizm potansiyelinin geliştirilmesi amacıyla Çukurova Kalkınma Ajansı moderatörlüğünde kısmi hibe destek programları 2014 yılında da uygulamaya devam etmiştir. Bu program ile turizme dönük tesislerin hizmet kalitesinin ve çeşitliliğinin artırılması ile turizm potansiyelini harekete geçirecek destekleyici faaliyetlerin geliştirilmesine fon sağlanmıştır. Uygulamaya başladığından beri 2013 yılı sonuna kadar toplam 41 projenin destelendiği programdan 2014 yılında 15 proje daha faydalanmıştır.

2012 yılında 19.867 olan yatak kapasitesi 2013 yılında 18.766'ya düşmüştür. Yıllar itibarıyla yatak sayısındaki dalgalanmanın sebebi iyi işletilemeyen ve kalite açısından yeterli olmayan tesislerin devre dışı kalmasıdır. Yatak sayısının hızlı bir şekilde artırılması gerektiğinden 2013 yılında yarım kalmış tesislerin kredilendirilerek tamamlanması, mevcut tesislerin hizmet kalitesinin artırılması ve modernize edilmesi amacıyla faiz destekli kredi programı hayata geçirilmiştir. 2014 yılı sonuna kadar 28 tesise faiz destekli kredi sağlanmış olmasına rağmen bu destekler henüz sonuca yansımamıştır.

Az gelişmiş yörelerin ekonomik aktivitesinin artmasını sağladığı için ayrı bir öneme sahip olan ev pansiyonculuğu, özel ilgi ve eko turizmin geliştirilmesi büyük otellerin yanında KKTC'de desteklenen diğer alanlardır. Bu amaçla

Grafik 1: Yatak Sayısı

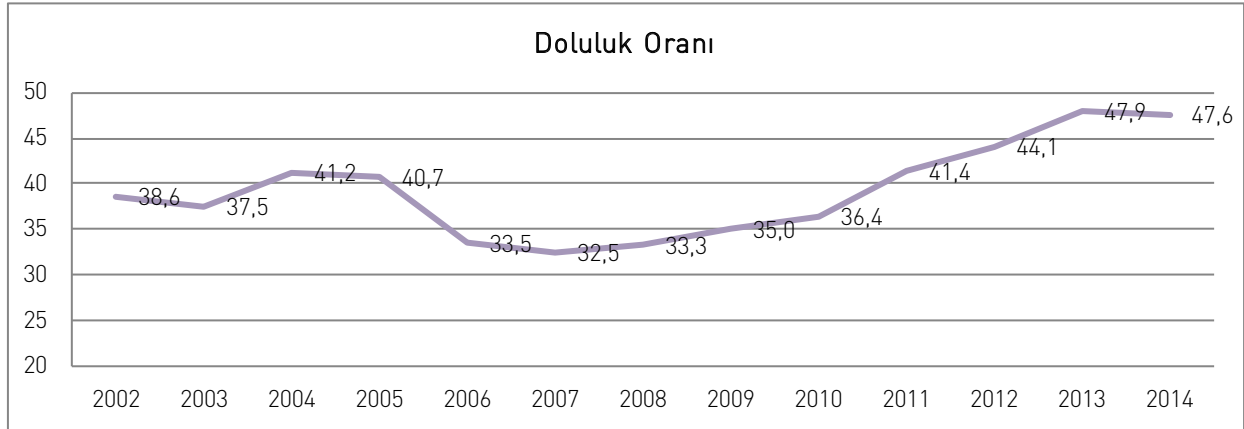

Kaynak: KKTC Turizm Planlama Dairesi

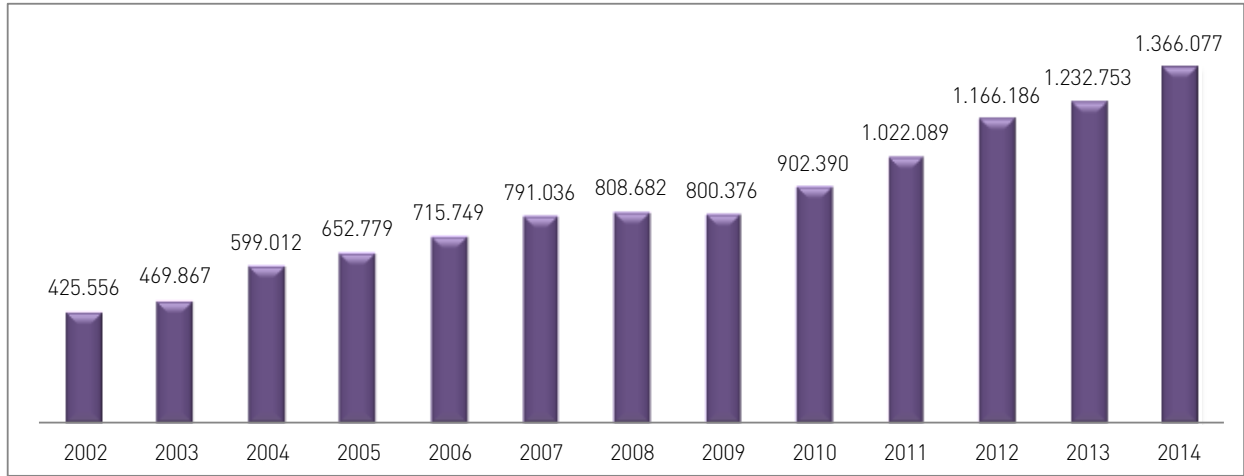
Karpaz pilot bölge olarak seçilmiş, özel ilgi turizmi ve eko turizmde önemli yatırımlar yapılmıştır. 2014 yılında yatırımlar daha çok kalite artırma ve pazarlamaya yönelik yapılmış olup, 2010 yılındaki mevcut olan 14 tesis ve 180 yatak kapasitesinde bir artış olmamıştır. Dipkarpaz bölgesi ve diğer bölgelerde eko turizmi geliştirme amaçlı altyapı yatırımlarına (festival alanı, yağ değirmeni restorasyonu, vb.) destek sağlanmıştır.

KKTC'de yıllık doluluk oranı; gazinolu standardı yüksek pazarlanabilir tesislerde yüzde 75'lere ulaşmış, standardı düşük ve küçük tesislerde yüzde 35-45 arasında kalmış, ortalamada ise yüzde 47,6 olarak gerçekleşmiştir.

2014 yılında konaklamalı turist sayısı yüzde 13 artarak 713.901 kişiden 803.933 kişiye çıkmıştır. 2014 yılında geceleme sayısı 2 milyon 877 bin kişiden 3 milyon 026 bin kişiye yükselmiş olup yüzde 5 oranında artış gerçekleş-

Grafik 2: Doluluk Oranı (%)

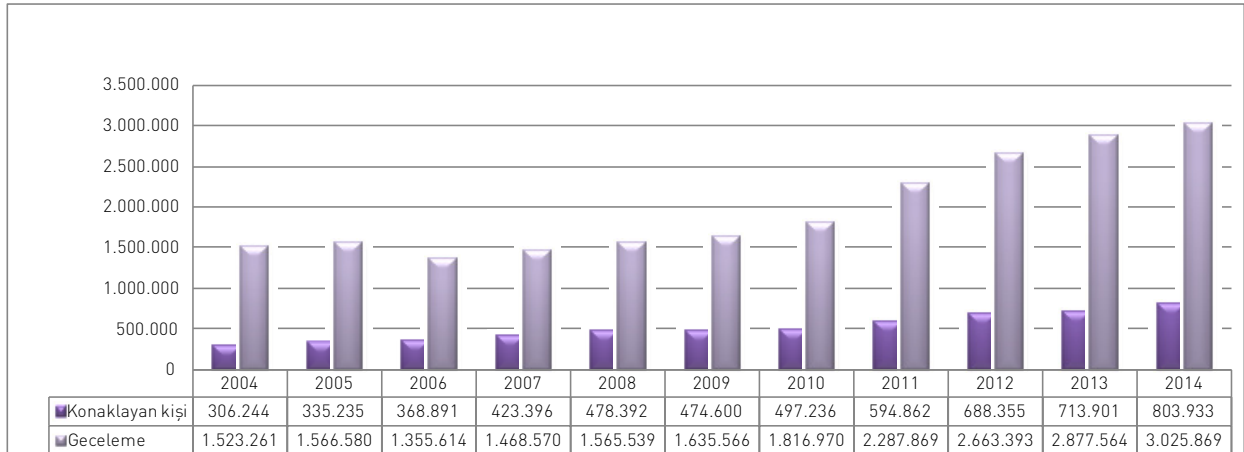
Kaynak: KKTC Turizm Planlama Dairesi

Grafik 3: Turist Sayısı

Kaynak: KKTC Turizm Planlama Dairesi

miştir. KKTC'ye Türkiye ve İngiltere'nin yanında yaklaşık 25 farklı destinasyondan turist gelmiştir. Çarter seferlerine devam edilmiş, 2013 yılında 812 sefer olarak gerçekleşen sefer sayısı 2014 yılında 800 civarında olmuştur. 2013 yılında çarter seferi ile 104.000 turist gelmiş iken 2014 yılında bu sayı 106.000 olmuştur. Taşınan turist rakamlarına bakıldığında, ilk üç sırayı Çek Cumhuriyeti, Almanya ve İran almaktadır. Bununla birlikte İtalya, Slovakya, Belçi-

ka, Fransa, Hollanda, Rusya, Estonya, Norveç, Danimarka, İsveç ve Ukrayna'dan da turist gelmiştir. Finlandiya ve Macaristan'dan gelen turist sayısında önemli artışlar, Polonya'da ise düşüş yaşanmıştır. Konaklamalı kişi sayısında yüzde 13 artış olmasına rağmen gecelemede yüzde 5 civarında artış olması, özellikle 3 gecelik çarter seferlerinden kaynaklanmıştır.

Grafik 4: Konaklama Durumu

Kaynak: KKTC Turizm Planlama Dairesi

2-EĞİTİM SEKTÖRÜ

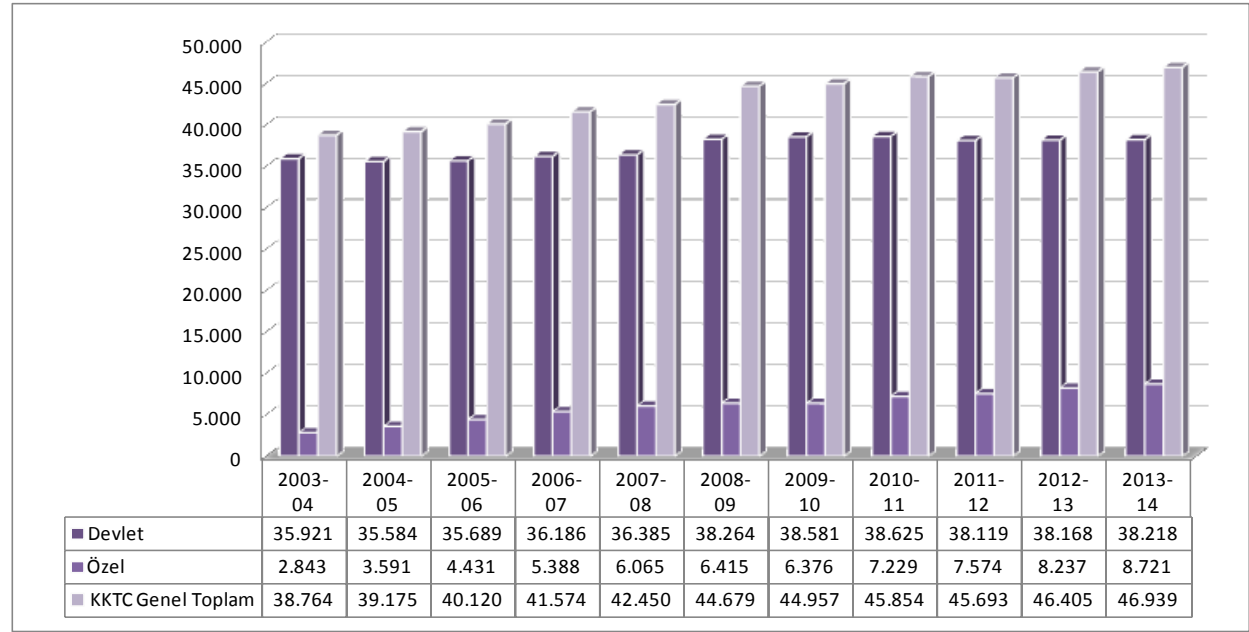
A. Temel Eğitim

Kıbrıs Türk Milli Eğitim Sistemi, bireylerin eğitim gereksinimlerini karşılayacak şekilde örgün ve yaygın eğitim olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. Örgün eğitim, belirli yaş grubundaki ve aynı seviyedeki bireylere, amaca göre hazırlanmış programlarla okul çatısı altında yapılan düzenli eğitimi ifade etmektedir. Örgün eğitim, okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim kurumlarını

kapsamaktadır. KKTC milli eğitim yasası uyarınca on beş yaşına kadar süren eğitim, her yurttaş için bir hak ve ödev olup zorunludur.

Yaygın eğitim ise örgün eğitim sistemine hiç girmemiş veya herhangi bir kademesinde bulunan veya bu kademelerden birinden ayrılmış olan bireylere ilgi ve gereksinme duydukları alanda örgün eğitim yanında veya dışında düzenlenen eğitim faaliyetlerinin tümünü kapsayan faaliyetlerdir.

Grafik 5: Yıllar İtibariyle Öğrenci Sayıları

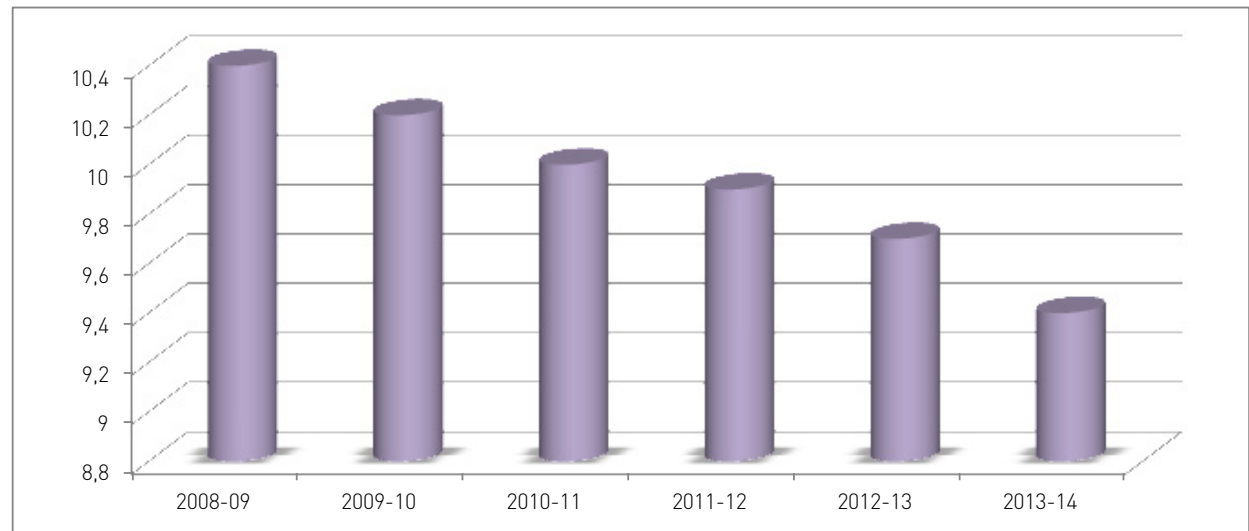

Kaynak : MEB

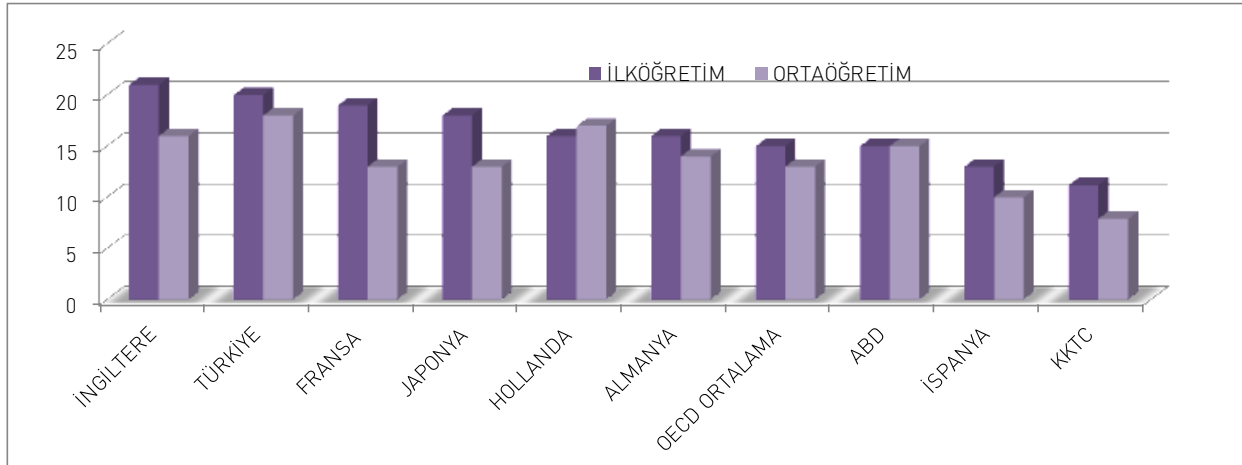
2013-2014 eğitim döneminde örgün eğitim sisteminde yer alan öğrenci sayısı (yüksek öğretim hariç) 46.939'dur. Orta eğitimin lise bölümünün 4 yıla çıktığı 2008 yılındaki yüzde 5'lik artışı göz ardı edersek, öğrenci sayısı yüzde 1-2 arasında değişen oranlar çerçevesinde artmaktadır.

Öğrenci sayısındaki gelişmeye devlet okulu-özel okul ayırımı açısından bakarsak devlet okullarında okuyan öğrenci sayısında son 5 yıldır bir artış olmamıştır. 2009 yılında devlet okullarında 38.264 olan öğrenci sayısı 2014 yılında 38.218 olarak gerçekleşmiştir. Diğer taraftan 2009 yılında

Grafik 6: Yıllar İtibariyle Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayıları

Kaynak : MEB

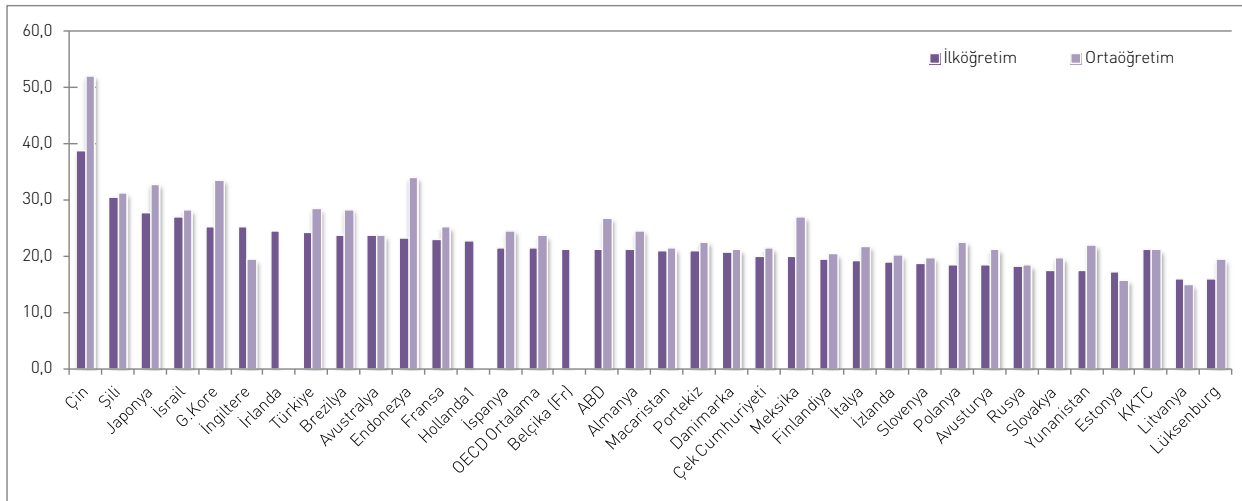
Grafik 7: Çeşitli Ülkelerde Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Oranı

özel okula giden öğrenci sayısı 6.415 iken 2014 yılında bu sayı yüzde 35'lik artışla 8.721'e ulaşmıştır. Sonuç olarak toplam öğrenci sayısında yaşanan yüzde 1-2 oranındaki artış devlet okullarına giden öğrenci sayısından değil özel okullara giden öğrenci sayısında yaşanan artıştan kaynaklanmaktadır. Bu verilere göre öğrencilerin özel okullara yöneldiği görülmektedir. Ayrıca öğrencinin özel okullara kayması birkaç şeyi sorgulamayı gerektirmektedir. Bunlardan biri devletin eğitim kalitesi, diğeri ise tam gün eğitimidir.

Devlet okullarında sabit kalan öğrenci sayısına rağmen öğretmen istihdamına devam edilmiş ve kamuda çalışan öğretmen sayısı artmıştır. 2008 yılında bir öğretmene 10,5 öğrenci düşerken bu oran 2014 yılında 9,4'e kadar düşmüştür.

KKTC'de hem ilköğretim hem de ortaöğretimde öğretmen başına düşen öğrenci oranı OECD ortalamalarının çok üzerindedir.

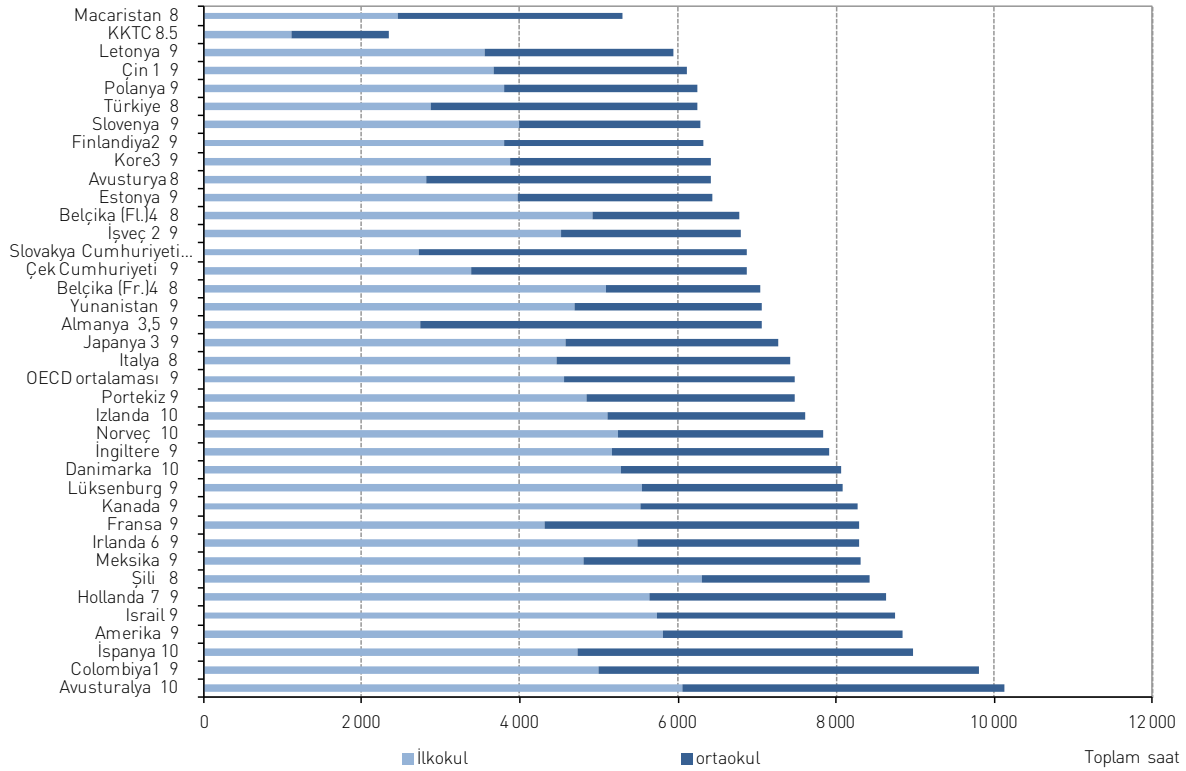
KKTC ile çeşitli ülkelerdeki öğretmenlerin öğretime ayırdığı yıllık ders saati açısından bir karşılaştırma yapıldığında, KKTC'de hem ilköğretimde hem de ortaöğretimde (ortaokul ve genel lise) öğretmenlerin ders saati birçok ülkenin ortalamasından düşüktür. OECD ülkelerinde ilköğretim öğretmenlerinin öğretime ayırdığı zaman ortalaması 781 saat/yıl iken, ortaokulda bu oran 694 saat/yıl, lisede ise 655 saat/yıl şeklindedir. KKTC'de bu rakamlar çok düşük seviyede olup, ilköğretim öğretmenlerinin yıllık ders saati OECD ülkelerinin ortalamasının yüzde 63'ü kadardır. Benzer bir sonuç, ortaokul ve lise için de geçerli olup, KKTC'deki öğretmenlerin ders saati birçok ülkenin altındadır. Almanya'da ortaokul öğretmenlerinin yıllık ders yükü saati 4.331 saat/yıl iken, Norveç'te 2.604 saat/yıl, Yunanistan'da ise 2.356 saat/yıl'dır. Ortaokul öğretmenlerinin yıllık ders saati OECD ülkeleri ortalamasının yüzde 67'si kadardır. Lise öğretmenlerinin yıllık ders saati ise OECD ülkelerinin yüzde 71'i kadar gerçekleşmektedir.

Grafik 8: Değişik Ülkelerde Çeşitli Seviyelerde Öğretmenlerin Yıllık Ders Saati

(2011 Verileri Çerçevesinde Gerçek Öğretim Zamanı)

Kaynak: 1. KKTC dışındaki veriler için OECD Education at a Glance 2014
2. KKTC verileri www.mebnet.net

Grafik 9: Çeşitli Ülkeler ile KKTC'de Öğrencinin Yıllık Zorunlu Ders Saati (2014)

Kaynaklar: 1. KKTC dışındaki veriler için OECD Education at a Glance 2014

2. KKTC verileri www.mebnet.net

KKTC'de zorunlu eğitimde öğrencinin bir yıl boyunca aldığı ders saati Dünya ortalamasının çok altındadır. İngiltere'de bir öğrenci ilkokulda yılda ortalama 5.168 saat, ortaokulda 2.736 saat ders alırken, Avustralya'da ilkokulda 6.060, ortaokulda 4.060 saattir. KKTC'de ders saati ilkokulda OECD ortalamasının yüzde 25'i kadardır. Ortaokul için bu oran yüzde 42'ye yükselmektedir.

B. Yükseköğretim

OECD'nin yayınladığı rakamlar çerçevesinde; dünyada 1970 yılında 32,5 milyon üniversite öğrencisi varken 2000 yılında bu sayı 100 milyona yaklaşmıştır. 2025 yılına ilişkin tahminlere göre bu sayının 263 milyona ulaşması beklenmektedir. Bu rakamlar yükseköğretime olan talebin hızla arttığını açıkça ortaya koymaktadır.

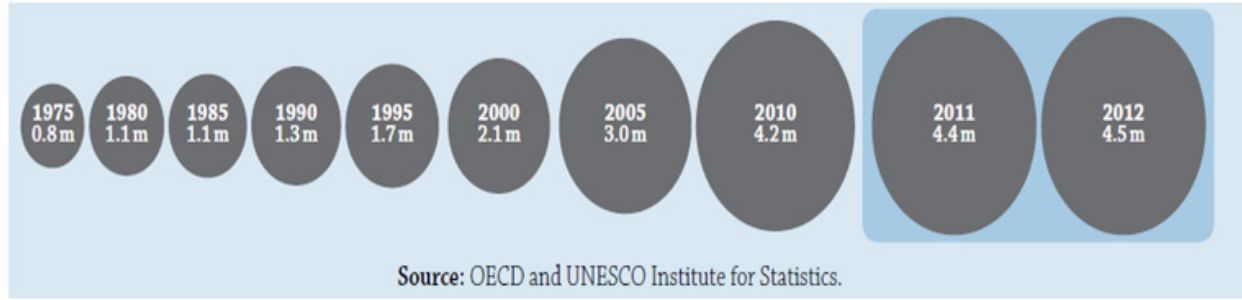
Yükseköğretime olan talebin hızla artmasının nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz;

- Bilgi toplumuna geçişle birlikte iyi eğitilmiş insan gücüne ihtiyaç da artmaktadır. Bu çerçevede bireyler iyi eğitim alarak kendilerine iyi bir gelecek kurabileceklerine inanmaktadırlar. Bu da yükseköğretime olan talebi artırmaktadır.
- Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde nüfus artmaktadır. Bu ülkelerde yaşanan nüfus artışıyla birlikte yükseköğretim çağındaki nüfus da artış göstermektedir.
- Yeni bir öğrenci kategorisi oluşmaktadır. Geleneksel öğ-

rencilerden farklı olarak değişik yaş gruplarından meslek ve iş değiştirmek isteyen kişiler öğrenim görmek üzere üniversitelere başvurumaktadırlar.

Üniversite öğrencilerinin sayısının artmasıyla birlikte kendi ülkeleri dışında eğitim gören öğrenci sayısında da artış yaşanmaktadır. OECD verilerine göre, 2005 yılında kendi ülkeleri dışında bir ülkede öğrenim gören 3 milyon öğrenci varken, bu sayı geçen 7 yıl içinde yüzde 50 oranında artarak, 4,5 milyona ulaşmıştır. 1990'lı yıllarda çok büyük önem arz etmeyen uluslararası öğrenci piyasası, günümüzde hem dünyanın en gelişmiş ekonomilerini hem de gelişmekte olan ülkelerin üzerinde önemle durduğu ve stratejik yatırımlar yaptığı bir sektör haline gelmiştir. Yabancı öğrenci sayısının artırılması, ülkeler için sadece önemli bir ekonomik sektör olarak görülmeyle kalmayıp, politik, sosyal ve kültürel açıdan da değer taşıyan bir olgu olarak ele alınmaktadır. Bu bakımdan da ülkeler arasında konuya ilişkin yoğun bir yarış süregelmektedir.

Dünya üzerinde yüksek öğretim pazarından en fazla pay alan ilk beş ülke Amerika Birleşik Devletleri (yüzde 16), İngiltere (yüzde 13,0), Almanya (yüzde 6), Fransa (yüzde 6) ve Avusturya'dır (yüzde 6,1). Pazardaki uluslararası öğrencilerin geldikleri ülkelere göre en fazla uluslararası öğrencinin geldiği ilk 15 ülke; Çin, Hindistan, Kore, Almanya, Malezya, Kanada, Fransa, Japonya, Vietnam, Fas, Türkiye, İtalya, Hong Kong, Polonya ve Rusya Federasyonu'dur.

Grafik 10: Kendi Ülkeleri Dışında Eğitim Gören Öğrenci Sayıları

Öğrencileri yurt dışında öğrenim görmeye iten faktörler arasında kendi ülkelerindeki yükseköğrenim imkânlarının niceliksel ve/veya niteliksel olarak yeterli görmemeleri yer almaktadır. Bu durum, kendi ülkelerindeki yükseköğrenim kurumlarının kapasitesiyle, üniversiteye giriş koşullarıyla veya gelecek kariyer planlarında tercih ettikleri çalışma imkânlarıyla ilintili olabilmektedir. Bu öğrencilerin ülke tercihlerini belirleyen temel faktörler ise eğitim dili ve kalitesi, eğitim ücreti, vize uygulamaları olarak sıralanabilir.

Kendi ülkeleri dışında eğitim almak isteyen öğrenci sayısı-

nın her geçen gün artıyor olması KKTC için büyük öneme sahip olan yüksek öğretim sektörünün daha da gelişmesi için yeni bir takım fırsatlar sunmaktadır. Bu fırsatları ülke ekonomisinde katma değere dönüştürmek için ülkenin yüksek öğretim stratejisinin oluşturularak bu strateji çerçevesinde tüm kurumların ortak hareket etmesi gerekmektedir.

Bunun yanında KKTC'nin kalkınma ve gelişme sürecini, yükseköğretim sektöründe önemli atılımlar yapmadan gerçekleştiremeyeceği hususu göz ardı edilmemelidir.

Tablo 1: 2005-2014 Yılları Üniversite Öğrenci Sayıları

DÖNEM	DAÜ	YDÜ	LAÜ	GAÜ	ODTÜ KKK	UKÜ	İTÜ	AKÜN	GÜ	BUN	TOPLAM
2005-06	15.091	10.843	2.997	4.898	376	3.444					41.865
2006-07	12.545	11.157	3.043	4.590	674	3.280					38.799
2007-08	14.556	15.385	3.406	5.093	1.024	4.025					43.489
2008-09	13.980	19.340	3.773	5.033	1.278	4.503					47.907
2009-10	12.418	16.310	3.349	5.051	1.486	4.714					43.328
2010-11	11.835	16.247	2.720	5.975	1.481	5.003					43.261
2011-12	12.672	16.855	2.738	6.775	1.653	6.328	42				47.063
2012-13	13.636	20.042	3.303	8.476	1.902	7.972	95	68			55.494
2013-14	16.054	21.467	3.844	10.751	2.188	7.936	112	374			62.726
2014-15	19.115	25.068	5.412	13.096	2.407	8.674	143	639	665	270	75.489

Ülke için büyük öneme sahip sektörün sürdürülebilirliğini sağlamak ve ülke ekonomisine katkısını artırmak için atılması gereken ilk adım eğitim kalitesinin artırılmasıdır. Bunun yanında gerekli kaynak girdilerinin (nitelikli öğrenci, nitelikli akademisyen, nitelikli altyapı, vb.) mevcudiyetinin ve sürekliliğinin sağlanması, üniversiteleri merkez alan araştırma ve inovasyon faaliyetlerinin artırılması ve güçlü bir araştırma altyapısı oluşturularak dünyaya entegre edilmesi, bilgi ekonomisi tabanlı girişimciliğin yaygınlaştırılması gelmektedir. Bu tespitlerden ve dünyada yükseköğretimin uluslararasılaşmasında geline nokta-dan hareketle, KKTC yükseköğretim sektörünün küresel rakiplerle yarışmak zorunda olduğu da stratejinin içermesi gereken önemli bir gerçektir. Tüm bu gerçekler, KKTC üniversitelerinin birbirlerine rakip değil, ortak olmalarını; KKTC'nin tüm paydaşları ve toplumuyla birlikte "tek bir

kampüs" şeklinde ele alınmasını ve geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

KKTC'de yükseköğretim sektörü 2014 yılı itibarıyla 75.489 öğrenci sayısına ulaşmıştır. KKTC üniversiteleri, eğitim ve yaşam maliyetini düşürücü, uluslararası standartlarda eğitim kalitesi ve öğrenci memnuniyetini artırıcı önlemler alarak rekabet güçlerini artırma vizyonu çerçevesinde hareket ederek, yüksek öğretimdeki öğrenci sayısının artırılmasına ilişkin politikalarda önemli bir başarı sağlamış ve 2013 yılında 62.726 olan öğrenci sayısını 2014-15 akademik yılında yüzde 20 artırmıştır.

2014-15 öğrenim yılında KKTC'de öğrenim gören öğrencilerin 41.694'ü TC uyruklu, 13.668'i KKTC uyruklu, 20.127'si ise 3. ülkelerden gelen öğrencilerden oluşmakta olup, bu verilere göre öğrencilerin yüzde 55'i TC'den yüzde 27'si üçüncü ülkelerden yüzde 18'i ise KKTC'nin kendi öğren-

cilerinden oluşmaktadır. Geline bu noktada 3'üncü ülkelerden gelen öğrenci sayısının yüzde 8'lerden yüzde 27'e çıktığı görülmektedir.

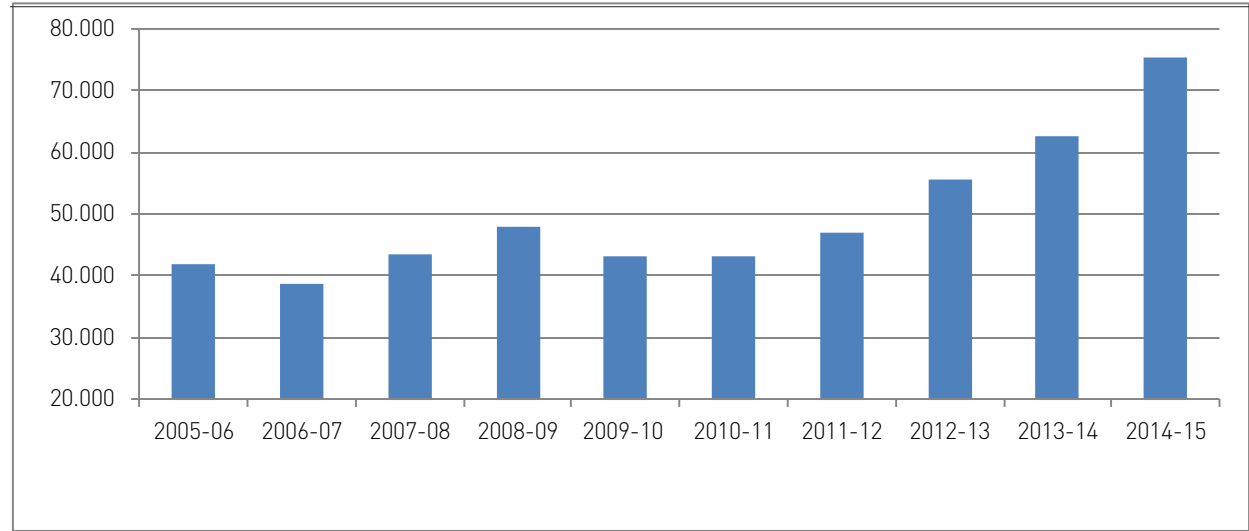
Tablo 2'de görüldüğü gibi ülke gruplarının tamamında öğrenci sayılarında artış yaşanmaktadır. Artış oranlarına baktığımız zaman en fazla artışın 3'üncü ülkeden gelen öğrencilerde yaşanması memnun edici bir gelişmedir. Türkiye'den gelen öğrenci sayısının Türkiye'de açılan yeni devlet ve vakıf üniversitelerine rağmen artmış olması da önemli bir gelişmedir.

Öğrenci sayısındaki artış ekonomik anlamda da büyük önem arz etmektedir. 2014 yılında öğrenciler başta Türkiye'den olmak üzere dünyanın 109 farklı ülkesinden gelmiştir. Yapılan anket çalışmaları neticesinde bir öğren-

cinin bir yıl zarfında harcadığı para 38.192 ₺'dir. Dolayısıyla 2014 yılında yurtdışından gelen öğrencilerin ekonomiye yaptığı toplam katkı 1.800 milyon ₺'dir. Öğrenci harcamaları, hem öğrenci sayısındaki artıştan (yüzde 20) hem de yaşanan hayat pahalılığından (6,5) dolayı bir önceki yıla oranla yüzde 28'lik bir artış göstermiştir. Bu önemli artış sonucunda öğrenci harcamalarının GSYH içindeki payı yüzde 29'dan yüzde 35'e yükselmiştir.

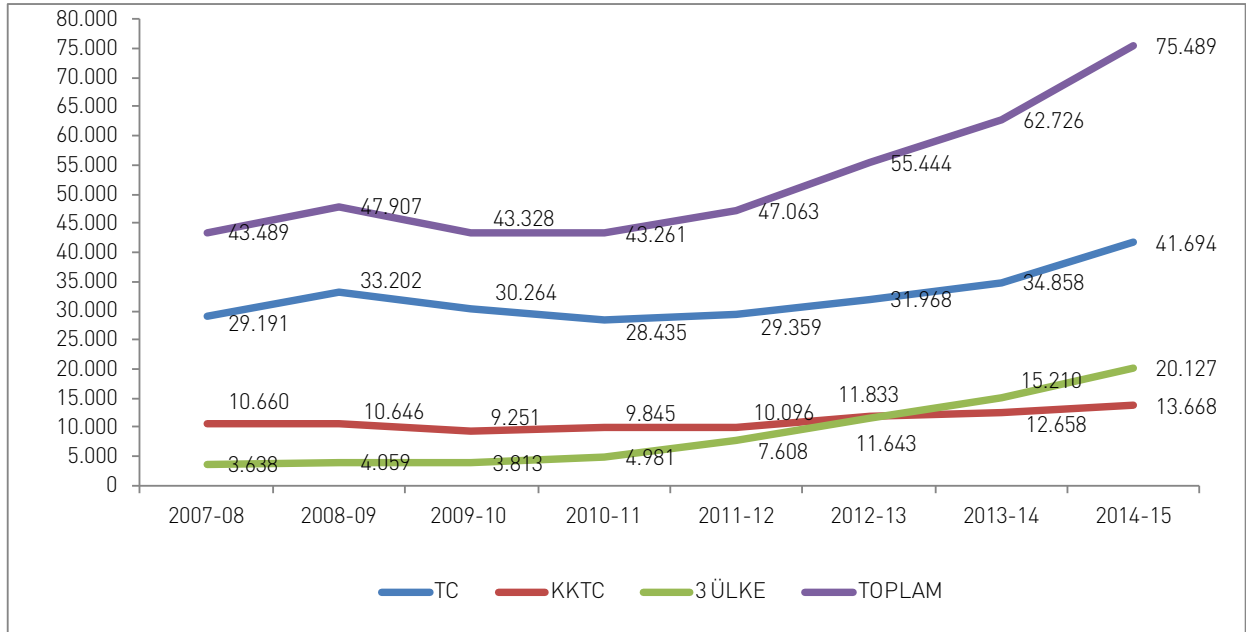
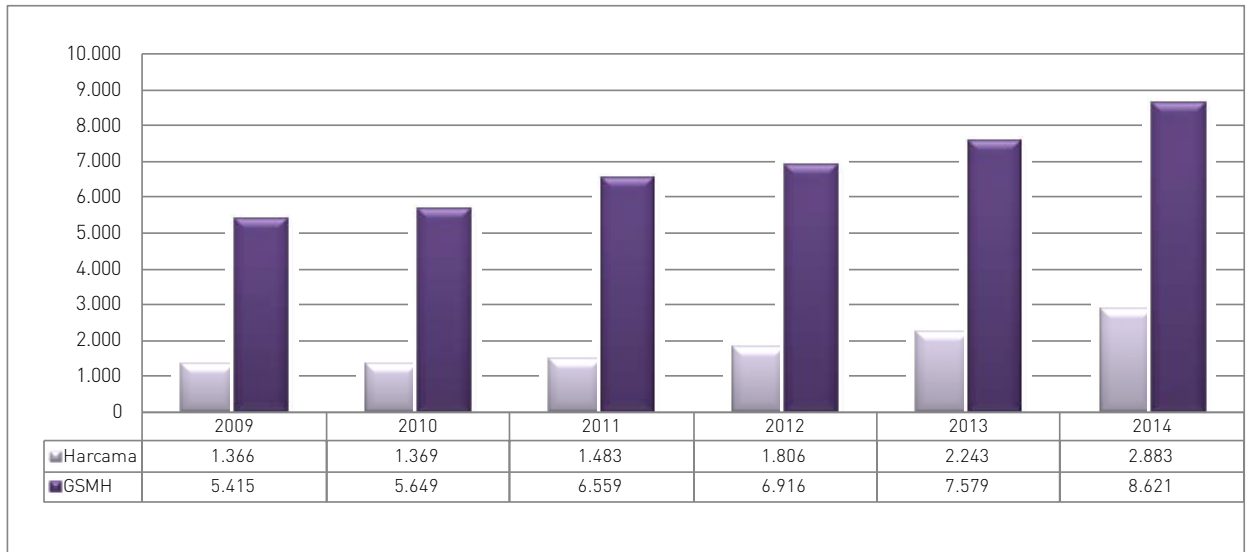
Öğrenci harcamaları içinde eğitim ücretleri yüzde 28'lik bir paya sahiptir. Geri kalan harcamalar alanlarını ise barınma, ulaşım, yeme içme, iletişim gibi alanlar oluşturmaktadır. Üniversite öğrencilerinin ülkede kalış süresinin uzun olması ve zorunlu harcamalar nedeniyle pek çok sektöre katkı yapmaktadır.

Grafik 11: KKTC Üniversiteleri Öğrenci Sayılarının Seyri

Tablo 2: Ülkelere Göre Öğrenci Sayıları

	TC	KKTC	3 ÜLKE	TOPLAM	TOPLAM İÇİNDEKİ PAYI (YÜZDE) SIRA YLA			
2007-08	29.191	10.660	3.638	43.489	67	25	8	100
2008-09	33.202	10.646	4.059	47.907	69	22	8	100
2009-10	30.264	9.251	3.813	43.328	70	21	9	100
2010-11	28.435	9.845	4.981	43.261	66	23	12	100
2011-12	29.359	10.096	7.608	47.063	62	21	16	100
2012-13	31.968	11.833	11.643	55.444	58	21	21	100
2013-14	34.858	12.658	15.210	62.726	56	20	24	100
2014-15	41.694	13.668	20.127	75.489	55	18	27	100

Grafik 12: KKTC Üniversitelerinde Okuyan Öğrencilerin Ülkelere Göre Dağılımı**Grafik 13: Üniversite Öğrencilerinin Yıllık Harcama Toplamları**

3- SANAYİ SEKTÖRÜ

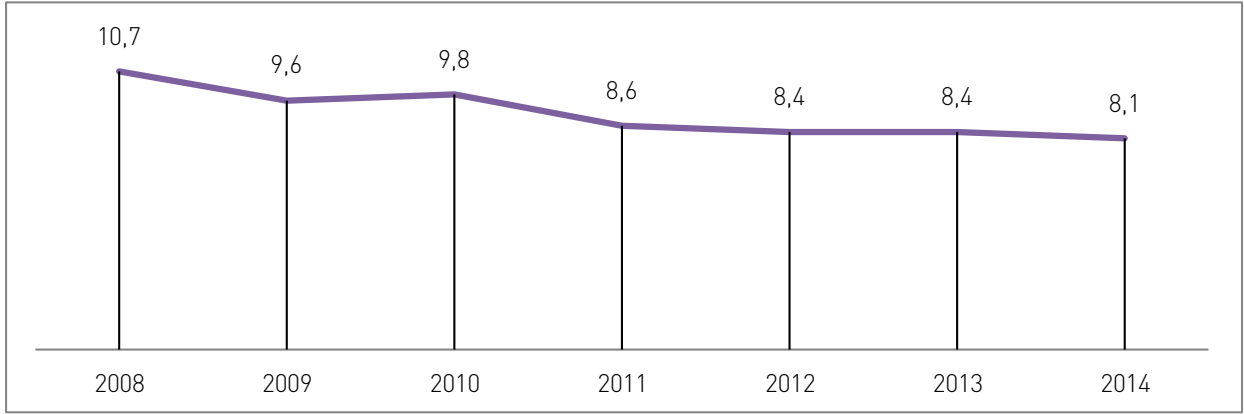
Hizmet sektörü odaklı büyüme avantajının bilinciyle oluşturulan KKTC ekonomi stratejisinde sanayi sektörü, hizmet sektörünü destekler bir pozisyonda bulunmaktadır. Girdi maliyetlerinin yüksekliği ve hızlı gelişen teknoloji nedeniyle sanayi sektörünün ekonomi içerisindeki payı düşüş eğilimini sürdürmektedir. DPÖ verilerine göre 2008 yılında 10,7 olan GSYH içindeki sanayi sektörünün payı 2014 yılında 8,1'e kadar gerilemiştir.

Sanayi sektörünün istihdama katkısına baktığımızda ekonomi içerisinde payının üzerinde istihdam yarattığı görülmekte olup, sektörün istihdam içerisindeki payı ise yüzde 9,7 civarlarındadır.

KKTC sanayisinin ağırlıklı gıda ve inşaat ürünleri imalatı sektörlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. KTSO üyesi işletmelerin çok büyük bir bölümü KOBİ niteliğinde olup, ağırlıklı küçük aile şirketleri olarak faaliyetlerini yürütmektedirler.

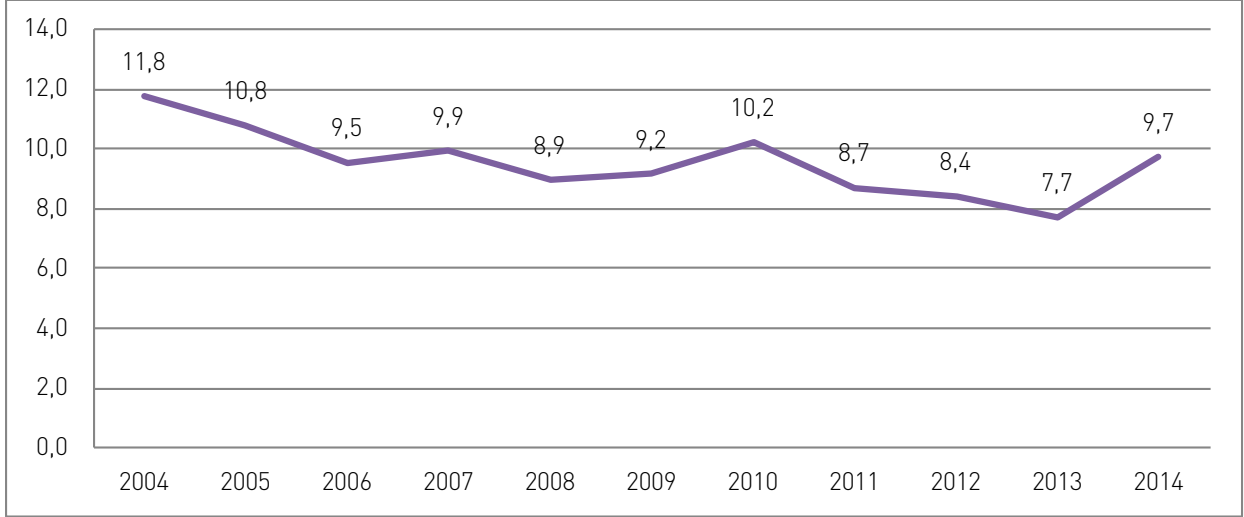
KKTC'de sanayi bölgeleri ihtiyaçları karşılamaktan uzak olduğu gibi, yıllardır devam eden çarpık düzenden dolayı Sanayi Odasına üye işletmelerin yüzde 60'ından fazlasının OSB'ler dışında faaliyet gösterdiği görülmektedir. Devlet yönetiminde bulunan Organize Sanayi Bölgelerinin (OSB) gerek bütçe yetersizliklerinden gerekse başka sebeplerden dolayı altyapı, temizlik ve diğer hizmetleri yeterince yapılamamakta, arsa dağıtımlarının rasyonel yapılmamasından dolayı ortaya düzensiz yapılaşma çıkmaktadır. OSB

Grafik 14: Sanayi Sektörünün GSYİH İçerisindeki Payı(%)

Kaynak: DPÖ

Grafik 15: Sanayi Sektörünün Toplam İstihdam İçerisindeki Payı

Kaynak: DPÖ

yönetiminin, OSB’de bulunan işletmelerin kuracağı ve kamu yararı gören özel kuruluşlara devredilmesinin hedeflenmesi halinde, tüm dünya ülkelerinin örnek aldığı ve sanayi yatırımlarının en verimli şekilde çalışmasını sağlayacak bölgelerin ortaya çıkabileceği düşünülmektedir.

KKTC sanayisinin girdi maliyetleri incelendiğinde başta elektrik enerjisi, personel ve navlun giderleri olmak üzere birçok maliyet kaleminin TC ve çevre ülkelerin üzerinde olduğu görülmektedir.

Uygulanmakta olan yüksek faiz ve yapısal bozukluklar sebebi ile birçok sanayici yaptıkları yatırımlar için yüksek maliyetli banka kredisi kullanmaktadır.

Sanayi sektörünün en önemli sorunlarının başında teknik-kalifiye eleman temininde yaşadığı sıkıntılar gelmektedir. Ortalama maaşların üzerinde bir ücret ödenmesine rağmen bu ihtiyacın temininde büyük zorluklar bulunmaktadır. Bu kapsamda sanayi sektörünün teknik-kalifiye eleman ihtiyacı karşılanması için işgücü piyasasında proaktif olunması, mesleki okullarda verilen eğitim müfredatının özel sektörün talepleri doğrultusunda şekillendirilmesi, kamunun istihdam merkezi olmaktan çıkarılması ve meslek okulunda okumayı özendirecek teşviklere ihtiyaç duyulmaktadır.

Firma yaş ortalamasının yüksek olmasına rağmen profesyonelleşme ve ihracat yapabilme kapasitesi düşüktür. KKTC müteşebbisinin ürettiği malı ihraç edebilme konusunda henüz istenen seviyede olmaması, sanayi sektörünün gelişmesindeki önemli eksikliklerdendir.

Bu sorunların çözümüne yönelik olarak, girdi fiyatlarının yüksekliği konusunda kayda değer bir gelişme olmamıştır. Özellikle elektrik enerjisi fiyatının aşırı yüksekliği üretim maliyetlerini olumsuz yönde etkilemeye devam etmektedir.

Ucuz krediye ulaşım konusunda T.C. kaynaklı reel sektörü destekleme programlarıyla sektör desteklenmiştir. Bu konuya ilişkin detaylı bilgi Raporun T.C. Yardımları Bölümü ile Gerçekleşen Projeler bölümünde yer almaktadır.

Kalifiye eleman yetiştirilmesi ve işgücü piyasasının etkinleştirilmesi konusunda henüz ciddi bir çalışma yapılmamıştır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı yerli istihdamı teşvik etmek ve yabancı işgücü istihdamını güçleştirme yönünde bazı düzenlemeler yapmakla birlikte bu çalışmalar yerli işgücünün kalitesini artırmaya yönelik ve arz ile talebi buluşturmaya yönelik politikalarla desteklenmediği için ancak maliyet artışına ve verimlilik kaybına neden olmaktadır.

Tablo 3: Kıbrıs Türk Sanayi Odası'na Üye İşletmelerin Sektörel Dağılımı

ALT SEKTÖRLER	Sayı
Gıda Maddelerinin İşlenmesi	62
Mobilya-Ahşap Sektörü	60
Pvc, Alüminyum, Cam Sektörler	64
Metal İşleme Sektörü	48
Tekstil Sektörü	48
Farklı İmalat Sektörleri	43
Fırın ve Unlu Mamuller Sektörü	39
İnşaat Ürünleri İmalatı Sektörü	38
Plastik Sektörü	39
İçecek Sektörü	35
Taş/Mermer Sektörleri	28
Bilişim Sektörü	29
Kimya Sektörü	25
Süt Ürünleri Sektörü	25
Reklamcılık Sektörü	23
Değirmen Sektörleri	24
Kahve ve Kuruyemiş Sektörleri	23
Beton ve Beton Ürünleri Sektörü	19
Matbaa Ürünleri Sektörü	18
Kağıt Ürünleri Sektörü	15
Madencilik ve Taş Ocaklığı Sektörleri	15
Et, Kanatlı Hayvan ve Balık Ürünleri Sektörleri	9

İhracatın geliştirilmesi hususunda devam eden fuar, navlun ve kalite standartları gibi ihracata yönelik desteklerin çok büyük önemi bulunmaktadır. 2014 yılında e-ticaret sitelerine üyelik, ihracata yönelik rapor danışmanlığı ve AB ülkelerine ihracatta gümrük vergisi iadesi gibi yeni destekler ihracatçılara sağlanmıştır. Ayrıca KKTC'de ihracatçılar meclisinin kurulmasını sağlayacak yasal düzenlemelerin de 2015 yılında sonuçlanması beklenmektedir.

KKTC'ye yatırım yapmak isteyen yerli veya yabancı yatırımcılar birçok sorunla karşılaşmaktadırlar. Bürokrasinin verimsizliği, iş yapabilirlik ortamının zayıflığı, yer bulma ile ilgili sıkıntılar, altyapı sorunları bunların başlıcalarıdır. Doğrudan yabancı yatırımların daha çok turizm sektörü üzerine odaklanması ise, bu sektörde yaşanacak global veya yerel bir krizde KKTC'yi zor durumda bırakacaktır. Bu bağlamda eğitim, bilişim, inşaat, finans, tarım ve sanayi sektörlerinde de benzer yatırımların yapılabilmesi için, ilave düzenleme ve teşvik ihtiyacı bulunmaktadır.

2015 yılı içerisinde bilimsel verilere dayalı sanayi sektörünün mevcut durumunu detaylı olarak analiz edecek, Kıbrıs sorununun çözüm potansiyeli, Türkiye'den su temini ve kablo ile elektrik projelerini dikkate alacak, ileriye yönelik politika önerilerinin geliştirilmesi amacıyla strateji belgesi çıkarılması hedeflenmektedir. Bu çalışmayla birlikte sanayi sektörü için KKTC'nin başta en önemli iki lokomotif sektörü kabul edilen turizm ve yükseköğrenim

sektörleri olmak üzere inşaat sektörünün ihtiyaçlarına yönelik, katma değeri yüksek, niş niteliği taşıyan ve ihracatta mukayeseli avantajı olan ürünlerin tespit edilmesi sağlanacaktır.

4- TİCARET SEKTÖRÜ

Toptan ve perakende ticaret sektörü, yarattığı katma değer, istihdama olan katkısı ve talep yönüyle istikrarlı büyümenin temel gereksinimlerinden olmasından ötürü KKTC ekonomisi için en önemli sektörlerden birisidir.

Cari fiyatlarla GSYH'daki gelişmelere bakıldığında; 2008 yılında yüzde 9,7 olan toptan ve perakende ticaret sektörünün GSYH içerisindeki payının 2014 yılında yüzde 11,5 seviyesine yükseleceği tahmin edilmektedir. Ticaret sektörü hem bağlantılı olduğu diğer sektörlerdeki gelişmelerden önemli seviyede etkilenmekte, hem de diğer sektörlerdeki faaliyetleri doğrudan etkilemektedir. Ticaret hizmetleri sektörü bu yapısı itibarıyla piyasadaki dalgalanmalardan öncelikle ve büyük ölçüde etkilenmektedir. Toptan ve perakende ticaret sektöründe 2013 yılında küçük bir daralma yaşanmış ve sektör büyümesi yüzde -0,4 olarak gerçekleşmiştir. Sektörün büyüme yönünün 2014 yılında negatiften pozitifte dönerek yüzde 6,6 seviyesine ulaşacağı tahmin edilmektedir.

2012 yılı Genel Sanayi ve İşyeri Sayımı sonuçlarına göre 12.205 adet işyerinin yüzde 43'ü (5.303 adet) toptan ve pe-

Tablo 4: Toptan ve Perakende Ticaret Sektörünün KKTC Ekonomisindeki Yeri

	2013	2014T
Brüt katma değer içerisindeki payı (%)	12.5	12.8
Sektörel Büyüme Oranı (%)	-0.4	6.6

Kaynak: DPÖ

Tablo 5: Ticaret Sektöründe Faaliyet Gösteren İşyerlerinin Dağılımı

Faaliyet Alanı	İş Yeri Sayısı
Motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin ticareti/ onarımı	876
Toptan ticaret (Motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç)	306
Perakende ticaret (Motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç)	4.121
Sektörel Toplam	5.303

Kaynak: DPÖ

rakende ticaret sektöründe faaliyet göstermektedir. Aynı anket sonuçlarına göre toplam 63.589 çalışanın yüzde 29'u (18.217 kişi) toptan ve perakende ticaret sektöründe çalışmaktadır.

Kıbrıs Türk Ticaret Odası tarafından hazırlanan 2014-2015 Rekabet Edebilirlik Raporu anketi kapsamında ticaret sektörü temsilcilerinden gelen cevaplar sonucunda bürokrasinin maliyet yaratıcı unsurlar taşıması firmalar açısından olumsuz değerlendirilen unsurlar arasındadır. Günümüz yönetim tekniklerini ve teknolojiyi kullanamayan kamu, kaliteli hizmet sunmadığı gibi sunulan hizmeti de maliyetli olarak yerine getirmektedir. Dış ticaret aşamasında var olan ve bürokratik maliyet yaratan lisanslama, ön izin, ithalat/ihracat izni gibi süreç ve uygulamaların basitleştirilmesi gerekmektedir. Kamu çalışma saatleri ek maliyet getirdiğinden dış ticaretin etkin işlenmesini engellemekte, dış ticaret mevzuatı, gümrük mevzuatı ve hizmetleri yanında, tarife ve benzeri engeller ticaret üzerindeki maliyetleri artırmaktadır. İthalata uygulanan yasaklar, fonlar ve belirli bir programa bağlı kalmaksızın yapılan uygulama değişiklikleri de fiyatlamada belirsizlikleri artırmakta ve işletmeler açısından ilave finansman maliyeti oluşturmaktadır.

Rekabet Edebilirlik Raporu anket sonuçlarına göre fiziki altyapılarla ilgili de belirli sıkıntıların sektörü olumsuz etkilediği görülmektedir. Ticaret sektörünü yakından ilgilendiren liman altyapısına yönelik değerlendirmeler genelde düşük seviyelerde ölçülmüştür. Bu da ithalata bağlı bir yapıda gelişen ticaret sektörünün daha rekabetçi bir konumda bulunabilmesi için fiziki altyapıların geliştirilmesi yanında mevzuatla ilgili düzenlemelere de ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Özellikle ithalatın önemli bir kısmının yapıldığı deniz limanlarının daha etkin hizmet verebilecek şekilde gerekli yenilenmeye ve uluslararası standartlara erişime ihtiyacı bulunmaktadır.

Diğer sektörlerde olduğu gibi ticaret sektöründe de finansmana erişim sıkıntılı bir durum olarak göze çarpmaktadır. Ticaret sektöründeki işletmelerin ağırlıklı olarak işletme kredisi ve ithalat amaçlı kredi ihtiyaçları olduğu bilinmektedir. Alternatif finansman araçlarının geliştirilmiş olmaması, işletmelerin gerekli mali tabloları oluşturmada yeterli kapasiteyi oluşturmamaları, kamunun sektörden

yüksek oranda fon kullanması (kamu bankaları) ve yargı sürecinin yavaş çalışması finans piyasalarına erişimi zorlaştırmakta ve maliyetli kılmaktadır.

5- TARIM SEKTÖRÜ

Birleşmiş Milletlerin 2012 yılında yayınladığı "Dünya Nüfus Beklentileri" Raporuna göre; şu anda yaklaşık olarak 7,2 milyar olan dünya nüfusunun 2050 yılında 10 milyarın üzerine çıkması beklenmektedir. Buna ek olarak, gelişmiş ülkelerde nüfusun pek fazla artmayacağı, dünya nüfusunda artışın büyük bölümünün az gelişmiş ülkelerde iki katına varan nüfus artışından kaynaklanacağı tahmin edilmektedir. Tüm bu veriler dikkate alındığında 21. yüzyılda dünya nüfusunun iki katına çıkacağı ve bundan dolayı küresel gıda talebinin de büyük ölçüde artacağı beklenmektedir. KKTC'de ise nüfusun yanında, turist sayısı ve yüksek öğretim için gelen öğrenci sayısı her geçen yıl artmakta olduğundan gıda talebinin katlanarak artacağı tahmin edilmektedir.

Gıda güvenliği; tüm insanların, aktif ve sağlıklı bir yaşam için gerekli olan beslenme ihtiyaçlarına ve tercihlerine yeterli, güvenli ve besleyici bir şekilde fiziksel ve ekonomik olarak ulaşabilir olmasıdır. Ulusal anlamda gıda güvenliği ise, kendi kendine yeterliliğin bir fonksiyonudur. Yani, bir ülkenin kendine yeterliliği ne kadar yüksekse gıda güvenliği o kadar yüksektir. KKTC'nin ada ülkesi olması ve ilave olarak izolasyonlar altında bulunması güçlü bir tarımsal üretimin önemini artırmaktadır.

KKTC'de tarım sektörü en son 2012 yılında yüzde 3,7 oranında büyüme kaydetmiştir. 2012-2013, 2013-2014 üretim sezonlarında yaşanan kuraklığın etkisiyle, özellikle tahıl üretiminin olumsuz etkilenmesi ve sektör içerisinde önemli bir paya sahip olan narenciye üretimindeki rekor düşüklüğü nedeniyle, tarım sektöründeki büyüme yönünü negatife dönerek 2013 yılında yüzde -1,6 daralmış ve 2014 yılında ise yüzde -6,5 oranında daralacağı tahmin edilmektedir. 2015 yılında sektördeki büyümenin yeniden pozitif olarak yüzde 6,8 oranında gerçekleşmesi beklenmektedir.

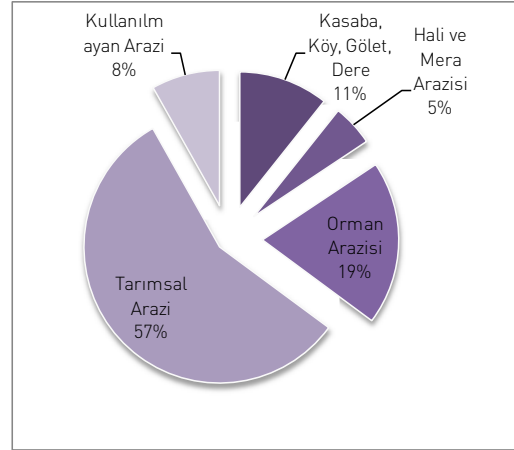
2014 yılında tarım sektörü için tahmin edilen 4.017 kişilik

Tablo 6: Tarım Sektörünün KKTC Ekonomisindeki Yeri

	2009	2010	2011	2012	2013 *	2014*
Tarım Sektörünün GSYİH'deki Payı	5,6	5,9	5,6	5,6	5,3	4,7
Sektörel Büyüme Oranı	8,2	10,0	10,8	3,7	-1,6	- 6,5
Tarım Sektöründe İstihdam	4.432	5.300	3.614	3.892	4.901	4.017

Kaynak: DPÖ, Makroekonomik Tahmin Çalışma Sonuçları – Eylül 2014

*Tahmin

Grafik 16: Arazi Yapısı

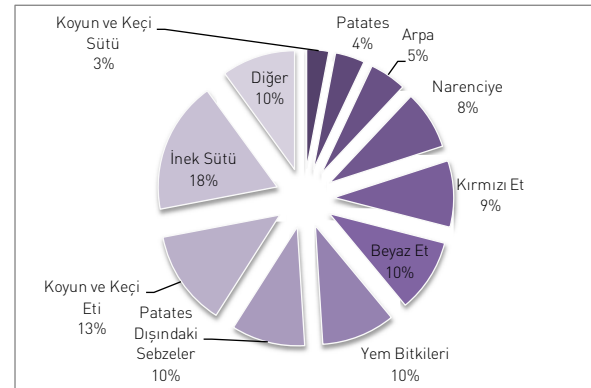
Kaynak: KKTC Gıda Tarım ve Enerji Bakanlığı

istihdam, 103.149 kişi olan toplam istihdamın yaklaşık yüzde 4'ünü oluşturmaktadır. Bu durum, KKTC tarım işletmelerinde makine ve ekipman kullanımının yaygınlaştığını ve insan gücüne daha az ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra, KKTC'de tarımın çoğunlukla ikinci iş olarak yapılan bir faaliyet alanı olduğu da gözden kaçırılmamalıdır.

Tarım sektöründe mesleki eğitim, ziraat fakültelerinde yetişen ziraat mühendisleri başta olmak üzere, meslek liselerinde yetişen konu bazlı teknisyenleri ve çiftçi eğitimlerini içermektedir. Ülkede faaliyet gösteren üniversiteler arasında sadece Lefke Avrupa Üniversitesinde ziraat fakültesi (Tarım Bilimleri ve Teknolojileri Fakültesi) bulunmaktadır. Ziraat mühendisleri odası kayıtlarına göre ülkede 400 civarında ziraat mühendisi bulunmaktadır. KKTC'de bulunan tek Tarım Meslek Lisesi 1995 yılında öğrenci azlığı nedeni ile kapatılmıştır. Uzun bir aranın ardından, 2011-2012 öğretim yılında Güzelyurt Meslek lisesi tarım bölümü açılmıştır. Şu anda toplam 48 öğrencisi olan Tarım bölümü, Endüstriyel Sebze ve Meyve Yetiştiriciliği ve Sebze Bitkileri Yetiştiriciliği dallarında eğitim vermektedir.

Üretici eğitimleri tarım sektöründe verimliliği, kaliteyi ve dolayısı ile rekabet gücünü etkileyen önemli faktörlerden biridir. Çünkü tarım teknolojilerinin uygulanması ancak etkin bir eğitimle gerçekleşir. Tüm dünyada olduğu gibi KKTC'de de teknolojik bilgi birikiminin sağlanmasında devletin müdahalesi gerekmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde tarımsal yayım faaliyetleri de bir müdahale aracıdır. Ancak ülke tarımsal yayım açısından son derece yetersizdir.

KKTC tarım sektörü kendi içerisinde bitkisel üretim, hayvansal üretim, ormancılık ve su ürünleri olmak üzere dört alt sektöre ayrılmaktadır. Bunlar içerisinde bitkisel üretim ve hayvansal üretim ön plana çıkmaktadır. KKTC'nin sahip olduğu toplam alan 2.465.552 dönümdür (3.298.908 Da), bu alanın yüzde 56,7'si yani 1.398.123 dönümü (1.870.689 Da) tarım yapılabilir arazi niteliğindedir. Ancak mevcut koşullarda toplam tarım yapılabilir arazinin yaklaşık olarak yüzde 72'si ekonomik olarak değerlendirilebilmektedir. Ekonomik olarak değerlendirilebilen tarım arazisinin ise yaklaşık 72.085 dönümünde (yüzde 7,21) sulu tarım yapılabilmektedir.

Grafik 17: KKTC Tarımında Başlıca Alt Sektörler (2014)

Kaynak: KKTC Gıda Tarım ve Enerji Bakanlığı

Yarı kurak iklim koşullarına sahip olan Kuzey Kıbrıs'ta tarımsal arazi ve su kaynaklarının varlığı, miktarı ve kalitesi gibi önemli faktörlerin sınırlılığı sektörün gelişmesini önemli ölçüde etkilemektedir. Tarımda ihtiyaç duyulan suyun büyük bölümü yeraltı su rezervlerinden karşılanırken, rezervlerin tek beslenme kaynağı olan yıllık yağışlar 350-400 mm gibi düşük seviyelerdedir. Kontrolsüz su çekimi, rezervleri besleyen yağışların yetersizliği ve planlama yapılmadığı için yağın yağmurun önemli bir kısmının çeşitli yollarla denize gitmesi birçok bölgede su seviyelerinin ve kalitesinin her geçen gün azalmasına neden olmaktadır. Bu sorunların ortadan kaldırılması ve mevcut su kaynaklarının en iyi şekilde değerlendirilmesinin yanında, Türkiye'den gelecek olan suyun tarıma verilecek kısmının en etkili biçimde kullanılabilmesi için iyi çalışılmış bir üretim planlamasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu amaç doğrultusunda ortaya konan çabaların sonuca ulaşmadığı ve yeterli olmadığı gözlemlenmektedir.

KKTC'de gerek iç piyasa ihtiyacını karşılamaya yönelik,

Tablo 7: En Fazla Üretilen Ürünler, Üretim Miktarları ve Ticaret Rakamları

Malın Cinsi	2013			2014		
	Üretim Miktarı (kg)	İthalat Miktarı (kg)	İhracat Miktarı (kg)	Üretim Miktarı (kg)	İthalat Miktarı (kg)	İhracat Miktarı (kg)
Arpa	59.764.000	78.596.000	0		120.000.000	0
Buğday	9.408.000	27.902.000	1.405.000			
Süt Üretimi	124.054 (Ton)	4.944.250	9.443.939	133.548	4.771.944	11.098.925
Süt Ürünleri						
Narenciye	91.591.000	21.448	83.403.120		6.488	59.807.610
Narenciye Konsantre		548.911	1.539.620		915.599	2.772.984
Narenciye Esans Yağı			22.370			31.030
Piliç Eti	12.845.000	141.932	3.432.862		48.250	3.446.722
Patates	22.747.000	87.000	2.150.770		0	9.950.491
Zeytin Üretimi	3.247.000					
Zeytin Ürünleri		668.547	3.530		1.049.045	0
Zeytin Yağı (lt)		23.688	2.400		137.629	1.060

Kaynak: Üretim miktarları; Gıda, Tarım ve Enerji Bakanlığı. İthalat rakamları; Ticaret Dairesi İstatistik Şubesi.

gerekse ihracata yönelik olarak üretilen ürünler yıllar içerisinde değişen ihtiyaç, talep ve eğilimlere rağmen çeşitlilik gösterememiştir. Yıllar içerisinde en fazla üretimi ve ihracatı yapılan ürünler (narenciye, patates, hellim vb.) sınırlı kalmıştır. Ürün çeşitliliğinin yanı sıra; halihazırda üretimi ve satışı yapılan ürünlerin cazibeyi artıracak şekilde paketlenmesi, konumlandırılması ve kişiselleştirmesi/ özelleştirilmesi anlamında da etkili bir gelişim sağlanamamıştır. Bu durum, iç ve dış piyasalardaki rakiplerin karşısında rekabetin yalnızca fiyat destekleri ile sürdürülme-ye çalışıldığı bir ortam yaratmıştır.

Tablo 7’den de görülebileceği gibi tahıllar, süt, narenciye, piliç eti, patates ve zeytin KKTC’nin en çok üretilen tarımsal ürünlerdir. Bunlar arasından en fazla üretilen ve en fazla devlet desteği sağlanan ürünler tahıl ürünleridir. Tahıl ürünleri ithalatı en fazla yapılan ürünler olup iklim koşulları nedeniyle Kuzey Kıbrıs tahılda kendine yeterli hale gelememiştir. Bu bağlamda 2013 yılında 19.163.595 ₺ doğrudan gelir desteği sağlanmış, buna karşılık yalnızca arpa ve buğdayın (tohumluk hariç) toplam ithalat miktarı 100.000 tona ulaşmış olup, değer olarak da 33 milyon \$’ın üzerindedir. Yine aynı şekilde 2014 yılında 35 milyon ₺ doğrudan gelir desteği sağlanmasına rağmen, 65 milyon \$ değerinde 237 bin tona yakın tohumluk hariç arpa ve buğday ithalatı gerçekleştirilmiştir. Bunun dışında 2014 yılının çok kurak geçmesi nedeniyle KKTC’nde 56 bin ton arpa, buğday sapı ithal edilmiştir. Bunun parasal değeri ise 10.360.000 \$ civarındadır.

Yine Tablo 7’ye bakıldığında narenciye üretim miktarlarının tahıllarla yarış içerisinde olduğu görülmektedir. Yıllık 90-140 bin ton arasında bir üretim yapılmakta ve bu üretimin büyük çoğunluğu taze meyve olarak ihraç edilmektedir. Bunun yanında az miktarda narenciye konsantresi ve esans yağı da üretilip ihracatı yapılmaktadır. İhracat miktarlarına bakıldığında narenciye’nin ardından patates

ve süt ürünlerinin geldiği görülmektedir.

Narenciye piyasasında denge unsuru olmakla yükümlü bir devlet kurumu olan Cypfruvex, 2013-2014 sezonunda narenciye ihracatında yaşanan sıkıntılardan dolayı 40.150 ton narenciye alımı gerçekleştirmiş ve 3.248 ton konsantre imalatı yapmıştır. Bunun sadece 1.312 tonu ihraç edilirken, 91 tonu yerel piyasaya satılmıştır. Konsantre satışının az olması kurumun mali sıkıntı yaşamamasına ve üreticiye ürün bedellerinin ödenmesinde gecikmeye yol açmıştır. Rakamlara bakılacak olursa 2001-2002 sezonundan 2013-2014 sezonuna kadar ki en yüksek konsantre imalatı da 2013-2014 sezonunda gerçekleşmiştir.

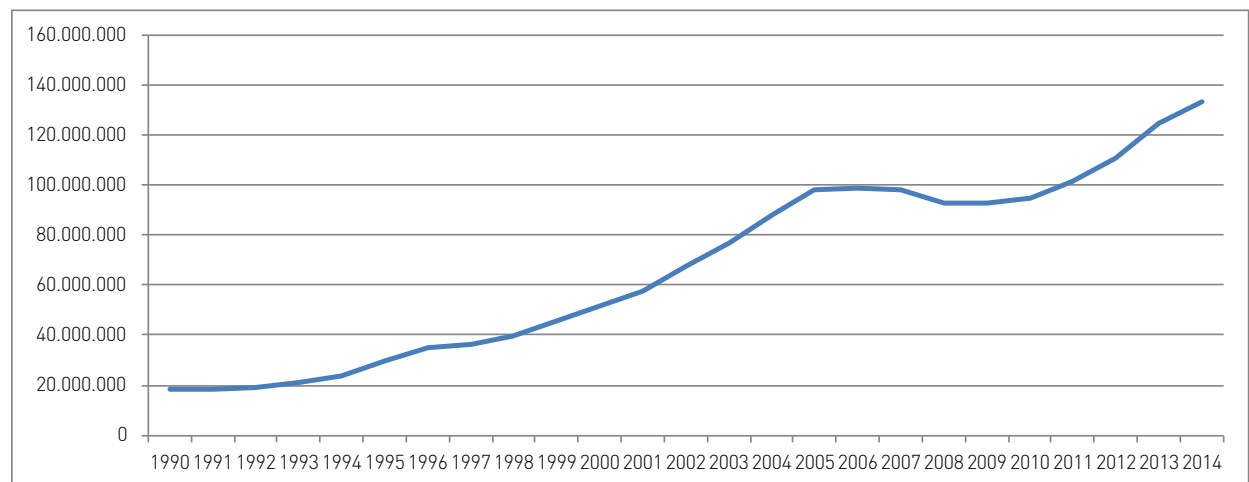
KKTC Gıda Tarım ve Enerji Bakanlığının yerel kaynaklarla tarım kesimine sağladığı sübvansiyonların yıllar içerisinde gelişimi de Tablo 8’deki gibi olmuştur. KKTC Gıda, Tarım ve Enerji Bakanlığı Bütçesi altında yer alan “Doğrudan Gelir Desteği Ödemeleri” kaleminden litre başına yapılan çiğ süt desteği ödemeleri bu kalemin yaklaşık yüzde 30 ile başı çekmektedir. Bu destek, ham süt üreten işletmelerin KKTC Süt Endüstrisi Kurumu’na teslim edecekleri toplam 2,000 Litre/gün süte kadar olan miktar için ödenmiştir. Bunun dışında ham süt üreten işletmelerin türü ne olursa olsun süt nevine bakılmaksızın KKTC Süt Endüstrisi Kurumu’na teslim edecekleri toplam 2,001 Litre/gün’den 4,000 Litre/gün’e kadar olan miktar için 0.10 ₺/Litre Doğrudan Gelir Desteği ödenmiştir. Ülkenin süt üretimi de istikrarlı bir şekilde yükselmeye devam etmektedir (Grafik 18).

Çiğ süt desteğinin ardından üreticiye işledikleri alan başına ödemesi yapılan doğrudan gelir desteği gelmektedir. Dönüm başı desteklerin büyük bir bölümü yaklaşık 800.000 dönüm alanda üretim yapan tahıl üreticisine gitmektedir. Tahıl üreticisine dönüm başı 30 ₺ ekim desteği ve 12.5 ₺ akaryakıt desteği verilmektedir. Bunların haricinde, KKTC Gıda, Tarım ve Enerji Bakanlığı Bütçesi altında yer alan

Tablo 8: Tarım Kesimine Verilen Sübvansiyonlar

	2010 Harcama (TL)	2011 Harcama (TL)	2012 Harcama (TL)	2013 Harcama (TL)	2014 Harcama (TL)	Bir önceki yıla göre değişim (%)
Narenciye İhracatı için Teşvik	12.571.727	13.578.108	10.813.866	18.214.445	11.130.991	-38,89
İhraç Edilen Süt Ürünleri Navlun Desteği	10.611.314	16.049.665	13.167.033	12.142.997	17.926.382	47,63
Arpa-Buğday Alım Satım Farkı	4.711.162	3.462.025	0	0		
Diğer Giderler	2.973.761	25.619	0	0		
Patates fason paketlenme işlemi			383.953	0	460.419	
Pazarlanan Sütler(Açık ve Soğuk Çiğ Sütler) için Destek	16.924.623	23.651.835	31.662.497	33.697.301	32.086.059	-4,78
Sel Felaketi Nedeniyle Zarara Uğrayan Patates Hibesi, Yonca Hibesi ve Patates Paketlemesi Karşılığı		89.726	0	0		
Tarım üreticilerine ucuz akaryakıt sağlanması projesi	6.999.753	6.930.217	12.675.581	9.172.523	9.971.893	8,71
Üreticilere ödenen doğrudan gelir desteği	33.160.806	26.120.741	22.715.119	33.392.854	23.194.208	-30,54
Küçükbaş Hayvan Üreticilerine Doğrudan Gelir Desteği	5.031.730	5.082.010	4.204.422	14.858.000	22.952.356	54,48
Standart Dışı Valensiya Ürününe Destek	0	0	873.513	0		
Narenciye Tür Değişikliği için Destek	0	0	0	478.475	478.475	0,00
Narenciye Plantasyonlarını İyileştirme projesi teşvik primi	851.151	818.884	0	0		
Kimyevi Gübre Bayilerine ve Üreticilere Destek	0	0	3.196.967	0	8.222.338	
GlobalGap / Organik Tarım Sertifikasyon Sürecinde Üretim yapan üreticilere destek	11.188	16.952	48.000	58.000	58.000	0,00
Üreticiye Aralı Kovan Başına Destek Ödemesi	0	0	254.400	0		
Balıkçılığın Desteklenmesi	0	370.753	0	0		
Düşükler (hayvanlar)	605.520	596.880	608.040	0		
Bulaşıcı Hastalıklar (hayvanlar)	426.904	199.792	1.687.304	0		
Bitkisel Tazminatlar(Doğal Afet)	13.163	0	842.783	0		
Yem Fabrikaları, Hayvan Besleyicileri ve Sair Müşterilere Satılan Yem Hammaddesi Destek Ödemesi	0	0	0	0	3.839.124	
Toplam	94.892.800	96.993.206	103.133.478	122.014.595	130.320.245	6,81

Grafik 18: Yıllar İtibari ile Süt Üretim Miktarları

Kaynak: KKTC Gıda Tarım ve Enerji Bakanlığı

Tablo 9: Litre Başı Çiğ Süt Destekleri

Süt Nevi	01.02.2014- 01.06.2014 Tarihleri Arasında	01.06.2014 Tarihinden itibaren
	₺/Litre	₺/Litre
Soğuk Koyun Sütü	0,4	0,39
Soğutulmuş Koyun Sütü	0,4	0,39
Soğuk Keçi Sütü	0,36	0,35
Soğutulmuş Keçi Sütü	0,36	0,35
Soğuk İnek Sütü	0,33	0,32
Soğutulmuş İnek Sütü	0,33	0,32
Açık Koyun Sütü	0,3	0,29
Açık Keçi Sütü	0,3	0,29
Açık İnek Sütü	0,29	0,29

Kaynak: KKTC Başbakanlık 29.01.2014 Tarihli Bakanlar Kurulu Kararları

“İhracat Teşvik Primi Ödemeleri” kaleminden ihraç edilen süt ürünleri ve Narenciye ihracat teşvik primi ödemeleri için 2014 yılında ihracatçılara yaklaşık 28 milyon ₺ ödeme yapılmıştır. Tarım kesimine yapılan sübvansiyonlar aşağıda gösterilmiştir.

KKTC ihracatında öne çıkan kalemler tarım ürünleri ve bunlara dayalı işlenmiş ürünlerdir. Bu ürünlerin ihraca-

tının toplam ihracata oranı 2009 yılında yüzde 40 iken, 2013 yılında yüzde 67 seviyelerine ulaşmıştır. KKTC'nin 2014 yılı ihracatı, 2013 yılının aynı dönemine göre yüzde 11 oranında bir artış göstererek 134 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir. KKTC'nin genel olarak ihracatında tarım ürünleri başı çekmektedir. 2014 yılında gerçekleşen ihracatın yaklaşık 97.000 \$'lık (yüzde 63) kısmı tarım ürünlerinden sağlanmıştır. Hayvansal ürünler genellikle Irak, Suriye ve

Tablo 10: Tarıma Dayalı Ticaret

Malın Cinsi	2014 Yılı				2010-2014 Yılları Arası Değişim Oranı %			
	İthalat		İhracat		İthalat		İhracat	
	Değer \$	Miktar	Değer \$	Miktar	Değer \$	Miktar	Değer \$	Miktar
Süt Ürünleri (Kg)	15.403.151	4.771.944	49.695.473	11.098.925	-8	7	92	129
Narenciye (Kg)	5.421	6.488	15.337.864	59.807.610	100	100	-44	-27
Konsantre (Kg)	4.086.794	915.599	6.795.409	2.770.984	31	55	126	108
Narenciye Esans Yağı (Kg)	0	0	98.106	31.030	0	-100	201	87
Piliç Eti (Kg)	131.047	48.250	6.181.610	3.446.722	-8	-99	125	54
Sebzeler (Kg)	3.436.177	5.917.076	1.503.577	10.141.626	-34	534	18	42
Patates (Kg)	0	0	5.154.263	9.950.491	-100	-100	480	449
Yumurta (Ad)	16.985	76.520	231.793	117.995	-98	-91	-59	-69
Balıklar[Taze Soğ.]	4.847.006	1.092.945	1.217.110	12.384.000	89	0	100	100
Keçi Boynuzu (Çekirdek) (Kg)	0	0	406.032	370.000	0	0	-9	6
Keçi Boynuzu (Öğütülmüş) (Kg)	0	0	527.281	952.000	0	0	216	160
Keçi Boynuzu (bütün) (Kg)	0	0	555.272	102.000	0	0	635	-3
Keçi Boynuzu (Toz)	1.974	1.000	2.556	511	100	100	100	100
Zeytin Yağı (Lt)	432.653	137.629	2.625	1.060	-46	-53	-86	-92
Zeytin Ürünleri (Kg)	1.893.608	1.049.045	0	0	20	-10	-100	-100
Tütün (Kg)	564.358	63.124	291.682	38.056	95	77	-72	-64
Örneklem toplamı	30.819.174		88.000.653		-3		39	
Diğerleri	1.753.449.069		45.984.437		5		39	
GENEL TOPLAM	1.784.268.243		133.985.090		5		39	

Kaynak: Ticaret Dairesi

Türkiye; süt ürünleri Arap ülkelerine; patates Türkiye'ye; narenciye Türkiye, Irak, Rusya, Almanya, Romanya, Türkmenistan ve Ukrayna'ya ihraç edilmiştir. Yapılan ihracatın yüzde 58.5'i Türkiye'ye yüzde 41.5'i ise 3. ülkelere yapılmıştır. Ekonomik Program öncesi durumu yansıtmaları açısından, tarıma dayalı ürünlerin 2009 ihracat rakamları ile takip eden yıllardaki ve günümüz rakamları karşılaştırıldığında artış dikkat çekicidir.

Tarım kesimine verilen sübvansiyonlar içerisinde 2013 yılında narenciye ihracatının teşvik edilmesi için 18.214.445 ₺'lik ödeme yapılmış, yaklaşık 48 milyon ₺ ihracat yapılmıştır. 2012 yılı ile karşılaştırıldığında narenciye için teşvikte yaklaşık yüzde 70'lik artış kaydedilmiş, bununla beraber ihracat değerinde yüzde 9'luk bir düşüş ve ihraç edilen miktarda yüzde 17'lik bir artış olmuştur. Öte yandan süt ürünlerinin ihracatı için sağlanan navlun desteğinin 1 milyon ₺ kadar azaldığı, ancak ihracatta hem değer (29.723.244 \$'dan 40.895.163 \$'a) hem de miktar anlamında (7.281 tondan 9.444 tona) yükseldiği göze çarpmaktadır. Narenciye ve süt ürünleri karşılaştırmalı örneğinde; üretim süreçlerinin iyileştirilmesi için yapılan yatırım, ürünlerin kalite ve hedef piyasa şartlarına göre pazarlanma koşulları anlamındaki farklılıklar bahse konu sonuçları doğurmuştur.

Diğer taraftan, Türkiye Cumhuriyeti'nden boru ile su getirilmesi projesi kapsamında yapılan yatırımın tarım alanında da etkisinin büyük olması beklenmektedir. Kısıtlı su kaynakları sebebiyle üretimi yapılamayan, kısıtlı olarak yapılabilen veya üretimi yüksek maliyetli olan ürünlerin, suyun getireceği yeni şartlar altında yeniden değerlendirilmesi veya dönüştürülmesi gerekecektir. Bu projenin tamamlanmasının ardından, getirilen suyun maksimum verimin elde edileceği şekilde kullanılabilmesine yönelik Sivil Toplum Örgütleri ile fikir alışverişi yapılarak, işbirliği ile planlama ve projelerin yürütülebilmesi yönünde yeterli çalışmanın yapılmadığı görülmektedir. Henüz Ticaret Odası, Sanayi Odası ve ilgili meslek örgütleri oluşabilecek fırsatlar ile ilgili yönlendirme ve bilgilendirme konularında

aktif konuma geçememişlerdir. Bu bağlamda yalnızca, 24 Nisan 2014'te Çevre ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı tarafından organize edilen, akademisyenler ve teknik kamu personelinin katkı koyduğu "Türkiye'den Gelecek Suyun Dağıtımı ve Projelendirilmesi Çalıştayı" düzenlenmiş ve sonuç bildirgesi yayımlanmıştır.

KKTC hava ve deniz limanlarından diğer ülkelere yapılan ihracatların yanı sıra, GKRY'ye ilgili Yeşil Hat Tüzüğü uyarınca ihracat yapılabilir. Kıbrıs Türk Ticaret Odası tarafından belgelendirme ve raporlama işlemlerinin yürütüldüğü Yeşil Hat Ticareti kapsamında KKTC'den GKRY'ye tarımsal ürünlerin satış miktarları şu şekilde olmuştur:

Yeşil Hat Tüzüğü kapsamında yapılan satış miktarı üzerinde tarımsal ürünlerin oranı yüzde 30 civarındadır. Yeşil Hat Tüzüğü kapsamında GKRY'ye yapılan satışlar içerisinde tarıma dayalı ürünlerin satışı, yaş sebze meyve, fiğ, kepek gibi yemlikler ve taze balıktan oluşmaktadır. Bu satışlar, genel toplamın 2009 yılında yüzde 34,31'ine, 2012 yılında yüzde 27,33'üne, 2013 yılında ise yüzde 29,44'üne ulaşmıştır. 2009 yılında çoğunluğunu patates satışlarının oluşturduğu rakamın yıllar içerisinde fiyat ve talep koşulları farklılıkları sebebiyle azalmasından ötürü sebze satışları yıllık 350 bin € civarında kalmıştır. Bununla beraber, GKRY'ye taze balık satışı, KKTC'nin en önemli ihracat kalemlerinden sayılan patates ihracatı (1.036.422 \$) ile başabaş noktadadır.

GKRY'ye yapılan ihracatta AB mevzuatı uyarınca ürün güvenliği, tüketici sağlığı, ilgili sertifikasyon vb. göz önünde bulundurulduğunda, üretici ve tüccarlar için yurtdışı piyasalara açılma yönünde bir ihracat alıştırması yapma fırsatı sağlamaktadır.

KKTC tarım sektörünün ihtiyacı olan AB standartlarında üretim, güvenli gıda, makine ve ekipmanın modernizasyonu, verimlilik, alternatif ürünlerin yetiştirilmesi vb. konularda eğitim ve yönlendirme faaliyetleri için gerekli olan parasal destekler, yerel kaynakların yanında TC ve AB fonları ile yürütülen finansal ve teknik destek programları

Tablo 11: Yeşil Hat Tüzüğü Kapsamında Yapılan Satış Değeri

Malın Cinsi	2010 Yılı	2011 Yılı	2012 Yılı	2013 Yılı	2014 Yılı
	€	€	€	€	€
Taze Balık	467.001	206.488	263.763	255.224	501.550
Yaş Sebze ve diğer (fiğ, kepek vb.) Hayvan yemleri	60.340	73.354	40.964	107.368	16.177
Yaş Meyve	97.801	93.022	20.109	15.238	6.956
Kimyevi Gübreler	0	0	0	0	5.227
Soğan (Kuru)	3.282	2.520	16.800	5.900	94.473
Tarım Makineleri	0	0	0	0	11.345
Zirai İlaç	0	0	0	0	1.392
Ara Toplam	628.424	375.383	341.636	383.729	637.119
Diğerleri	3.728.474	3.096.207	4.407.246	2.784.478	1.895.691
Tüm satışlar toplamı*	4.356.898	3.471.590	4.748.882	3.168.208	2.532.811
Toplam Satış içerisindeki payı (%)	14	11	7	12	25

Tablo 12: T.C. Yardım Heyeti Finansmanı ile Tarım Sektöründe Uygulanan Projeler

		2010 Harcama	2011 Harcama	2012 Harcama	2013 Harcama	2014 Ödenek	2014 Harcama	% Artış	% Pay
1	Proje Destekli Tarımsal Kısmi Hibe Programı Projesi	634.562	199.317	2.718.045	61.640	7.000.000	2.884.991	4580	12,91
2	Faiz Destekli Zirai Kredi Programı Projesi	2.500.000	8.000.000	3.000.000	6.000.000	7.000.000	6.999.999	17	31,32
3	Tarımsal Hibe Programı	0	378.809	182.694	926.885	1.000.000	399.623	-57	1,79
4	Bitki Koruma ve Bitkisel Üretimi Geliştirme Projesi	219.637	71.055	30.882	266.461	1.100.000	382.626	44	1,71
5	Modern Sulama Sistemlerini Geliştirme Projesi	100.000	191.664	305.989	162.563	2.550.000	2.391.012	1371	10,70
6	Hayvancılık ve Organize Hayvan Barınaklarının Geliştirme Projesi	144.105		70.920	294.775	2.400.000	505.348	71	2,26
7	Balıkçı Barınaklarının İyileştirilmesi ve Geliştirilmesi Projesi	67.733	226.396	487.766	670.079	3.500.000	471.388	-30	2,11
8	Hayvan Islahı, Hayvansal Hastalık ve Zararlılarla Mücadele Projesi	526.802	1.367.539	1.155.700	1.054.703	3.584.000	1.207.185	14	5,40
9	Gıda Laboratuvarı Projesi	0	44.960	2.397.824	1.742.213	0	0	-100	0,00
10	Tarımsal Araştırma ve Geliştirme Projesi	202.349	461.249	665.545	1.317.822	2.450.000	1.039.000	-21	4,65
11	KKTC Ormancılık Sektörünü Geliştirme Projesi	1.505.393	2.499.904	2.702.188	2.481.542	7.500.000	4.725.301	90	21,14
12	Organik Tarımın Geliştirilmesi Projesi	0	0	0	40.482	300.000	149.073	268	0,67
13	Tarımsal Destekleme Hesabına Katkı Projesi	0	0	0	5.000.000	0	0	-100	0,00
14	Tarım Sektörünün Geliştirilmesi Projesi	558.915	0	0	40.244	200.000	14.942	-63	0,07
15	Damızlık Sığır İşletmeciliğinin Geliştirilmesi Projesi	0	0	0	26.976	200.000	13.179	-51	0,06
16	Merkezi Bitki Sağlığı ve Karantina Laboratuvarının Kurulması Projesi	0	0	0	0	500.000	0	0	0,00
17	Devlet Laboratuvarına Teçhizat Alımı ve Akreditasyon Projesi	8.489	546.694	0	1.383.674	1.166.000	1.159.769	-16	5,19
18	Sınır Kontrol Noktası Oluşturma Projesi	0	0	0	0	2.000.000	0	0	0,00
19	T.C.'den Gelecek Sulama Suyunun Dağıtım Bağlantı ve Altyapı Projesi	0	0	0	0	1.000.000	8.832	0	0,04
Genel Toplam		6.467.983	14.118.352	13.717.552	21.470.058	43.450.000	22.352.268	4	100

Kaynak: T.C. Yardım Heyeti Başkanlığı

tarafından sağlanmaktadır.

2010 yılından günümüze T.C. Yardım Heyeti finansmanı ile Tarım sektöründe 19 ana proje yürütülmüş, bu projelerin bir kısmı tamamlanmış, bazıları devam etmekte olup yıllar içerisinde yeni projeler de eklenmiştir. Tarım sektörü için harcanan kaynağın her yıl arttığı görülmektedir (Tablo 12). Son olarak 2014 yılında 15 proje yürütülmüş, bu amaçla 43.450.000 ₺ ödenek ayrılmış ve 22.352.268 ₺ har-

cama yapılmıştır. Bütçe içerisindeki payları itibarıyla, 2014 yılında yürütülen önemli projeler arasında; "Proje Destekli Tarımsal Kısmi Hibe Programı Projesi", "Faiz Destekli Zirai Kredi Programı Projesi", "Modern Sulama Sistemlerini Geliştirme Projesi" ve "KKTC Ormancılık Sektörünü Geliştirme Projesi" yer almıştır.

2013-2014 üretim sezonunda KKTC'de yaşanan kuraklıktan dolayı sektöre bağlı çeşitli üretim alanlarında sıkıntılar

yaşanmıştır. Özellikle arpa üretiminin yetersiz olmasıyla birlikte hayvancılık sektörü olumsuz yönde etkilenmiştir. Sektörde yaşanan bu sıkıntılar KKTC Gıda Tarım ve Enerji Bakanlığı ve Genel Tarım Sigortası Fonu (GTSF) kaynakları ile karşılanamamıştır. Buna gerekçe olarak da 2012-2013 üretim sezonunda yaşanan kuraklık neticesi ile kaynakların kullanılmış olması gösterilmiştir. Tarımla uğraşan kesimin mağduriyetlerinin giderilmesi ve üretimlerine devam edebilmeleri adına kuraklık desteği adı altında TC'den 37 milyon ₺'lik ek kaynak sağlanmıştır.

Tarım piyasasının etkinliğinin artırılması ve kırsal alanlarda ekonomik faaliyetleri çeşitlendirerek sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması amacı ile 2010 yılından itibaren T.C. Yardım Heyeti Başkanlığı'nın KKTC Gıda, Tarım ve Enerji Bakanlığına sağladığı mali destek ve Çukurova Kalkınma Ajansı'nın teknik desteğiyle her yıl Proje Destekli Tarımsal Kısmi Hibe Programı Projesi yürütülmektedir. Bu güne kadar 64 kişi/işletme bu programdan yararlanmış olup toplam 9.793.000 ₺ hibe desteği sağlanmıştır.

Henüz büyüme aşamasında olan Kuzey Kıbrıs üreticisinin ağır faiz yükü altına girmeden finansman ihtiyacının karşılanması amacı ile 2010 yılından itibaren Faiz Destekli Zirai Kredi Programı yürütülmüştür. 2010'dan günümüze her yıl elde edilen geri dönüşler ve değişen koşullar ışığında program güncellenmiş ve seçici politikalar yürütülmüştür. Program kapsamında son olarak 2014 yılı sonuna kadar; arıcılık, küçükbaş hayvan yetiştiriciliği-besiciliği, örtü altı yetiştiriciliği, bitkisel üretim, su ürünleri yetiştiriciliği, tarımsal sanayi-pazarlama, modern sulama sistemleri ve modern tarımsal mekanizasyon kapsamında toplam 721 gerçek veya tüzel işletmeye 26.500.000 ₺ faiz desteği sağlanmıştır ve 64,9 milyon ₺ kredi kullanırılmıştır.

2014 yılında özellikle ar-ge, kredilendirme, bitkisel ve hayvansal üretim koşullarının geliştirilmesi konularındaki projelerle desteklenen işletmelerde yakalanan üretim modernizasyonu, verimlilik artışı ve standartlaşma; ürün kalitesi ve ihracatın artışı noktalarında kendini göstermeye başlamıştır. Özellikle süt ürünlerinin ihracat rakamları bu etkiyi işaret etmektedir (Tablo 9). Bu yatırımların etkisinin önümüzdeki yıllarda daha da hissedilir bir seviyeye çıkması beklenmektedir.

6- ENERJİ SEKTÖRÜ

Günümüzde her türlü üretimin temel girdisinin başında enerjinin olması, KKTC reel sektör analizinin kapsamına enerji sektörünü de dahil etmeyi gerekli kılmaktadır. Ancak yerel nitelikli kullanılabilir birincil enerji kaynağının olmaması, KKTC enerji sektörü analizinin büyük ölçüde elektrik enerjisinden oluşmasına neden olmaktadır.

KKTC'de enerji sektörü üretim, iletim, dağıtım ve hizmet sunum bölümlerinde faaliyet gösteren dikey entegre kamu kuruluşu olan ve 1975 yılında kurulan Kıbrıs Türk Elektrik Kurumu (KIB-TEK) tarafından yönetilmektedir. KIB-TEK, elektrik müşterilerinin yüzde 100'ünü kapsamaktadır. 2000'lerin başında, elektrik talebinin önemli sıçramalar yaptığı dönemlerde elektrik üretimine yatırımcı

çekmek için KIB-TEK özel sektör katılımını teşvik etmiştir. 2003 yılında özel bir şirket olan Aksa Enerji Üretim A.Ş. (AKSA), akaryakıt ile çalışan yedi adet küçük içten yanmalı 120 MWs gücünde jeneratör kurmak suretiyle üretime katkı sağlamaya başlamıştır. Şirket uzun vadeli enerji alım anlaşması çerçevesinde faaliyet göstermektedir.

KKTC'de Kurulu güç kapasitesi 212 MW'ı KIB-TEK'e, 135 MW'ı da AKSA'ya ait olmak üzere toplam 347 MW'dır. Söz konusu kurulu güç ile 2013 yılında 668.194 MW/s KIB-TEK, 680.444 MWs AKSA olmak üzere toplam 1.348.638 MWs elektrik üretimi yapılmıştır.

Yönetim Kurulu idari, mali ve yeniden yapılandırma da dâhil olmak üzere, KIB-TEK'in üzerinde karar verme hakkına sahiptir. Gıda, Tarım ve Enerji Bakanlığı genel olarak, sektör için strateji geliştirme ve KIB-TEK'in bütçesini, tarife düzeyini ve yıllık faaliyet raporlarını onaylamakla sorumludur. KKTC'de resmi veya özerk bir enerji düzenleme kurumu yoktur. Sendika, mevcut mevzuat değişikliklerine ilişkin öneriler sunarak ve yorum yaparak aktif bir rol oynamaktadır. Karar verme yetkisinin bir bakanlıktan diğerine sürekli olarak değişmesi ve kurumsal kapasite eksikliği, KIB-TEK'in elektrik ile ilgili politika ve stratejiler üzerinde önemli bir etkiye sahip olması sonucunu doğurmaktadır. KIB-TEK'te sendikanın etkili olması da ülkede enerji politikalarını sendikanın oluşturması anlamına gelmektedir.

KKTC'de elektrik enerjisi tüketimi konut ağırlıklı olup, konutlar ile bina ve tesislerin soğutma ve ısıtma taleplerine bağlı olarak enerji talebi yıl içinde aylara, gün içinde saatlere göre oldukça önemli değişiklik göstermektedir. 2013 yılında aylara göre en fazla tüketim 133.053 MWs (Üretilen miktar 145.930 MW/s'tir) ile Ağustos ayında, en düşük tüketim ise 85.988 MWs (Üretim 89.742 MWs'tir) Nisan ayında gerçekleşmiştir. Buna göre anlık enerji talebi en yüksek seviyesine (PUANT) Ağustos ayı içinde ulaşmaktadır.

KKTC enerji sistemi, küçük ada devletlerinin karşılaştığı tipik zorlukları yaşamaktadır. Sistem, tamamen akaryakıt ithalatına bağımlıdır ve yüksek, değişken petrol fiyatlarına karşı savunmasızdır. Aynı zamanda özellikle çeşitlilik açısından enerji kaynakları çok azdır. Sistemin küçük olması (0,5 GW'dan daha küçük) negatif ölçek ekonomileri ve yüksek işlem maliyetlerinden etkilenmektedir. Pahalı olan akaryakıtı aşırı bağımlılıktan dolayı, maliyet düşürme imkanı sınırlıdır, mali sürdürülebilirliğin eksikliğinden dolayı kurumun borçlanmasına yol açar, yatırımı geciktirir ve dolayısıyla genel olarak sektörün performansını etkiler. Ayrıca bu durum, zayıf tarife politikaları ile daha da şiddetlenir.

KIB-TEK'in mali ve teknik performansını artırmaya yönelik atılan adımlara rağmen, KWs başına ortalama üretim maliyeti 2012 yılında €19,45 cente ulaşmıştır. Bu rakamın 2014 yılında €20 centin üzerine çıktığı tahmin edilmektedir.

Aşağıdaki tabloda AB ülkelerinde vergiler dahil elektrik KWs satış fiyatları yer almaktadır. KKTC'de elektrik, maliyetinin altında satılmaktadır. Maliyetin altında tespit edi-

len bu fiyata yüzde 25 civarında vergi ve diğer ödemeler ilave edilmektedir. 2014 yıl sonu itibarıyla €22,5 cent olarak hesaplanan KKTC elektrik satış fiyatı AB ülkelerinin tamamına yakın bir kısmından pahalı olup, beş ülkeden daha ucuzdur. Ancak AB ülkelerinin bir çoğunda, özellikle elektriğin daha pahalıya satıldığı Danimarka ve Almanya gibi ülkelerinde maliyetin yüzde 130'una varan oranda vergi alınmaktadır. Bu ülkelerin KKTC kadar vergi alması halinde yukarıdaki grafikte en pahalı elektrik satış fiyatının açık ara KKTC'de ve GKRY'de olduğu görülecektir. (Grafik 19).

KKTC elektrik sistemi, hala daha olumsuz bir yapı içerisinde hizmet vermekte olup, üç önemli zorlukla karşı karşıyadır. Bunlar; i) yüksek miktarda ithal yakıt bağımlılığı, ii) zayıf teknik ve finansal performans ve iii) kurumsal yönetim ortamı.

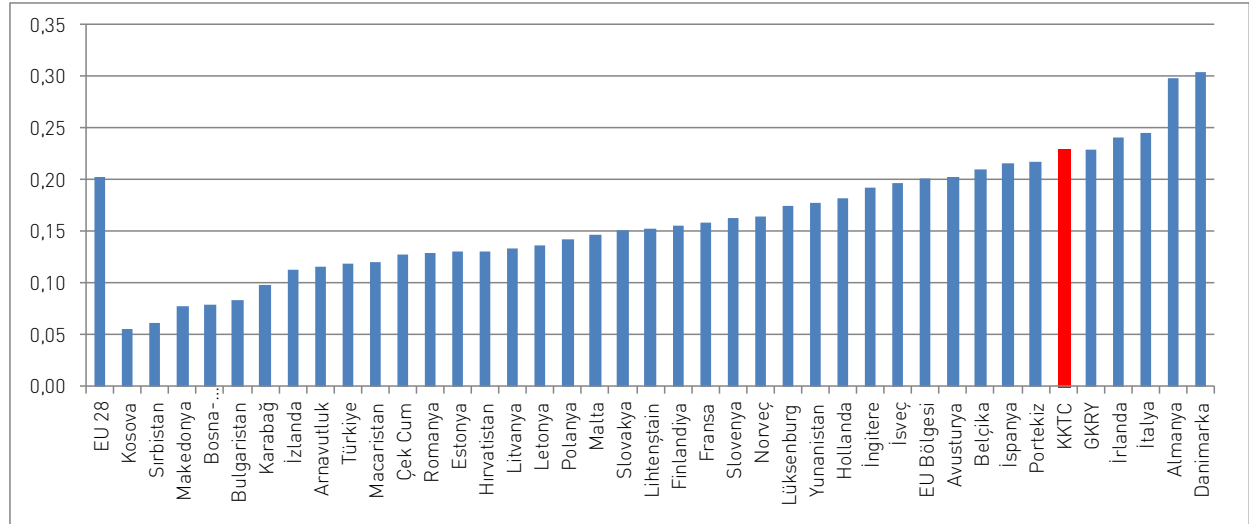
2009-2013 yılları arasında akaryakıt fiyatlarının önemli ölçüde ve sürekli olarak artış göstermesi, KIB-TEK'i mali açıdan olumsuz etkilemiştir. Kurum maliyetleri düşürmemeye ve yüksek miktarda kayıptan dolayı, (yaklaşık yüzde 20-30 oranında) yakıt giderlerini ödeyebilmek için, borç altına girmek zorunda kalmıştır. 2013 yılından sonra yakıt fiyatlarında yaşanan düşme KIB-TEK'in finansal durumuna katkı sağlamıştır. Ancak bu durumun ne kadar devam edeceği uluslararası konjonktürün nasıl gelişeceği belir-

siz olduğundan istikrarı sağlayacak bir açılıma duyulan ihtiyaç her zaman caridir. (Grafik 20)

KKTC'de enerji sektörü ekonomi ve enerji güvenliği açısından, küçük ada devletlerinin yaşadığı tipik sorunlar olan yüksek enerjiye bağımlılık, yüksek elektrik fiyatları ve sektörün mali sürdürülebilirliğinin sağlanmasındaki zorluklar ile karşı karşıyadır. Aynı zamanda yönetim, stratejik olan ve petrole bağımlılığı azaltacak ve petrol giderlerini düşürecek olan deniz altından kablo bağlantısı, yenilenebilir enerji ve enerji verimliliğini gözetten bir çeşitlendirme stratejisinin uygulamasını henüz başlatamamıştır.

Kurumun genel olarak elektrik kayıpları yüksek orandadır. İletim ve dağıtım gibi teknik kayıplar zamanla düzelmiş olmasına rağmen yetersizdir. Öyle görünüyor ki asıl sorun, faturalandırma ve faturaların ödenememesidir. 2007-2010 döneminde verilen toplam elektrik miktarının ancak yüzde 75-80'i faturalandırılmıştır. Ayrıca fatura ödemeyenlerin büyük çoğunluğu belediyeler'dir. Kamu kesimi bir yandan elektrik faturasını ödemezken diğer yandan pahalı tarifieden elektrik kullanmak suretiyle ve ücretsiz olması gereken hizmetler karşılığında ödeme yapması nedeniyle KIB-TEK'i sübvansede etmektedir. Bu açıdan bakıldığında net alacak veya borcun hesaplanması mümkün gözükmemektedir. Belediyelerin borcunun farklı görev dağılımı ve ücretlendirme mekanizmaları ile karmaşık hale gelmiş

Grafik 19: Ülkelere Göre Orta Ölçek Hane Halkı 2014 Yılı Elektrik kWhs Satış Fiyatı (€ Cent)

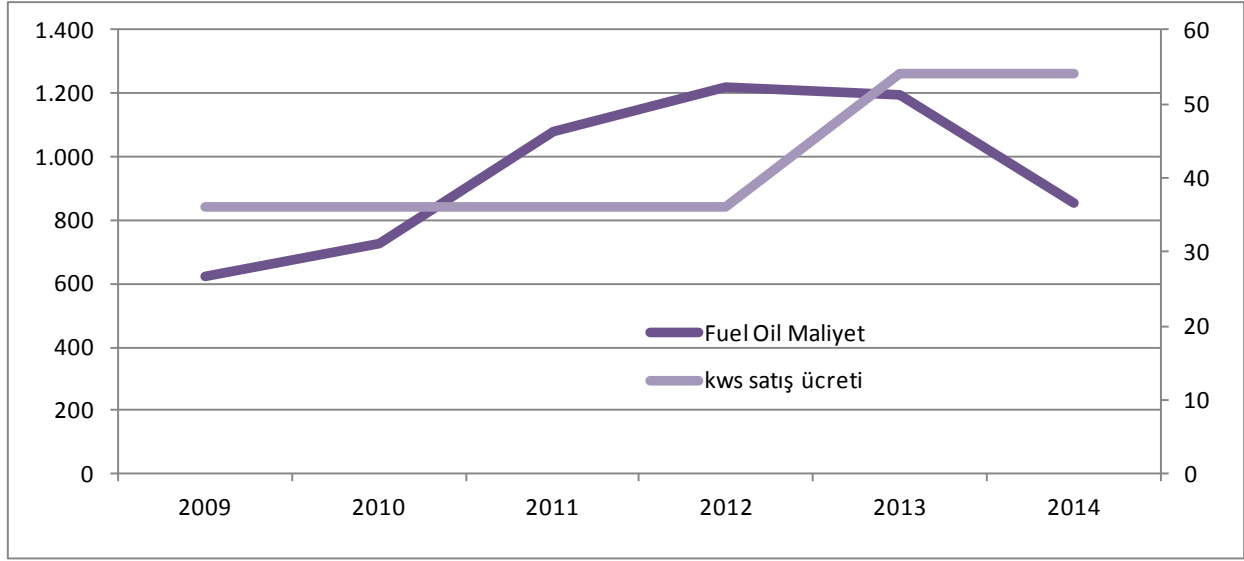
Kaynak: Eurostat

olması tartışmalı bir durumu da beraberinde getirmektedir.

Son yıllarda KIB-TEK, ağı daha etkin kontrol etmek ve pik talebi karşılamak amacı ile yeni elektrik sayaçları ile SCADA (Denetim Kontrol ve Veri Toplama) sistemini getirmiştir. Son zamanlarda hayata geçirilen projeler arasında bulunan SCADA sisteminin kurulması, ara yardımcı istasyonların geliştirilmesi, yüksek gerilim hatlarının kurulumu, ara hatlardaki ölçüm cihazlarının yanı sıra elektronik ölçüm cihazlarının kurulumunun, KIB-TEK'in teknik ve ticari performansını artırmaya katkıda bulunması beklen-

mektedir. Bu amaçla T.C. yardımlarından 2006-2009 yılları arasında KIB-TEK'e 113 milyon ₺ katkı sağlanmıştır. Buna karşın, nitelikli personel eksikliği nedeni ile KIB-TEK, SCADA sistemini tam olarak benimseyememiştir.

Düzenleme, politika oluşturma ve uygulama fonksiyonları, ayrılmamış veya yasal çerçeveler içerisinde tanımlanmamıştır. Sektörün gelişimine yönelik karar verme sürecinde kritik olan planlama fonksiyonu zayıftır. KIB-TEK'in kurumsal yapısında maliyet geliştirme, genişletme veya gerekli analitik çalışmaları yapmak için ölçek değerlendirme çalışmaları, araştırma veya stratejik iç birimler

Grafik 20: Birim Yakıt Maliyeti ve Birim Satış Fiyatı (₺-krş)

Kaynak: KIB-TEK, 2014 yılı birim yakıt maliyeti tahminidir.

bulunmamaktadır. Hükümet, kurum tarafından yaptırılan değerlendirmelere itimat etmek zorunda kalmaktadır. Bu durum devletin sorunların çözülmesi ve sektörün gelişmesini sağlayacak olan seçenekleri etkin ve tarafsız bir şekilde incelemesini kısıtlamaktadır.

KIB-TEK'in giderlerinin son derece yüksek olmasının asıl nedeni, yüksek fiyata mal edilen akaryakıt olmasının yanında KIB-TEK'in, çalışanlarına yüksek emeklilik maaşı ödemesi ve yüksek maaş vermesidir. Maaş kademesi kıdem ve sorumluluk düzeyine göre değil, çalışanların kurumda çalıştığı yıllara göre düzenlenmiştir. Buna ek olarak neredeyse birbirinden bağımsız olarak çalışan beş bölge amirliği şeffaf ve etkin bilgi/veri akışını sektöre ulaştırmaktadır.

Kısa ve orta vadede KKTC'nin enerji güvenilirliğini artırmak ve uygun maliyetli enerji üretmek için, fotovoltaik enerji üretimi ve Türkiye ile bir ara bağlantı seçenekleri mevcut bulunmaktadır.

Şu an KKTC'de elektrik üreten tesislerin üretim maliyetinin €15 cent olduğu tahmin edilmektedir. Deniz altı kablo-su ile Türkiye'den yapılacak ara bağlantının toptan elektrik satış fiyatını kWs başına ortalama €10 centin altına düşürmesi beklenmektedir. Ayrıca Türkiye'de orta vadede nükleer enerji ile birlikte enerji fiyatlarında yaşanacak düşmenin etkisi ve enterkonnekte sisteme dahil olmanın avantajları sayesinde bağımsız üreticilerle yapılabilecek anlaşma imkanları da gözden uzak tutulmamalıdır.

Son yıllarda akaryakıt bazlı enerji üretimi ile kıyasladığında, yenilenebilir enerji üretimi KKTC için uygun maliyetli bir seçenek olarak kabul edilebilir. KKTC'de fotovoltaik enerji üretiminin seviyelendirilmiş enerji maliyeti 200 MW'lık ölçek başına, birim fiyatının €10 sent olduğu tahmin edilmektedir.

Son zamanlarda akaryakıt fiyatlarında yaşanan düşüşler

ile termik enerji üretim maliyetinde düşüşler olacaktır ancak, düşük petrol fiyatlarının istikrarlı olup olmayacağı belirgin değildir. Düşük petrol fiyatlarına rağmen, yenilenebilir enerji özellikle ithal kaynaklara bağımlı olan ada ülkelerinde, dalgalanan petrol fiyatları karşısında bir çeşitlendirme stratejisi olarak kritik öneme sahiptir.

Türkiye Cumhuriyeti ile KKTC arasında imzalanan 2013-2015 Sürdürülebilir Ekonomiye Geçiş Programında enerji başlığı altında; denizaltından kablo ile elektrik enerjisinin getirilmesi, KIB-TEK'in dağıtım işlevinin işletme hakkı devri suretiyle devredilmesi, enerjide verimlilik ile ilgili çalışmalar yapılması ve bunların akabinde veya eş zamanlı olarak yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına ilişkin yasal ve teknik altyapının oluşturulması hususları yer almaktadır. 2013 yılında yukarıda belirtilen konularla ilgili herhangi bir ilerleme kaydedilmemekle birlikte; KIB-TEK'in üretim ve dağıtım maliyetlerinin düşürülmesi ve genel olarak mali durumunun düzeltilmesi için KKTC tarafından alınacağı tedbirlerin sonuçlarının 2014 Aralık ayına kadar bekleneceği konusunda iki ülke hükümetleri arasında mutabakata varılmıştır.

Sonuç olarak, yürütülecek tüm çalışmaların, birbirleriyle uyumlu bir şekilde hayata geçirilmesinin hem KKTC'de enerji arz güvenliğinin sağlanması hem de KKTC ekonomisinin rekabet gücünün artırılması açısından faydalı olacağı açıktır. Sağlanan ucuz elektrik enerjisi ile KKTC Devleti ve toplumunun elde edeceği fayda daha da yükseltilebilecektir.

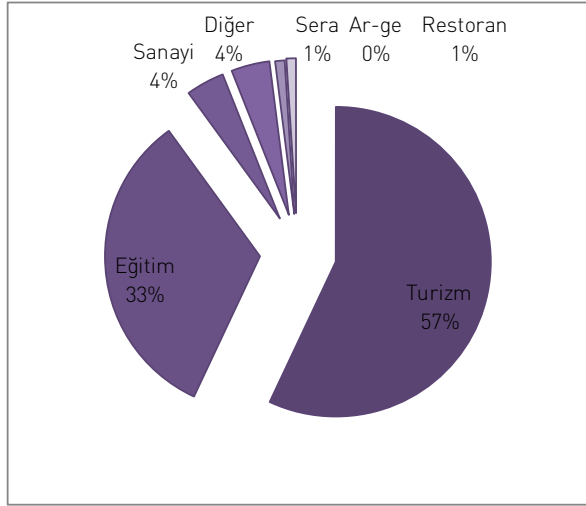
KUTU 1:

T.C. Yardımları Kapsamında Yapılan Reel Sektör Destek Programları

T.C. yardımlarının temel amaçlarından biri de reel sektörün gelişmesine ve rekabet gücünün artırılmasına katkı sağlamaktır. Bu kapsamda ayrılan kaynak, 2004 yılından itibaren, oluşturulan reel sektör destek programlarıyla KKTC Kalkınma Bankası tarafından ve Banka mevzuatına göre kullanılmıştır.

KKTC Kalkınma Bankası TC yardımları ile finanse edilen bu programlarla 180 kişi/firmaya 68 milyon 410 bin \$ tutarında kredi kullanmıştır. Turizm, tarım, eğitim, sanayi vb. sektörlerde kullanılan kredilerin sektörel dağılımı aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.

Grafik 21: Kredilerin Sektörel Dağılımı

Kaynak: KKTC Kalkınma Bankası

KKTC ekonomisinin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip sektörü olan turizm sektörü kredilerin yarısından fazlasını, yüzde 57'si kullanmıştır. 39 milyon \$ tutarında olan turizm sektöründe kullanılan kredi tutarını, 22 milyon \$ ile

eğitim sektörü takip etmekte olup toplam krediler içinde yüzde 33'lük büyüklüğe sahiptir.

2006 yılında başlayan kredi geri dönüşlerinin 2006-2014 dönemi performansı aşağıdaki grafikte gösterilmiştir. Yıllar itibarıyla, beklenen geri dönüş ile gerçekleşen geri dönüş karşılaştırması yapılan grafikte, bu iki veriden elde edilen geri dönüş oranı da yüzde olarak sağ ekseninde yer almaktadır. Grafiği yorumlamadan önce yeniden yapılan- dırılan borçlara ilişkin bir açıklama yapılmasında fayda vardır. Vadesi gelmiş olduğu halde ödenmeyen borçların yeniden yapılandırılması halinde bu borç, yeni ödeme planına göre vadelenirildiği için ileriki yılların yükümlülüğüne girmektedir. Yani grafikte tahsil edilemeyen tutarlara yeniden yapılandırılmış tutarlar girmemektedir.

Grafiğe göre ilk yıl nispeten yüksek gerçekleşen geri dönüş oranı ilerleyen yıllarda taban yapmış 2009'dan sonra yükselişe geçerek son yıllarda tavan yapmıştır. 2006 yılında 1,6 milyon \$ olarak beklenen kredi geri dönüşleri 0,9 milyon \$ olarak gerçekleşirken gerçekleşme oranı yüzde 60'ın üzerindedir. 2007 yılında yüzde 19'a düşen geri dönüş oranı 2008 yılında yüzde 14'e düşmüştür. Kredi dönüş oranının bu kadar düşük olması hiç bir şartta kabul edilebilecek bir durum değildir. Bununla birlikte düşük geri dönüş oranının arkasındaki sebebe baktığımız zaman kredi dosyalarının objektif incelenmemesini yani yatırım projelerinin fizibilite çalışmasının gerçekçi yapılmamasını birinci sebep olarak görmek mümkündür. Fizibilite incelemesinin gerçekçi yapılmamasının temelinde iki neden olduğu tahmin edilmektedir. Birincisi ülke ekonomisinin gelişmesi için projelere iyimser bakılması, diğeri ise siyasi kayırmacılıktır. Sebebi her ne olursa olsun gerçekçi olmayan fizibilite raporları verilen kredilerin doğru yatırımlara kullanılması konusunda ciddi soru işaretlerini beraberinde getirmektedir. Geri dönüş oranlarının düşük olmasının arkasındaki bir diğer sebep de, geri ödemelerin yapılması halinde hukuk düzleminde etkin, hızlı bir yaptırımın olmaması, mahkeme veya icra gibi hukuki süreçlerin yeterince etkin olmamasıdır.

Grafik 22: Kredi Geri Dönüşleri

Kaynak: KKTC Kalkınma Bankası

Yukarıda izah edilen durum nedeniyle reel sektörün desteklenmesi için ayrılan kaynakların daha etkin kullanılması gereği doğmuştur. Bu kapsamda KKTC Kalkınma Bankası ile uygulanan programlar kaldırılarak yerine son gelişmelere de paralel olarak bir taraftan kredi programlarının uygulamasında yenilikler yapılmış, diğer yandan tamamlayıcı bir unsur olarak hibe programları geliştirilmiştir.

A- Kredi Kullanımına İlişkin Destek Programları

Faiz Destekli Kredi Programı:

Ekonomi politikalarına paralel olarak reel sektörün desteklenmesini sağlayan bir modeldir. Bakanlar Kurulu Kararıyla çerçevesi çizilen programlar, protokol imzalanan bankalar vasıtasıyla ve banka kaynaklarından özel sektöre kredi verilmesi suretiyle hayata geçirilmektedir. Faiz desteği, ilgili bankalardan alınacak krediler karşılığında firmaların ödeyecekleri faizin bir kısmının Devlet tarafından karşılanmasını öngörmektedir. Başvurular ticari bankalara ve mevzuatına göre yapılmaktadır. Ödemesiz süre ve vade süresi programın hedefine göre değişmektedir. Faiz destekli programlar orta ve büyük projeler için ve belli bir sermaye birikimini sağlamış firmaların rekabet gücünü artırmak amacını gütmektedir.

Faizsiz Kredi Desteği:

Ekonomi politikalarına paralel olarak reel sektörün desteklenmesini sağlayan bir modeldir. Bakanlar Kurulu Kararıyla çerçevesi çizilen programlar, protokol imzalanan bankalar vasıtasıyla ve banka kaynaklarından özel sektöre kredi verilmesi suretiyle hayata geçirilmektedir. Faizsiz kredi desteği, ilgili bankalardan alınacak krediler karşılığında firmaların ödeyeceği faizin tamamının Devlet tarafından karşılanmasını, sadece anaparanın firma tarafından karşılanmasını öngörmektedir. Başvurular ticari bankalara ve mevzuatına göre yapılmaktadır. Ödemesiz süre ve vade süresi programın hedefine göre değişmektedir. Faizsiz kredi destek programları küçük projeler için ve henüz yeterli sermaye birikimini sağlamamış firmaların kendilerini sağlamlaştırması amacını gütmektedir.

Kooperatifler Üzerinden Kredi Desteği:

Kooperatifler üzerinden kredi desteği; ekonomi politikalarına paralel olarak reel sektörün desteklenmesini kooperatifler aracılığıyla sağlayan bir modeldir. Bakanlar Kurulu Kararıyla çerçevesi çizilen programlar, protokol imzalanan kooperatif vasıtasıyla ve Devlet tarafından verilen kaynaklarla özel sektöre kredi verilmesi suretiyle hayata geçirilmektedir. Reel sektörü temsil eden kooperatiflere, Devlete geri ödenmek üzere verilen kaynakla, üyelerine kredi desteği imkanı yaratmaktan ibarettir. Kooperatifler üzerinden kredi desteği, ilgili kooperatiflerden alınacak krediler karşılığında firmaların ödeyeceği cüzi faiz oranlarıyla birlikte anaparanın firma tarafından karşılanmasını öngörmektedir. Faiz protokol kapsamında sabit belirlenir, alınan faiz mevzuat gereği ödenmesi gereken kısmı hariç Kooperatife kalır. Kooperatif anaparayı 24 ve 36 aylık dönemlerde geri Devlete yatırmakla yükümlüdür.

Başvurular belirlenen Kooperatif mevzuatı ve protokol kapsamında belirlenen usul ve esaslara uygun Kooperatiflere yapılır. Birden fazla esnaf kooperatifi olması ve en iyi hizmeti verme yarışı küçük esnaf için olumlu bir kredi zemini yaratmaktadır. Kooperatifler üzerinden kredi desteği programları, proje karşılığı olmaksızın ve küçük esnafa kullandırılmaktadır. Bu programın avantajı, Ticari Banka nezdinde teminat gösteremeyen esnafın daha farklı değerleri teminat olarak göstermek suretiyle krediye ulaşabilmesidir.

Teminat Destek Programı:

Teminat desteği, ticari bankaların esnafa yönelik belli bir avantajı içeren kredi imkanından yararlanmak isteyen ancak teminat olarak göstereceği değeri olmayan esnaf için geliştirilmiştir. Bu tür programlar sadece Halk bankası tarafından verildiği için Kredi ve faiz desteği programlarında, teminat sıkıntısı yaşayan esnaf Halk Bankasının herhangi bir şubesine başvurarak kredi talebinde bulunabilir ve kredisinin yüzde 70'ine kadar için ilgili Kooperatiften "Kefalet Uygunluk Belgesi" alarak teminat alabilme hakkına ve dolayısıyla krediye başvurabilme imkanına kavuşmuş olur. Başvurular bankanın mevzuatına uygun yapılır. Teminat koşulları Protokol şartlarına uygun olan esnaf için hazırlanmıştır.

Kredi kullanımına ilişkin destek programları kapsamında uygulanan programlar şunlardır:

1. Yarım Kalmış Otellere Faiz Destek Kredi Programı (5.000.000 ₺ faiz farkı katkısı) 4 yıl vadeli 2 yıl ödemesiz 5 Banka ile Protokol imzalanmıştır. 2012 yılında başlayan program kapsamında 2014 yılsonuna kadar 5 firmaya 6.325.000 ₺ kredi kullanımına faiz desteği sağlanmıştır.
2. Faiz Destekli KOBİ Yatırım Kredisi Programı (10.000.000 ₺ faiz farkı katkısı) 7 yıl vadeli 2 yıl ödemesiz 6 Banka ile Protokol imzalanmıştır. 2011 yılında başlayan program kapsamında 2014 yılsonuna kadar 26 firmaya 28.523.000 ₺ kredi kullanımına faiz desteği sağlanmıştır.
3. Esnaf ve Hizmet Sektörüne Yönelik Faiz Destekli Kredi Programı (3 program 3.500.000 ₺ +3.500.000 ₺ + 4.000.000 ₺ faiz farkı katkısı)- 3 ay ödemesiz 3 yıl vadeli olarak tasarlanmış 7 Banka ile Protokol imzalanmıştır. 2011 yılında başlayan program kapsamında 2014 yılsonuna kadar 2.894 firmaya 306.434.000 ₺ kredi kullanımına faiz desteği sağlanmıştır.
4. İstihdam Endeksli Faizsiz Kredi Desteği Programı (2 program 3.000.000 ₺ +4.200.000 ₺ farkı katkı payı)- 3 ay ödemesiz 2 yıl vadeli olarak tasarlanmış programın protokolleri tamamlanmıştır. 1 Banka ile Protokol imzalanmıştır. 2009 yılında başlayan program kapsamında 2013 yılsonuna kadar 763 firmaya 44.826.000 ₺ kredi kullanımına faiz desteği sağlanmıştır.
5. Esnaf ve Hizmet Sektörüne Yönelik Teminat Destek Programı Projesi Kıbrıs Türk Esnaf ve Sanatkarlar Kredi ve Kefalet Merkez Kooperatif Ltd. ve Türkiye Halk Bankası A.Ş. Lefkoşa Şubesi ile protokol imzalanmıştır. 1.000.000.-

₺ kaynak ayrılmıştır. 2013 yılında başlayan program kapsamında 2014 yılsonuna kadar 15 firmaya 635.000 ₺ kredi kullanımına teminat sağlanmıştır.

6. "Kefalet Sandıkları Katkı Projesi" Kıbrıs Türk Esnaf ve Sanatkarlar Kredi ve Kefalet Merkez Kooperatif Ltd. ve Kıbrıs Türk Esnaf ve Zanaatkarlar Odası Yardımlaşma ve Teminat Kooperatifi Ltd. Programı: 3.000.000-₺ kaynak ayrılmıştır. 2013 yılında başlayan program kapsamında 2014 yıl sonuna kadar 140 firmaya 2.075.000 ₺ kredi kullandırılmıştır.

B- Hibe Programları

İşletmelere özgü sorunların işletmeler tarafından projelendirildiği ve projelendirilen maliyetlerin desteklenebildiği bir programdır. KOBİ'lerde proje kültürü ve bilincinin oluşturulması ile işletmelerin proje yapabilme kapasitelerinin geliştirilmesi ve bu sayede verimliliğin artırılarak rekabetçi bir özel sektör oluşturma hedefine hizmet amaçlanmaktadır.

Uygulamaya yönelik olarak kaynak aktarılması, desteklenecek sektörler, öncelikler ve uygulama ile ilgili; proje başvurularının alınması, değerlendirilmesi, izlenmesi-sonuçlandırılması ve proje sürecindeki bilgi akışına ilişkin diğer konular ve benzeri süreçlerin belirlenmesi ve planlanmasına ilişkin usul ve esaslar, T.C. ve KKTC'deki mev-

zuatlar ve yürürlükteki işbirliği protokolleri dahilinde, Çukurova Kalkınma Ajansı ile KKTC Başbakanlığı veya onun belirleyeceği koordinatör bir Bakanlık/lar ile müştereken belirlenmektedir.

Hibe programları sivil toplum örgütleri için yüzde 75 özel işletmeler için yüzde 50 olarak tasarlanmış ve yılda bir kez "Proje teklif çağrısı" ilan edilmektedir. Programlarda genel limit asgari tutar: 25.000 ₺. Azami tutar: 250.000 ₺. Azami 12 aylık projeler için teknik destek ÇKA Çukurova Kalkınma Ajansı tarafından alınmaktadır.

Proje teklif çağrısı, belirli bir destek programı kapsamında, nitelikleri net bir şekilde belirlenmiş olan potansiyel başvuru sahiplerinin, önceden belirlenen konu ve koşullara uygun olarak proje teklifi sunmaya davet edilmesidir. Proje teklif çağrısının ayrıntıları proje teklif çağrısına çıkıldığında ilan metninde ve başvuru kılavuzunda yer almaktadır.

Bu programların ilgili bakanlıklar tarafından yürütülmesi sürecinde Ajans, teknik yardım ve gözetim görevinde bulunmaktadır. Bu kapsamda Ajans, hem aktarılabilecek kaynağın kullanılması konusunda süreç danışmanlığı görevinde bulunmakta hem de bu konuda KKTC'de ilgili Bakanlıklar bünyesinde oluşturulacak ekiplere tecrübe aktarımı yolu ile kapasite geliştirme çalışmaları yürütmektedir.

Tablo 13: Kısmi Hibe Destek Programı (2011-2014)

	Sözleşme İmzalanan Proje Sayısı	Sözleşmeye Bağlanan Tutar (₺)	Tahmini Yatırım (₺)
Rekabet Gücünün Artırılması Programı	86	14.277.000	28.554.000
Tarımsal ve Kırsal Kal. Mali Destek Programı	64	9.793.000	19.586.000
Turizm Potansiyelinin Geliş. Mali Destek Programı	56	8.160.000	16.280.000
TOPLAM	206	32.210.000	64.420.000

T.C. YARDIMLARININ GELİŞİMİ

T.C. YARDIMLARININ GELİŞİMİ

T.C. yardımları, Kıbrıs Türk halkının refah düzeyinin yükselmesine katkı koymak üzere 1975 yılında verilmeye başlamıştır. Yardımların yapılmaya başladığı ilk dönemden günümüze, ihtiyaçların türüne ve bu ihtiyaçları karşılayabilme kabiliyetine göre farklı yöntemler uygulanmış ve dolayısıyla yardımlar uzun dönemde sürekli bir değişim içinde yapıla gelmiştir. Temel ve öncelikli amacı refah seviyesinin yükseltilmesi olan yardımlarda, kamu otoritesinin tesis edilmesi ve özel sektörün güçlendirilmesi de gözetilen başlıca amaçlardan olmuştur. Bu kapsamda yardımlar ilk yıllarda Türkiye'den gelen ekipler tarafından bizzat inşaa edilerek yani aynı olarak yapılmış, tarımdan enerjiye, haberleşmeden ulaştırmaya, sanayiden eğitime birçok tesis Türkiye tarafından kurularak yönetimi Kıbrıs Türk'üne bırakılmıştır. Zaman içinde, KKTC'de yeterli kapasitenin oluştuğu düşünülen alanlarda nakdi yardıma geçilmiş, henüz yeterli kapasitenin oluşmadığı alanlarda ise yatırımların Türkiye tarafından yapımına devam edilmiştir.

40 yıl boyunca süregelen yardımlar neticesinde refah seviyesinin yükseltilmesi, kamunun yapılandırılması ve özel sektörün güçlendirilmesi amaçlarına ne kadar ulaşıldığı konusunda bilimsel bir araştırma yapılmamıştır. Bununla birlikte KKTC'nin 15.000 \$ civarındaki kişi başına düşen GSYH'sı ile orta gelir grubunda olduğu, ancak [2014-2015] Rekabet Edebilirlik Raporuna göre 144 ülke arasında 114 üncü sıradaki rekabet gücüyle, önceki yıllarda olduğu gibi, düşük gelirli ülkeler arasında olduğu tespitleri mevcuttur. Bu tespit KKTC'de çarpık bir yapının oluştuğunu gösterdiğinden, yardım yönteminin dahlinin de bulunduğu düşünülen bu çarpıklığın giderilmesi için 2010 yılından itibaren uygulanan Ekonomik Programlara ayrı bir önem verilmiştir. Kamunun etkinliğinin ve rekabet gücünün artırılması için yapılan çalışmalarda bir yere kadar başarı elde edilmiş olmasına rağmen, çarpılığın giderilmesi, çıkar gruplarının güçlü direnişi karşısında rasyonel hale getirilememiştir.

İkinci Dünya Savaşından sonra yoğunlaşan uluslararası yardımlar yardım alan ülkenin kalkınmasına destek olma amacına matuf yardımlar olmuştur. 2000'li yıllara gelindiğinde bu yardımların amacına ulaşmadığı, yardım alan ülkelerin yardıma bağımlılığının devam ettiği ve bu nedenle yardımların artık ülkelerin kalkınmasının yanında, insan kaynaklarının eğitilmesi ile demokrasi ve hukukun güçlenmesine de yapılması gerektiği, demokrasi ve hukukun üstünlüğünün yerleşmediği ülkelerde yatırımların pamuk ipliğine bağlı olduğu tespitleri yapılmaya başlamıştır. Kalkınma amaçlı olarak yapılan yardımlarda başarıya ulaşılması o ülke kamuoyunun desteği ile mümkündür. Dost ve kardeş ülkelerin kalkınması ve bir an önce dünya sahnesinde güçlü bir şekilde yerini alması o ülke insanına yapılan yatırımla yakından ilişkilidir. Uluslararası alanda yer alan herhangi bir donör ülke ile yardım alan ülke ilişkisine benzemese de T.C.-KKTC ilişkileri, aynı tespitlerin geçerli olduğu bir yapı arz etmektedir.

Hesap verilebilirlik, şeffaflık ve kanaat önderlerinin varlığı ile demokrasinin gelişmesi yakından ilişkilidir. Hesap verilebilirlik ilkesinin çalışması sadece kamu görevlilerinin mali sorumluluğunu içermeyip uluslararası standartlarda veri üretilmesini, yani bir ülkenin her alandaki durumunun uluslararası ölçü birimleriyle tespit edilmesini de içermektedir. Üretilen bu verilerin belli periyotlar dahilinde kamuoyu ile paylaşılması şeffaflığın gereğidir. Kanaat önderleri, teknik rakamları kullanarak mevcut kamu yönetimi hakkında yorumlar yapmak suretiyle halkı aydınlatmaktadır. KKTC, büyüme rakamlarının dahi zamanında yayınlanmadığı, yayımlandığında ise rakamlarla ilgili kuşku duyulan bir durumdadır. Bu nedenle 2010 yılından itibaren mevcut yardımların yanında bazı açılımlar da yapılmıştır.

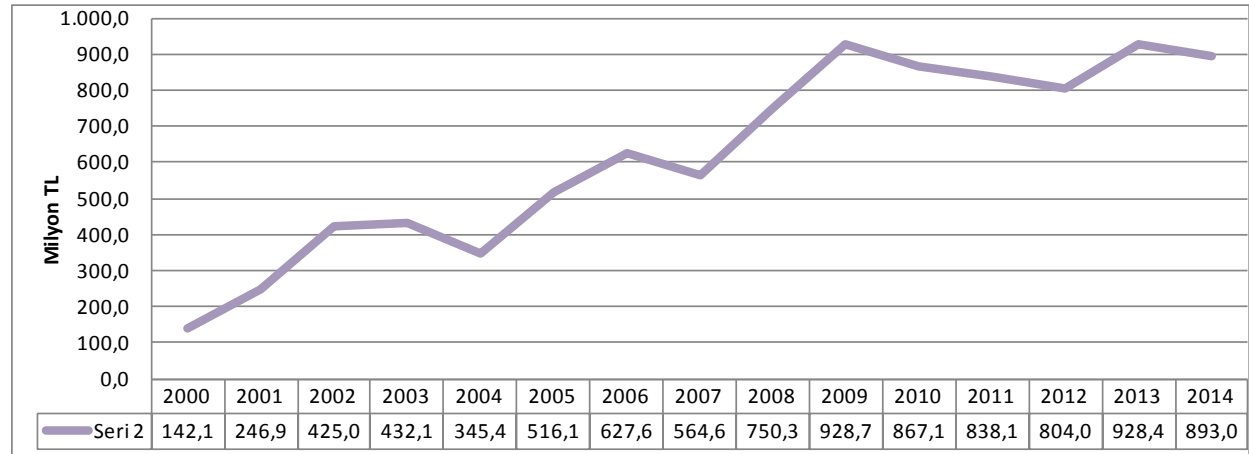
Bu açılımlar kapsamında öncelikle veri üretilmesi için bazı araştırmalar yaptırılmıştır. Bu araştırmalar:

- Kurumsal Fonksiyonel Gözden Geçirme Çalışması (TE-PAV),
 - Yükseköğretim Sektörüne İlişkin Durum Tespiti Çalışması (Teknopolis),
 - İşgücü Piyasası Araştırması (P Global-Doğu Akdeniz Üniversitesi),
 - Ticaretin Kayması Çalışması (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Lefke Avrupa Üniversitesi).
- Bu çalışmalarda alınan olumlu neticenin ardından sivil toplum kuruluşlarının toplumsal sorunlara daha fazla eğilmesi ve sahip çıkması amacıyla araştırmak istedikleri alanlarla ilgili çalışmalar desteklenmiştir. Bu kapsamda:
- Kayıt Dışı Ekonomi Raporu (Kıbrıs Türk Ticaret Odası)
 - KKTC Medya Analiz Raporu (Lefke Avrupa Üniversitesi)
 - Kıbrıs Vakıflar İdaresi Kurumsal Arka Plan Raporu (TE-PAV-Doğu Akdeniz Üniversitesi)
 - KKTC'de Kanser Araştırma Raporu (Doğu Akdeniz Üniversitesi)
 - KKTC Sanayi Strateji Projesi (Kıbrıs Türk Sanayi Odası)

Bu araştırmalarla hedeflenen KKTC'de eksikliği yakından hissedilen verinin üretimini ve güncel tutulmasını sağlamaktır. Bu verilerin yorumlanması ve topluma ışık tutması konusunda akıl insanların devreye girerek rasyonel politikalar oluşturma konusunda kamuoyu oluşturmaları ve siyasetçilerin teşvik edilmesi suretiyle demokrasinin güçlenerek gelişmesi sağlanmalıdır. Bu sayede KKTC hem yerel kaynaklardan elde ettiği gelirlerini hem de T.C. yardımlarını daha etkin kullanabilme imkanına ulaşmış olacaktır. Bu bölümde yukarıda anlatılan yeni yaklaşımların etkisinin de yer aldığı T.C. yardımlarının 2002 yılından itibaren günümüze kadar olan gelişmeleri yer almaktadır.

2002-2014 döneminde gerçekleşen T.C. yardımları bölüm sonunda Tablo:1 ve 2'de yer almaktadır. Buna göre kullanılan yardımların yıllık toplam tutarı 2002 yılındaki 282 milyon \$ seviyesinden 2009 yılında 600 milyon \$ seviyesine ulaşmış, mali disiplinin sağlanmasının ve dövizde yaşanan

Grafik 1: T.C. Yardımlarının Gelişimi (Milyon ₺)

artışın da etkisiyle 2014 yılında 469 milyon \$ seviyesine düşmüştür.

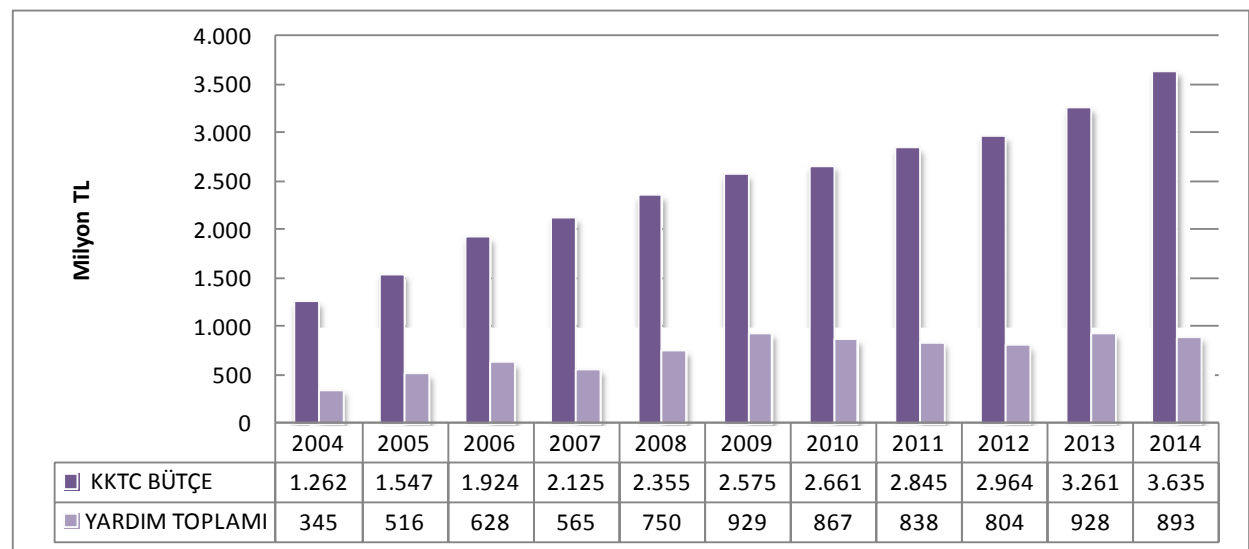
T.C. yardımlarının ₺ cinsinden gelişimi aşağıdaki grafikte gösterilmiştir. Türkiye'den Boruyla Su Getirilmesi Projesi kapsamında yapılan harcamalar hariç 2014 yılında KKTC'ye 1 milyar 339 milyon ₺ kaynak tahsis edilmiş olup, bunun 893 milyon ₺'si harcamaya dönüşmüştür. Harcama/Tahsisat oranının düşük olmasının temelinde; KKTC Hükümetinin, Ekonomik Program kapsamında yer alan reformların hayata geçirilmesinde göstermiş olduğu düşük performansın sonucu Reform Destekleme Ödeneğini kullanamaması ve yıllara sari yatırımların devreden tutarları yer almaktadır.

Yardım tutarı 2009 yılında en yüksek seviyesi olan, 928,7 milyon ₺'ye ulaşmış, 2010-2012 döneminde ise, uygulanan Ekonomik Program neticesinde bütçe açıklarında yaşanan iyileşmeye paralel olarak yıllık ortalama 836 milyon ₺ olarak gerçekleşmiştir. Ekonomik krizle mücadele programı olan 2010-2012 dönemi Programı mali disiplini sağlamak ve bir an önce ekonomiyi ayağa kaldırmak amacıyla yönelik hazırlandığından, ilk yıllarda bütçe açığına daha fazla yardım yapılması öngörülmüş, bu dönem kendi

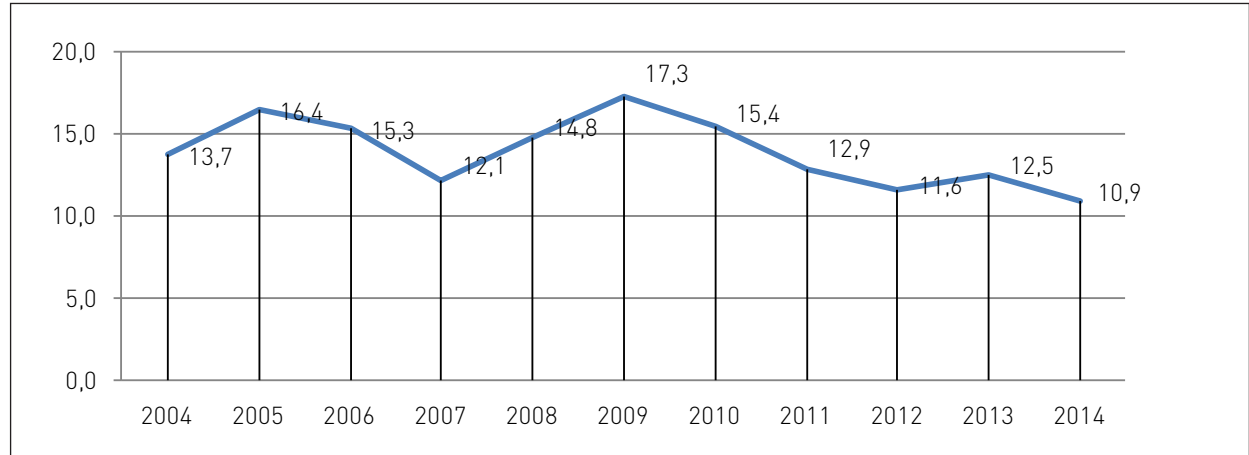
içinde azalan bir seyir takip etmiştir. 2013-2015 dönemi Sürdürülebilir Ekonomiye Geçiş Programının ilk yılı olan 2013 yılında yapılan 928,7 milyon ₺ yardım, incelenen dönemin en yüksek yardımlarından biri olmuştur. Altyapı yatırımları ile reel sektör destek harcamalarındaki yüksek gerçekleştirmeler yardımın artmasında etkili olmuştur. 2014 yılında Reform Destekleme Ödeneği kullanılmayıp 2015 yılına devrettiğinden yardımlar 893 milyon ₺ seviyesinde kalmıştır.

Yapılan yardım miktarı KKTC bütçesinde önemli bir yere sahiptir. Kamu Maliyesi bölümünde de bahsedildiği gibi açık bütçe politikaları ekonominin büyümesini doğrudan etkilemektedir. Ekonominin büyümesi temel amaçlar arasında olduğundan açık bütçe politikaları her ülke hükümetinin tercih edeceği politikalarlardır. Ne var ki açık bütçe politikaları finans piyasalarından özel sektörü dışlaması ve gelecek nesilleri borç altına sokması nedeniyle yüksek oranlarda tutulmamakta ve en fazla GSYH'nın yüzde 3'ü ile sınırlı kalması kuralı hedef alınmaktadır. T.C. yardımlarının, yurtdışından gelmesi nedeniyle, bu nevi sonuçlara yol açmaması çok önemli bir fırsattır. Aşağıdaki grafikte 2000 yılından itibaren yardımların KKTC bütçesi içindeki

Grafik 2: TC Yardımlarının KKTC Bütçesine Oranı (%)

Grafik 3: TC Yardımlarının GSYH'ya Oranı (%)

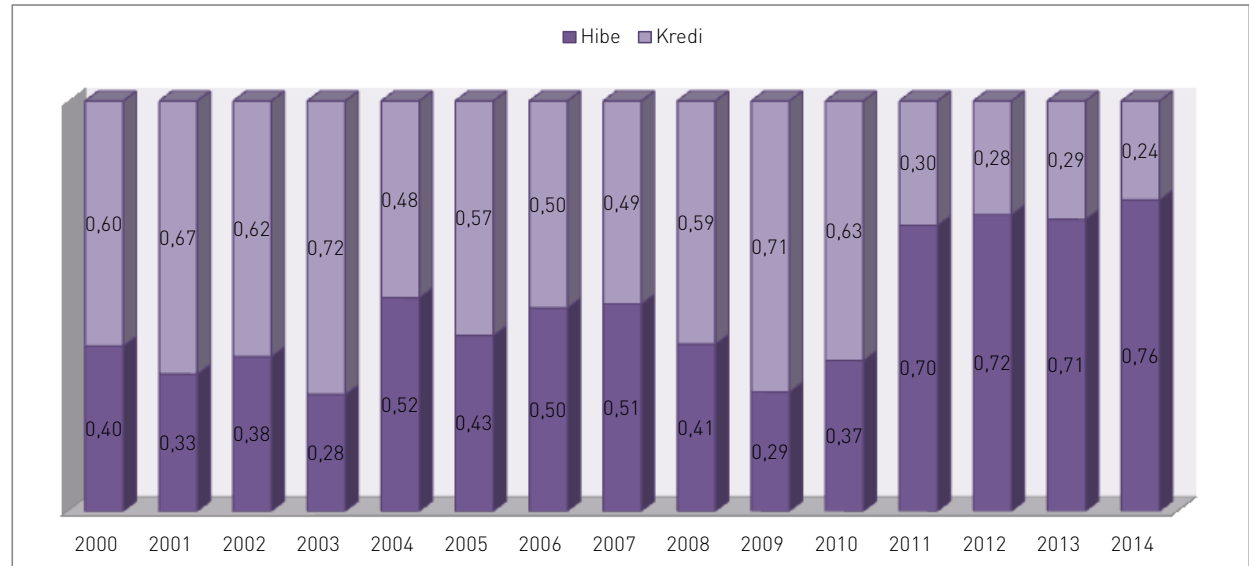
büyüklüğü gösterilmektedir. Yardımların KKTC bütçesi içindeki oranı 2000 yılında yüzde 40,7 iken 2004 yılında bütçe çıkartılamaması nedeniyle yüzde 27,4'e düşmüştür. Bu oran bütçe açığına yapılan yardımın artması nedeniyle 2009 yılında yüzde 36,1'e kadar yükselmiş, alınan tedbirler neticesinde 2013 yılında yüzde 28,5'e ve 2014 yılında da yüzde 24,6'ya gerilemiştir. Yardımların KKTC bütçesi içindeki payının uzun dönemde azalması, yardımların azalmasından değil, bütçenin enflasyonun üzerinde büyümesinden kaynaklanmaktadır. Bu oranın düşmesi önceki yıllara göre harcamaların daha fazla öz kaynakla karşılandığını göstermekte olup, aynı zamanda mali bağımlılığın azalması anlamına da geldiğinden olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

Yukarıdaki grafikte yardımların KKTC GSYH'sına oranı yer almaktadır. Bu grafik KKTC'de 2000'li yılların hemen başında yaşanan bankacılık kriziyle birlikte artan yardımlara bağımlılığın giderek azaldığını göstermesi açısından önemlidir. Bankacılık krizinin etkisiyle yüzde 30 seviyelerine kadar çıkan oran, hem krizin etkisinin kalkması hem de ekonomik büyümeyle birlikte 2007 yılında yüzde

12,1 seviyesine kadar düşmüştür. 2007-2009 döneminde küresel ekonomik krizin etkisi ve zamanında alınmayan tedbirler nedeniyle yardımlar artmış, bu durum GSYH'nın azalması ile birleşince söz konusu oran yüzde 12,1'den yüzde 17,3 seviyesine yükselmiştir. 2010-2012 Ekonomik Programında elde edilen başarı hem yardımların sabit kalmasına hem de GSYH'nın artmasına sebep olduğundan oran tekrar azalarak yüzde 11,6'ya kadar düşmüştür. Sürdürülebilir Ekonomiye Geçiş Programının ilk iki yılında mali disiplinden sapılmaması bu oranın yüzde 10,9'a kadar düşmesini sağlamıştır. T.C. yardımlarının içeriğinin verimli alanlarda kullanılmasını sağlamak kaydıyla aynı miktarda kalması beklenmektedir.

Yukarıdaki grafikte yardımların ilk temel ayrımı olan kredi ve hibe ayrımının gelişimi yer almaktadır. KKTC'ye bütçe açığının kapatılması amacıyla yapılan yardımlar kredi olarak verilmekte yani KKTC'ye borç olarak verilmektedir. KKTC'de refah seviyesinin yükseltilmesine yönelik yardımlar olduğu için altyapı yatırımları ile özel sektörün desteklenmesine yönelik yardımlar Türkiye tarafından, geri ödemesi olmaksızın yani hibe olarak yapılmaktadır.

Grafik 4: TC Yardımlarının Hibe/Kredi Gelişimi

Grafikte 2000’li yılların ortalarında hibeler lehine bir dağılım mevcut iken mali disiplinde yaşanan bozulma nedeniyle 2009 yılında kredi/yardım oranı son yılların en yüksek oranına, yüzde 71’e yükselmiş, mali disiplinde sağlanan başarıya paralel olarak sürekli azalarak 2014 yılında yüzde 24 oranına kadar düşmüştür. Yani 2014 yılında T.C. yardımlarının yüzde 76’sı hibe olarak verilmiş, borç olarak kaydedilen kısım ise yüzde 24’tedir.

Yardımların büyüme üzerine olan etkisinin analiz edilebilmesi için ekonomiye katkısı yüksek olan “verimli” harcamalar ile ekonomiye katkısı nispeten düşük olan “bütçe açığı benzeri” harcamalar ayırımı yapılmıştır. “Bütçe açığı benzeri” harcamalar; bütçe açığı, savunma, reform destekleme ve diğer harcamaları, “verimli” harcamalar ise; altyapı yatırımları, reel sektör destekleri ve teşvik kredilerini kapsamaktadır. Aşağıdaki Grafik 5 ve 6’da “bütçe açığı benzeri” harcamalar ile “verimli” harcamaların gelişimi yer almaktadır.

Yardımlar 2000-2003 yılları arasında cari nitelikteki bütçe harcamalarını finanse etmek amacıyla yani verimsiz alan-

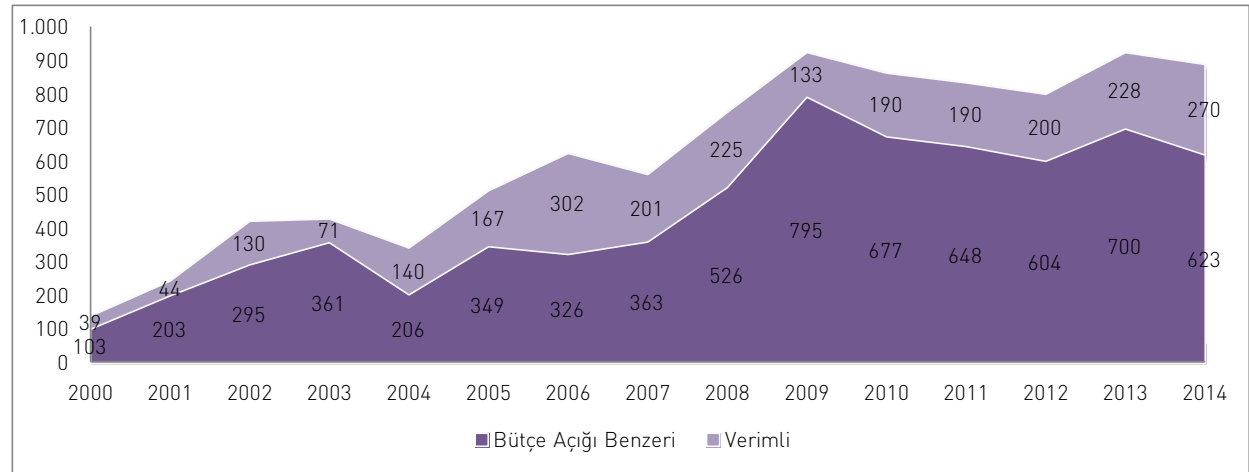
larda kullanılırken, 2004-2007 yılları arasında daha verimli alanlarda kullanılmıştır.

2006 yılında yardımların yüzde 48’i verimli alanlarda kullanılırken 2009 yılında bu oran yüzde 14’e düşmüş, Ekonomik Programın uygulamaya konulmasından sonra tekrar yükselmeye başlamış ve 2010 yılından itibaren denge verimli harcamalar lehine değişmiştir. Yardımların arttığı 2013 yılında “diğer” başlığından kaynaklı olarak bütçe açığına yapılan yardımlarda artış olmasına rağmen bu artış genel paylaşımda fazla etkili olmamıştır. 2014 yılında “bütçe açığı benzeri” için verilen yardım yüzde 70 oranla 623 milyon ₺’ye düşmüştür.

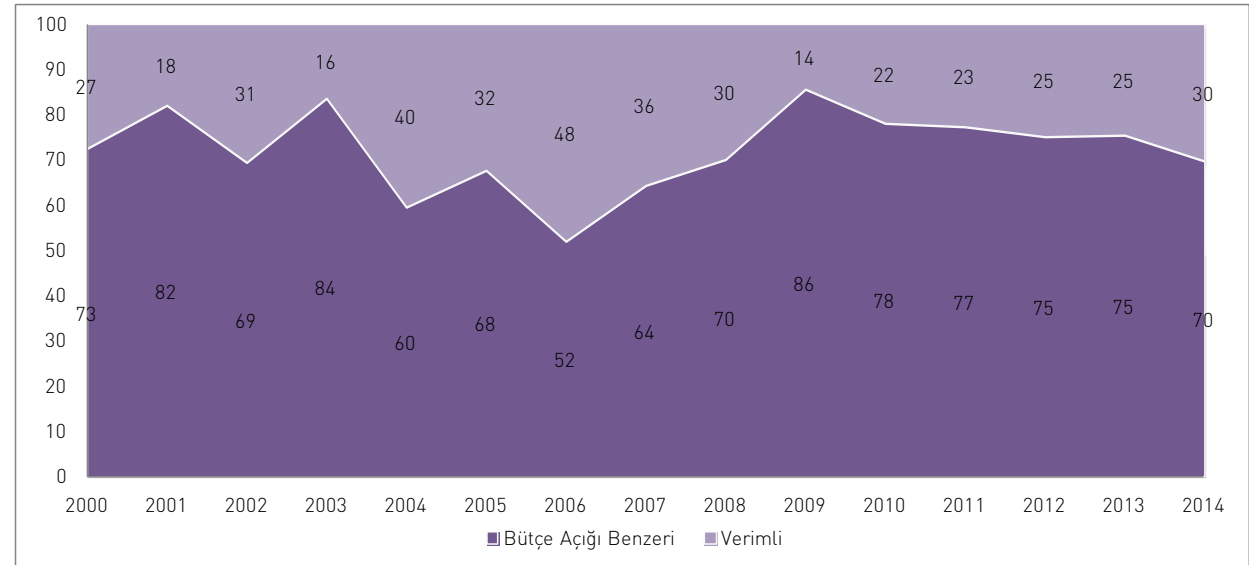
Yardımları kullanım alanlarına göre temel olarak verimli ve bütçe açığı benzeri harcamalar olarak iki gruba ayırdıktan sonra bu grupları oluşturan alt bileşenlere de bakmak suretiyle daha detaylı bir analiz yapma imkanı bulunmuş olacaktır. Aşağıdaki grafikte yardımların alt kalemlerinin 2005-2014 yılları arasındaki gelişimi yer almaktadır.

Grafikte ekonomiye katkısı nispeten az olan ve yukarıda

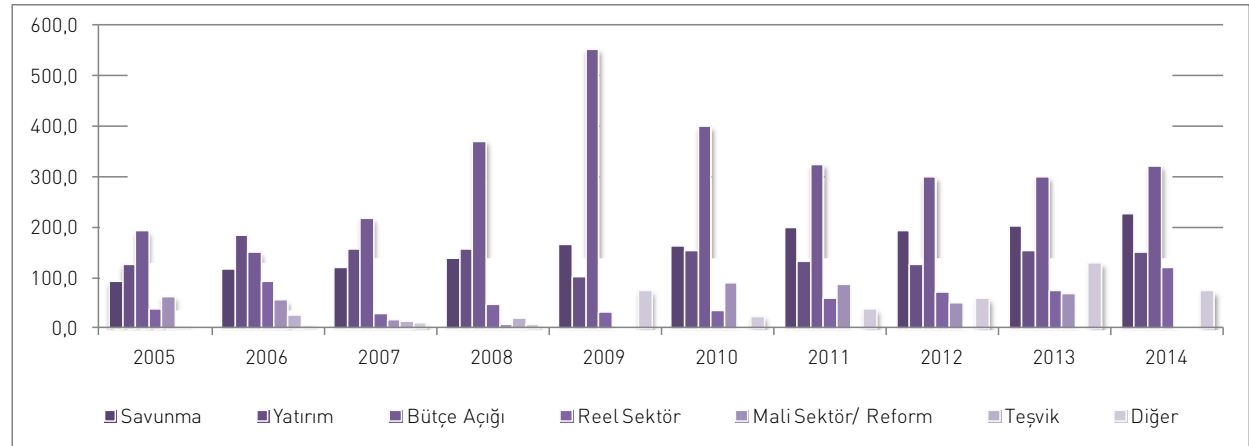
Grafik 5: TC Yardımlarının İç Dağılımı (Milyon ₺)

Grafik 6: TC Yardımlarının İç Dağılımı (%)

Grafik 7: TC Yardım Kalemlerinin Gelişimi Nominal (Milyon ₺)

“bütçe açığı benzeri” harcamalar başlığı altında toplanan; bütçe açığına katkı, reform destekleme ödeneği, savunma ve diğer kalemi ile ekonomiye katkısı daha fazla olan ve “verimli” harcamalar başlığı altında toplanan; altyapı yatırımları, reel sektör destekleri ve teşvik kalemi ayrı ayrı gösterilmektedir.

Bütçe açığına katkı kalemi 2006 yılından itibaren sürekli olarak 2009 yılında en yüksek noktası olan 553 milyon ₺ seviyesine ulaşmıştır. 2009 yılından sonra 2012 yılında 300 milyon ₺’ye kadar düşmüş, 2013 yılında bu seviyesini korumuştur. 2014 yılında 37 milyon ₺ kuraklık tazminatı ödemesinin etkisiyle artmıştır. Bütçe açığına katkı için yapılan yardımlardaki azalma kendini oransal olarak da göstermektedir. Grafik 9’da sarı renkli bölüm bütçe açığına katkısı temsil etmekte olup 2009 yılında toplam yardımların yüzde 60’ını oluştururken 2013 yılında bu oran yüzde 32’ye düşmüş, 2014 yılında küçük bir artışla yüzde 36’ya yükselmiştir.

Reform destekleme ödeneği 2010 yılında, gerçekleştiri-

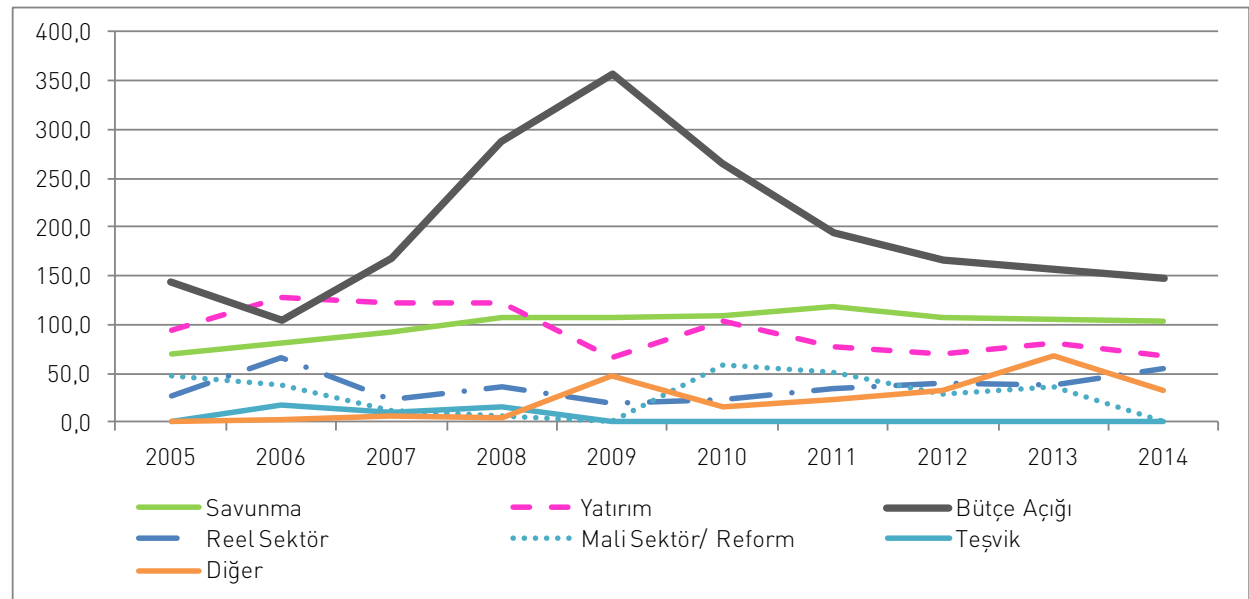
len reformların yoğunluğuna paralel olarak 89,5 milyon ₺ seviyesine yükselmiş, ertesi yıl da seviyesini koruduktan sonra 2012 yılında 50,5 milyon ₺’ye düşmüş, 2013-2015 dönemi Ekonomik Programının ilk yılı olan 2013 yılında ayrılan ödeneğin gerektirdiği kadar reform yapılmadığı için 69,3 milyon ₺’de kalmıştır. 2014 yılında bu olumsuz durum hat safhaya ulaştığı için Reform Destekleme Ödeneğinden her hangi bir katkı yapılmamıştır.

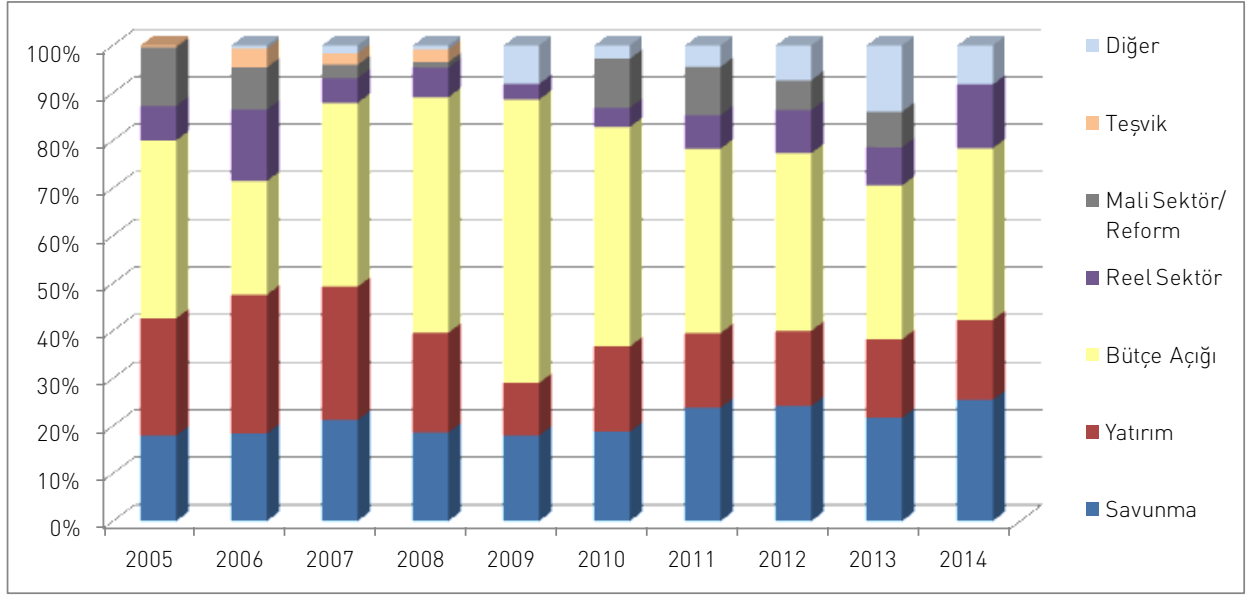
Savunma kalemi 2009 ve 2012 yıllarında yaşadığı sıçramalar nedeniyle artarak 2009 yılında yardımların içinde yüzde 19 olan büyüklüğü 2014 yılında yüzde 25’e yükselmiştir. Personel giderleri ve elektrik giderleri alt kalemlerinden oluşan savunma kalemi, ücretlerde yaşanan artış ile elektrik giderlerinin artması sonucu önemli sıçramalar yaşamıştır.

“Diğer” kalemi 2012 yılındaki 58,8 milyon ₺ seviyesinden 2013 yılında 129,4 milyon ₺ seviyesine yükselmiş 2014 yılında tekrar azalarak 73 milyon ₺ seviyesine düşmüştür.

Bu gelişmeler de göstermektedir ki “bütçe açığı benzeri”

Grafik 8: TC Yardımlarının Gelişimi (Milyon \$)

Grafik 9: TC Yardımlarının İç Dağılımı (%)

harcamalar başlığı altında en önemli kalem bütçe açığına katkıdır. Bütçe açığına katkı son yıllarda azalmasına rağmen "savunma" ve "diğer" kalemi bu azalmanın daha çok hissedilmesini engellemiştir.

Verimli harcamalar başlığı altına giren en önemli kalemler altyapı yatırımları ile reel sektör destekleridir. Aşağıdaki grafikte bu iki kalemin yıllar içindeki gelişimi dolar cinsinden yer almaktadır. Altyapı yatırımları ve reel sektör destekleri olarak yapılan ayırım, kaynakların kamusal yatırımlara mı yoksa özel sektör yatırımlarına mı yapıldığı hakkında bir yorum yapılması açısından önemlidir. Ancak uygulamada bu ayırımı yapmak zaman zaman zorlaşmaktadır. Örneğin üniversitelere yapılan katkılar önceden altyapı yatırımları kategorisinde iken bugün reel sektör destekleri kategorisinde yer almaktadır. Bu nedenle grafikte toplam harcama verisine yer verilmiş, altyapı yatırımları veya reel sektör destekleri ayırımının değişmesi halinde bile yardımların ne kadarının bu iki alana harcanmış olduğunun görülmesi sağlanmıştır.

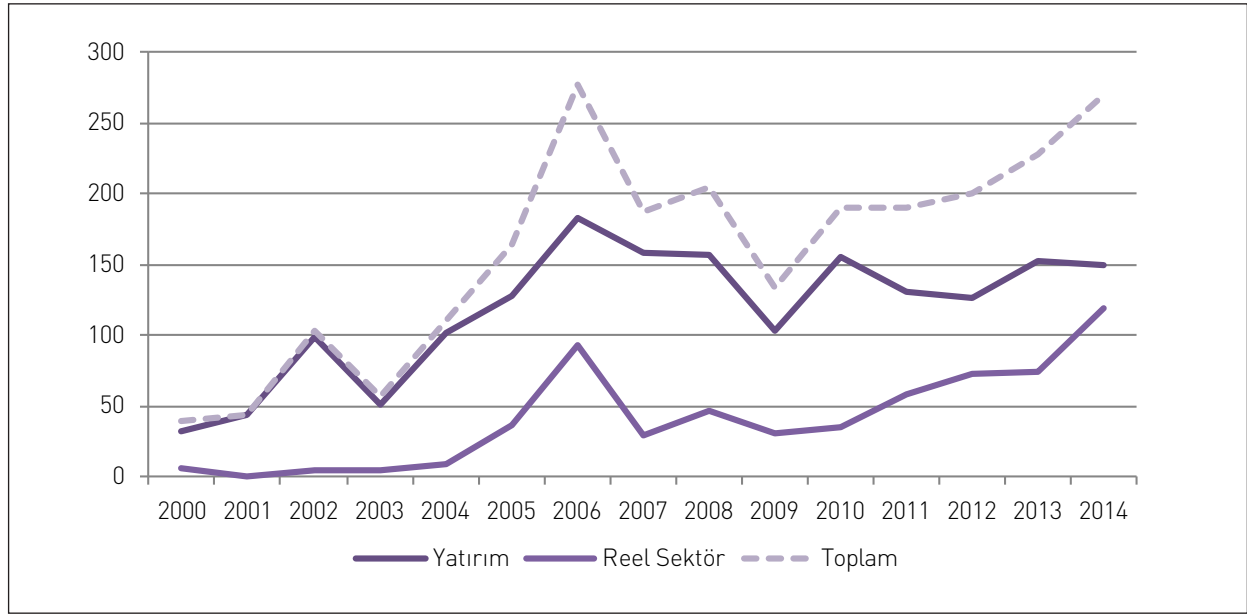
Grafığe baktığımız zaman 2006-2008 döneminde altyapı projelerinin diğer yıllara nazaran daha yüksek miktarda

gerçekleştiği görülmektedir. Bunun gerekçesi KIB-TEK'e 2006 yılında 30 milyon ₺, 2007 yılında 20 milyon ₺ ve 2008 yılında 57 milyon ₺ katkı sağlanmış olmasıdır. T.C. yardımları ile yatırımlarını önemli ölçüde tamamlayan KIB-TEK'e ilerleyen yıllarda daha az katkı sağlanmıştır. 2009 yılında ise yaşanan mali kriz nedeniyle yatırım ödeneklerinin önemli bir bölümü cari bütçe açığına katkı kalemine aktarılmıştır. KKTC'de göreve gelen hükümetlerin cari bütçe açığına katkı kalemine daha fazla ödenek kaydırma beklentisi bu yıllarda yatırım ödeneklerinin kullanılmasını engellemiştir. 2010 yılı ile birlikte uygulanmaya başlayan Ekonomik Program yatırım ödeneklerine bakışın değişmesini sağlamış ve altyapı yatırımları tekrar yükselmeye başlamıştır. 2014 yılında altyapı yatırımları Türk Lirası cinsinden değerini korurken Dolar'da yaşanan artış nedeniyle grafikte bir azalma yaşanmış görüntüsü vermektedir.

Reel sektör destekleri 2000'li yılların başında zikredilmeye başlansa da gerçek değerini 2004 yılında bulmaya başlamıştır. Annan planı referandumu sonrasında yerel bütçede yaşanan iyileşme kamunun alt yapı yatırımlarına kaynak ayırmasına imkan sağlamış ve böylece T.C. yar-

Grafik 10: Altyapı Harcamaları ile Reel Sektör Desteklerinin Gelişimi (Milyon \$)

Grafik 11: Altyapı Harcamaları ile Reel Sektör Desteklerinin Gelişimi (Milyon ₺)

dımlarının özel sektörün gelişmesine imkan sağlaması için bir bakış açısı geliştirilmiştir. 2006 yılında Bafra bölgesinin geliştirilmesi için 20 milyon ₺ harcama yapılmış, KKTC Kalkınma Bankası üzerinden özel sektöre 36 milyon ₺ kredi verilmiştir. Bafra bölgesi yatırımlarının tamamlanması ve KKTC Kalkınma Bankası üzerinden verilen kredilerde rasyonel olmayan uygulamalar nedeniyle amaca ulaşılamaması reel sektör destek harcamalarının aniden düşmesine neden olmuştur. 2009 yılında cari bütçe açığına katkı yapılmasıyla iyice azalan destekler 2010 yılından itibaren Ekonomik Programla birlikte artışa geçmiştir.

2010 yılından sonra reel sektörün desteklenmesinde faiz destekli programlara geçilmesi suretiyle Bankacılık sektörünün devreye sokulması, bir yandan rasyonel olmayan destekleri ortadan kaldırmış, diğer yandan ayrılan kaynağın çok daha fazlasını kredi olarak ekonomiye kazandırma imkanı sağlamıştır. Kısmi hibe programları ile yeni bir kategori oluşturulmuş ve sabit sermaye yatırımları özel sektörün de katkı koyması sağlanarak artırılmıştır. Krediyi ulaşamayan daha küçük ölçekli işletmeler için geliştirilen mekanizmalarla özel sektörün gelişmesine katkı konulmuştur. (Reel sektör desteklerine ilişkin detaylı açıklamalar Raporun "Tamamlanan Projeler" kısmında yer almaktadır.)

Son yıllarda reel sektör desteklerinde yaşanan sıçramanın en önemli nedeni Turizm Teşvik ödemelerinde yaşanan değişikliktir. Turist başına teşviklerin Turizm Fonundan

desteklenen kısımlarının bir çoğu, fonun zamanında ödeme yapamaması nedeniyle sektöre verdiği zararı ortadan kaldırmak amacıyla T.C. yardımlarından karşılanmaya başlanmıştır. Teşvik mevzuatının da etkisiyle son yıllarda artan turist sayısı teşvik tutarının da artmasına neden olduğundan reel sektör desteklerinin son yıllarda önemli düzeylere çıkmasına neden olmuştur.

Yukarıdaki grafikte dikkati çeken önemli hususlardan bir tanesi de reel sektör destek harcamalarının alt yapı yatırım harcamalarına yaklaştırmış olmasıdır. Bu durum 2010 yılından beridir uygulanmakta olan ekonomik programların ruhuna uygun olarak özel sektör odaklı kalkınma stratejisinin grafiğe yansıması halidir.

Altyapı yatırımları ile reel sektör destekleri için 2014 yılında bir önceki yıldan devredenle birlikte 623 milyon ₺ ödenek tahsis edilmiştir. Bu ödeneğin 270 milyon ₺'si harcamaya dönüşmüştür. Yani Harcama/Tahsisat oranı yüzde 43'tür. Bu oran 2013 yılında yüzde 45 olarak gerçekleşmişti. Daha önceki yıllara baktığımız zaman da oran hemen hemen aynı gözükmemektedir. 2014 yılında -devirler dahil- tahsis edilmiş ödenekten kullanılmayan yüzde 57 oranının; yüzde 30'luk kısmı yıllara sari yatırımların ileriki yıl ödeneği olması nedeniyle zamanı gelmediği için beklemekte, kalan yüzde 27'lik kısmı ise kamunun iş yapabilme kapasitesindeki yetersizlik nedeniyle harcamaya dönüşmemektedir.

YILLAR	BÜTÇE										TOPLAM
	HİBELER			KREDİLER							
	SAVUNMA	ALTYAPI PROJELERİ	Reel Sektör	TOPLAM	KAMU SEKTÖRÜ	REEL SEKTÖR	MALİ SEKTÖR / REFORM/DEST.*	TOPLAM	TEŞVİK KREDİLERİ		
TABLO 1 KKTC'YE YAPILAN TÜRKİYE CUMHURİYETİ YARDIMLARININ GELİŞİMİ (Cari Fiyatlarla ₺)											
2002	51.418.000	99.000.000		150.418.000	243.581.933	5.000.000		248.581.933	26.000.000	424.999.933	
2003	67.500.000	51.430.000		118.930.000	293.824.826	5.000.000		298.824.826	14.300.000	432.054.826	
2004	63.236.233	101.602.031		164.838.264	91.476.311	9.439.603		151.753.415	28.765.820	345.357.499	
2005	92.798.997	127.381.082		220.180.079	193.001.277	37.298.505		293.757.290	2.172.767	516.110.136	
2006	115.833.589	183.033.454		298.867.043	154.387.758	93.889.335		304.044.913	24.671.173	627.583.129	
2007	120.047.875	158.317.708		278.365.583	227.220.839	29.243.461		272.352.188	13.838.283	564.556.054	
2008	139.791.027	157.565.115		297.356.142	377.579.934	46.778.966		432.737.309	20.207.071	750.300.522	
2009	167.395.579	102.695.376		270.090.955	627.895.790	30.703.527		658.599.317		928.690.272	
2010	163.327.202	155.303.458		318.630.660	424.150.471	34.816.336		548.441.807	0	867.072.467	
2011	199.979.873	131.418.858	58.741.920	390.140.651	362.664.336	0		447.989.336	0	838.129.987	
2012	194.687.300	127.168.153	72.889.557	394.745.009	358.752.878	0		409.252.878	0	803.997.887	
2013	201.795.988	153.300.883	74.584.602	429.681.473	429.375.374	0		498.700.374	0	928.381.847	
2014	227.517.948	150.372.970	119.973.436	497.864.353	395.182.958	0		395.182.958	0	893.047.312	
2015 BD	270.980.096	504.909.663	230.000.000	1.005.889.759	270.245.246	0		465.620.246	22.000.000	1.493.510.005	
TOPLAM	2.076.309.707	2.203.498.750	556.189.515	4.835.997.972	4.449.339.933	292.169.733	684.329.126	5.425.838.792	151.955.114	10.413.791.878	
TABLO 2 KKTC'YE YAPILAN TÜRKİYE CUMHURİYETİ YARDIMLARININ GELİŞİMİ(\$)											
2002	34.145.726	65.744.037		99.889.763	161.758.177	3.320.406		165.078.583	17.266.111	282.234.456	
2003	45.208.926	34.445.852		79.654.778	196.792.662	3.348.809		200.141.471	9.577.595	289.373.844	
2004 (YTL)	44.459.263	71.432.962		115.892.226	64.313.910	6.636.667		106.692.709	20.224.278	242.809.213	
2005(₺)	69.212.127	95.004.428		164.216.555	143.945.833	27.818.284		219.092.528	1.620.511	384.929.595	
2006	80.939.852	127.896.414		208.836.267	107.879.954	65.606.090		38.968.309	17.239.223	438.529.844	
2007	92.237.524	121.641.748		213.879.272	174.582.745	22.468.906		209.258.943	10.632.499	433.770.714	
2008	108.121.403	121.868.776		229.990.179	292.039.290	36.181.202		334.700.775	15.629.164	580.320.117	
2009	108.202.034	66.380.777		174.582.810	405.862.578	19.846.307	0	425.708.886	0	600.291.696	
2010	108.858.385	103.510.520		212.368.905	282.698.379	23.205.260		365.539.167	0	577.908.073	
2011	119.748.427	78.693.927	35.174.802	233.617.156	217.164.273	0		268.257.087	0	501.874.244	
2012	108.612.162	70.944.576	40.663.630	220.220.368	200.141.076	0		228.314.019	0	448.534.386	
2013	106.080.002	80.587.122	39.207.592	225.874.716	225.713.807	0		262.156.534	0	488.031.250	
2014	119.463.349	78.956.666	62.994.715	261.414.730	207.499.584	0	0	207.499.584	0	468.914.314	
2015 BD	124.154.722	231.334.034	105.378.906	460.867.662	123.818.036	0	89.514.799	213.332.835	10.079.721	684.280.219	
TOPLAM	1.269.443.901	1.348.441.839	283.419.646	2.901.305.386	2.804.210.304	208.431.931	405.585.239	3.418.227.475	102.269.103	6.421.801.963	

Tablo 3: Türkiye Cumhuriyeti'nce 2014 Yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne Yapılan Yardımlar (Kesin Hesap)

AÇIKLAMALAR	2013 YILINDAN DEVREDEN	2014				TOPLAM	YAPILAN REVİZE İŞ- LEMLERİ	2014 TOPLAM REVİZE ÖDENEĞİ	2014 YILI HAR- CAMASI	2015 YILINA DEVREDEN ÖDENEK
		BÜTÇE	GERİ DÖNÜŞ		EKLENEN DÜŞÜLEN					
			ÖDENEĞİ	ÖDENEĞİ						
SAVUNMA ÖDENEKLERİ (HİBE)	11.498.044,29	237.000.000	0,00	0	248.498.044,29	0,00	248.498.044,29	227.517.948,15	20.980.096,14	
	10.625.877,44	137.500.000			148.125.877,44		148.125.877,44			
	4.064.060,39	5.500.000			9.564.060,39		9.564.060,39			
	278.468,75	26.500.000		0	26.778.468,75		26.778.468,75			
	320.000,97	10.500.000			10.820.000,97		10.820.000,97			
					0		0			
	233.339.226,70	188.000.000	0,00	0	421.339.226,70	1.943.406,00	423.282.632,70	150.372.969,65	272.909.663,05	
	63.150.000,00	62.950.000	0,00	2.600.000	128.700.000,00	0,00	128.700.000,00	37.755.430,36	90.944.569,64	
	170.189.226,70	125.050.000		-2.600.000	292.639.226,70	1.943.406,00	294.582.632,70	112.617.539,29	181.965.093,41	
	50.517.827,69	140.000.000	11.482.172,31	0	202.000.000,00	2.465.188,63	204.465.188,63	119.973.435,55	84.491.753,08	
TEŞVİK KREDİLERİ (T.KALKINMA BANKASI)	12.000.000,00	40.000.000		3.226.000	55.226.000,00	0,00	55.226.000,00	17.776.000,00	37.450.000,00	
	38.517.827,69	100.000.000		-3.226.000	135.291.827,69	0,00	135.291.827,69	102.197.435,55	33.094.392,14	
	0,00	0	11.482.172,31	0	11.482.172,31	2.465.188,63	13.947.360,94			
	2.000.000,00	10.000.000	0,00	0	12.000.000,00	0,00	12.000.000,00	0,00	12.000.000,00	
	4.803.204,73	450.000.000	0,00	0	454.803.204,73	0,00	454.803.204,73	395.182.958,48	59.620.246,25	
	0,00	285.000.000		37.000.000	322.000.000,00	0,00	322.000.000,00	322.000.000,00	0,00	
	2.428.204,73	50.000.000		25.000.000	77.428.204,73	0,00	77.428.204,73	73.182.958,48	4.245.246,25	
	2.375.000,00	115.000.000		-62.000.000	55.375.000,00	0,00	55.375.000,00	0,00	55.375.000,00	
TOPLAM	302.158.303,41	1.025.000.000	11.482.172,31	0	1.338.640.475,72	4.408.594,63	1.343.049.070,35	893.047.311,83	450.001.758,52	

NOT: Reel Sektöre ilişkin olarak "Yapılan Revize İşlemleri" sütununda yer alan tutar 2014 yılında Geri Dönüş Hesabı için beklenen tutarın üzerindeki gerçekleşmeyi göstermektedir.

TABLO 4: ANKARA KAYNAKLI PROJELER

	Devreden Ödenek	2014 Ödeneği	Eklenen	Düşülen	İptal Edilen	Toplam Ödenek	Toplam Harcama
ULAŞTIRMA SEKTÖRÜ	30.200.000	42.100.000				72.300.000	24.023.873,46
K.K.T.C. Karayolları Master Plân Uygulama Projesi	21.500.000	29.100.000				50.600.000	24.023.873,46
Ercan Havaalanı Geliştirme Projesi	8.700.000	13.000.000				21.700.000	
KÜLTÜR SEKTÖRÜ		500.000				500.000	
Vakıflar İdaresi Bilgi Yönetimi Projesi		500.000				500.000	
DIĞER KAMU SEKTÖRÜ	27.950.000	16.000.000				43.950.000	11.675.341,17
Müşavirlik Hizmetleri Projesi	50.000	1.000.000				1.050.000	409.869,17
E-Devlet Projesi	27.000.000	3.000.000				30.000.000	8.917.719,00
K.K.T.C.'de Nirengi Ağı Oluşturulması Projesi	900.000	12.000.000				12.900.000	2.347.753,00
ÇEVRE SEKTÖRÜ	1.000.000	350.000				1.350.000	
Yeni Baraj, Ana İsale Hatları ve Diğer Su Etüd-Proje ve Yatırımları Projesi	1.000.000	350.000				1.350.000	
SAVUNMA, GÜVENLİK VE ADALET SEKTÖRÜ	3.000.000					3.000.000	
Yeni Cezaevi Yapımı Projesi	3.000.000					3.000.000	
HABERLEŞME SEKTÖRÜ	1.000.000	4.000.000	2.600.000			7.600.000	2.056.215,73
TRT BRT Ortak Stüdyo Projesi	1.000.000	4.000.000	2.600.000			7.600.000	2.056.215,73
TOPLAM	63.150.000	62.950.000	2.600.000	0	0	128.700.000	37.755.430,36

TABLO 5: LEFKOŞA KAYNAKLI PROJELER

	Devreden Ödenek	2014 Ödeneği	Eklenen	Düşülen	İptal Edilen	Toplam Ödenek	Toplam Harcama
TARIM SEKTÖRÜ	5.550.000	19.650.000	2.000.000	166.000		27.034.000	11.020.426,34
Meteoroloji Hizmetlerinin Geliştirilmesi Projesi		150.000				150.000	140.661,76
Bitki Koruma ve Bitkisel Üretimi Geliştirme Projesi	100.000	1.000.000				1.100.000	382.625,75
TC'den Gelecek Sulama Suyunun Dağıtım Bağlantı ve ve Altyapı Projesi		1.000.000				1.000.000	8.831,70
Merkezi Bitki Sağlığı ve Karantina Laboratuvarının kurulması projesi		500.000				500.000	
Modern Sulama Sistemlerinin Geliştirilmesi Katkı Projesi	50.000	500.000	2.000.000			2.550.000	2.391.011,82
Organik Tarımın Geliştirilmesi Projesi		300.000				300.000	149.072,69
Hayvancılığın ve Organize Hayvan Barınaklarının Geliştirilmesi Projesi	400.000	2.000.000				2.400.000	505.348,41
Balıkçı Barınaklarının İyileştirilmesi ve Geliştirilmesi Projesi	1.000.000	2.500.000				3.500.000	471.387,99
Hayvan Islahı, Hayvansal Hastalık ve Zararlılarla Mücadele Projesi	250.000	3.500.000		166.000		3.584.000	1.207.184,59
Sınır Kontrol Noktası Oluşturma Projesi	1.300.000	700.000				2.000.000	
Tarımsal Araştırma ve Geliştirme Projesi	450.000	2.000.000				2.450.000	1.039.000,23
Ormancılık Sektörünü Geliştirme Projesi	2.000.000	5.500.000				7.500.000	4.725.301,40
SANAYİ, TİCARET VE MADENCİLİK SEKTÖRÜ	4.000.000	3.000.000				7.000.000	4.793.957,70
Organize Sanayi Bölgeleri Altyapı İnşaatına Katkı Projesi	1.000.000	3.000.000				4.000.000	1.793.957,74
Lefkoşa Sanayi Bölgesi Dahili Gümrükleme Platform ve Çevre Düzenleme Projesi	3.000.000					3.000.000	2.999.999,96
ENERJİ SEKTÖRÜ	150.000	1.250.000				1.400.000	
Akaryakıt Birimi Laboratuvarının Geliştirilmesi Projesi	150.000					150.000	
UCT Standartlarına Uyum Projesi		1.250.000				1.250.000	
ULAŞTIRMA SEKTÖRÜ	23.000.000	14.250.000	3.500.000			40.750.000	24.988.271,63
Yol Yapım ve Bakım Projesi	23.000.000	12.000.000	3.500.000			38.500.000	24.050.254,16
Lefkoşa-Şehiriçi Anayolları Açma ve Bölünmüş Yolları Tamamlama Projesi		1.000.000				1.000.000	
Romörkör Gemisi Tamir Bakım Giderleri Projesi		1.000.000				1.000.000	749.927,47
Limanların ve Diğer Kıyı Yapılarının Geliştirilmesi Projesi		250.000				250.000	188.090,00
EĞİTİM SEKTÖRÜ	2.230.000	15.000.000	1.943.406			19.173.406	5.821.488,97
Eğitim ve Öğretim Hizmetlerinin Geliştirilmesi ve Katkı Projesi	1.000.000	8.550.000				9.550.000	3.118.663,64
Eğitim Programı Geliştirme Projesi	950.000	1.500.000				2.450.000	874.997,20

V
V
V

Tam Gün Eğitim Projesi	150.000	2.000.000				2.150.000	982.642,19
Meslek Liseleri Alt Yapı Modernizasyon Projesi		2.150.000				2.150.000	367.633,16
Gençlere Yönelik Etkinliklerin Desteklenmesi Projesi	30.000	300.000				330.000	163.133,50
Sportif Faaliyetlere ve Spor Tesislerine Katkı Projesi	100.000	500.000				600.000	314.419,28
T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı Spor Tesisleri Yapımına Katkı Projesi			1.943.406			1.943.406	
KÜLTÜR SEKTÖRÜ	12.928.000	11.250.000		600.000		23.578.000	12.896.819,47
Din Hizmetlerinin Geliştirilmesi ve Katkı Projesi	6.450.000	2.500.000		600.000		8.550.000	5.189.534,80
Tanıtma, Enformasyon ve Tören Giderlerine Katkı Projesi	1.200.000	4.000.000				5.200.000	4.063.779,13
Anıtlar, Şehitlikler ve Müzeler Yapım ve Onarımı ile Katkı Projesi		1.000.000				1.000.000	20.000,00
Salamis Antik Kenti Kazısına Katkı Projesi	50.000	250.000				300.000	
Arkeolojik Kazı Çalışmalarına Katkı Projesi		500.000				500.000	
Lefkoşa Belediyesi Tiyatro Binası Yapımına Katkı Projesi	878.000					878.000	
Eski Eserlerin Restorasyonu Projesi	4.000.000	2.000.000				6.000.000	3.241.829,02
TC-KKTC Kültür ve Sanat İşbirliği ve Katkı Projesi	150.000	1.000.000				1.150.000	381.676,52
SAĞLIK VE SOSYAL HİZMET SEKTÖRÜ	3.500.000	13.390.000	666.000			17.556.000	3.576.566,46
Tıbbi Tesisat ve Ambulans Alımı Projesi	3.500.000	6.000.000				9.500.000	1.929.461,25
Yeniçenköy Sağlık Merkezi Projesi		1.000.000	500.000			1.500.000	
Sağlık Hizmetlerinin Geliştirilmesi Projesi		600.000				600.000	455.628,19
Onkoloji Hastanesi Yapım Projesi		4.000.000				4.000.000	
Sosyal Hizmet Projesi		790.000				790.000	31.707,77
Devlet Laboratuvarına Tesisat Alımı ve Akreditasyon Projesi		1.000.000	166.000			1.166.000	1.159.769,25
DIĞER KAMU SEKTÖRÜ	101.341.226,70	32.925.000	600.000	9.050.000		125.816.226,70	35.670.838,37
Maliye İdaresini Geliştirme Projesi	100.000	400.000				500.000	134.616,52
Rekabet Kurumunu Geliştirme Projesi	150.000					150.000	60.451,85
Tamamlama Projesi	5.841.226,70	11.105.000		9.050.000		7.896.226,70	
TC'den Görevli Olarak Gelen Kamu Görevlileri ve Uzmanların Ücretleri Prj.	250.000	2.750.000				3.000.000	2.601.157,54
Hizmet Binaları Yapım Geliştirme ve Tamamlama Projesi	4.700.000	2.920.000				7.620.000	2.334.966,11
Otomasyon Projelerine Katkı Projesi	100.000	500.000				600.000	34.023,00
Dernek, Birtık, Kulüp, Sendika, Vakıf vb. STK'lara Katkı Projesi	200.000	2.000.000	600.000			2.800.000	1.412.838,99
Belediye ve Köylerin Altyapı Yatırımlarına Katkı Projesi	89.000.000	10.000.000				99.000.000	26.173.429,96
Lefkoşa Surlar içi Bölgesi Renevasyon Etüd Projesi		250.000				250.000	
K.K.T.C.'de Nirengi Ağı Oluşturulması Projesi	1.000.000	3.000.000				4.000.000	2.919.354,40

V
V
V

ÇEVRE SEKTÖRÜ	13.525.000	9.000.000	300.000			22.825.000	11.782.048,67
İçme Suları, İsale Hatları, Şebeke ve Türbin Yenileme ve Dere Islahı ve Katkı Projesi	7.000.000	6.000.000				13.000.000	6.199.341,95
Su Deposu İnşaatları Projesi	450.000	500.000				950.000	221.087,44
Dalgıç Pompa ve Aksamları Projesi	200.000	500.000				700.000	221.393,78
Türkiye'den Boruyla Su Getirme Projesi KKTC Dağıtım Kısmı	4.750.000	500.000				5.250.000	4.236.083,53
Su Sondajları Projesi		500.000	300.000			800.000	739.940,21
Atık Su Arıtma Hizmetlerinin Geliştirilmesi ve Katkı Projesi	125.000	1.000.000				1.125.000	164.201,76
Ülkesel Fiziki Plan Projesi	1.000.000					1.000.000	
SAVUNMA, GÜVENLİK VE ADALET SEKTÖRÜ	3.450.000	4.250.000				7.700.000	509.140,59
Cezaevi'nin Geliştirilmesi Projesi		250.000				250.000	139.515,53
Polis Teşkilatını Güçlendirme Projesi	200.000	250.000				450.000	230.425,06
Demirhan Karakol Projesi	750.000	250.000				1.000.000	
Polis Okulu Binası Projesi	2.500.000	3.500.000				6.000.000	139.200,00
HABERLEŞME SEKTÖRÜ	515.000	1.085.000	150.000			1.750.000	1.557.981,09
BRT Altyapı Yatırımlarına Katkı Projesi	500.000	1.000.000	150.000			1.650.000	1.502.851,04
Posta Hizmetlerinin Geliştirilmesi Projesi	15.000	85.000				100.000	55.130,05
TOPLAM	170.189.226,70	125.050.000	9.159.406	9.816.000	0	294.582.632,70	112.617.539,29

TABLO 6: REEL SEKTÖR ANKARA KAYNAKLI PROJELER

	Devreden Ödenek	2014 Ödeneği	Eklenen	Düşülen	İptal Edilen	Toplam Ödenek	Toplam Harcama
YÜKSEK ÖĞRETİM SEKTÖRÜ	12.000.000	40.000.000	3.226.000			55.226.000	17.776.000
ODTÜ Kuzey Kıbrıs Kampüsü Giderlerine Katkı Projesi		10.000.000	3.226.000			13.226.000	13.226.000
İTÜ Kuzey Kıbrıs Kampüsü Giderlerine Katkı Projesi	12.000.000	30.000.000				42.000.000	4.550.000
TOPLAM	12.000.000	40.000.000	3.226.000	0	0	55.226.000	17.776.000

TABLO 7: REEL SEKTÖR LEFKOŞA KAYNAKLI PROJELER

	Devreden Ödenek	2014 Ödeneği	Eklenen	Düşülen	İptal Edilen	Toplam Ödenek	Toplam Harcama
TARIM SEKTÖRÜ	3.200.000	10.200.000	2.000.000			15.400.000	10.312.734,81
Proje Destekli Tarımsal Kısmi Hibe Programı Projesi	3.000.000	4.000.000				7.000.000	2.884.991,42
Tarımsal Hibe Programı		1.000.000				1.000.000	399.623,44
Tarım Sektörünün Geliştirilmesi Projesi	200.000					200.000	14.942,16
Faiz Destekli Ziraî Kredi Programı Projesi		5.000.000	2.000.000			7.000.000	6.999.999,07
Damızlık Sığır İşletmeciliğinin geliştirilmesi Projesi		200.000				200.000	13.178,72
SANAYİ, TİCARET VE MADENCİLİK SEKTÖRÜ	7.250.000	13.502.000				20.752.000	12.940.952,90
Lefkoşa Arasta Esnafına Renevasyon Amaçlı Faiz Destekli Kredi Programı Projesi		1.000.000				1.000.000	
Kefalet Sandıklarına Katkı Projesi		1.000.000				1.000.000	
Sanayici ve KEZ'e Yönelik Proje Destekli Kısmi Hibe Programı Projesi	6.500.000	4.000.000				10.500.000	5.585.977,63
Sanayici ve KEZ'e Yönelik Faiz Destekli Kredi Programı Projesi		1.000				1.000	
Kalite Belgesi, Fuar, Pazarlama ve Navlun Hibe Destek Programı Projesi	750.000	3.500.000				4.250.000	3.354.975,27
Esnaf ve Hizmet Sektörüne Yönelik Faiz Destekli Kredi Programı		4.000.000				4.000.000	4.000.000,00
Faiz Destekli KOBİ Yatırım Kredi Programı		1.000				1.000	
TURİZM SEKTÖRÜ	5.325.000	41.750.000	9.500.000	3.500.000		53.075.000	46.472.928,37
Yarım Kalmış Otellerin Tamamlanması ve Mevcut Otel ve Restoranların Geliştirilmesine Kredi Verilmesi	125.000					125.000	

V
 V
 V

Eko Turizmi ve Pansiyonculuğu Geliştirme Projesi	500.000				500.000				
Turizm Teşvik Programı	200.000			35.000.000	9.500.000			44.700.000	43.682.776,49
Turizm Bölgeleri Alt Yapılarına Katkı ve Turizm Çeşitlendirme Projesi	1.500.000			750.000		1.500.000		750.000	223.061,07
Turizm Yatırımlarına Faiz Destekli Kredi Programı				1.000.000				1.000.000	
Turizm Projelerine Kısmi Hibe Programı	3.000.000			3.000.000				6.000.000	2.567.090,81
Turizm Tanıtım ve Ara Eleman Yetiştirme Projesi				2.000.000		1.500.000		500.000	0
YÜKSEK ÖĞRETİM SEKTÖRÜ	8.450.000			24.700.000	13.800.000			46.950.000	28.995.819,47
Üniversitelerin Ortak Tanıtımına Katkı Projesi				2.500.000				2.500.000	900.591,83
Öğretim Üyesi Yetiştirme Programı Projesi	50.000			1.000.000				1.050.000	794.931,46
Lefke Avrupa Üniversitesinin Geliştirilmesine Katkı Projesi	300.000			4.200.000	6.200.000			10.700.000	7.999.998,00
Yükseköğretim Kurumları Laboratuvar Geliştirme Projesi	1.500.000			2.500.000				4.000.000	1.900.000,00
Üniversitelerin Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Projelerini Destekleme Projesi	1.200.000			1.500.000				2.700.000	354.286,00
Üniversitelerin Uluslararası Akreditasyonu ve Bologna Sürecine Hazırlanması Projesi	1.400.000			2.500.000				3.900.000	789.430,67
DAÜ Yatırım Giderlerine Katkı Projesi	4.000.000			10.500.000	7.600.000			22.100.000	16.256.581,51
Diğer KAMU SEKTÖRÜ	14.292.827,69			21.330.172,31	2.465.188,63	25.026.000		13.062.188,63	3.475.000,00
Tamamlama Projesi	14.292.827,69			16.330.172,31	2.465.188,63	25.026.000		8.062.188,63	
Kırsal Kalkınma Projesi				5.000.000				5.000.000	3.475.000,00
TOPLAM	38.517.827,69			111.482.172,31	27.765.188,63	28.526.000	0	149.239.188,63	102.197.435,55

TAMAMLANAN PROJELER

Tamamlanan Projeler

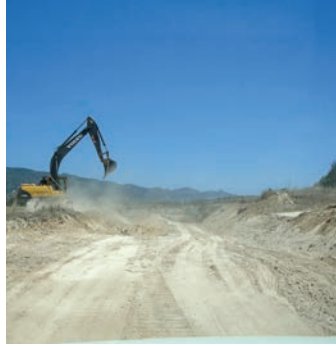
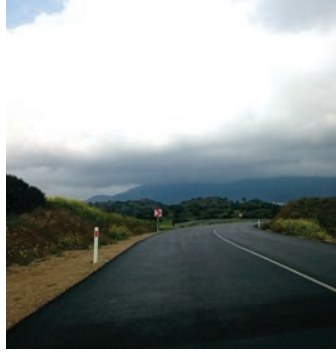
TC yardımlarından Altyapı Yatırımları ile Reel Sektör Destekleri kapsamında yapılan projeler hem ülke altyapısının hem de ekonomisinin gelişmesine hizmet eden harcamalardır. 2014 yılında 74 altyapı yatırım projesine 423,3 milyon ₺ ödenek ayrılmış olup, ayrılan ödeneğin yüzde 36'sı (150,3 milyon ₺) harcamaya dönüşmüştür. Reel sektörün desteklenmesi kapsamında ise toplam 110 milyon ₺ büyüklüğünde 31 adet proje oluşturulmuş ve ayrılan ödeneğin yüzde 59'u (119,9 milyon ₺) harcamaya dönüşmüştür.

Altyapı ve Reel Sektörün Desteklenmesi için harcanan toplam 270,2 milyon ₺'nin yüzde 18,2 Ulaştırma Sektörü,

yüzde 18,4 Diğer Kamu Sektörü, yüzde 17,2 Turizm Sektörü, yüzde 17,3 Yüksek Öğretim Sektörü, yüzde 7,9 Tarım Sektörü, yüzde 4,3 Çevre Sektörü, yüzde 2,2 Eğitim Sektörü, yüzde 6,5 Sanayi, Ticaret ve Maden Sektörü, yüzde 4,7 Kültür Sektöründen oluşmaktadır.

Altyapı Yatırımları ile Reel Sektör Desteklerine ilişkin makro büyüklükler tablolar halinde 4. bölümde yer almakta olup, bu bölümde Altyapı Yatırımları ile Reel Sektör Destekleri kapsamında gerçekleştirilen proje ve programlara ilişkin açıklamalar yer almaktadır.

Ulaştırma Sektörü

Karayolları Master Plan Uygulama Projesi

2012-2020 Revize Master Plan kapsamında bulunan 400 km uzunluğundaki yol yapım işinin 59 km uzunluğundaki projede yapım çalışmalarına 2013 yılında başlanmıştır. Proje bedeli iş artışları ile birlikte 135 milyon ₺'dir. Bu kapsamda;

Lefkoşa Çevre Yolu (Bölünmüş Yol)

Proje bedeli 46 milyon ₺ olan 15,5 km uzunluğundaki Lefkoşa Çevre yolu yapım işinde 2014 yılı içerisinde yapılan çalışmalarla 1,4 milyon m³ toprak kazısı, 13 bin m³ beton ve 83 bin ton kırmataş temel ve kırmataş alttemel imalatları gerçekleştirilmiştir.

Güzelyurt - Lefke Yolu (Bölünmüş Yol)

Proje bedeli 44 milyon ₺ olan 17 km uzunluğundaki Güzelyurt - Lefke bölünmüş yol yapım işinde 2014 yılı içerisinde yapılan çalışmalarla 1,3 milyon m³ toprak tesviye işleri ve 11 bin m³ beton imalatı gerçekleştirilmiştir.

Söz konusu yol yapım işleri için 2014 yılında 22.971.647 ₺ harcama yapılmıştır.

Tamamlanan Diğer İşler

- Yenierenköy - Dipkarpaz Yolu (II. Etap) Yapımı

Yol Yapım Projeleri kapsamında 2014 yılında toplam 48.074.127 ₺ harcama yapılmıştır.

- Kantara - Ardahan Yol Ayrımı - Mersinlik Yolu Yapımı
- İskele - Topçuköy Yol Ayrımı - Ardahan Yolu Yapımı
- Pınarlı-Ulukışla Yolu Üstyapı Yapımı

Diğer Kamu Sektörü

Belediye ve Köylerin Altyapı Yatırımlarına Katkı Projesi

Yerel yönetimlerin desteklenmesi projesinde altyapı yatırımlarına katkı öncelikli ilke olarak benimsenmiştir. Bu nedenle trafik güvenliği ve ulaşım kolaylığı sağlanabilmesi için; köy içi yolların stabilize edilmesi, asfaltlanması, kaldırım ve sokak aydınlatma projeleri, su kaçaklarına sebep olan ve insan sağlığını tehdit eden eski boruların değiştirilmesi için; içme-suyu şebeke yenileme ve su deposu yapımı projeleri, kanalizasyon ve yağmur suyu drenaj projeleri önceliklendirilmiştir. Bunun yanında kırsal kesim yerleşim yerlerinde sosyal ve kültürel aktivite merkezi oluşturma amacıyla gençlik merkezi, çok amaçlı toplum merkezi, köy kadın kursu ve çocuk ile spor parkları oluşturma projeleri desteklenmiştir. Altyapı projelerinin yanı sıra Belediyelerin moloz temizliği ve dere ıslahı projelerine destek sağlanmış ve Belediyelerin sürekli sağladığı hizmetlerde kullanılmak üzere çöp kamyonu, kazıcı yükleyici, yol süpürme aracı, çekirge kamyon gibi iş araçları alımlarına da katkı sağlanmıştır.

Ayrıca katkı sağlanan projeler için kamu kaynaklarının daha etkin kullanılmasını sağlamak, kaliteli yapılar elde etmek ve

Belediye ve Köylerin Altyapı Yatırımlarına Katkı Projesi kapsamında 2014 yılında toplam 26.173.429 ₺ harcama yapılmıştır.

yerel yönetimlerin proje geliştirme, uygulama projesi hazırlama ve kontrollük alanlarında kurumsallaşmalarına yardım etme prensibi ile başlanan Doğu Akdeniz Üniversitesi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Vakıf kuruluşu olan EBI ve Lefke Avrupa Üniversitesi'nden kontrollük hizmeti satın alınması uygulamasına devam edilmiştir.

Bu kapsamda 2014 yılı içinde desteklenen projeler şunlardır:

Akdoğan Belediyesi	Dere Yataklarının Temizlenmesi Projesi	60.000
	Köyü Yolların Drenaj ve Kaldırım Yapımı Projesi	100.000
	Organize Hayvancılık Bölgesi Yolunun Asfaltlanması Projesi	126.145
	İçme Suyu Kuyusuna Elektrik Akımı Bağlanması Projesi	13.000
	Toplam	299.145
Akincılar Belediyesi	Dere ıslahı ve Moloz Temizliği	30.000
Alayköy Belediyesi	Alayköy-Yılmazköy Köyü Yolların Asfaltlanması	150.000
	Dere Yatakları Islahı	20.000
	Alayköy Gürpınar Uçurum Tepe Yolu Asfalt Yenileme (Belediyeler Birliği)	173.984
	Toplam	343.984
Alsancak Belediyesi	Denizkızı Otel Bölge Yollarının Asfalt Yama ve Kaplama Yapılması	183.251
	Rekreasyon Alanı Projesi	76.729
	Altyapı ve Kaldırım Projesi	284.340
	Toplam	544.320
Beyarmudu Belediyesi	Çayönü ve Güvercinlik Köyü Köyü Yolları Asfaltlama Projesi	300.000
	Karakol Binasının Belediye Hizmet Binasına Dönüştürülmesi Projesi	210.000
	Türkmenköy Mezarlık Çevre Duvarı Projesi	60.000
	Toplam	570.000
Büyükkonuk Belediyesi	Köy İç Meydan Düzenleme (Kaldırım) Projesi	150.000
	Köy İç Yolları Asfalt Projesi	224.585
	Yedikonuk ve Tuzluca Köylerine Çocuk Parkı Projesi	150.000
	Toplam	524.585
Çatalköy Belediyesi	Asfalt ve Altyapı Düzenleme Projesi	500.000
	İstinat Duvarı Yapımı	120.000
	Toplam	620.000
Değirmenlik Belediyesi	Balıkesir Köyü Çocuk Parkı	100.000
	Gazimağusa-Lefkoşa Anayolu Su Hattı Projesi	19.482
	Toplam	119.482
Dikmen Belediyesi	Asfaltlama Projesi	464.613
Dipkarpaz Belediyesi	Belde İç Yolların Asfaltlanması	200.000
	Kütüphane Projesi	99.760
	Merkep Koruma Alanının Tellenmesi Projesi	974.997
	Dipkarpaz Eko Turizm Ortak Restoran Projesi	56.152
	Toplam	1.330.909
Esentepe Belediyesi	Karaağaç Köyü Altyapı ve Yol Düzenlemesi	115.578
Geçitkale Belediyesi	İncirli Mağara Çardak Projesi	49.000
	Köprü Projesi	183.900
	Toplam	232.900
Girne Belediyesi	Turgut Tahsin Sokak Kaldırım, Altyapı, Kanalizasyon Projesi	450.000
	Yukarı Girne Kanalizasyon Projesi (III.Etap)	499.991
	Toplam	949.991

Gönyeli Belediyesi	Asfalt Yenileme Projesi	1.000.000
	İçme Suyu Borularının Yenilenmesi Projesi	200.000
	Kanalizasyon Projesi	800.000
	Atatürk Caddesi Asfalt Yenileme Projesi	200.000
	Kanlıköy Organize Hayvan Böl. Stabilize Yol yapımı	50.000
	Kanlıköy Ağiller Yolu ile Köy İç Yollarının Asfaltlanması	100.000
	Toplam	2.350.000
Güzelyurt Belediyesi	Bostancı Asfaltlama Projesi (II.Etap)	400.000
	Narenciye Sevk Merkezi Projesi	400.000
	Serhatköy, Mevlevi, Zümrüt, Aydın, Kalkanlı Köylerin Alt Yapı Projesi	600.000
	Toplam	1.400.000
İnönü Belediyesi	Yagmur Suyu Drenaj Projesi (II.Etap)	125.000
	Yagmur Suyu Toplama Çukurunun Düzenlenmesi	75.000
	Yol Kenarlarının Altyapı Çalışması	200.000
	Korkuteli Köyüne Sosyal Kültürel Faaliyet Alanı Projesi	50.000
	İnönü Dörtöl - Korkuteli Köyü Altyapı Projesi	150.000
	Toplam	600.000
İskele Belediyesi	Köy Geliştirme ve Kalkındırma Programı	1.000.000
	Ötüken Drenaj projesi	100.000
	Toplam	1.100.000
Lapta Belediyesi	Karşıyaka Dere Islahı Projesi	250.000
	Kayalar Köyü Hayvan Barınağı Projesi	198.084
	Lapta ve Bağlı Köylerde Asfalt Kaplama Projesi	500.000
	Kılıçarslan Köyü Yollarının Asfaltlanması	245.978
	Lapta Karşıyaka köyü Asfalt Yapımı Projesi	200.000
	Toplam	1.394.062
Lefke Belediyesi	Gemikonağı Sahil Düzenleme Projesi (II.Etap)	300.000
	Lefke Merkez Asfalt Yapım Projesi	300.000
	Toplam	600.000
Lefkoşa Belediyesi	Altınbaş Petrol Kavşağı Ana İshale Hattı Yenileme	449.272
	Asfalt Yama Yapımı Projesi	671.746
	Kaldırım ve Drenaj İşleri Projesi	1.372.965
	Toplam	2.493.983
Mağusa Belediyesi	Asfalt Yenileme Projesi	1.000.000
	Kanalizasyon Projesi (III. Etap)	348.166
	Toplam	1.348.166
Mehmetçik Belediyesi	Bağlı Köylere Otobüs Durağı Alım Projesi	50.000
	Turizm Tesisleri Yol Aydınlatma Projesi	70.000
	Toplam	120.000

Paşaköy Belediyesi	Hayvan Barınaklarına Su Temini ve Şebeke Projesi	300.000
	Su Deposuna Elektrik Temini Projesi	20.000
	Tarihi Camii Parkı Projesi	100.000
	Kurudere Su Deposu Projesi	116.982
	Su Temin Projesi	60.000
	Paşaköy ÇATOM'a Koltuk Alımı	60.000
	Toplam	656.982
Serdarlı Belediyesi	Ağıllar Bölgesi Elektrik Bağlama Projesi	130.000
	Mezarlık Duvarı Yapımı Projesi	150.000
	Ova Yollarının Düzenlenmesi	150.000
	Pınarlı Çocuk Parkına Spor Aletleri Alımı	20.000
	Serdarlı ve Çevre Köylere Asfaltlama Projesi	206.276
	Serdarlı-Ulukışla Elektrik Aydınlatma Projesi	40.000
	Tirmen ve Ergenekon Köylerine İstinad Duvarı	150.000
	Toplam	846.276
Tatlısu Belediyesi	Yeni Hizmet Binası Katkı Projesi	150.000
Vadili Belediyesi	Asfaltlama ve Parke Döşeme Projesi	433.279
Yeniboğaziçi Belediyesi	Alaniçi Köyü Asfalt Projesi	217.819
	Muratağa Köyü Parke Bordür Döşemesi Projesi	70.000
	Toplam	287.819
Yenierenköy Belediyesi	Asfalt ve Ova Yollarının Düzeltilmesi Projesi	450.000
	Çok amaçlı Pazar Yeri Yapım Projesi	125.000
	Okul Yoluna İstinad Duvarı ve Kaldırım Yapımı Projesi	150.000
	Kültür Sarayı Restorasyon Projesi	227.453
	Toplam	952.453

Belediyelere Araç Alımı Projesi Kapsamında 1.752.771 ₺,

Alsancak Belediyesi	Çöp semi-treylar alımı	150.000
Güzelyurt Belediyesi	Vakumlu jet akipman alımı	70.000
Lapta Belediyesi	Tır kafası ve presli evsel çöp dorsesi alımı	280.000
Lefke Belediyesi	Çekirge kamyon alımı	90.293
	Kango araç alımı	25.282
	Skip kovalı araç alımı	36.117
	Arazi tipi araç alımı	54.176
	2 Adet çöp kamyonu alımı	93.904
Lefkoşa Belediyesi	Jet kombi tipi araç alımı	500.000
Mehmetçik Belediyesi	Su tankeri alımı	50.000
Serdarlı Belediyesi	Pick-Up alımı	40.000
Tatlısu Belediyesi	Çöp kamyonu alımı	160.000
Yenierenköy Belediyesi	Kepçe (diggerloder) alımı	203.000

Turizm Sektörü

Turizm Teşvik Programı

Program Kuzey Kıbrıs'ın yurtdışında tanıtım faaliyetlerinin artırılması ve bunların daha profesyonel ve hedefe yönelik olarak yapılması; turist sayısının ve turistlerin konaklama sürelerinin artırılması; otellerin kış aylarındaki doluluk oranlarının artırılması yoluyla sezonun uzatılması; farklı pazarlardan turist akışının sağlanması ve turizmde çeşitliliğin sağlanması hedefiyle T.C.- KKTC Turizm İşbirliği Eylem Planı çerçevesinde uygulanmaktadır.

Teşviklendirme;

- T.C. Haricindeki Charter Seferleri için,
- Özel İlgi Grupları ve Kapalı Gruplar için,
- T.C.'den Gelen Turistler için ve
- T.C. Harici Ülkelerden Gelen Turistler için olmak üzere 4 alt konu başlığından oluşmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti yardımlarından Turizm talebinin artırılması programı kapsamında 2014 yılında toplam 43.682.776 ₺ harcama yapılmıştır.

Turizm Bölgeleri Altyapılarına Katkı ve Turizm Çeşitlendirme Projesi

Turizm bölgelerinin altyapı eksikliklerinin tamamlanması amacıyla; asfalt, halk plajı düzenleme, çevre düzenleme, yürü-

Turizm Sektörüne 2014 yılında toplam 46.472.928 ₺ harcama yapılmıştır.

yüş yolları oluşturma projeleri desteklenmiştir.

Bu kapsamda 2014 yılında tamamlanan Projeler;

- Kumyalı Halk Plajı Projesi
- Dipkarpaz Elous manastırı elektrik projesi
- Girne baldöken turizm enformasyon ofisi

Türkiye Cumhuriyeti yardımlarından Turizm Bölgeleri altyapı yatırımlarına Katkı Projesi kapsamında toplam 223.061 ₺ harcama yapılmıştır.

Turizm Projelerine Kısmi Hibe Programı

Turizme dönük tesislerin hizmet kalitesinin ve çeşitliliğinin artırılması ve yeni tesisler oluşturulması önceliklerine sahip program kar amacı güden kuruluşlar için asgari 25.000 ₺ azami 250.000 ₺ olarak belirlenmiştir. Destek oranı yüzde 50 olan programdan kar amacı gütmeyen kuruluşlarda yararlanmıştır. Kar amacı gütmeyen kuruluşlar için asgari 25.000 ₺ azami 200.000 ₺ belirlenmiş ve destek oranı yüzde 75 olarak tespit edilmiştir. 23 Eylül 2014 tarihinde 'Turizm Potansiyelinin Geliştirilmesi Mali Destek Programı'nın üçüncüsü için proje teklif çağırısı ilanına çıkmıştır. Program kap-

samında 2.000.000 ₺'si kar amacı güden kuruluşlar 1.000.000 ₺'si de kar amacı gütmeyen kurum ve kuruluşlar için olmak üzere toplam 3.000.000 ₺ kaynak ayrılmış olup 8-10 Aralık 2014 tarihleri arasında yapılan başvuru kabullerinde 50 adedi kar amacı güden kuruluş ve 15 adedi de kar amacı gütmeyen kurum ve kuruluşlardan olmak üzere toplam 65 adet başvuru kabul edilmiştir. Değerlendirme süreci sonrası 10 adet kar amacı güden kuruluş ve 5 adet kar amacı gütmeyen kurum ve kuruluş ile sözleşme imzalanmıştır.

Yüksek Öğretim Sektörü

Doğu Akdeniz Üniversitesi Yatırım Giderlerine Katkı Projesi

Eğitim kalitesinin ve kapasitesinin daha üst seviyelere yükseltilmesi ve öğrenci yaşam maliyetlerinin azaltılması amacıyla üniversitenin artan öğrenci kapasitesiyle birlikte oluşan ihtiyacı karşılayabilmek amacıyla 2014 yılında yürütülen projeler şöyledir;

- DAÜ Merkezi Derslik Modernizasyonu

Doğu Akdeniz Üniversitesi, Merkezi derslikler içerisinde 43 sınıf ve 7 anfi bulunmaktadır. Aynı anda, yaklaşık 4,500 öğrenciye eğitim olanağı sağlayan bina sınıfları 2014 yılında tamamen modern hale getirilmiştir. Sınıflar, modern oturma düzenekleri, öğrencilere en güneşli ve sıcak veya soğuk zamanlarda bile rahat ortamda ders izleyebilecekleri iklimlendirme ve perdeleme sistemleri, asma tavan ile bütünleşmiş aydınlatma sistemleri ile donatılmıştır. Öğretim üyesi masaları, aydınlatma, ses ve görüntüleme sistemlerini, eğitim teknolojileri (data projector, akıllı tahta, yansıtma sistemleri) kullanımını rahatlıkla idare edebilecek modern bir şekilde tasarlanmıştır. Benzer şekilde, 120-140 öğrenci kapasitesine sahip anfi-ler de, oturma düzenekleri, hijyenik PVC

Doğu Akdeniz
Üniversitesi Yatırım
Giderlerine Katkı Projesi
kapsamında 2014 yılında
toplam 16.256.581 ₺
harcama yapılmıştır.

taban, asma tavan ile bütünleştirilmiş aydınlatma sistemleri, rahat eğitim ortamı sağlayan iklimlendirme sistemleri ile donatılmıştır. Merkezi derslik koridorları, ders sürecini rahatsız etmeyecek şekilde kolay temizlenebilen ve sessiz ortam sağlayan PVC ile kaplanmıştır.

- Sağlık Bilimleri Fakültesi Laboratuvarları

Doğu Akdeniz Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi ile Sağlık Bilimleri Yüksek Okulundaki toplam 12 programda, 3000'e yakın öğrenci öğrenim görmektedir. Öğrenciler, teorik eğitimlerinin yanında, en modern laboratuvarlarda pratik eğitimlerini sürdürmektedir. 2014 yılında 1.402.939 ₺ harcandı.

- Tıp Fakültesi Laboratuvarları

Tıp Fakültesi laboratuvarları, 2012 yılından itibaren geliştirilmeye başlanmıştır. Yıllar içerisinde öğrenci sayıları arttıkça laboratuvar olanakları artırılmıştır. 2014 yılında 593.721 ₺ harcandı.

- Eczacılık Fakültesi Laboratuvarları

Eczacılık Fakültesi, hızla gelişen ve öğrenci sayısı giderek artan bir fakülte olarak, donanımı oldukça yüksek bir fakültedir.

Aratan öğrenci sayısı karşısında, laboratuvar olanakları da artırılmıştır. 2014 yılında 1.767.962 ₺ harcandı.

- Engelsiz Kampus Projesi

Doğu Akdeniz Üniversitesi, 2014 yılında 1,500 metre kaldırım ve yaya geçitlerini engelsiz ortama taşımıştır. Açık ortamda olduğu gibi, kapalı mekanlarda engelsiz ortam platformları, katlar arası asansör sistemleri kurarak, "Engelsiz Kampus" anlayışını geliştirmiştir. 2014 yılında 76.120 ₺ harcandı.

- Güney Kampus Merkezi Derslikleri (Sağlık ve Eczacılık Ek sınıf binaları)

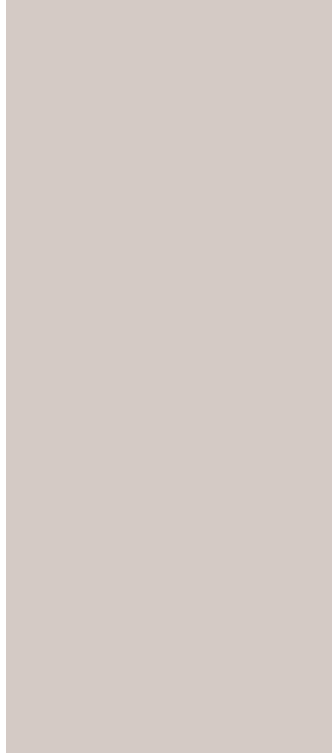
Güney Kampus alanında Sağlık Bilimleri ile Eczacılık Fakültelerinin ortak kullanımı için 5 sınıf ve 1 anfiden oluşan merkezi derslik binası oluşturulmuştur. 2014 yılında 2.099.783 ₺ harcandı.

- DAÜ 6 Öğrenci Yurt Binası

DAÜ 6 Öğrenci Yurdu Binası toplam 6,550 m² kapalı alana sahip olup sekiz kattan oluşmaktadır. Bina, 120 adet 3 kişilik ve 1 adet 2 kişilik engelli odası olmak üzere toplam 362 kişi kapasitesine sahiptir. Binada ayrıca ortak kullanım mekanları olarak eğitim odası, mescit, depo alanları, temizlik hizmetlileri odaları, etüd odaları, güvenlik, danışma ve idari hizmet mekanları bulunmaktadır. 2014 yılında 5.817.514 ₺ harcandı.

- DAÜ Eğitim Fakültesi Binası Yapı Güçlendirme ve Tadilat Projesi

DAÜ Eğitim Fakültesi Binası toplam 6,800 m² kapalı alana sahip olup kısmi bodrum + 4 kattan oluşmaktadır. Binanın tüm taşıyıcı sisteminin güçlendirme ve mekan tadilatları işleri üniversitemizin inşaat mühendisliği bölümü tarafından öncel deprem koşullarına göre hazırlanan güçlendirme projesi kapsamında devam etmektedir. Bina genel olarak derslik,

ofis, akıllı sınıf ve bilgisayar laboratuvarı mekanlarından oluşmaktadır. 2014 yılında 1.235.120 ₺ harcandı.

Lefke Avrupa Üniversitesinin Geliştirilmesine Katkı Projesi

Eğitim kalitesinin ve kapasitesinin daha üst seviyelere yükseltilmesi ve öğrenci yaşam maliyetlerinin azaltılması amacıyla yürütülen bu proje ile üniversitenin altyapı ihtiyaçları kapsamında;

Bu kapsamda 2014 yılında desteklenen projeler;

- Sağlık ve Rehabilitasyon Merkezi II. ve III. Etap İnşaatı Projesi

Birinci etabı 2013 yılında tamamlanmış olan tek katlı Sağlık ve Rehabilitasyon Merkezi Üniversite'nin sağlık alanında öngördüğü çalışmaları, mevcut ve açılması planlanmış yeni bölümlerin gereklerini karşılamakta yetersiz kaldığından, II. ve III. etapları hayata geçirilmiştir. Bu maksatla Sağlık ve Rehabilitasyon Merkezi II. ve III. Etap İnşaatı Projesi toplam 2014 yılında 1.000.000 ₺ harcandı.

- LAÜ Öğrenci Yurdu 4 Projesi

Yaşanan büyük ölçekli öğrenci artışından hareketle yeni yurtların Üniversiteye kazandırılması kaçınılmaz ve hayati bir ihtiyaç haline gelmiştir.

Odaları 3'er öğrencinin konaklayabileceği şekilde tasarlanan yurdun toplam yatak kapasitesi 362'dir. Buna göre yurt 4, 8 kat ve toplam 6940 m² kapalı alandan oluşmaktadır. 4 no'lu yurt 29.04.2014 tarihinde başlanılan yurdun inşaatı 7 aylık sürede tamamlanmıştır. 2014 yılında 6.200.000 ₺ harcandı.

- Hukuk Fakültesi Merkezi Derslik Projesi

Hukuk Fakültesi'nde çok amaçlı anfi nitelikli derslikleri bünyesinde barındıracak merkezi dersliklere gerek duyulmuştur.

Yapımına başlanılan binada bu maksada uygun olarak 350 kişilik konferans salonu, 3 tane 100'er kişilik derslik zemin katta 250 kişilik konferans salonu, 2 tane 80'er kişilik derslik. Birinci katta 7 tane ofis 140 m², 1 adet 100 kişilik sanal mahkeme. İkinci katta ise ofisler mevcuttur. Bina toplam 5218 m² kapalı alana sahiptir. Toplam ihale bedeli 8.350.000 ₺'dir.

- Toplu Ulaşım Hizmetleri Kapsamında Gerek Duyulan Araç Alımı Projesi

2014 öğrenci sayılarında yüzde 40'a varan bir artış olmuştur. İngilizce hazırlık okulu Lefke yerleşkesi eğitim faaliyetlerini sürdürmeye başlamıştır. Bu gelişmeler toplu ulaşımında kullanılan araç filosunun yeterli kalmasını da beraberinde getirmiştir.

Artan toplu taşımacılık ihtiyacını karşılamak için ilk aşamada bir adet 66 yolcu kapasiteli otobüs ile iki adet 28 yolcu kapasiteli minibüs ulaşım filosuna dahil edilmiştir. Bu projenin gerçekleştirilmesi için 400,000 ₺ harcanmıştır.

- İlk ve Acil Yardım Laboratuvarı

Sedye kullanma, yükleme-indirmeye yönelik çalışmalar gerek hastane ambulansında gerekse 112 ambulans istasyonlarında yapılmaktadır. Öğrenciler İlk ve Acil Yardım Programına ait temel yaşam desteği maketleri (yetişkin-çocuk-bebek), entübasyon maketleri, intra müsküler, intra venöz girişim maketleri ile uygulama yapma imkanı bulabilmektedirler.

Yüksekokul bünyesinde İlk ve Acil Yardım Programına ait olan uygulama salonunda vaka uygulamaları yapmaktadırlar. Bu uygulamalarda tüm ambulans ekipmanını (KED – Scoop sedye – sandalye sedye – travma tahtaları – tespit ekipmanı) ve maketler kullanılarak görsel ve uygulamaya dönük vaka uygulamaları program

Lefke Avrupa Üniversitesi'nin Geliştirilmesi Projesi kapsamında 2014 yılında toplam 7.999.998 ₺ harcama yapılmıştır.

Acil Yardım ve Tıbbi Tahlil Laboratuvarları için 2014 yılında 500.000 ₺ harcama yapılmıştır.

öğretim elemanlarının gözetiminde yapılmaktadır.

- Tıbbi Tahlil Laboratuvarı

Tıbbi Laboratuvar Teknikleri Önlisans Programı; sağlık kurumları bünyesindeki tanı ve tedavi laboratuvarlarında hastanın durumu ile ilgili olarak, hekimin gerekli gördüğü tıbbi analizleri yapan ve doğruluk, netlik, tekrarlanabilirlik bakımından uygun sonuçlar verebilen çalışanlar yetiştirmek gayesi ile oluşturulmuştur.

Günümüz hastalık teşhis ve tedavisinin laboratuvara dayalı hale gelmesi, bu cihaz ve aletleri kullanabilecek ve hekimlerin istediği rutin testleri yapabilecek elemanların öneminin farkına varılması dünyada olduğu gibi ülkemizde de Tıbbi Laboratuvarların önemini ortaya çıkarmış, eğitim kurumları bu alanda önlisans programları açmaya başlamışlardır.

Üniversitelerin Ortak Tanıtımına Katkı Projesi

Üniversitelerin münferit tanıtım çalışmalarını bir şemsiye altında toplayarak, tanıtım zorluklarını gidermek ve üniversitelere daha güçlü bir uluslararası kimlik kazandırma hedefiyle yürütülen proje kapsamında Kuzey Kıbrıs Üniversiteleri Ortak Tanıtım Konsorsiyumu 2014 yılında Girne Üniversitesi'nin katılımı ile toplam 9 kurum ile faaliyetlerine devam etmiştir.

Bu kapsamda;

2014 Fuarlar Listesi			
1	Almati, Astana, Aktau, Atyrau	Kazakistan	Fuar
2	İslamabad, Lahore, Karachi	Pakistan	Fuar
3	Dubai	BAE	Fuar
4	Bakü	Azerbaycan	Fuar
5	Kazablanka-Rabat	Fas	Fuar
6	Prag	Çek Cum.	ICEF
7	Berlin	Almanya	ICEF
8	MÜSİAD	Türkiye	Fuar

Proje kapsamında toplam 900.591 ₺ harcama yapılmıştır.

Tarım Sektörü

Kırsal Kalkınma Mali Destek Programı

T.C. Yardım Heyeti Başkanlığının KKTC Gıda, Tarım ve Enerji Bakanlığına sağladığı mali destek ve Çukurova Kalkınma Ajansı'nın teknik desteğiyle her yıl Proje Destekli Tarımsal Kısmi Hibe Programı yürütülmektedir.

Program, Tarım piyasasının etkinliğinin artırılması ve kırsal alanlarda ekonomik faaliyetleri çeşitlendirerek sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması amacıyla güt-mektedir. Bu amaç doğrultusunda 2013 yılında gerçekleşen program için 2014 yılında toplam 3.295.829 ₺ harcama yapılmıştır. 2014 yılında duyurusu yapılan program için 4 milyon ₺ bütçe ayrılmış ve birinci öncelik "Tarımsal işletmelerde modern üretim tekniklerinin yaygınlaştırılması", ikinci öncelik "Kırsal alanlarda mikro işletmelerin desteklenmesi ve tarımsal ürünlerin katma değerinin artırılması" ve üçüncü öncelik "Tarım ve kırsal alanlara yönelik kapasite ve ürün geliştirme faaliyetlerinin desteklenmesi" olarak belirlenmiştir. 2014 yılı programı için Aralık ayı başında toplanan başvurular değerlendirilmiş ve 2015 yılı başında proje sahipleri ile sözleşmeler imzalanmıştır. 45 başvuru sahibi arasından 29 kişi sözleşme imzalamaya hak kazanmıştır.

Kırsal Kalkınma Mali Destek Programı kapsamında 2014 yılında toplam 3.295.829 ₺ harcama yapılmıştır.

Faiz Destekli Zirai Kredi Programı

Bu proje, T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve KKTC Gıda, Tarım ve Enerji Bakanlığı işbirliği ile yürütülmektedir. Faiz Destekli Zirai Kredi Programı, büyüme aşamasında olan Kuzey Kıbrıs üreticisinin faiz yükü altına girmeden finansman ihtiyacının karşılanması amacı ile 2010 yılında başlatılmıştır. 2010'dan günümüze her yıl elde edilen geri dönüşler ve değişen koşullar ışığında program güncellenmekte ve seçici politikalar yürütülmektedir.

Program kapsamında 2014 yılında; arıcılık, küçükbaş hayvan yetiştiriciliği-besiciliği, örtü altı yetiştiriciliği, bitkisel üretim, su ürünleri yetiştiriciliği, tarımsal sanayi-pazarlama, modern sulama sistemleri ve modern tarımsal mekanizasyon kapsamında toplam 101 gerçek veya tüzel işletmeye 7.000.000 ₺ faiz desteği sağlanmıştır.

Tarımsal Hibe Programı

Bu proje, KKTC Gıda, Tarım ve Enerji Bakanlığına bağlı Tarım Dairesi ve Hayvancılık Dairesi Müdürlüklerinin işbirliği ile yürütülmektedir. Proje kapsamında, tarımsal ve hayvancılık amaçlı su kuyuları ile yerleşim yerlerinin dışında kurulan hayvan barınaklarına üç fazlı veya tek

fazla elektrik altyapısının ulaştırılmasına yönelik KKTC Gıda, Tarım ve Enerji Bakanlığına bağlı Tarım Dairesine ve Hayvancılık Dairesine müracaatta bulunan üreticilere, hayvan barınağı başına ve/veya tarımsal amaçlı su kuyusu başına ve/veya hayvancılık amaçlı su kuyusu başına uygulanmak ve 10.000 ₺'yi aşmamak üzere üreticilere hibe olarak teşvik primi verilmektedir.

2014 yılında, Hayvansal Amaçlı Su Kuyularına ve Barınaklara Elektrik Altyapısı Temini kapsamında toplamda 41 üreticiye 399.623,44 ₺ teşvik primi sağlanmıştır.

Modern Sulama Sistemlerinin Geliştirilmesine Katkı Projesi

Proje, KKTC Gıda, Tarım ve Enerji Bakanlığı'na bağlı Tarım Dairesi tarafından yürütülmektedir. 2014 yılında bu proje kapsamında; Balıkesir köyünde uygulanmaya başlayan sulama projesinin II. Etap isale hattı döşenmiş ve gerekli malzemeler alınmıştır. Bu proje için 39.006,20 ₺ harcama yapılmıştır.

- Yeni yapılan Lefke – Güzelyurt ana yolu altında kalan özel şahıslara ait çeşitli ebat ve evsftaki sulama boruları yeni borular alınmak suretiyle değiştirilerek üreticilerin mağduriyetleri giderilmiştir. Bu proje için 1.176.985,28 ₺ harcama yapılmıştır.
- Gemikonağı göletinden gelen mevcut isale hattının güzergahı değiştirilerek yeniden döşenmiştir. Bu proje için 820.792,13 ₺ harcama yapılmıştır.
- Devlet Üretim Çiftlikleri'nde su pompa istasyonuna ihtiyaç duyulan modernizasyon işlemi yapılmış ve 228.856 ₺ harcama yapılmıştır.

Modern Sulama Sistemlerinin Geliştirilmesine Katkı Projesi kapsamında 2014 yılında toplam 2.391.011,82 ₺ harcama gerçekleştirilmiştir.

Modern Sulama Sistemlerinin Geliştirilmesine Katkı Projesi kapsamında 2014 yılında 2.391.011 ₺ harcama yapılmıştır.

Balıkçı Barınaklarının İyileştirilmesi ve Geliştirilmesi Projesi kapsamında 2014 yılında toplam 471.387 ₺ harcama yapılmıştır.

Hayvancılığın ve Organize Hayvan Barınaklarının Geliştirilmesi ve Katkı Projesi

Bu proje, KKTC Gıda, Tarım ve Enerji Bakanlığına bağlı Hayvancılık Dairesi tarafından yürütülmektedir. Proje kapsamında organize hayvancılık bölgelerinde ihtiyaç duyulan altyapı çalışmaları yapılmaktadır. Bunlar asfaltlama çalışmaları ve kutu menfez yapımlarının yanında, bölgesel küçükbaş hayvan yıkama havuzlarını, su ihtiyacının karşılanması amacıyla su depoları yapılmasını, isale hatlarını ve dalgıç pompa alımlarını içermektedir.

2014 yılında Hayvancılığın ve Organize Hayvan Barınaklarının Geliştirilmesi ve Katkı Projesi kapsamında Adaçay ve Dörtöy köyleri organize hayvancılık bölgelerinde asfaltlama çalışmaları yürütülmüş ve toplamda 211.157,08 ₺ harcanmıştır. Bunun yanında Balalan ve Adaçay köyünde küçükbaş hayvan yıkama havuzu ve Görneç Köyü organize hayvancılık bölgesinde ihtiyaç duyulan kutu menfez yapımı bitirilmiştir. Bunlar için toplamda 75.442 ₺ harcama yapılmıştır.

Organize Hayvan Barınakları Geliştirme ve Katkı Projesi kapsamında 2014 yılında tüm diğer harcamalarla birlikte toplamda 505.348,41 ₺ harcama gerçekleştirilmiştir.

Balıkçı Barınaklarının İyileştirilmesi ve Geliştirilmesi Projesi

Bu proje, KKTC Gıda, Tarım ve Enerji Bakanlığına bağlı Hayvancılık Dairesinin işbirliği ile yürütülmektedir. Proje kapsamında balıkçı barınaklarında ihtiyaç duyulan altyapının iyileştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülmektedir. Yeni Erenköy Balıkçı Barınağında devam eden tadil ve tamir işleri için 344.393,94 ₺ harcanmıştır.

Balıkçı Barınaklarının İyileştirilmesi ve Geliştirilmesi Projesi kapsamında 2014 yılında tüm diğer harcamalarla birlikte

toplamda 471.387,99 ₺ harcama gerçekleştirilmiştir.

Hayvan Islahı, Hayvansal Hastalık ve Zararlılarla Mücadele Projesi

Proje ile KKTC Gıda, Tarım ve Enerji Bakanlığına bağlı Veteriner Dairesi kullanımında olmak üzere arı hastalıkları için ilaç, küçükbash hayvanlar için Enteroxaemia aşısı, hayvan kayıt sistemi için gerekli olan sığır, koyun ve keçilerin kulak küpesi ile tüm malzemelerin alımının yanında laboratuvar hizmetlerinin yürütülmesinde gereksinim duyulan sarf malzemeleri, kit, cihaz, alet-ekipmanın alınması ve cihazların bakım-onarımı sağlanmıştır.

Hayvan Islahı, Hayvansal Hastalık ve Zararlılarla Mücadele Projesi kapsamında, 2014 yılında toplam 1.207.185 ₺ harcama yapılmıştır.

Organik Tarımın Geliştirilmesi Projesi

Proje, KKTC Gıda, Tarım ve Enerji Bakanlığı'na bağlı Tarım Dairesi ve Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi işbirliği ile yürütülmektedir.

Proje için pilot köy olarak seçilen Mersinlik köyünde 16 üreticiye Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi ve özel bir sertifikasyon firması tarafından eğitimler verilmiş ve üreticilerin organik üretim sertifikası sahibi olmaları sağlanmıştır. Ayrıca, söz konusu üreticilerin üretime geçebilmeleri için kişi başına beş dönümlük üretim yapmalarına olanak sağlayacak sulama

Organik Tarımın Geliştirilmesi Projesi kapsamında 2014 yılında 149.072 ₺ harcama yapılmıştır.

Tarımsal Araştırma ve Geliştirme Projesi kapsamında 2014 yılında toplam 1.039.000 ₺ harcama yapılmıştır.

donanımı hibe olarak verilmiştir.

Organik tarımın geliştirilmesi projesi kapsamında 2014 yılında toplam 149.072,69 ₺ harcama yapılmıştır.

Tarımsal Araştırma ve Geliştirme Projesi

KKTC Gıda, Tarım ve Enerji Bakanlığına bağlı Tarımsal Araştırma Enstitüsü her yıl Tarımsal Araştırma ve Geliştirme projesi yürütülmektedir. Proje kapsamında 24 adet TAGEM alt projesi ve 18 adet TAGEP alt projesi yürümektedir.

Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü Güzelyurt İstasyonu bünyesinde Biyoteknoloji Laboratuvarının kurulumu tamamlanmıştır.

2014 yılında, Tarımsal Araştırma ve Geliştirme Projesi için toplam 1.039.000 ₺ harcama gerçekleştirilmiştir.

Çevre Sektörü

Ormancılık Sektörünü Geliştirme Projesi

KKTC Çevre ve Doğal Kaynaklar Bakanlığına bağlı Orman Dairesi her yıl Ormancılık Sektörünü Geliştirme Projesi yürütmektedir. Proje kapsamında ağaçlandırma, orman zararlıları ile mücadele ve ormanlık alanların silvikültürel bakımı yapılmaktadır.

Fidan dikimleri Kantara, Alevkaya, Girne, Güzelyurt ve Lefkoşa serileri'nde, toplam 34 bölgede yürütülmektedir. Dikimi yapılan fidanlar ibrelili ve yapraklı türler olmak üzere iki ana grupta, toplamda 24 türü barındırmaktadır. Kızılçam, Halepçami, Fıstıkçami ve Servi dikimi yapılırken, yapraklı türlerden Akasya, Zakkum ve Okaliptüs Değirmenlik dikimi diğerlerine göre daha yaygındır.

2014-2015 Ağaçlandırma Sezonunda kullanılmak üzere yetiştirilen 1.500.000 adet fidan için 376.555 ₺ harcama yapılmıştır. 2014-2015 yılı ağaçlandırma çalışmaları 2015'in ilk çeyreğinde de devam etmiş ve toplam 750.000 adet fidan dikimi gerçekleştirilmiştir. Her yıl bir önceki yıl ağaçlandırılan sahalardan yeniden gözden geçirilmektedir.

2014-2015 Orman Zararlıları ile Mücadele döneminde çamkese böceği mücadelesi yapılmıştır. Çamkese böceği mücadelesi için 2014 yılında toplamda 1.800.000 ₺ harcama yapılmıştır.

Tüm bunların yanında orman yangınlarını önleme çalışmaları kapsamında haberleşme sistemleri yenilenmiştir. Yeni kurulan sistem için 140 adet el telsizi, 50 adet araç telsizi ve bunlar için gerekli aksesuar ve yedek parçalar finanse edilmiştir. Şuanda kullanımda olan bu sistem için toplamda 864.044 ₺ harcanmıştır.

İçme Suları, İsale Hatları, Şebeke ve Türbin Yenileme, Dere Islahı ve Katkı Projesi kapsamında 2014 yılında toplam 6.199.341,95 ₺ harcama yapılmıştır.

Dalgıç Pompa ve Aksamları Projesi kapsamında 2014 yılında toplam 221.393 ₺ ve Su Deposu İnşaatları Projesi için de 221.087 ₺ harcama yapılmıştır.

İçme Suları, İsale Hatları, Şebeke ve Türbin Yenileme, Dere Islahı ve Katkı Projesi

Bu proje, KKTC Çevre ve Doğal Kaynaklar Bakanlığına bağlı Su İşleri Dairesi tarafından yürütülmektedir. Proje ile, asbest boruların değiştirilmesi, su kayıp ve kaçaklarının önlenmesi, mevcut su depolarının bakım ve onarımı, yeni su depolarının yapımı, göletlerin temizlenmesi, dere yataklarının temizlenmesi ve suyun tüm yerleşim birimlerine ulaştırılması amaçlanmıştır.

2014 yılında bu proje kapsamında toplam 4.725.301,4 ₺ harcama yapılmıştır.

Proje kapsamında 2014 yılında yürütülen bazı projeler;

Geçitköy Baraj Alanının Temizliği Projesi	650.000
Adaçay Depo ve İsale Hattı Projesi	174.570
Akdeniz İçme Suyu Şebeke Yenileme Projesi	33.387
Akdoğan'a 500 m3 Betonarme Su Deposu Yapımı Projesi	172.975
Akıncılar Kısmi Şebeke Düzenleme ve Su Temini Projesi	21.603
Beyarmudu Şebeke Yenileme ve Pompaj Hattı Projesi	147.138
Su İşleri Dairesi'nce Yürütülen Projelerde Çalışan İş Makinelerinin Akaryakıt Masrafları	49.939
Alayköy Sanayi Bölgesi İsale Hattı Yenileme Projesi	6.931
Alevkayası Taşocağı-Kalavaç Görneç Arası Pompaj Hattı Projesi	23.023
Çatalköy Küçük Sanayi Bölgesine Su Temini ve 150 m3 Depo Yapımı Projesi	203.888
Değirmendere İslah Sekilerinin Tadilatı Projesi	131.890
Depoların Otomasyonu ve Araç Kontrol Güvenlik Sistemi Projesi	17.679
Dipkarpaz Takviye Su Temini Projesi	18.927
Göletlerin, Pınarların ve Derivasyon Kanallarının Bakım Onarımı ve Temizlik İşlerinin Yapılması Proj.	237.567
İçme Suyu Tesislerine Klor Alımı Projesi	43.764
İçme Suyu Depolarının, Tesislerinin Tadilatı ve Temizliği Projesi	99.172
İçme Suyu Tesislerine ve İdari Binaya Demirbaş Alımı Projesi	88.768
İskele İsale ve Şebeke Yenileme Projesi	113.553
Kilitkaya Şebeke Yenileme Projesi	170.775
Mersinlik Göleti Vana Odası Yenileme Projesi	203.628
Su Depolarının Sayaçlandırılması Projesi	8.536
Taşkent Takviye Su Temini Projesi	224.950
Ulukışla Şebeke Yenileme ve Düzenleme Projesi	646.800
Vadili Hayvan Barınakları ve Sanayi Bölgesine Su Temini Projesi	398.841
Yeniceköy Hayvan Barınaklarına 70 m3'lük Kule Depo Yapımı Projesi	77.554
Yenişehir Bölgesi Kısmi İçme Suyu Şebeke Yenileme Projesi	706.662
İçme Suyu Şebeke ve İsale Hatlarında Oluşan Arızaların Giderilmesi ve Boru Alımı Projesi	472.657
Pamuklu Takviye Su Temini Projesi	166.265
Yeşilköy Sulama Projesi	565.842
Beyarmudu Şebeke Yenileme ve Pompaj Hattı Projesi	24.983
İskele ve Yeni Boğaziçi Arıtma Suyu Temini Projesi Kapsamında Kuyuların Devreye Konulması Projesi	44.571
Geçitköy Barajı Sulama Salınının Yer Değişikliği Projesi	129.800
Yatırım Projelerinde Çalışan İş Araçlarının Bakım-Onarım Giderleri	49.867
Erenköy Göletinin Temizliği Projesi	14.300

Eğitim Sektörü

Eğitim Öğretimin Geliştirilmesine Katkı Projesi

Öğrencilerin daha uygun ve daha donanımlı ortamlarda eğitim öğretim hizmeti almalarını sağlamak amacıyla yürütülen bu projeyle bir taraftan derslik ihtiyacı karşılanırken diğer yandan tüm dersliklerin son dönem geliştirilen eğitim felsefesine uygun hale getirilmesi sağlanmaktadır. İlçelerde ihtiyaç duyulan okul, spor ve gençlik merkezlerinin sayılarını artırmak, okul öncesi okullaşma oranını yüzde 100'e ulaştırmak ve özel eğitim alanında toplumun ihtiyaçlarını karşılamak hedeflerine bu proje ile gerekli destek

Eğitim Öğretim Hizmetlerinin Geliştirilmesine Katkı Projesi kapsamında 2014 yılında toplam 3.118.663 ₺ harcama yapılmıştır.

sağlanmaktadır.

Bu kapsamda 2014 yılında Eğitim Öğretimin Geliştirilmesi ve Katkı amacıyla tamamlanan Projeler;

- Okul Bakım Onarımları ve Yeni Derslik Yapımı kapsamında 3.081.036 ₺,
- Donanım ihtiyaçları kapsamında 393.351 ₺,
- Öğrenci Değişim gezileri ve Kültürel Etkinlikler Projesi 514.755 ₺,

Meslek Liseleri Modernizasyon Projesi Kapsamında 366.701 ₺ harcama gerçekleştirilmiştir.

Şht. Tuncel İlkokulu Çok Amaçlı Kültür Salonu Yapımı	33.396,00
Yeni Gönyeli Fazıl Pülümür Anaokulu İnşaatı	955.570,88
Girne 19 Mayıs Türk Maarif Koleji İdari Blok ve 10 Derslik 1. Etap Okul İnşaatı	1.068.427,43
Bayraktar Ortaolulu Tuvalet Yapımı	14.000,00
Yayla Anaokulu Tamiri	13.000,00
Gazimağusa Polatpaşa İlkokulu Tip 2 Derslik Yapımı	169.929,20
Akdoğan Polatpaşa Lisesi İdari Blok Yapımı	299.343,00
Gazimağusa Türk Marif Koleji Tamir Bakım	217.799,99
Alayköy İlkokulu Tamamlama Projesi	240.570,00

Gençlere Yönelik Etkinliklerin Desteklenmesi Projesi

Gençlerin; kültür bilinci içerisinde, her türlü zararlı alışkanlıklardan uzak, milli ve manevi değerlere saygılı, beden ve ruhen sağlıklı, yetenekli, verimli ve kişilik sahibi insanlar olarak yetiştirilmelerine katkıda bulunmak hedeflerine bu proje ile gerekli destek sağlanmaktadır.

2014 yılında Gençlere Yönelik Etkinliklerin Desteklenmesi Projesi kapsamında

Gençlere Yönelik
Etkinliklerin
Desteklenmesi Projesi
kapsamında 2014 yılında
toplam 163.133 ₺ harcama
yapılmıştır.

desteklenen Projeler;

- Ülkemi Tanıyorum Etkinliği Projesi,
- İzcilik Federasyonu Çanakkale Bilinç kampı,
- Lapta Gençlik Kampı genel bakım tadilat işleri,
- Geleceğin Gençleri pikniği,
- Halk Oyunları ve Müzik Festivali,

Sanayi, Ticaret ve Maden Sektörü

Faiz Destekli KOBİ Yatırım Kredi Programı

Program, imalat sanayi (Gıda Dahil), enerji, denizcilik, bilişim hizmetleri sektörlerinde faaliyet gösteren işletmelerin yeni yatırım ve modernizasyon amacı ile ihtiyaç duyacakları proje finansmanını karşılamak üzere uygulamaya konulmuş bir programdır.

Program ile 2 yıl ödemesiz 7 yıl vadeli, faiz oranı TR Libor+5 olarak belirlenmiş ve faizin yüzde 6'sı program tarafından karşılanmaktadır. Programın kredi faiz desteği üst limiti 2.500.000 ₺ olarak sınırlandırılmıştır. Söz konusu program T.Garanti Bankası, T.Halk Bankası A.Ş., T. İş Bankası, Türkiye Ekonomi Bankası ve T.C. Ziraat Bankası tarafından yürütülmektedir.

Faiz destekli KOBİ Yatırım Kredi Progra-

mı kapsamında 2011 yılında 10.000.000 ₺ kaynak tahsis edilmiştir. Ayrılan bu kaynakla 2014 yılı sonuna kadar 13 firmaya 8.593.160 ₺ kredi kullanılmıştır.

Esnaf ve Hizmet Sektörüne Yönelik Faiz Destekli Kredi Programı

Kredi Faiz Desteği programının amacı; küçük ve orta ölçekli işletmelere finansal destek temin edilerek, üretim, kalite ve standartların artırılması, finansman sorunlarının çözülmesine katkı sağlanmasıdır. İşletmelerin ve girişimcilerin ihtiyaçları göz önünde bulundurularak, günün şartlarına uygun olarak hazırlanan kredi programları kapsamında, Kıbrıs İktisat Bankası, Creditwest Bank, T.C. İş Bankası, T.C. Ziraat Bankası ve Türkiye Halk Bankası A.Ş ile yapılan protokoller çerçevesinde, anapara riski bankaya ait

olmak kaydıyla, yıllık yüzde 12 faizle kredi verilmesi sağlanmış, verilen faizin yüzde 6'lık kısmı söz konusu programdan karşılanmış ve krediler 3 ay ödemesiz 36 ay vadeli 60.000 ₺ üst limitli olarak kullanılmıştır. 2014 yılında Esnaf ve Hizmet Sektörüne Yönelik Faiz Destekli Kredi Programı için 4 milyon ₺ ödenek tahsis edilmiş, ayrılan bu ödenek ile 836 firmaya anapara riski bankaya ait olan 197.066.110 ₺ kredi kullanılmıştır.

Navlun Hibe Destek Programı

Asgari yerel katma değeri yüzde 30 ve/veya asgari yerli ham madde içeriği yüzde 40 olan KKTC menşeli sanayi ürünleri ihracatında navlun iadesi desteği verilmektedir. Türkiye'ye yapılan ihracatlarda ihracat bedelinin yüzde 15'inin, üçüncü ülkelere yapılan ihracatta ise ihracat bedelinin yüzde 20'sinin aşılması kaydıyla, tüm navlun tutarının tamamı söz konusu program tarafından iade edilmektedir. 2014 Mali yılında KKTC menşeli ürünlerin ihracatına verilen toplam navlun iadesi desteği 2.065.480 ₺ olarak gerçekleşmiştir.

Organize Sanayi Bölgeleri Altyapı Yatırım Giderlerine Katkı Projesi

OSB'ler, kapsamlı planlar dahilinde elektrik, su, doğalgaz vs altyapı hizmetlerinin sağlandığı arazi parçalarının beraberce yararlanabilecekleri diğer hizmetlerle birlikte girişimcilerin yararına sunulduğu organizasyonlardır. Bu kapsamda;

- Alayköy Organize Sanayi Bölgesi altyapı giderleri için 1.544.923 ₺,
- Güvercinlik KES Sitesi için 89.175 ₺,
- Vadili KES Sitesi için 159.859 ₺ harcanmıştır.

2014 yılında OSB'lerin desteklenmesine devam edilmiş 1.793.957 ₺ harcanmıştır.

Navlun Hibe Destek Programı kapsamında 2014 yılına toplam 2.065.480 ₺ harcama yapılmıştır.

Organize Sanayi Bölgeleri Altyapı Yatırım Giderlerine Katkı Projesi kapsamında 2014 yılına toplam 1.793.957 ₺ harcama yapılmıştır.

Teminat Destek Programı

Programın amacı, tarım ve sanayi dışında kalan esnafın ve hizmet sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin diğer kredi programlarında yaşanan teminat sorununun giderilmesi ve kredi imkanlarının geliştirilmesidir. Teminat sıkıntısı yaşayan esnaf, ilgili Kooperatiften, talep edeceği kredinin yüzde 70'ine kadarı için 15.000 ₺'yi geçmemek kaydı ile "Kefalet Uygunluk Belgesi" alabilmekte ve bu belge ile Halk Bankasının herhangi bir şubesine kredi başvurusu yapabilme imkanına kavuşmaktadır. 2013 yılında başlayan program kapsamında 2014 yılı sonuna kadar toplamda 15 firmaya 635.000 ₺ kredi kullanılmıştır.

Kefalet Sandıkları Katkı Projesi

Bu program, ekonomi politikalarına paralel olarak esnaf ve hizmet sektörünün kooperatifler aracılığıyla desteklenmesini sağlamaktadır. Sektörü temsil eden; "Kıbrıs Türk Esnaf ve Sanatkarlar Kredi ve Kefalet Merkez Kooperatif Ltd." ve "Kıbrıs Türk Esnaf ve Zanaatkarlar Odası Yardımlaşma ve Teminat Kooperatifi Ltd." kooperatifleri, devlete geri ödemek üzere verilen kaynakla, üyelerine kredi imkanı sağlamaktadır. Bu programın avantajı, Ticari banka nezninde teminat göstere-meyen esnafın azami 15.000 ₺'ye kadar krediye ulaşabilmesidir. 2013 yılında başlayan program kapsamında 2014 yılı sonuna kadar toplamda 140 firmaya 2.075.000 ₺ kredi kullanılmıştır.

	2014
Kullanılan Kredi Tutarı (₺)	197.066.110
Kredi Kullanan Esnaf ve Sanatkar Sayısı	836
Cari Faiz Oranı (%)	12
Cari Faiz Oranının Karşılanan Kısmı (%)	6
Kredi Üst Limiti (₺)	60.000
Banka Adına Yapılan Kesintiler (Kom.+dosya Ücreti)	% 1.5

Kültür Sektörü

Din Hizmetlerinin Geliştirilmesi Projesi

Din hizmetlerinin geliştirilmesi projesi kapsamında ihtiyaca göre yeni cami yapımı, hizmet vermeye devam eden camilerin minare, şadırvan, vb ihtiyaçlarının tamiri desteklenmektedir. 2014 yılında 5.189.534 ₺ harcandı.

Kültür Sektörüne 2014 yılında toplam 5.571.210 ₺ harcanmıştır

TC-KKTC Kültür ve Sanat İşbirliği Projesi

Bu proje kapsamında her iki ülkenin kültür ve sanatının geliştirilmesi ve tanıtılması için, KKTC kültür ve sanatının genç nesillere aktarılması için muhtelif çalışmalar yapılmaktadır. 2014 yılında da Kültür ve Sanat İşbirliği Projesine devam edilmiştir. 2014 yılında 381.676 ₺ harcandı.

Din hizmetlerinin geliştirilmesi kapsamında tamamlanan çalışmalar:

Karaoğlanoğlu Camii İnşaatı	132.643,27
Doğanköy Camii İnşaatı	58.894,20
Mersinlik Camii İnşaatı	393.860,64
Kalecik Camii İnşaatı	392.201,19
Güvercinlik Camii İnşaatı	384.537,84
Yeni Boğaziçi Camii İnşaatı	373.104,70
Yıldırım Camii İnşaatı	430.836,50
Serhatköy ve Şahinler Camii İnşaatı	442.089,99
Korkuteli Camii İnşaatı	387.537,84
Camii ve Lojmanlara Elektrik Bağlanması	74.028,48
Sipahi Köyü Camii, Gasilhane ve Boya işleri	23.251,43
Moğusa Anadolu Mahalesi Camii, Bahçe düzenlemesi ve İstinat Duvarı İnşaatı	104.900,00
Meriç Köyü Camii Tamiri	49.000,00
Çayırova Lojman Tamiri	87.000,00
Gaziveren Lojman Tamiri	2.944,70
Yeşilyurt Fatih Camii Tamiri	22.596,70
Lefke Orta Camii Tamiri	42.400,00
Lala Mustafa Paşa Camii Halı Temini	26.999,00
Aygün Köyü Camii İnşaatı	17.381,10
Girne Ağa Cafer Paşa Camii Tamiri	25.000,00
Lefkoşa Sarayönü Camisi Duvar ve Çatı Tamiri	4.144,75
Kırıkkale (Meluşa) Camisi Tamiri	4.015,00
Aygün Köyü Camii Gasilhane Yapımı	8.662,50
Mersinlik Camii İstinat Duvarı Yapımı	98.677,20

Haberleşme Sektörü

BRT HD Stüdyo Yapım ve Altyapı yatırımlarına Katkı projesi

HD Stüdyo Yapım Projesi kapsamında, BRT Sitesinde tam teşekküllü HD stüdyosu kurulmuştur. HD stüdyosunun yapımı ile Kıbrıs Türk halkına daha çağdaş ve kaliteli yayın sunmak için ihtiyaç duyulan altyapı gerçekleştirilmiştir.

Proje kapsamında yapımı gerçekleştirilen HD Stüdyosunda yayına başlanabilmesi ve başlanacak yayının sürdürülebilmesi için BRT Kurumu'nun muhtelif kademelerinde ihtiyaç duyulan eksiklikler bu proje çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Söz konusu proje kapsamında alınan teknik donanım ve teçhizatlar;

- TV stüdyosu kamera kontrol ünitesine Board alımı,
- HD televizyon yayınları altyapısının oluşturulması için HD Encoder ve Switch alınımı,
- BRT Sitesi-Selvilitepe Transmisyon Merkezi Radyo-Link'in dış üniteleri değiştirilmesi,
- Kaliteli ve daha güvenli sinyal iletiminin sağlanabilmesi amacıyla Fiber Optic kablo döşenmesi,

2014 yılında toplam 2.056.215 ₺ harcama yapılmıştır.

BRT HD Stüdyo Yapımı ve Altyapı yatırımlarına katkı projesi kapsamında 2014 yılında toplam 3.559.066 ₺ harcama yapılmıştır.

Tamamlanan Diğer işler;

BRTK Güvenlik Sistemi Projesi:

Tesis Güvenlik Sistemi Projesi ile BRT Kurumu içerisinde personel giriş-çıkış kayıt ve devamlılık durumlarının kayıt altına alınarak daha verimli çalışma koşullarının yaratılması ve kurulacak kamera sistemiyle tesis güvenliğinin sağlanması hedeflenmiştir.

Söz konusu proje çerçevesinde, dört adet parmak izi kayıt cihazı, 32 adet kamera ve 2 adet görüntü kayıt cihazı alınmıştır. Kamera sisteminin kurulumu tamamlanmış olup 10 Aralık 2014 itibarı ile çalışır durumdadır.

- Lefkoşa Transmisyon Merkezi 2x60 kVA'lık UPS Alımı,
- Selvilitepe Verici Merkezine Harmonik Filtre Alımı,

2014 yılında toplam 1.502.851 ₺ harcama yapılmıştır.

